

MARKSİZM

Alexandra
Kollontai

VE

bilgi yayınevi

GİNSEL DEVRİM

Birinci Basım
Aralık 1974

ALEXANDRA KOLLONTAİ

Marksizm ve Cinsel Devrim

Türkçesi Aysem Göztok

BİLGİ YAYINEVİ

kapak düzeni : fahri karagözoğlu

İÇİNDEKİLER

Önsöz Niyetine (<i>Türkçe basımı üzerine Atilla İlhan'ın önsözü</i>)	7
Giriş (<i>Judith Stora-Sandor'un önsözü</i>)	13
1 Aile Bunalımı	
— <i>Evlilik ve Aile Sorunu</i>	61
— <i>Fuhuş Sorunları</i>	86
— <i>Serbest Birlik</i>	94
2 Yeni Kadın :	
— <i>Bekâr Kadınlar</i>	125
— <i>Anna Ahmatova Yeni Kadının Ozanı</i>	173
3 Aşk :	
— <i>Sınıflar Savaşı ve Cinsellik</i>	201
— <i>Cinslerarası İlişkiler ve Sınıflar Savaşı</i>	219
— <i>Proletarya İdeolojisi ve Aşk</i>	239
— <i>Kanatlı Eros'un Yeri</i>	239
4 İlk Deneyler :	
— <i>Yarının Toplumu</i>	273
— <i>Gündelik Yaşamda Devrim</i>	277
— <i>Törelerde Devrim</i>	297
— <i>V. Moyrovaya</i>	320

önsöz niyetine

Daha o zamanlar şimdi dünyayı saran «kadın hareketi» başlamamıştı.

Ne yalan söylemeli, bir tarihlerin feminist kadınları da ufak ufak hafife alınıyorlardı biraz özlem ve isteklerinin zaman içinde gerçekleşmiş olduğuna inanıldığı için, biraz da batılı toplumdan sonraları ta bizim içimize değin yayılacak «dernekçi» ve «ukalâ» bir kadın türünü temsil ettikleri için. Tanımışsınızdır böylelerini, çokluk tayyör giyer, bol cıgara içer, erkeklere çataçat siyaset konuşurlar. Ellerinden su içemezsiniz, omlet pişirmesini bilmezler, bildiklerini sandıkları büyük konulara gelince, savurtup durdukları yaygın bazı genellemelerden ibarettir. Bir bakıma, ne erkek olabilmişlerdir, ne kadın. İlginç bir karikatürdürler, insanın üzerinde de karikatür etkisi yaparlar.

Sosyalist hareketinin aynı zamanda bir kadınların kuruluşu hareketini, hatta bir cinsel devrim hareketini içerdiğini bana ilk söyleyen kim olmuştur, şimdi hatırlayamıyorum çeşitli yazılarımda adını sık sık ettiğim **Margot** mu, yoksa **Miss Higgins** mi? İkincisinin olması daha akla yakın, **Margot** için kuramını bilse de, **Miss Higgins** kadar sosyalist gelişmenin aşamalarını ve özelliklerini bilmezdi.

Oysa bu alanda asıl bunları bilmek gerekiyor : hangi hareketin içinde kim ne demiş, ilk çıkışı ne zaman nerede hangi kadın yapmış vs.

Miss Higgins, doğrusu ya, az önce çizdiğim kadın tiplerini andırmaz değildi. Şimdi gözlerimin önüne, erkek parmakları arasındaki **Abdulla** cigaraları ve omuzlarındaki kepek bulutlarıyla, geliyor. Fransızca'yı o yapışkan ve yuvarek İngiliz telâffuzuyla konuşarak, ardı ardına sosyalist hareketinin ünlü kadın düşünürlerini sıralayışı :

«— ...**Rosa Luxembour, Clara Zetkin, Alexandra Kollontai!**...»

Kollontai'in adını besbelli o günlerde duydum, öbürleri gibi o da beni önce sosyalist düzeydeki fikirleriyle ilgilendirdi, en çok da 20 yıllarında Rusya'da oluşan İşçi Muhalefeti'nin düşünür ve liderlerinden birisi olmasıyla. Yavaş yavaş, Türkiye'de bana öğrettikleri gibi, Gürcü **Cu-gaşvili**'nin sosyalizmin büyük ve güçlü babası olmadığını, ellerininse kendi arkadaşlarının kanından kıpkızıl olduğunu öğreniyordum. Yirmi beş yaşındaki bir şair namzedi için, ne sarsıcı şeylerdi bunlar! Elbette ben olup bitenlerle daha yakından ilgilenmeye, işin içyüzünü daha nesnel, daha tarafsız kaynaklardan öğrenmeye itiyorlardı.

İşte **Kollontai**'in kişiliğini ve şaşırtıcı gücünü böyle tanıdım.

Hani bazı kadınlar vardır, bir tanır bir daha unutmazsınız, aradan yıllar geçse de, bir sözü, bir bakışı, eliyle saçını gözlerinin önünden şöyle bir kaldırışı belleğinizde canlanır, canınıza okur, **Kollontai** da öylelerinden. **Miss Higgins** durur durur, yeni kurulmuş Sovyetler Birliği'nin kadın diplomatı olarak onun «burjuva çevrelerinde» erkekleri nasıl duman ettiğini anlatırdı.

«— ...**Kollontai** güzel ve cesurdu, cinsellik konusunda dediklerini bugün bile yazabilecek kadın yazar az bulunur, çağdaş toplumda töresel alanda çift ölçüt kullanıldığını ilk belirtenlerden birisi odur, aynı hareketi kadın

yaparsa ayrı, erkek yaparsa ayrı değerlendirmek gibi.»

Kollontai'ı tanıdıkça, sonraları **Miss Higgins**'e hem hak verdim, hem de bu ilginç devrimci kadının daha çok **Engels**'e yaslanarak geliştirdiği sosyalist yorumu yıllar yılı kafamda tartışma konusu yaptım. **Kollontai** tam anlamıyla ileri bir topluma ulaşabilmek için toplumu sadece ekonomik baskıdan kurtarmanın yetmeyeceğine inananlardandı, cinsel baskıdan da kurtarmak gerektiğini ileri sürüyor, zaten bu ikisini içiçe ele alıyordu.

Nasıl mı, bunu işte bu elinizdeki kitapta okuyacaksınız.

Aile, derebeyi toplumunda üretim birimiyken, kapitalist toplumda tüketim birimine dönüşmüştür. Dönüşmüş müdür, dönüştürülmüş müdür, o da üzerinde durulacak bir sorun ya, neyse! Gözümüzün gördüğü, gündelik gerçek diye yaşadığımız, bir aile çerçevesinin aralıksız tükettiği : yiyecek olarak, giyecek olarak, yaşama giderleri olarak, sığınma giderleri olarak, lüks giderler olarak, vs. Bu tüketim ekonomisi içinde aile varlığı, para ve mal ne olursa olsun, başlıbaşına önem kazanıyor. Zaten burjuva evlenmesi ne, ailenin mal varlığının hukuk ve ahlâk kuralları aracılığıyla sürdürülmesi, daha geliştirilmesi belki. Giderek, bu varlık tek başına erkeğin uğraşısıyla gerekli tüketimi sağlayamaz oluyor, birden evin içinde sömürülen kadının, iş hayatında da sömürülmesi zorunluluğu doğuyor. Kadının çalışmaya başlaması, hesaba katmadıkları bir boyut ekliyor ona, başına buyruk üretim birimi olma boyutu. Buradan tuttunuz mu, geçen yüzyılın sonundan beri yaşadığımız bütün feminizmlerin kökenini bulursunuz. Çalışan kadın, erkeğe eşit koşullarda yaşamaya hak kazanmış olmaktadır. Olmaktadır ama, ona bu hakkı veren kim?

Burjuva toplum düzeni içinde, kadın hep ikinci sınıf

vatandaş işlemleri görmüş aynı işi yapmış, erkekten daha az para almış; erkek yalnız dışarı işte çalıştığı halde, o hem dışarı işte çalışmış hem de bezdirici bir yükümlülük olan ev işlerini çevirmeyi üstlenmiş. Erkek kazancının verdiği ekonomik serbestlik oranında, toplumsal ve bireysel davranışlarında belirli bir hesap vermezlik içinde olduğu halde, aynı serbestliği ve hesap vermezliği çalışan kadın bir türlü elde edememiş. Hele cinsel konularda, töresel kilise ahlâkı kadını şiddetli bir yasaklar çemberi içinde sıkışmış durmuş. Burjuva ailesi, metres kurumu ile erkeğe serbestlik penceresi açıyor ama, kadına açtığı pencere değil, fuhuş rezaleti. Yani başka bir sömürü. Zaten metres olduğu andan itibaren sömürülen de yine o değil mi? Ne yanından tutulursa tutulsun, kapitalist toplum düzeni içinde kadın ne ekonomik özgürlüğünü **integral** olarak elde edebiliyor, ne cinsel özgürlüğünü!

Çağdaş kadın hareketlerinin aynı zamanda bir kapitalist toplum ve kapitalist ahlâk eleştirisiyle ortaya çıkmaları boşuna mı? Bundan ileri geliyor belirsiz. Onlar da, harıl harıl, vücutlarına istedikleri gibi «tesahüp etmek» hakkından tutun da, nikâhsız yaşamak, evlenme dışı çocuk sahibi olmak, gönüllerinin çektiğiyle sevişmek, gönülleri çektiği zaman çocuk sahibi olmak, çekmeyince çocuk aldırabilmek vs. vs. istiyorlar. İstemekle kalsalar iyi, batıdan gelen gazeteleri dergileri şöyle bir gözden geçiriniz; bunları yasal olsun, yasa dışı olsun uygulamaya geçtikleri bile gözünüze çarpacaktır.

Kollontai işlerin buraya varacağını görenlerdendi.

Kapitalist bir toplum düzeni içinde kadının cinsel yönden de, ekonomik yönden de özgür olabileceğine inanmaz o, ancak sosyalist bir düzen tüketim ailesini dağıtacak, kadını erkeğin tutsaklığından kurtarabilecektir zira ancak o düzende kadın gerçek anlamda üretici haline gelebilecek, ekonomik özgürlüğünü elde edecektir. Cinsel rahatlama yönünden, kadın erkek ilişkilerinin son derece

kolaylaştırılmasını istiyor; başlangıçta bir görev aşk fikrine yer verebilse bile, aşk - oyunu, arkadaşlık - aşkı, cinsel - dostluk gibi çeşitli adlar verdiği serbestliklerle, kadınla erkeğin serbest birleşmesine oyunu veriyordu.

Onun anladığı gerçek özgürlük bunun gerçekleşmesiydi, ama...

Ama'sı var.

Miss Higgins'ten bir akşam (hıznır bir kar yağıyor, camlardan bakınca Paris'te herşeyin ufalanıp dağıldığı duygusu uyanıyordu) şunları dinlemiştım :

«— **Kollontai** ilk devrim hükümetlerinde bakan olmuştu, duyduğuma göre cinsel ilişkilerinde son derece serbest davranırmış, hoşuna giden bir erkek oldu mu, tamam! Ünlü bir sevgilisi var, bahriyeli, kendinden genç bir adam, öylesine açık bir ilişki içindeler ki, dedikodu göklere çıkıyor **Lenin** güya haber göndermiş bir gün **Kollontai**'a, 'bahriyelisiyle yetinsin' diye!»

Doğru mu, yoksa söylenti mi, anlamamız ne kadar güç! Kesin olan, **Kollontai**'ın üstelik **Engels**'e dayanarak ileri sürdüğü cinsel devrim önerilerinin o zamanki bolşevik yöneticilerince hiç de hoş karşılanmadığı. Muhalefet yıllarında **Kollontai** burjuva ailesi üzerine istediği yergiyi yazabilir, gelecek aşk ilişkilerinin serbestliği üzerine istediğini ileri sürebilirdi, ama bolşevikler iktidar olup da o akla durgunluk veren ilk devrim yılları kargaşalığında aynı **Kollontai** dediklerini yaşamaya kalkışınca çoğu «erkek şovenizmi» içinde olan parti liderlerini irkiliyor, canlarını sıkıyordu.

Ufak ufak onu soyutladılar, yapmaya kalkıştığı şeyleri «ayıp» haline soktular. Hele **Stalin** yönetimde ağırlık kazandıkça, basbayağı «tutucu» burjuva ya da köylü ailesi türünden bir aile tipini sosyalist aile ilân etti, boşanmada engeller konmaya başladı, serbest aşk ilişkileriye «yozlaşma, soysuzlaşma belirtileri» olarak görüldü. **Kollontai**'ın bütün düşleri yıkılmıştı. Yeni toplum; kadını, ne ev

içi ve ev dışı çalışma tutsaklığından kurtarıyordu, ne de cinsel düzeyde edilgen sayılma utancından!

Belki bu yüzden, son on yıl içinde gemi aزیya alan yeni feminizm hareketinin öncüleri ve liderleri, hareketlerini yine marksist ve sosyalist temellerden hareket ettirdikleri halde, işe Sovyet toplumunun eleştirisiyle girişmişlerdir. Bu alanda Frankfurt okulu filozofları, (özellikle **Adorno**, **Marcuse** ve **Reich**) gayet elverişli bir eleştiri zemini hazırlamış bulunuyorlardı. Onlar da bundan yararlandılar. Öyle sanıyorum ki, **Betty Friedan**, **Kate Millet**, **Celestine Ware** gibi ünlü kadınlık hareketi öncüleri işe pratikteki eziklikten başlamışlar, fakat kısa zamanda sorunun kuramsal düzeydeki önemini idrak ederek; gerek konumu gerek tartışılması yönünden açılarını ve ufuklarını genişletmişlerdir.

Şimdi o zamanlar **Kollontai**'ın Rusya'da olabileceğini sandığı şeyleri batılı kapitalist toplumlarında kadınlar gerçekleştirme uğraşındalar. Elde ettikleri başarılar, olmuyor değil. Beni şaşırtan Türk kadınlarının bu alandaki inanılmaz suskunluğu ve hareketsizliğidir. Batılı nice kadınlara oranla siyasal düzeyde olsun, toplumsal düzeyde olsun bazı önemli haklarını çok daha önce elde etmiş olan Türk kadınları, ne bu haklarını gereğince kullanma gücünü ve yeteneğini göstermektedirler, ne de daha geliştirme ve genişletme istek ve özlemini! Sosyalist hareketine katılmış kızlarımız ve kadınlarımız bile, söz gelişi **Kollontai** ya da **Zetkin** kadar olsun, sorunun kadınlara ilişkin yanına eğilmemişlerdir. Acaba neden?

Reich'in **Cinsel Devrim**'inden sonra, **Marksizm ve Cinsel Devrim** çevirisinin yayınlanmasıyla, Türk kadınlarının da sorunla yakından ve sıkı bir ilişkiye gireceğini umalım.

Attilâ İLHAN

kasım 1974
kavaklıdere (ankara)

G İ R İ Ş

I

Son elli yılın komünist hareketlerinin tarihini yazanlar için Aleksandra Kollontai adı, Bolşevik Partisinin 1920 yılında karşılaştığı ilk önemli muhalefete dayanır: İşçi muhalefeti. Orta bir Sovyet vatandaşları için o, tarihte elçi ünvanını taşımış ilk kadındır. Bununla birlikte, Aleksandra Kollontai'in seçtiği alan, hayatının özü olarak gördüğü etkinlik, büsbütün başka yerdedir. Kadının özgürlüğünün bu inanmış partizanı, kavgayı aynı anda iki düzeyde vermek istiyordu: ekonomik bağımsızlık ve cinsel özgürlük. Yazılarında yorulmaksızın ifade ettiği şey, ekonomik bağımsızlığın kadınların sorunlarını çözmeye yetmeyeceğiydi. Bir marksist olarak, sosyalist devrimin içinde cinsel devrimin gerçekleşmesini ve ailenin zayıfladığını görecektir sınıfsız bir topluma yükselişi bekliyordu. Bu son teori, her ne kadar devrin birçok marksisti tarafından kabul edildiyse de Aleksandra Kollontai'in yeni cinsel ahlâk üzerinde olan fikirleri devrim döneminin bolşevik yöneticilerince (Lenin dahil) asla paylaşılmadı. Gerek yazıları, gerek kendisi pek çabuk skandal konusu oldu. Stalin dönemini çevreleyen sert ilkecilik onun gözden düşmesini onaylamaktan başka işe yaramadı. 1930 yıllarında adı, hâlâ

zaman zaman anıldıysa bu kabahat yükletilen kişi olarak geleneksel ahlâk savunucularına yaradığı için oldu ve ondan sonra da hiç anılmadı. Son on yıldan beri Aleksandra Kollontai, Sovyetler Birliğinde yeniden saygı duyulan bir kişidir; ama yalnızca çok ölümlü anımsatmalar onun serbest aşk ve cinsellik üzerine olan fikirleri ve 'çifte ahlâk'a¹ (!) karşı mücadelesini hatırlatıyor. Moskova'da 1972'de çıkan seçme yazılar onun aileye değgin yazılarından hiç birini almamış. Kadının bağımsızlığı hareketlerinin batının farklı ülkelerinde gittikçe geliştiği bir dönemde, Aleksandra Kollontai'nin yazdıklarını unutulmaktan kurtarmak ve kadın sorununun bu en tutkulu ve en etkin savunucusunun fikirlerini Fransızcaya çevirerek sunmak bizim için bir zorunluluktur.

Aleksandra Kollontai kimdir? Sözü burada keselim de, Granat ansiklopedisinde² yayınlanan otobiyografisinde, yaşamını kendi kaleminden öğrenelim:

«1872'de doğdum, toprağa bağlı soylu bir ailede büyüdüm. Rus generali olan babam Ukranya kökenliydi. Annemse köylü kökenli³ bir Finlandiyalıydı. Çocukluğum ve gençliğim Petrograd'da ve Finlandiya'da geçti. Hem ailenin en küçüğü hem de babamın tek kızı olduğumdan (bu annemin ikinci evliliği idi) ataerkil törelere bağlı ve oldukça kalabalık bir ailenin çok özenli bakımıyla yetiştirildim. Liseye gitmiyordum, çünkü kötü alışkanlıklar; edineceğimden korkuluyordu. Lise bitirme sınavlarını onaltı yaşındayken verdim; özel kurslar dışında tarih, edebiyat vb. üzerine konferanslar izledim. Ailem Bestujef'in derslerini izlememe de izin vermedi. Çok çalışıyordum, ve bu çalışma genellikle ünlü edebiyat tarihçisi Viktor Petroviç Ostrogorski yönetiminde oluyordu. O bende keşfettiği edebî yetenekler yüzünden benim gazeteci olmamı istiyordu. Belki biraz da aileme başkaldırma düşüncesiyle pek

1 Kollontai'nin sık sık kullandığı bir deyim. Bir insanın davranışını yargılamak kadın ya da erkek oluşuna göre iki ayrı ölçüt kullanıldığı anlamına geliyor.

2 Moskova, 7'nci basım, 1927-1929.

3 Ashında, ana tarafından Aleksandra'nın köylü kökenli dedesinin dedesine kadar uzanıyor. Büyükbabası kereste ihracatçısıydı.

genç yaşta evlendim. Ne varki üç yıl sonra, kocam mühendis V. Kollontai'den küçük oğlumu da yanıma alarak ayrıldım. (kızlık adım Domontoviç'tir).

«Bu sıralarda, politik kavramlarım belirginleşmeye başladı. 1890 yıllarının ortalarında, bir kısım yeraltı girişimlerin dış yüzü durumundaki, kültür dağıtım şirketlerinde çalışıyordum. Böylece, ünlü didaktik malzemeye öğrenime yardımı yönelten müze aracılığı ile, Slüsselburg kalesindeki tutuklularla bağ kurmayı başardık. Eğitim kuruluşlarındaki çalışmalarımız ve işçilere verdiğimiz derslerde, işçilerle çok canlı ilişkiler kurabildik. Siyasal Kızıl-Haç'a para toplamak için yardım geceleri düzenliyorduk. 1896, hayatımda bir karar yılı oldu. O yılın ilkbaharını Narva'da, ünlü Kremgolskaya fabrikasında geçirdim. On iki bin dokuma işçisinin köleliği derin bir şekilde etkiledi. O sırada henüz marksist değildim. Daha çok 'popülizm'e ve terörizme eğilim duyuyordum.

«Narva'yı ziyaretimden sonra, Marksizm ve Ekonomi üzerine incelemeler yapmaya koyuldum. O günlerde birbiri ardınca iki marksist dergi legal olarak çıkmaya başladı: «Natçalo» ve «Novoe Slovo». Bunları okuduğumda gözlerim bir hayli açıldı. Narva'yı ziyaretim sırasında, büyük bir sebatla aramaya başladığım yolu en sonunda bulmuştum. Kadın erkek otuz altı bin işçinin katıldığı ünlü 1896 Petrograd tekstil işçileri grevi de siyasal görüşlerimin aydınlanmasını büyük ölçüde kolaylaştırdı. El. D. Stassova ve önemli sayıda diğer arkadaşlarla —ki hâlâ parti dışında çalışıyorlardı— grevciler için para ve başka yardımlar toplamayı örgütledik.

«Haklarından yoksun bırakılarak köleleştirilen proletaryanın artan bilincinin bu göz kamaştırıcı örneği, marksist yana geçme isteğimi belirleyici biçimde arttırdı. Bununla birlikte, daha marksist bir gazeteci olamamıştım. Harekete hiç bir etkin katkım olmu-yordu. Henüz bu alanda kendimi çok az hazırlıklı buluyordum. Eğitim psikolojisi üzerine ilk incelememi 1898'de yazdım «Dobrolyubov'a Göre Eğitimin İlkeleri». Yazı, 1898 eylülünde «Obrazovani» dergisinde çıktı, ki o günlerde dergi pedagojik bir görünüm-deydi, oysa daha sonraları marksist düşüncenin en desteklenen legal organlarından biri oldu. Derginin başyazarı A. Ia. Ostrogorski'-

ydi. Aynı yılın 13 ağustosunda, ekonomik ve sosyal bilimler öğrenimi için yabancı ülkeye gittim.

«Zürih'te üniversiteye girdim. İşçi sorunu üzerine yazdığı kitabının ikinci baskısı ilgimi çektiği için profesör Herkner'in derslerini izlemeye başladım. Burada en ilginç nokta, ekonomik yasaları derinlemesine incelemem ilerledikçe daha çok 'ortodoks' bir marksist oluşumdu. Oysa incelemeleri yöneten profesörüm tam tersine gittikçe daha sağcı olmaktaydı. Marks'ın devrimci teorisinden uzaklaşarak, kitabının beşinci baskısında tam bir satılmış olup çıkıyordu. Bu, Alman partisinde, Bernstein'in hafifliğinin yarattığı açık bir uzlaştırmaya, oportünizme, 'revizyonizm'e, yani Marks'ın teorisinin revizyonuna eğilimin açıkça gözüktüğü tuhaf bir dönem oldu. Benim saygıdeğer profesörüm, Bernstein'in değerini gün geçmezdi ki övüp durmasın. Ne var ki ben, söküp koparılamaz bir inançla sol'da kalıyordum. Öyle hayrandım ki Kautski'ye, onun çıkardığı «Neue Zeit» dergisini ve Rosa Luxemburg'un yazılarını yutarcasına okuyordum. Bernstein'in 'Birleştirici (entegrasyonist), teorisini yıkan Rosa Luxemburg'un Reform yada Devrim adlı broşürü özellikle ilgimi çekenler arasındaydı.

«Gerçeğin solcu'ların değil oportünistlerin yanında olduğuna beni inandıracağı düşüncesine büsbütün kendini kaptırmış bulunan profesörümün öğütleri üzerine İngiliz işçi hareketini incelemek için, 1899'da İngiltere'ye gittim.

«Sydney ve Beatrice Webb için de öğütler almıştım ama daha ilk konuşmalarımızda farklı dillerden konuştuğumuzu anlamıştım. Benim İngiliz işçi hareketi dolayısıyla almaya başladığım tavrın doğrultusu, onlarınkinin dışındadır. Bununla birlikte bu karşılaşma, benim için karşı yönde inandırıcı oldu. Beatrice Webb, bana, İngiltere'deki sosyal çelişkileri bütün şiddetiyle gösterdi. Bunları İşçi birliği (trade-unionisme), 'Toynbee-Hall', 'Halk sarayı', gibi ünlü settlement'ler (işçi mahallelerindeki kültürel hücreler), kooperatifler, klüpler vb., taktiklerle düzeltmeye çalışan reformistlerin güçsüzlüğünü anlattı.

Sol'daki kişilerin, ortodoks marksistlerin kavramlarının doğruluğuna bir kez daha inanmış olarak İngiltere'den ayrıldım. Artık

Zürih'e değil Rusya'ya dönüyordum.

«Yeraltı işçi örgütlerinin militanlarıyla ilişki kuruyor ve gücümün tümünü elden geldiğince en kısa zamanda gerçek eyleme, kavga ya adamayı diliyordum. 1898'de Rusya'dan ayrıldığımda, entellektüellerin öncü kanadının tümü ve öğrenciler marksizme yöneliyorlardı. Gözbebekleri Beltov, Struve ve Tugan-Baranovski'ydi. Popülistler ve marksistler kıyıcı bir savaş sürdürüyorlardı. Iline (Lenin), Maslov, Bogdanov vb. gibi Genç Kuvvetler Sosyal-Demokrat partinin devrimci taktiğinin temellerini gizlilik içinde geliştiriyorlardı. Politik düşüncelerle dolu dostlar arasında kendimi bulacağıma değgin sağlam bir umutla dönüyordum ama, 1899 sonbaharında Rusya, eski Rusya değildi artık. Bir değişiklik olmuştu; legal marksizmle yeraltındaki (gizli) marksizmin balayı dönemi geçmişti.

«Legal marksizm açıkça büyük sanayi sermayesini savunma tarafına geçti. Sol kanat yeraltına indi. Daha gözüpük olarak, yine proletaryanın devrimci taktiğini savunmaya koyuldu. Bir zamanlar Marks'a gösterdikleri tutkuyu öğrencilerle entellektüeller bu kez de Bernstein revizyonizmine gösteriyorlardı. Nietzsche ve onun «Zekâ aristokrasisi» moda olup çıkmıştı.

«Furşadskaya sokağında, peder El. D. Stassova'nın evinde, Siyasal Kızıl haç yararına düzenlenen bir gece toplantısını bugünkü gibi hatırlarım. Struve, Bernstein üzerine bir konferans vermişti. Topluluk seçme kişilerden oluşuyordu, gizli militanların hemen hemen hepsi oradaydı, bununla birlikte Struve'nin konferansı ilgi ve sempatiyle karşılandı. Yalnızca Struve'ye Avilov karşı çıktı; bu dönemde parlak durumda olan ve isim yapmış herkesin Struve'yi desteklemesi sanki moda olmuştu. Söz istedim. Sıra bana gelince, sanki çok az tanınan bir kişiymişim gibi tereddütlü davranıldı. 'Ortodoks'ların (sol) aşırı heyecanı ile yaptığım duygusal savunma, genellikle onaylanmadığı gibi hoşnutsuzluk belirtisi olarak kimi homurdandı, kimi de omuzlarını kaldırdı. Karşı çıkanlardan biri, Struve ve Tugan gibi tanınmış otoritelere karşı söz almamı, eşine rastlanmamış bir densizlik diye nitelerken, bir diğeri, böyle bir saldırının «tepki doğuracağını» söyledi; bir başkasıysa, «cümleler dönemi artık geçtiğimizi, gerçekçi politikacılar olmak zorunda olduğumuzu» belirtti.

«Bu tarihlerde, Nauçnoe Obozreni» dergisine sınıf savaşının rolü üzerine, ortodoksları savunarak, Bernstein'e karşı çıkan makaleler yazdımsa da, sansür, yayınlanamaz diye mütalaa edip, yazılarımı kırmızı ve mavi çizgilerle donatmıştı.

«O zaman, kendimi ekonomi alanında bilimsel çalışmaya adanmaya karar verdim. Finlandiya ile bağlarımı saklı tutuyordum. Bu arada Finlandiya halkı, Rus otokrasisinin yarattığı bir şiddet ve baskı dönemine katlanma zorunda kaldı. Bu küçük ülke halkının bütün özerklik temelleri yıkılmıştı; Anayasa başta olmak üzere, ülkenin bütün yasaları, utanç verircesine ayaklar altında çiğnen-di. Finlandiya halkıyla Rus otokrasisi arasında kıyasıya savaş başladı. Bütün kalbimle ben Finlandiyalılardan yanaydım. Bu sevgi yalnızca entellektüel sempatiden doğmuyordu: Finlandiya'da sanayi proletaryasının büyüyen gücünü görüyordum. Pek az insan bunun bilincindeydi. Ulusal Burjuva partilerine (İsveç'in, Finlandiya'nın, Küçük Finlandiya'nın) varlıklarıyla bir denge olan yeni işçi Finlandiya'sının yapısıyla sınıflar arasındaki uzlaşmaz çelişkilerin vurgulayıcı işaretlerine dikkat ederek, Finlandiyalı arkadaşlarla sıkı ilişkiler kurdum. İlk grev fonunu örgütlemek için onlara canla başla yardım ettim.

«Finlandiya üzerine yazılarım 1900'de «Soziale Praxis» adlı bir Alman ekonomi dergisinde, «Nautçnoe Obozreni» ve «Obrazovani» dergilerinde çıktı. Somut istatistiklerle ilgili bir yazım «Ruskoe Bogatsvo» dergisinde yayınlandı. Gene bu dönemde, 1900 ile 1903 yılları arasında, Finlandiya üzerine ekonomi-istatistik alanında önemli bir kitap yazmak için yığınla malzeme topladım. Bu kitap sansürce zararsız görülüp Finlandiya'lı İşçilerin Yaşamı adıyla yayınlandı.

«Kuşkusuz bu yılları yalnızca yazın ve bilimsel alanlardaki çalışmalarla geçirmedim. Partinin özellikle dışında kalarak, yeraltı çalışmalarına katılıyordum: Nevskaya Zastava semtindeki hücreleri yönetmek, çağrılar kaleme almak, illegal yayınları saklamak ve dağıtmak vb., işlerle uğraşıyordum.

«1901'de yine yurt dışına çıktım. Kautski, Rosa Luxemburg ve Lafargue ile Paris'te, Plekhanov ile Cenevre'de kişisel ilişki kurdum.

Finlandiya'ya değgin yazılarımdan biri imzasız olarak «Zaria»da, bir diğeri, Helène Maline takma adıyla Kautski'nin «Neue Zeik» dergisinde çıktı. O tarihten başlayarak yabancı ülkelerdeki dostlarımla ilişkilerimi aralıksız sürdürdüm. Finlandiya emekçilerinin durumu, Finlandiya ekonomisinin gelişimiyle ilgili ekonomik bir inceleme niteliğindeki Finlandiyalı İşçilerin Yaşamı adlı kitabım 1903 yılı başlarında çıktı. Marksist düşünceyle yazılar kitap yeraltı militanlarınca iyi karşılandı, ama birçok legal marksist, kitabı onaylamadıklarını açıkladılar.

İlk kez Sainte Tatiana öğrencilerince 1903 yılında düzenlenen bir toplantıda konuştum. Idealist dünya kavramıyla sosyalist dünya kavramının uyuşmazlığını anlattım bu konuşmamda. 1903 yılında yabancı ülkeye yine gittim. Rusya'da köylü ayaklanmaları dönemi başlamıştı. Güneydeki işçiler ayaklanmaktaydı. Düşünceler hızla zincirlerinden kurtuluyordu. Uzlaşmaz iki güç arasında gittikçe derinleşen kıyasıya bir düşmanlık vardı: Devrime yürüyen yeraltı Rusyası ve direnerek iktidarı kapatan Rus Otokrasisi. Başlarında Struve ile Osvobojdeni'nin bulunduğu grup, bunların arasında orta yol tutturmuştu. Yakın arkadaşlarımdan pek çoğu, «gerçek güç» olarak onları görüp, saf sosyalizmi o günün Rusya'sı için bir ütopya diye niteleyerek bu gruba katıldılar. Yakın geçmişteki silâh arkadaşlarımla siyasal dostlarımdan hemen ayrılmak zorunda kaldım. Deyim yerindeyse, bu sosyalist göç içinde geçen tartışmalar, daha önceki yıllarda olduğu gibi popülistlerle marksistler arasında değil, menşevikler ve bolşevikler arasında sürüp gitmekteydi. Her iki kanatta da dostlarım vardı. Kendimi bolşeviklere daha yakın buluyordum; onların uzlaşmaz tutumlarına, devrimci düşüncelerine hayrandım, ne var ki Plekhanov'un büyüleyici etkisi beni, menşevikleri mahkûm etmekten alıkouyordu.

«Ülkeye 1903 yılında döndüğümde, parti gruplarından hiç birine katılmadım, ama her iki fraksiyona da, ajitasyon, bildiri yazma ve başka geçerli görevlerde beni kullanabileceklerini söyledim. 1905 kanlı pazarında ben de sokaktaydım. Göstericilerle birlikte kış sarayına doğru yürüyordum. Silâhsız işçilerin o müthiş katliamını belleğime öyle işlenmiştir ki, ömrüm boyunca unutamayacağım: Ocak ayının

çok güneşli bir günüydü. Saray çevresinde savaş düzenine girmiş olan birliklerin, alın yazısını belirleyecek olan işareti bekleyen o inanmış yüzleri... kar byazlığı e üzrindeki kan birikintileri, deri kırbaçlar, çığlıklar, jandarmalar, ölümler, yaralılar... kurşunlanan çocuklar... Bu 9 Ocak gösterisi için Parti komitesi kuşkuluydu. Gösteri dolayısıyla düzenlenen işçi toplantılarında konuşan arkadaşlardan birçoğu, bir provokasyon ve tuzaktan başka bir şey olmayan bu gösteriye katılmaktan işçileri caydırmayı denedi. Bana gelince, oraya gitmek gerektiği düşüncesindeydim. İşçi sınıfının somut ve capcanlı belirişini gösteren, bu gösteri devrimci eylem öğretisinin gerçekliğini koyuyordu ortaya. 'Kitle hareketleri' üzerine Amsterdam Kongresi kararlarından o günlerde çok etkilenmiştim.»

«Ocak günlerinden sonra yeraltı çalışmaları gittikçe yoğunlaşarak daha fazla enerji ve güçle ele alındı. Petrograd bolşevikleri yeraltı gazetelerinin yayınına başlamıştı. (adını şimdi hatırlamıyorum.) Oradaki çalışmalarında yalnızca gazeteci olarak değil, basın tekniği sorunlarıyla de ilgileniyordum. Öyle sıkı bir işbirliği içindeydim ki, o günlerde kaleme aldığım bildiriler arasında en önemlilerinden, bir, Kurucu Meclis için düşüncelerimi dile getirdiğim bildiriyle Zemskiy Sobor'a karşı olan bir diğeri özel bir başarı kazandı.

«Bütün bu yıllar içinde, Finlandiya ile olan yakın ilişkilerimi koruyarak, Çarlığa karşı Rus ve Finlandiyalı Sosyal Demokrat Partililerinin eylem birliğinin etkinliği için büyük çaba gösterdim.

«İşçi Kadınlar Örgütünün temellerini atan ilk Rus sosyalistlerinden biri de bendim; onların yararı için özel toplantılar vb., düzenledim. 1906'dan başlayarak, işçi örgütlerinin özerk olmaması gerektiğini, fakat parti içinde işçilerin çıkarlarını ortaya koymak ve savunmak için özel bir büro yada bir komisyon bulunmasının zorunlu olduğunu savundum.

«1906'da bolşeviklerle çalışıyordum. Ne zaman ki birinci Devlet Duma'sına işçilerin katılması ve sendikaların rolü sorunları ortaya çıktı, ben de onlardan ayrıldım.

«Menşevik kesime 1906 ile 1915 arasında katıldım ve bu tarihten (1915) beri Komünist Bolşevik Partisinin üyesiyim. Rusya'dan 1908'de kaçtım, çünkü, iki davadan suçlanıyordum; biri tekstil iş-

çilerinin örgütlenmesi, öbürü «Finlandiya ve Sosyalizm» adlı broşürde isyan çağrısında bulunmamla ilgiliydi. 1908 sonundan 1917'ye, yani birinci burjuva devrimine kadar siyasal mülteci olarak yaşadım. Yabancı ülkede hemen Alman Partisine, sonra Belçika Partisine vb. yazıldım. Ajitator, yazar, propagandacı olarak Fransa'da, İngiltere, İsviçre, Belçika, İtalya, Danimarka, Norveç ve Amerika'da çalıştım (1915-1916).

«Savaş sırasında Almanya'da tutuklanarak İsveç'e sınır dışı edildim. Savaş aleyhine propaganda yapmaktan yeniden tutuklandım. Bununla birlikte, savaş yıllarında düzenli olarak II. Enternasyonal'e karşı Zimmerwald birliği ve Enternasyonalizm için mücadele ediyordum. Amerikan Sosyalist Partisinin Alman grubunun çağrısı üzerine, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Norveç'te, İsveç'te gizli-den gizliye Rusya'nın da yardımıyla, çalışmalarımı sürdürdüm.

«1917'de Rusya'ya döndükten sonra, Petrograd Sovyet'inin yürütme komitesine seçilen ilk kadın bendim. Daha sonra, panrus yürütme komitesi üyeliğine getirildim. Bolşevik devriminden önce, öbür bolşevik liderlerle birlikte ben de, Kerenski Hükümeti tarafından tutuklandım. Ekim Bolşevik devriminden az önce Petrograd Sovyet'inin baş vurması üzerine serbest bırakıldım.

«Bolşevik devrimi sırasında, Bolşevik Partisinin merkez komitesi üyesiydim. İşçilerle köylülerin iktidarı için çalışıyordum. Devrimci Bolşevik Hükümetin birinci kabinesinden Kamu Yardımı Halk Komiseri oldum.

«Rusya'ya döndükten sonra, işçilerin örgütlenmesiyle uğraşmaya başladım. 1920'de, işçilerin örgütlenmesi için partinin kadın kolu sorumlusu seçildim. Ana ve çocukların korunması ve güvenliği için Sosyal Güvenlik Halk Komiseri olarak kararnamele yayınladım.

«1923 mayısından başlayarak, Sovyetler Birliği'nin Norveç'te tam yetkili ticarî temsilcisi, sonra diplomatik çevrede (1924 mayısında) ticaret ataşesi ve 1924 ağustosunda da Sovyetler Birliği'nce Norveç'e özel olarak gönderilmiş tam yetkili elçi oldum.

Sosyalist teori ve Sosyalist ekonomi üzerine belli başlı eserlerinin listesi de şöyle:

Finlandiya'da İşçi Sınıfının Durumu (1903); Sınıflar Savaşı (1906); İlk İşçi Takvimi (1906); Kadın Sorununun Toplumsal Temelleri (1908); Finlandiya ve Sosyalizm (1907); Toplum ve Annelik (600 sayfa); Savaş Kimin İçin Zorunludur? (Milyonlarca örnekten çıkarılmış); Yeni Ahlâk ve İşçi Sınıfı; cinsel sorunlar üzerine sayısını hatırlayamadığım yığınla makale ve hikâye; savaş aleyhine ve emekçi kadınların özgürlüğü için edebî yanı ağır basan propaganda yazıları.»

1924 yılında kesilen bu otobiyografi, birkaç cümleyle tamamlanabilir. Oysa, Kollontai için geride daha yirmisekiz yıl vardır. Hiç bir şeyin yıkıp bozamadığı uzun bir diplomatik kariyer sürdürmüştür o. Ne var ki bundan, onun Sovyetler Birliği'nden uzaklaşarak hayatını sürdürmek zorunda kaldığı sonucu çıkarılmamalıdır. Gerçekte, partinin içindeki herhangi bir muhalefette etkin görev almış bütün eski bolşevikler, Stalin dönemi sırasında yok olup gittiler. Oysa, daha ilerde sözünü edeceğimiz işçi muhalefetine liderlerinden biri olarak Kollontai, yaşamını sürdürdü. 1926'dan 1927'ye dek Meksika'da Sovyetler Birliği'nin ortaelçiliği görevinde bulundu. Sağlık nedeniyle —Kollontai kalp hastasıydı— yerinin değiştirilmesini istedi. 1930 yılına dek kalacağı Norveç'teki eski görevine döndü. 1930-1945 arasında İsveç elçisiyken Finlandiya'yla barış anlaşmasının imzalanmasında etkin bir rol oynar. 1945'de tekrar Moskova'ya döner ve orada yaşamının sonuna dek çekildiği köşesinde sessizlik içinde yaşar. Ölümü 9 Mart 1952'dedir.

Kollontai'nin üç biyografisinden hiç birinde körü körüne bir bağışıklığa rastlanmaz.⁴ Bununla birlikte bu biyografiler içinde, bir «resmî» otobiyografide rastlanmayan birtakım bilgileri bulmak olanaklıdır. Şu gerçektir ki, onun militanlıktaki yaşamı, ömrünün en büyük bölümünü kapsamıştır; ancak, yine kendi itirafına göre, duygusal yaşamı, siyasal düşüncelerinden büsbütün kopmamıştır. Özgür kadının davranışına değgin fikirleri neyse, hep onlara uygun olarak

⁴ Aleksandra Kollontai'nin Marksizm ve cinsel devrim konusunda bir düzineye yakın eseri vardır.

yaşamayı yeğlemiştir. Yaşamında aşka değgin düşüncelerine birinci sırada yer vermemeğe bütün gücüyle zorlamıştır kendini. Hem çok güzeldi, hem de kültürlü ve zarif. Dilediğini birçok dilde rahatça ifade edebilecek büyük yetenekleri olan bir hatipti Kollontai. Onu tanıyan herkes için son derece çekiciydi. Biyografisini yazanlar, onun yeraltı çalışmaları sürdürdüğü yıllardaki duygusal yaşamı konusunda ölçülü bir dil kullanırlar.

Onun en ünlü aşk hikâyesi, Baltık denizcileri şefi, devrim kahramanlarından Pavel Dibenko ile geçmiştir. Köylü kökenli bir erkek güzeli olan Dibenko, Kollontai'dan da bir hayli gençti. Bütün yaşamı boyunca eskimiş önyargılarla mücadele ettiği, hatta bolşevik militanlar arasında çok dayanıklı çıktığı için Kollontai, sonunda kamuyuna boyun eğerek sevgilisinin de ısrarı üzerine, yeni Sovyet yasasına göre evlendi. Bu evlilik ancak birkaç yıl ya sürdü ya sürmedi. Dibenko daha sonra ortadan kayboldu; 1938 yılında da vuruldu. Buna benzer bir alınyazısı da, Kollontai'nın bağlandığı başka bir erkeği bekliyordu: işçi muhalefetinin liderlerinden Şliapnikov'du bu. Kollontai, zarıflığı, giyimine özendiği beğenisi için sık sık eleştirilmiştir. Kimi zaman bundan acı duymuyor da değildi. Hele bu eleştiriler kendisine, büyük bir özenle giydiği doğru dürüst bir tek elbisesinin bulunduğu o yokluk dönemlerinde yöneltildiği zaman! Diplomatik görevinin ilk yıllarında, onun fizik görünüşü üzerine pek çok yazı yazıldı. Tarihin ilk kadın elçisine, emekçiler partisinin iktidarı almış olduğu dünyanın tek devletinin temsilcisine karşı, batı basını elbette ilgisiz kalamazdı. O dönemi Paris gazeteleri, alayla karışık bir gönül alırlıkla tuvaletlerini sayıp döküyordu. Sovyet Hükümetinin onu kınadığı ve hatta çok yüksek olan 'temsil giderleri' nedeniyle tehditlerde bile bulunduğu yolunda iğnelemeler yapılıyordu.⁶ Yaşlandıkça gazeteciler de artık 'güzel elçi'yle eskisi gibi ilgilenmez oldular. Bu da göstermektedir ki, erkeklerce yönetilen bir toplumdaki önyargılarla ilgili düşünceleri o da tamamıyla doğrulamaktadır...

(Marguerite-Durand) Kadın Dokümantasyon Merkezinde A. Kollontai'la ilgili bir «basın dosyası» vardır.

Biz yine, bir değil birçok nedenlerden dolayı ilginç olan otobiyografisine dönelim. Metnin en önemli bölümü yeraltında gösterdiği militan çalışmaların hikâyesini kapsamaktadır, o kadar ki, 1917'den sonraki yaşamını anlatmak için yarım sayfa bile yeterlidir. Bu bakımdan, onun biyografisi de, o dönemde yayınlanmış bütün diğer otobiyografilere benzer.⁶ Aleksandra Kollontai'inde açıklanmaktan kaçınılmış iki nokta var, ama bunlar da ölçüsünde bırakılmış. Bir yandan Kollontai'nin işçi muhalefeti hareketine katıldığından hiç söz edilmiyor, öbür yandan da cinsellik üzerine olan düşünceleriyle ilgili hiç bir imada bulunulmuyor. Yalnızca, bibliyografyadaki ölçülü bir cümle onun, «cinsel sorunlar üzerine çok sayıda makale ve hikâye»nin yazarı olduğuna da, diğerleri arasında, işaret ediyor. Kollontai'nin 1926 yılında Münih'te Almanca yayınlanmış ikinci bir otobiyografisi var.⁷ Bu, Granat ansiklopedisi için yazılandan biraz daha ayrıntılı ama bununkinin amacı başka. Provaları düzeltirken Kollontai pek çok cümleyi çıkarmış. Orijinal metin saklanıldığı için, biri Almanca diğeri İngilizce⁸ yeni iki basım bunları da içine alıyor. İlk metnin yazılışıyla provaların düzeltilmesi süresi içerisinde neler geçti acaba? Bu konuda hiç bir şey bilmiyoruz. Ola ki kısa sürelerle kaldığı Sovyet başkentinin havasını ondan daha iyi tanıyan Moskovalı dostları, ona ihtiyatlı davranmayı salık vermiş olsunlar... Her iki yazı da incelendiğinde görülür ki, Kollontai'nin en başta resmî otobiyografisinde kendi kendini sansür ettiği konularda bile değişiklik yapmamıştır: Kadının cinsel özgürlüğü üzerine düşünceleri ve Şliapnikov yandaşları arasında, kışkırtıcılardan biri olarak işçi muhalefeti içinde aldığı yer. Bolşeviklere katılmasından sonra ilk kez partiden çıkmayı göze aldığı bu dönemle ilgili orijinal tasarı, yaşamının bu dönemi için hayli belirsiz

⁶ Bkz., *Kendi anlatımlarıyla Bolşevikler*.

⁷ Elga Kern tarafından yayınlanan 'Ziel und Wert Meines Lebens', «Führende Frauen Europas»ta 1. serî, Münih, 1926.

⁸ Alexandra Kollontai, *Autobiographie Einen Sexuellen Zitierten Kommunistin*, Rogner und Bernhard, Münih, 1970; Alexandra Kollontai, *Autobiography of a Sexually Emancipated Woman*.

sezdirmeleri içeriyor. Brest-litovsk barışı üzerine 1918 yılında çıkan tartışmalar sırasında merkez komitesindeki yerini yitiriyor Kollontai, ama militan olarak etkin rolünü sürdürmektedir. Parti içinde 1920'lere doğru şekillenen işçi muhalefetine savaşı (tezleri), 1921 yılında, Kollontai'nin kaleme aldığı bir broşürde ortaya konmuştur. Komünist partinin bağrında olduğu kadar bütün Sovyet Devlet kademesindeki bürokrasiye de parmak basarak, emekçi kitlelerin gerçek örgütleri olan sendikaların rolü üzerinde direnmiştir: Üretim ve onun örgütlenmesi Komünizmin temelini oluşturur. Üretimin örgütlenmesinden emekçileri uzakta tutmak, onları, sendikaları aracılığıyla sanayide yeni üretim biçimleri yaratma olanaklarından yoksun bırakmak (onları ve onların kendi öz örgütlerini), üretimi büsbütün farklı bir sistemde yapmaya alışmış ve öyle eğitilmiş uzmanların becerisine inanıp güvenebilmek amacıyla proletaryanın sınıf örgütünü söylemekten kaçınmak, işte bu, bilimsel marksist düşüncenin çizgilerinden çıkmak demektir. Durum böyleyken, bizim Parti yöneticilerinin yapmakta olduğu şey açıkça budur. III. Komünist Enternasyonalî işçi muhalefetine desteklemeyi reddetti. 1922'de yapılan XI'nci Parti Kongresi de bu muhalefeti mahkûm etti. Merkez komitesinin isteğine rağmen, muhalefete katılmış olanlar partiden çıkarılmadı, ama, hem hoşnutsuzluğun meydana çıkması hem de ondan kurtulmak için merkez komitesi Kollontai'yi Norveç'e gönderdi. Diplomatik görevi ancak daha sonra verildi. Moskova'dan uzakta olmakla birlikte sıkıntıları büsbütün son bulmuş değildi. 1923'de Parti genel sekreteri olan Stalin, daha o zamandan Lenin'in mirasına konmak için mücadeleye başlamıştı. Lenin yarı felçliydi. Dış dünyayla ilişkileri hemen hemen kesilmiş gibiydi. Bu eski muhalifin, yani Kollontai'nin eğilimlerini gerçeğe yakın bir doğrulukla bilmek Stalin için önemliydi. Kuşkusuz Stalin'in kıskırtması üzerine, «Pravda»da düzenli olarak «A.M.K.» imzalı yazılar çıkmaya başladı. Bu yazılar aile, evlilik, cinsel sorunlar gibi, o zamana dek Kollon-

⁹ A. Kollontai, «İşçi muhalefeti», 1921 s. 28 'Sosyalizm ya da Barbarlık' adlı derginin yayınladığı yazıları bir araya getiren 35 no. lu broşür, Ocak - Mart 1964)

taî'nin ilgi duyduğu konuların çıkış noktası olan konulardaki düşünceleri işliyordu, ama bu işleyiş ancak konulara karşı tepki doğuracak biçimde şekil değiştirmiş ve abartılmıştı. İşçi muhalefeti üyeleriyle olan ilişkilerini açıklamak için bir kontrol komisyonunca günlerce art arda toplantıya çağırılması üzerine Norveç'ten acele dönen Kollontai, Stalin'le görüşme isteğinde direndi. Ondan yardım istedi. Bu görüşmeden sonra, yazıların arkası kesildi. Komisyon da herhangi bir yeni çağrıda bulunmadı.¹⁰Şüphesiz bu, Kollontai'nin Troçki'ye karşı mücadelesinde Stalin tarafına geçişinin ilk adımıydı. 1925'de, Lenin'in savaş sırasında kendisine yolladığı mektupları Parti arşivine gönderdi. Mektuplardan birinde Lenin'in Troçki'yi «tereddüt veren kişi olarak yorumladığı» ve onunla birlikte «bir işe bulaşmanın tehlikeli olduğu»¹¹ kişisel kanısı yer almaktaydı. Kollontai 1926'da, Troçki tarafından yönetilen muhalefete katılmayı reddeder. 1930'da «Pravda»'da¹² çıkan iki yazısında, açıkça Stalin tarafını tuttuğunu belirtir.

İşçi muhalefetinin yenilgisinden sonra, siyasal çalışmaları büsbütün bırakan Kollontai, kadının özgürlüğü ve yeni ahlâk üzerine düşüncelerini belirtmeye devam etti. Ama 1920 yılından sonra çıkan yazıları, şiddetli tartışmalara ve sert taşlamaların doğmasına yol açtı.

İşte kaldırılan paragraflardan biri şudur:

«Zaman zaman herhangi biri bana, böyle büyük sorumluluğu olan bir görevin (elçilik) bir kadına verilmesinin gerçekten olağanüstü bir durum olduğunu söylediğinde, kendi kendime hep şöyle derdim: Kısacası kadının özgürlüğüne ilişkin büyük zafer bu bir tek işle bitmiyor ki. Benim durumum için büsbütün özel bir anlam

¹⁰ Marcel Body «Alexandra Kolontai), *Kanılar*, Nisan 1952. Marcel Body, Kollontai ile aynı zamanda Norveç'te Sovyet diplomatik görevlisi olarak çalışıyordu. İncelemesi, Kollontai'ın 1922'den sonraki yaşamıyla ilgili çok ilginç bilgiler vermektedir.

¹¹ Age., s. 18.

¹² Age., s. 23.

taşıyan daha çok, ahlâkın çifte kuralına karşı hesabını vermiş ve bunu asla saklamamış olmamın, geleneğin ve sahte-ahlâklılığın şimdiye dek sağlam bir biçimde desteklendiği bir kast'ta kabul edilmiş olmasıdır. Dolayısıyla benim yaşamım, öbür kadınların yaşamındaki çifte ahlâka değgin eskimiş korkunç görüntüyü dağıtmak için de bir örnek sayılabilir. Ve işte bu, bazı sosyal ve psikolojik değerler verilmiş olan, emekçi kadınların özgürlüğü için mücadeleye katılmış bulunan benim öz varlığımın, kesin sonuca götüren noktası olacaktır.»¹³

İncelemeler, dergiler, broşürler vb.'den başka, Aleksandra Kollontai edebiyatı da denedi. Amacı, komünist toplum içinden çıkmasını beklediği bu yeni kadın tipini sanat ve edebiyat açısından da ortaya koymaktı. İlkini 1923 yılında Çalışkan Arıların Aşkı ortak adıyla yayınlanan üç öyküsünün uyandırdığı tepkiler, özellikle şiddetli olmuştu. Yine, yeni aile yasası üzerine 1936'da yapılan tartışma sırasında, konuşmacılardan biri, 1920 yıllarının «Küçük-Burjuva ahlâksızlığı»nı, adını anmaksızın onun kişiliğinde mahkûm etmek için «Uç Kuşağın Aşkı»¹⁴ başlıklı öyküyü ileri sürüyordu. 1926'da Almanca yayınlanan derleme, Alman komünist partisince pek hoş karşılanmadı. Öykünün kadın kahramanına karşı, merkez komitesinden rapor yazarının yönelttiği kanıtlardan biri, oldukça şaşırtıcıdır: geçmişin düşünen kişilerinin görüşlerini kendisine yabancı olduğunu söyleyecek kadar ileri düşünceler taşımak bir komünist için hiç de hoş değildir!¹⁵ Alexandra Kollontai'nin son eseri olan Bir Büyük Aşk adlı roman 1927'de yayınlandı. Romanda gizli aşkın, Lenin ile Inessa Armand¹⁶ arasındaki ilişkiden esinlendiği ileri sürüldü... Öyle sanılıyor ki, Sovyet basınında hiç bir eleştirici, yazılarında, Alexandra Kollontai'nin son eserine yer vermemiştir.

¹³, ¹⁴ A. K., *Autobiography*.

¹⁵ Martha Moritz *Di Internationale*, 9 No. 27, 1926

Stalin'e özgü stratejinin en kesin, en etkili silâhlarından biri olan susuş,¹⁷ Kollontai için de kullanılmıştır. Marcel Body'nin şaşkınlık içinde açıkladığına göre, Lenin'in eski arkadaşı bu yaşlı bolşeviğin ölümü sırasında, Sovyet basınında anısı için hiç bir yazı yayınlanmamıştır. 50 yıllarının sonuna doğru, Kollontai'ın anılarından bir bölümü yayınlandığında, ancak o katı suskunluk dağıtılmıştır.¹⁸ Bunu bir dizi yazıyla bazı incelemeler izledi. Biyografisi 1964'de çıktı. Yaşam öyküsü, az çok roman kılığı verilmiş olarak, 1970'de yayınlandı. Doğumunun yüzüncü yıldönümü için diplomatik kariyerine ayrılmış bir film yapıldı. Yeniden ilgi kazandığı halde Alexandra Kollontai, Stalin'e özgü o uzun unutulma döneminden pek de zararsız çıkamadı. Gerçekten, kadının politik ve ekonomik özgürlüğü için verdiği savaş yeter doğrulukta geri getirilmiş olduğu halde, yeni cinsel ahlâk üzerinde olan düşünceleri, bütün Sovyet kaynaklarında, edeplice üstü örtülüp yokedilmiştir.

II

A. Kollontai'ın ailenin dağılmasına (parçalanması) düşünceleri, devrin sosyalistleri arasında düşünmenin temeli olarak ün yapmış Marks ve Engels'in çözümlemelerine dayanır. Artık, burjuva ailenin devrini tamamladığından ve yeni toplumun cinsler arasındaki ilişkilerde yeni bir biçim doğuracağından hiç kimsenin kuşkusu yoktur. Ancak, ideologların büyük bir kesimi bu sorunu (oysa en önem-

¹⁶ Bu romanın çözümlemesi için Kendall E. Bailes'in incelemesine bkz., «A. Kollontai ve Yeni Ahlâk), *Rus ve Sovyet Dünya-sı Defteri*, No. 4, 1965, s. 471-496. Bu inceleme, çok sayıda kitap referansında kapsıyor.

¹⁷ Marcel Body, yage.

¹⁸ Marcel Body'nin yazdıkları ve bunun dışındaki belirtilere göre Kollontai anılarını ayrıntılı olarak yazmıştır. Bunların Moskova'da Marks-Engels enstitüsünde bulunması olasılığı kuvvetlidir.

lisidir), daha sonra bir çözüme bağlamak üzere bir kenara koymakla yetinirken, Kollontai, genel sözlerden kurtulmaya çabalamıştır. Kadın ve Sosyalizm (1879) adlı kitabında Auguste Bebel'in yaptığı gibi, bütün sınıfların kadınlarını ezen evlilikten doğal olarak yakınmaktadır. Kadın sorununa ayırdığı, Kadın Sorununun Toplumsal Temelleri (1909) adlı eserinde, Engels'in kanıtlamalarına dayanarak, toplumun bütün sınıflarında, ailenin içine düştüğü bunalımın çözümlemesini yapmıştır. Kapitalist üretimin gelişimiyle, üretici hücre olarak burjuva aile eski rolünü oynayamıyor. Birinci derecede zorunlu maddeler artık aile içinde yapılmıyor. Çocuklarını kamu eğitim kurumlarına bırakan burjuva anne babalar, bu çocukların eğitiminden gittikçe uzaklaşıyor... Ailenin temel fonksiyonlarından biri olan tüketim gittikçe azalıyor, aile ocağı sık sık lokantalarla, mobilyalı evlerle, otellerle vb., yer değiştiriyor. (Bu sonuncu kesin söz, biraz erken söylenmiş olduğundan, daha sonra yazarınca düzeltilmiştir. 1918'de yazdığı «Aile ve Komünist Devlet» adlı yergisinde Kollontai, aileyi, üretici değil, tüketici birim şeklinde tanımlıyor. Burjuva ailenin temel rolü, kazanılmış mirasın doğrudan doğruya aktarılışını sağlamaktır. Bu gerçekliğin ışığında bakılınca görülür ki, aile sadakati, birbirini seven iki kalbin birliği gibi ifadelerdeki ikiyüzlülük maskesi, ekonomik çıkarları gizlemeye yarar. Kesinlikle yıkılmaya mahkûmdur. Bundan dolayı, burjuvazi içinde geniş bir biçimde uygulanan eşlerin birbirini aldatmaları dışında, boşanmaların gittikçe artan sayısı, en iyiyi ve en kötüyü ebedi aşk uğruna yaşamak için yaratılan monogamik (tekeşli) evlilik efsanesinin yıkılış çanlarını çalmaktadır. Aynı burjuva ailesinin sağlamlığını kemiren başka bir etken, burjuvazinin farklı katmanlarına (tabakalarına) ait kadınların ücretli bir iş arama eğilimidir. Bunun sonunda, aile reisinin ekonomik durumla temellenen tüm gücü önemli şekilde azalmaktadır.

Yıkılmaz bir dayanıklılığa sahip olan köylü aile de, kapitalist üretim ilişkileri geliştikçe değişikliğe uğramaktadır. Ataerkil büyük aileden küçük aileye geçiş, köylü kadına daha geniş bir bağımsızlık sağladığı için bu kadın, başka bir çağda konmuş olan eski alışkanlıkların kendi yaşamı üzerinde de etkinliğini sürdürüp gitmesine

gittikçe, daha az dayanıyor. Mevsimlik işin kadın erkek binlerce emekçinin yerini değiştirdiği tarımsal bir ücret kazanmak için bu kişilerin evlerini her yıl aylarca bırakıp gitmek zorunda kaldıkları Rusya'da, köylü kadının zihniyeti göze batır biçimde değişmiş, aile ilişkilerinin eski önemi artık kalmamıştır.

Proletaryaya gelince, bu sınıfın ailesi, sadece adı olan bir varlıktır. Kollontai, kadın eş yada anne olarak, proleter kadının mutsuzluğunun dokunaklı bir tanımını yapıyor. İşçi kadın, gücünü yıpratır fabrika çalışmasından sonra ev işleriyle uğraşmak zorundadır. Çocukları, eğer hemen ölmemişlerse, en küçük yaşlardan başlayarak sokağın ihtimamına bırakılmışlardır. Çocuk ölümü, acıklı çocuk düşürmeler, çoğunlukla ölümcül olan çocuk aldirmalar, proleter kadının yaşamında günlük olaylardandır. Bununla birlikte, onların durumundaki kaç kişi ailenin kutsallığı'ndan söz etmeye cesaret edebilir artık? İşte bu yüzden, ailenin gerçekten bozulma süreci proletaryanın bağrında başlıyor. Ama proletarya, yalnızca eski ahlâkın bozduğu yer değildir, aynı şekilde yeni ahlâkın tohumlarını da içinde taşımaktadır. Feministlerin gürültü patırdıyla ilân ettikleri serbest birlik, serbest aşk deyimlerine, işçiler arasında da sık sık rastlanıyor ve bu gerçekten, ekonomik zorunlulukların kabul ettirdiği bir şeydir. Ancak çalışan kadının karşısına dikilen temel sorun gerçekten burada mıdır? Evli olsun yada olmasın, ailesel yükümlülükler, çocukların bakımı, aynı şekilde yine ondan beklenmektedir. Kadının başlıca sorunları bugün bile ekonomik düzeydedir ve bu durum ancak şimdiki ekonomik üretim ilişkileri ortadan kalktığında son bulacaktır. Yeni toplumda Devlet, ailenin bütün fonksiyonlarını üstlenecektir. Bireysel ailenin ödevlerini güvenlik altına alacak toplumsal kolektiflikler örgütlenecektir. Böylece çalışan kadın, ücretli iş ve ev işlerinin çifte ağırlığından kurtulmuş olacaktır. Kadın ekonomik düzeydeki bütün bu baskılardan kurtulduğu zaman serbestçe eşini seçecek ve işte o zaman feministlerin, özgür bireylerin özgür birliği rüyası gerçekleşecektir. Kollontai'nin kalemını sık sık ışıklı bir geleceğin tanımına sürükleyen tutkusu ve hayranlığı, onun aydınlık ve uyanık olmasını engellemiyordu. Kuşkusuz o da biliyordu ki, erkeklerin ve kadınların zihniyetine derinlemesine sap-

lanmış bulunan töreleri bugünden yarına değiştirebilecek bir devrim olamaz. Cinsel ahlâk ve insan psikolojisi köklü bir dönüşüm geçirmek zorundadır. Cinsler arasındaki ilişkilere kıskançlık duyguları, diğeri üzerinde tensel ve ruhsal tasarruf isteği, ve yüzyıllardan beri varlıklarının biricik kurtuluş yolunu aşta görmeye alışmış kadınları özellikle yakalayan salgın halindeki yalnızlık duygusu egemenliğini sürdürdükçe 'serbest aşk' anlamsız bir söz olarak kalacaktır. Kollontai'in düşüncesinin sağladığı en özgün katkı, aşk sorunlarıyla ilgilidir. En zorlu saldırılara boy hedefi olan da kesin olarak işte bu düşüncelerdir.

Tümünü yeniden yayınladığımız 1918'de yazılmış olan Yeni Ahlâk ve İşçi Sınıfı, Kollontai'in yazıları arasında, cinsellik üzerine düşüncelerini en açık ve seçik olarak ortaya koyduğu yazısıdır. Bunun, Kollontai'in cinsel devrimle ilgili 'amentü'sü olduğunu artık söyleyebiliriz. Düşüncelerinin çıkış noktası, Greta Meisel-Heiss adlı bir Alman yazarın 1910 yılında çıkan 'cinsel bunalım' üzerine olan kitabıdır. Meisel-Heiss'e göre, cinsler arasındaki ilişkinin üç temel biçimi vardır: Yasal evlenme, fuhuş ve serbest birlik.

Bu üç biçimin incelenmesi, kişiyi başarısızlığı saptamaktan başka bir sonuca götürmez. 'Çözülmezlik' ve 'eşlerin birbiri üzerindeki salt etkinliği' ilkeleri üzerine temellendirilmiş olan yasal evlilik, kaçınılmaz biçimde eşlerin birbirini aldatmasına neden olmakta, onları fuhşa sürüklemektedir. Cinsler arasındaki ikinci ilişki şekli, kadınların olduğu kadar erkeklerin psikolojisi üzerinde de çok tehlikeli sonuçlar doğurmaktadır. Fiziksel cinsel ilişkilerin bu kusurlu biçimlerinin bozduğu kadın ve erkek, hatta ilke olarak, ekonomik ve sosyal bütün baskılardan bağışık 'serbest birlik' söz konusu olduğu zaman bile, uyumlu ve rahatlık veren aşk ilişkilerini kuramaz duruma gelmektedir. İnsanlık 'aşk potansiyeli'nden yoksun kalmaktadır. Bir yandan rekabet üzerine, öbür yandan toplumun üyeleri arasında ilişki eksikliği doğuran yaşam savaşı üzerine kurulmuş kapitalist toplum, bu duygusal yoksulluğa çare bulamayacaktır. Sosyalistlerin hak istekleri zorunludur şüphesiz: Kadının ekonomik bağımsızlığı, çocukluğun ve analığın korunması, yasa dışı çocuk kavramının silinmesi, boşanma serbestliği vb., kadınların

eşitliğini gerçekleştirmek için zorunlu olarak yapılması gereken devrimlerdir. Ama toplumsal yada hukukî hiç bir tedbir, cinsel bunalıma çözüm bulamaz. Derinlemesine bir psikolojik dönüşüm, toplumsal dönüşüme katılmak zorundadır. 'Büyük aşk', ruh ve vücudun bu engin birliği, daima insanlığın ideali oldu ve öyle de kalacak. Oysa, bu büyük deneyi yaşayabilme yeteneğini göstermiş olanların sayısı azdır. Diğerleri, Meisel-Heiss'den sonra Kollontai'nın 'oyun aşk' yada 'aşka değgin dostluk' diye isimlendirdiği 'aşk okulu'ndan geçmek zorundadırlar. Oyun aşk, eşlerin birbirlerini karşılıklı değerlendirmeleri, karşısındakinin 'ben'ine saygı, aşk ilişkilerinin alışılmış belirtisi olan egemen olma isteğini dışarda bırakan dikkatli ve ölçülü davranışlar üzerine kurulur. Oyun aşk'ta kadın, erkeğinkinin aynı olan duygusal bağımsızlığını koruyacak ve yaşamın esasının aşkta olduğu düşünce alışkanlığından kurtaracak bu cins aşk ilişkilerini sürdürmede çok daha ehliyetli olacaktır.

Uygulama düzeyinde toplum, 'birbirini izleyen tek eşlilik' ideal olmak üzere, cinsler arasındaki birliğin bütün şekillerini kabul etmelidir. (Tercihle, kâğıt üzerinde işlenmiş evlilik değil serbest birlik söz konusudur). Kadının, sonunda kendisini yalnız ve muhtaç bırakacak geçici ilişkilerin kurbanı olmaması için, bir yandan toplum, annelik dönemlerinde ona yardım etmeli; diğer yandan kadın, meslek hayatına hazırlanmalı, aile ocağının kapalı ortamından çıkmalıdır. Ancak, özgürlük ilkesinin cinsler arasındaki bütün ilişkilerin temeli olduğuna karar vermek acaba yeterli midir? Oyun-aşk denen bu aşk okulu zorunlu olarak, insanlığın aşk potansiyelini arttırmaya götürecektir midir? «Kapitalist toplum ve burjuva sınıfı söz konusu olduğu sürece,» diyor Kollontai, «bu soruların cevabı olumsuzdur.» Onun umudu yükselen sınıfta, proletaryadadır; orada ortak sınıfsal çıkarlar, cinsler arasındaki yeni ilişkileri belirleyecek olan dayanışma ve arkadaşlık ruhunu doğuracaktır. Bu kitapta yayınlanan, 1923 yılında yazılmış «kanatlı Eros'a yer» adlı yazısında Kollontai, «aşk-arkadaşlık» diye isimlendirdiği yeni sevgi biçimini tarif ediyor. Doğası gereği mademki aşk 'çok şekillidir, öyleyse serbest birlik, yasal evlilik ya da geçici ilişkiler gibi formüllemelerin pek önemi yoktur. Aşka değer kazandıran onun manevî ve ruhsal içeri-

ğidir... Sosyalist toplumun gelişmesinin ilk aşamasında proletarya ideolojisi, bireysel aşkın kolektiflik için 'görev aşk'la sınırlanmasını istiyordu. Aşk (sevgi) ilişkilerini belirleyen yeni ve büyük ruhsal güç, dayanışma arkadaşlıktır. 'Kanatsız Eros' (tamamen fiziksel çekicilik) yerini, beden uyuşmasını da içeren 'Kanatlı Eros'a bırakıyor; ama orada, kolektiflik için gerekli görev, bireysel aşk duygularının önüne geçiyor. İdeal'in hayli çetin olduğunu Kollontai kabul ediyor, ancak bu zorluk geçicidir. Sosyalist toplum yeni bir aşk biçiminin, şekil değiştirmiş Eros'un doğuşunu görecektir ve o toplumda «cinslerin birliği, sağlıklı, özgür ve doğal olan cinsel çekicilik üzerine kurulacaktır.»

Cinsel ahlâkın tanımının önemli bir sorun olduğuna ve toplumun ekonomik temellerinin dönüşüm süreci içinde yapılması gerektiğine Kollontai yürekten inanmıştır. Bu, daha ilerde göreceğimiz gibi onun, diğer bolşevik yöneticilerden gelen şiddetli muhalefetle karşılaştığı noktalardan biridir.

Kollontai sadece bir teorisyen değildi. Sosyal güvenlik Halk Komiseri olarak, gündelik yaşamın ağır yükü altındaki kadınları özgürleştirmek için zorunlu olan tedbirleri uygulamaya koymak uğruna, var gücüyle çalışıyordu. 'Mutfakla evliliğin birbirinden ayrılması', devrim sonrası döneminin temel parolalarından biri olmuştu. Dolayısıyla, kolektif beslenmenin örgütlenmesi baş iş durumundaydı. Kadınların toplumsal birlik yararına yapacağı çalışmalara kendilerini tamamen adamalarını sağlamak için çocuk yuvaları, kreşler, çocuk bahçeleri açmak da daha az önemli değildi. Bu asla, anneliğe saygı duyulmadığının belirtisi değildir. Aksine, Kollontai'a göre anne, çocuğunu taşıyarak ve besleyerek, kolektiflik için kutsal bir görevi yerine getiriyor. Böyle olduğu içindir ki aynı kolektifliğin tüm koruyucu hükümlerinden yararlanmayı hakediyordu. Gelecekteki toplumda, yalnızca evliliğin başlangıcındaki maddî hesaplar önemini yitirmekle kalmayacak, kadın kolektif çalışmanın tadını da alabilecektir.¹⁹ Bir başka ağır sorun, burjuva toplumunun bozukluklarından biri olan fuhuş sorunu da çözüm bulmaya başlıyor. Fuhuş ya-

¹⁹ «İlk Deneyler» başlıklı dördüncü bölüme bkz.

pan kadınlar bundan böyle cinsel eylemlerinden dolayı kovuşturulmayacaklar ama, büsbütün üretici çalışmaya yönelmiş bir toplumsal birlikteliğin 'işsiz' üyeleri olarak bilineceklerdir. Bununla birlikte kuşkuya kapılmıyor Kollontai; kadın tam bir ekonomik bağımsızlık kazanmadığı sürece fuhşun, çoğu kez gizlenmiş biçimde var olacağını söylüyor. Bazı maddî avantajlar elde etmek için tek yolu kendini vermek yada evlenmek olan kadının durumu da, bir fuhştur Kollontai'a göre. Meslek haline gelmiş fuhşa oranla 'hafifletilmiş' olan bu biçimin, bugünkü Sovyetler Birliği'nde artık varolmadığını söylemeye de kimse cesaret edemez.

Kaldı ki, Kollontai tarafından hak davası bilinip savunulmuş olan diğer davalar ne durumdadır? Bugünün Sovyet toplumu, Alexandra Kollontai'ın yeni bir dünyanın gün ağarma anı için hayal ettiği şeylere ne kerte benzemektedir? İlerdeki bölümlerde işte bu sorulara cevap vermeye çalışacağız.

III

1917 Ekim devrimi, bütün dünya devrimcilerinin ona bağladıkları umutları yerine getirmiş midir? Bu, tartışma götürür bir sorudur. Bununla birlikte, üzerinde hiç bir tartışma olanağı olmayan bir tek nokta var: Cinsel devrim başarısızlığa uğramıştır. Yaşamın bütün alanlarında her iki cinsin eşitliği, bolşevikler tarafından iktidar alınır alınmaz ilân edildi; o zamandan beri hiç bir resmî belgede yalanlanmadı, ama gerçekleşmedi de. Geleneksel ahlâk, salt efendi olarak hükmünü sürdürüyor. Tekeşli (monogamik) aile kaybolmak yerine, son elli yıl boyunca güçlenmiş göründü. Alexandra Kollontai'ın 1926'da yazılmış otobiyografisi, özellikle kendine koyduğu sansürü de hesaba katarak okunduğunda, ileriye doğru götürdüğü bütün yeni düşüncelerin yazgısının ne olacağını sezinlemek mümkündür. Otobiyografinin yayınlanmış olanında çizilmiş bulunan son cümle, bu konuya uzun uzun değiniyor: «Bundan böyle tamamlayacağım

görevlerin ne olacağı pek önemli değil; benim için burada açık olan şudur: Çalışan kadının tam özgürlüğü ve yeni bir cinsel ahlâk yaratma, çalışmalarımın ve yaşamımın hep en üstün amaçları olarak kalacaktır.»²⁰

Kadın olarak sürüp giden deneyimlerinden edindiği kesin sezgiyle Kollontai, gerçek bir cinsel devrimin iki ana sorusunu özenle ele aldı: Cinsellik ve aile. Onun için büyük değeri olan ve ilgisini çeken işte bunlardı. İleri sürdüğü düşünceler, safça, hatta çokluk gerici gibi gözükebilir bize, ama unutmamak gerekir ki Kollontai'ın ilk yazıları 1909 tarihini taşır ve bireysel düşünüşün ürünü durumundadır. Bununla birlikte, birçok noktada tazelikliğini hiç kaybetmemiştir. Dolayısıyla bu yazıların okunması aynı zamanda ölçülü olmayı da birlikte getirmelidir. Şöyle ki, kadının özgürlük yolu zor ve çetin bir yoldur. Bu konudaki hiç bir savaş kesinlikle kazanılamamıştır. Alexandre Kollontai'ın düşüncelerinin Sovyetler Birliği'ndeki yazgısı ve aileyi ilgilendiren farklı yasaların hukukî planındaki çalkantıları (yani kararsızlıkları) bizi, uyanık ve alçak gönüllü olmaya isteklendirmelidir.

Kollontai, 1926 tarihli otobiyografisinde, «Kadının en kötü düşmanları, geleneksel ahlâk ve tutucu evlilik kavramıdır,»²¹ diye yazmıştı. (Bu cümle daha sonra çizilmiştir.) Dolayısıyla mücadele, aynı anda iki cephede sürdürülmelidir. Hukuk alanında, evlilik kurumuna bir o kadar da, Çarlık Rusya'sını Batı Avrupa ülkelerinden ayıran boşluğu doldurmaktan başka bir işe yaramamış olan ve 1918'de kabul edilen ilk 'Sovyetler Birliği Aile Yasası'na el atarak bazı sonuçlar elde etmek, oldukça basit gibi görünmektedir. Daha sonra sansür ettiği halde, Kollontai, otobiyografisinde şöyle yazıyor: «Yeni ahlâkla ilgili tezlerimin yayınlanmasını yaman bir tartışma izledi. Evlilikle ilgili Sovyet Yasamız, elbette evliliği kiliseden ayırmıştı ama, ilerlemeden yana olan diğer ülkelerdeki yasalardan aslında daha ilerici değildir. (.....) Evlilik dışı çocuklar sorununa gelince, bu

²⁰ A. Kollontai, *Authobiography*... yukarıda age s. 47-48

²¹ Age., s. 6.

alandanda henüz Norveçliler kadar bile yol almış değiliz.»²² Yanıldığını anlayan Kollontai'ın bu sözleri, bu alanda yürürlükteki yasalarda hızlı bir evrimi, o dönem için artık beklemediğini gösteriyor. Ne var ki, 1926'da elde edilmiş benzeyen şey gerçekte bağdaşmıyordu. Devrimin kazandığı yepyeni zafer, tam güçlü bir devletçe yavaş yavaş geri alınmıştı. Aileyle ilgili art arda gelen çeşitli yasaların, kimbilir belki de bu o denli çekici bir biçimde tanımladığı en güzel dünyaya umuduna, tehlike çanlarının çaldığını önceden bilebildiğiniz bir işaretidir. Bu süreci anlamak ve bundan sonuçlar çıkarabilmek için, Sovyet yasa uygulamalarının evlilik, boşanma, çocuk düşürme vb., ile ilgili olanlarının çeşitli evrelerini incelemek gerekir. Marksizmin kurucularının, aile konusunda yığınla düşünceleri vardı. Bunlardan çeşit çeşit yorumlar da çıkarmak mümkündü. Ne Marks ne de Engels, monogamik ailenin tam olarak yokolacağı düşüncesini doğrudur diye hiç bir zaman öne sürmemişti. Söz konusu olan, daha çok, burjuva aileye yeni bir içerik vermektir. Engels, şöyle ortaya koyuyordu soruyu: «Ekonomik nedenlerin doğurduğu tekeşlilik, bu nedenler kaybolduğunda ortadan kalkacak mıdır?»²³ İkircikli olmaksızın kesinkes verdiği cevap da şuydu: «Sağduyuyu elden bırakmaksızın şöyle denilebilir: Tekeşliliğin tam olarak gerçekleşeceği an, belki de en az kaybolduğu an olacaktır. Gerçekte üretim araçlarında toplumsal mülkiyete dönüşmeyle birlikte hem ücretli çalışma, hem de proletarya ortadan kalkacaktır; aynı durum, para için fuhuş yapmakta olan belli sayıdaki (istatistikler bu sayıyı verebilir) kadını ilgilendiren zorunluluk için de geçerli olacaktır; dolayısıyla fuhuş ortadan kalktığında, tekeşli evlilik (monogami) tehlikeye düşmek yerine sonuçta gerçeklik kazanacaktır, hatta erkekler için bile.»²⁴ Ekonomik çıkarlar üzerine kurulmuş tekeşli burjuva aile, «toplumun ekonomik birimi olduğuna göre»²⁵ giderek silinecektir. Yeni evlilik

²² Age., s. 43.

²³ Friedrich ENGELS *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Editions Sociales, Paris, 1971, s. 73.

²⁴ Age.

²⁵ Age., s. 72.

biçimi proletarya içinde gerçekleşmiştir; evlilik anlaşması yapılırken orada, özel mülkiyetin hiç bir rolü yoktur. Monogaminin üst biçimi, ancak kadının eş seçmesi artık ekonomik nedenlerle belirlenmediği, kapitalist üretim ve onun getirdiği mülkiyet koşulları ortadan kalktığı zaman gerçekleşecektir. «Karşılıklı gönül eğiliminden başka bir şekil kalmayacaktır o zaman,²⁶ diyen Engels, biraz ilerde de şöyle yazıyor: «Monogami içinde yokolacak olan şeylerden, (.....) birincisi erkeğin üstünlüğü, ikincisi de evliliğin çözülmezliğidir.»²⁷ Geleceğin toplumunda ailenin alacağı biçime gelince, bu konuda Engels'in Komünizmin Prensipleri adlı broşüründe bir belirti var. Yirmi birinci soru olan «Komünist rejimin aile üzerindeki etkinliği ne olacak?» sorusuna Engels şu cevabı veriyor: «Bu rejim, cinsler arasındaki ilişkileri, yalnızca o kişileri ilgilendiren ve toplumun müdahale etmediği, salt özel ilişkiler haline dönüştürecek. Rejim, özel mülkiyeti ortadan kaldırdığı, çocukların birlikte büyümesini sağladığı ve böylece bugünkü evliliğin iki ana temeli olan kadının kocasına ve çocukların anne babalarına olan bağımlılığını yıktığı anda bu dönüşüm sağlanacaktır. Burjuva ahlâkçılarının, komünistlere maletmek istediği, kadınların ortaklaşalığı üzerine kopardıkları tüm yaygaraların cevabı işte buradadır. Kadınların ortaklaşalığı yalnızca burjuva toplumuna özgü bir olaydır ve bugün fuhuş biçiminde gerçekleştirilmektedir. Özel mülkiyete dayalı olan fuhuş onunla birlikte kaybolacaktır. Demek ki, Komünist rejim, kadınların ortaklığını değil getirmek, büsbütün ortadan kaldıracaktır.»²⁸ Marks, Komünist Parti Manifestosu'nda Engels'in kanıtlarını yeniden ele alarak, burjuva ailenin kaybolacağını yazmakta ve altını güçlü bir biçimde çizmektedir. Ancak, eski burjuva ailesinin yerini hangi birliktelik biçiminin alacağı sorusuyla ilgili hiç bir bilgi bulamıyoruz orada. 1926'larda, Evliliğin komünist Doktrini adlı bir kitap yayınlayan «Marks-Engels Enstitüsü» Müdürü David Riazanov, şunu açıklıyor: «Bugün ne Marks ne Engels'de şu soruyu sormayı

²⁶ Age., s. 78.

²⁷ Age., s. 78-79.

²⁸ *Komünistler ve Kadın Koşulu*, Editions Sociales, Paris, 1970, s. 91-92

gerektirecek hiç bir kanıtı rastlayamazsınız: Düzensiz cinsel ilişkiler yada 'Cinsel Komünizm' acaba komünist toplumla bağdaşabilir mi? (.....) Her türlü poligami (çokeşlilik), 'özne'lerinin ve 'nesne'lerinin düşük kültür derecelerini gösterir.»²⁹ Sürekliliğinde 'aşk'a karşı kendilerini görevli sanan küçük aptal ozanlarımıza karşı taşı gediğine getirerek yaptığı bir taşlamanın daha sonraki bir yerinde şöyle diyor: «Bizim eski çevremizde 'karı kocanın mühürlü erdem'» inden aşağılayarak sözeden, böyle olduğu halde asil ve burjuva ortamların şehvete düşkün kendini beğenmişleriyle aynı düzeyde bulunan kuramcılar vardı; yalnız şu gerçeği ki o dönemde bu «radikal» kuramlar, Marksist maskesi arkasında sunulmuyordu!³⁰

Hiç kuşkusuz bu taşlamalar, Alexandra Kollontai'nin partinin yöneticileri ve ideologları arasında çok azınlıkta kalan düşüncelerine yönetiliyordu. Oysa Kollontai 'oyun-aşk' yada 'aşka değgin sevgi'yi, gençler arasındaki aşkın acemilik döneminin ideal biçimi olarak düşünüyordu. Yeni toplumun gelişmesiyle bireysel psikolojiye gittikçe daha sağlam yerleşen arkadaşlık ve dayanışmayla bu yeni ilişkiler yeni bir aile biçimine, Sosyalist Kolektifliğe götürmeliydiler. Bu kavramlar, Wilhelm Reich'in Cinsel Devrim adlı kitabında söylediğinin aksine, bolşevik partisinin resmi çizgisini hiç bir zaman temsil etmediler. 'Serbest Aşk' konusunda Lenin'le bazı komünist militanların tartışmalarına daha ilerde değineceğiz. Wilhelm Reich'a göre «cinsel kolektifliği»³¹ de içeren bu «Sosyalist Kolektiflik», 1926'daki aile yasasının ikinci yayımından önce Parlamentoda sürüp giden büyük tartışma sırasında asla söz konusu edilmemiştir. Cinsellikten sadece, yeni yasanın 'aşırılığa' götürebilecek bazı tehlikelerine değinmek için söz edilmiştir. Genellikle polemik biçimde sürdürülen tartışmaların temelinde şu soru yatıyordu: Yasa gözünde, kayda geçmiş evlilikle kayda geçmemiş yani fiili evlilik, aynı haklardan yararlanmalı mıdır? 1918'de yayınlanan ilk Sovyet Aile Yasası, me-

²⁹ David Riazanov, «Komünizm ve Evlilik», «Partizanlar Dergisi», No. 32-33 de yeniden yayınlanmış, 1966, s. 80-81.

³⁰ Aynı eser,

³¹ Wilhelm Reich, *Cinsel Devrim*, Plon, Paris, 1968, s. 200.

deni nikâhı tek geçerli evlilik biçimi sayıyordu. Dinsel nikâh tanınmıyordu artık. Ortak bir soyadı seçmek zorunluydu; bu ister kadının olsun, ister erkeğin, isterse her ikisinin birleşik soyadı olabildi. Bir evlilikten doğan çocuklar kayıtlı olsun yada olmasın aynı haklardan yararlanıyordu. Eşlerden herhangi birinin sadece istek göstermesi halinde, çiftler hemen boşanabiliyordu. Çocuk aldırmanın serbest ve parasız olması düzene konuyordu. Çocuk aldırma ile ilgili yasa ve benzerleri, yani o dönem için gerçekten devrimci olan yasalar, köleliğin ancak 1861'de yürürlükten kalkmış olduğu bir ülkenin halkının eskiçağlara ait düşünce yapısını, sihirli bir değnekle dokunulmuş gibi hemen değiştiremezdi tabii. Ülkenin çoğunluğunu oluşturan köylü kitleleri, bu denli köklü değişiklikleri bugünden yarına kabul etmeye hazır değildi. Törelerle ilgili değişiklikler, Rus kültür yaşamının bütün alanlarında da olduğu gibi tekrarlandı. 1922'de yazdığı «Rus Köylüsü» başlığını taşıyan yerinde Maksim Gorki, devrimin ilk yıllarından sonuçlar çıkarıyor ve geleceği, oldukça karanlık bir gün gibi yorumluyordu. Törelerin ve son derece geri kalmış düşünce biçiminin belirtilerini taşıyan Rus köylü yaşamının farklı görüntülerini inceledikten sonra Gorki, şu sonucu çıkarıyordu: Gerçekten seven insanlar ve düşünce taassubu içinde bulunanların çoğu, bir başkasının yararı için, bilinçli olarak gönülleri ni olduğundan başka gösteriyorlar. Bu özellikle, yaşamın niteliği sorununu ilkel insanlar kitlesinin çıkarları ve gereksinimlerine bağımlı gören Rus entellektüellerinin çoğunluğu için geçerli.³² Rus halkının bağrından doğacak olan değişiklikler hangileri olacaktır? «Benim görüşüme göre», diye yazıyor Gorki, bu «pek hoş ve sempatik bir Rus halkı» olmayacaktır, ama, —eninde sonunda— iş yapan, kuşkulu ve kendi gereksinimleriyle doğrudan doğruya ilgili olmayan her şeye karşı ilgisiz bir halk olacaktır [...]. Tarihsel anılarını geliştirecektir; yakın ve acılı geçmişini hatırlayarak —yeni yaşamın kuruluş zamanları— her türlü karışıklık ve bozukluğu doğuran diye gördüğü entellektüellere ve işçilere gerçek bir düşman-

³² Maksim Gorki, *Lenin ve Rus Köylüsü*, Gallimard, Paris, 1924 s. 180 - 181

lıkla olmasa bile, kuşkuyla davranacaktır.³³ Yeni aile yasası çevresindeki tartışmalar, bu düşüncelerin haklılığını alabildiğine doğrulamaktadır.³⁴ Kayıtsız evliliklerin kabul edilmesine karşı en büyük direniş köylerden geliyordu. Köylük yerlerde düzenlenen mitingler, eski ataerkil aileye olan derin bağlılığı gösteriyordu. Dinsel evlilik törenleri artarak kutlanıyordu. Bu ayrıca, Sovyet devletinin, evliliğe genişleyen hukuksal bir değer vermek isteme eğilimine karşı da savaşmak içindi. Ancak bu yeni yasaya karşı direnme sadece köylülerden gelmiyordu. Parti yöneticileriyle kuramcılar, kendi aralarında oy birliği sağlamaktan uzaktılar. Daha önce andığımız Riazanov'un yazısı, kayıtlı evliliği savunmak için tasarlanmıştı. Riazanov, geleceğin toplumunu tanımlarken, «kadınların erkekler karşısındaki bağımlılığı kaybolacak; kadın artık 'yuva'sının esiri olmayacaktır» diyor ve şu soruyu soruyordu: «Bu üstün toplumda, evliliğin kaydı kuralı korunacak mıdır?» Ve hiç kuşku duymaksızın şöyle cevaplıyordu: «Evet! Ama, bu kayıt işlemi toplum için çalışma kadar doğal bir ödev durumunda olacaktır. Komünizm kavramına göre, bütün üretici güçlerin ve toplumun bütün gereksinimlerinin belirlenmesi gerekir. Komünist toplumda en değerli üretici güç ise, insandır.»³⁵ Buna karşı hukuk işleri halk komiseri Kurskiy, parlamentoda yaptığı konuşmada şunu ilân ediyordu: «Kayıtlı evliliklerle fiili evliliklerin her alanda aynı haklara sahip olacağı günün geleceğine ve o zaman kayıt işlemini kaldıracağımıza yürekten inanıyorum.»³⁶

Bitip tükenmek bilmeyen tartışmalardan sonra, aileyle ilgili

³³ Age., s. 184 - 186

³⁴ Sovyetler Birliğinde aileyle ilgili yasa uygulamalarının evrimine ayrılmış olan en iyi eser Rudolf Schlesinger'inkidir, «*Changing Attitudes in Soviet Russia. The Family*, London, Routledge and Paul Kogan, 1949. André Pierre, *Les Femmes en Union Soviétiques* (Sovyetler Birliğinde Kadınlar), S.P.E.S. Paris, 1960 ve La Documentation Française (Fransızca Dokümanlar) yayınlarına da bkz.

³⁵ David Riazanov, age., s. 88,

³⁶ Rudolf Schlesinger, age., s. 129.

ikinci yasa onaylandı ve kayıtsız evlilik de tanındı. Kaydı olmayan evliliklerde, ispat edilmek şartıyla, yasa koruyuculuğunun, yalnızca eşlere ait mülkiyetin savunulmasında uygulandığını eklemek gerekir. Kütüğe geçirilmemiş evlilik, örneğin, bir toplu konutta yer bulma hakkını vermiyordu ama, bu yasa, yıllarca birlikte yaşadığı erkeğin çekip gitmesinden sonra bir yada birçok çocukla her türlü kaynaktan yoksun kalan yüzbinlerce kadını eşit şekilde korumaya gerçekten yarıyordu.

Geçici ilişkiler bu avantajlardan yararlanamıyordu, dolayısıyla devletin çocukların yükümlülüğünü alacağı ileri bir toplum için Kollontai'nın yaptığı iyimser tanımın aksine bekâr anneler, evli ya da fiili bir evliliği ispat etmiş olan kadınlarla aynı avantajlara sahip olamıyordu.

Yeni yasa, kaydı olmayan evliliklerin tanınması dışında önemli değişiklikler getirmedi. Hemen 1924'de bir kararnameyle, eşlerin ortak soyadı seçme zorunluluğu kaldırıldı, boşanma yine serbest bırakıldı, serbestçe ve parasız çocuk aldırma hakkı korundu. Aileye ilişkin sorunlar çevresinde 1926 yılında sürdürülen çetin tartışmalar şu gerçeği gösteriyordu; çeşitli Sovyet cumhuriyetlerinin seçip gönderdikleri kişilerin çoğunun başlıca kaygısı «ahlâk»ı korumak, savaşın ve iç savaşın yarattığı cinsel düzensizliklere bir son vermekti. Eğer «ailenin dağılması» gerçekleştiyse, bu aslında tarihsel koşulların sonucuydu. Şehirli gençler ortamında 'yeni ahlâk' üzerine önemli tartışmalar sürdürülüyordu. 'Rus Köyü' geçmişin törelerine bağlı kaldı ve belki de taktik nedenlerden ötürü, bolşevik yöneticiler de onlarda düşmanlık uyandırmak istemediler. Sovyet rejiminin bütün gelişimi, bundan ötürü, aile hücresinin korunması yolundaki açık eğilimi gösterir. 1926'dan sonra birbiri ardınca çıkan çeşitli aile yasaları incelendiğinde, bu konuda en küçük kuşkuya bile yer kalmaz.

1936'da yürürlüğe giren yeni aile yasası, çocuk aldırma özgürlüğünü kaldırdı. Yasa tasarısının eleştirisini yapan 'Pravda'nın başyazısı, yeni yargılama yetkisinin «Sovyet Ailesinin güçlenmesi» ve «evliliğe karşı, hafife alan ve önemsemez davranış biçimiyle savaş biçimindeki esas görünümü» üzerinde art arda birçok yerde ısrar-

la duruyordu.³⁷ Yazar şunu ekliyordu ayrıca: «Sovyet ailesinin güçlenmesinden söz ettiğimiz zaman evlilik, kadınlar ve çocuklar karşısında açıkça, burjuva davranışının kalıntılarıyla savaştıktan söz etmiş oluyoruz. «Serbest Aşk» denilen şey ve düzensiz her türlü cinsel yaşam tamamen burjuvacadır ve ne Sosyalist ilkelerle ne töresellikle ve ne de sovyet vatandaşının davranışıyla hiç bir ilgisi yoktur.»³⁸ Yazının şu son paragrafı Hitler Almanya'sında pek yaygın olan belli bir dili anımsatıyordu, bu yüzden de çok önemliydi: «Çocuksuz bir kadına acımamız gerekir; çünkü o gerçek yaşam sevincini tanımıyor demektir. Dünyanın en özgür ülkesinin parlak vatandaşları olan sovyet kadınları, anneliğin ne kadar hayırlı bir şey olduğunu bilirler. Ailemizi korumak, sağlam sovyet kahramanları yetiştirmek ve geliştirmek zorundayız.»³⁹ Yeni yasanın kesin oylamasından sonra, komünist partinin felsefi yayın organında, yeni tedbirleri eleştirmek üzere bir yazı dizisi çıktı. 1929 yılında, yayınladığı Evlilik ve Aile Sosyolojisi'nde S. Wolffson ailenin ortadan kalkmasını savunmuştu. Marks, Engels ve Lenin'den çok sayıda alıntılarla oluşturduğu özeleştirisinde, Kollontai'a şiddetle saldırıyor, düşüncelerini «bayağıca hayvansal» ve «antimarksist»⁴⁰ olarak niteliyordu. Çocuk aldırma ile ilgili yeni yasanın açıklamasını da oldukça basit bir biçimde ele almıştı: Bir burjuva toplumunda kadınları çocuk aldirmaya iten nedenler Sovyetler Birliği'nde artık mevcut değildir. «Dolayısıyla, bencil nedenlerden ötürü arzu edilen, seri halindeki çocuk aldirmalar hoş görülmemelidir.»⁴¹ Boşanma serbest kalmıştır ama yargılama yöntemine birtakım kısıtlamalar getirilmiştir; örneğin boşanmanın pasaporta işlenmesi, her boşanma için gittikçe yükselen bir harcın ödenmesi gibi. Burada da açıklama basit: Sovyet gençlerinin evlenmesi artık ekonomik çıkarlara dayanmıyor. Kimi beraberliklerin dayanıksız olması, evliliğe karşı yeterince ciddi davran-

³⁷ Age., s. 251.

³⁸ Age., s. 251 - 252.

³⁹ Age., s. 254.

⁴⁰ Age., s. 305.

⁴¹ Age., s. 310.

mamanın sonucudur; hatta işin içine biraz «hesap» yada biraz «kayyerimiz» bile girmiş olabilir bazen.

Bu tutumlara karşı konulmasının gerektiği doğaldır. Boşanmayla ilgili bu kısıtlamalar ayrıca, çoğu annenin yükümlülüğünde kalan çocukların korunması açısından da önemlidir. Bundan dolayı, para ödemeksizin kantinlere gitme, mahpushane azabı getirebilir. Dikkat edilmesi gereken nokta, komünist devletin çocukların eğitimini üstüne alacağı bir geleceğin, hatta uzakta bile olsa, artık hiç söz konusu edilmediğidir. Bu uzun yazının son cümlesi, daha sonraki sovyet yasa koyucuları tarafından asla yalanlanmayan bir programın âdeta tümünü açıklamaktadır: «Sosyalizmde aile sönmeyecek, güçlenecektir.»⁴²

Aileyle ilgili daha sonraki kararnameleler 1944 yılında yayınlandı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği'nin uğradığı korkunç insan kaybı, devletin evli yada bekâr annelere yaptığı geniş maddî yardımın nedenidir. Bekâr anneler, çocukların sayısına göre yükseltilen ve devlet tarafından verilen aylık ücretten yararlandılar. Buna karşılık, bu anneler, çocuklarının babasını bulma ve beslenme ücreti isteme hakkından yoksundular. Bu durum, belli birlikteliklerin sonucu olan çocuklar için pek çok anlaşmazlık ve sorunu beraberinde getirecekti. Bu açık adaletsizliğe son vermek için, 1968 yılında yapılan yeni yasa uygulamasına kadar beklemek gerekti. Aileyle ilgili yeni yasalarda 1936'da başlatılan geliştirme, 1944'e kadar sürdü. Fiili evlilikler tanınmıyor, yalnızca kayıtlı evlilikler yasa koruyuculuğundan yararlanıyordu. Kalabalık ailelerin anneleri, ya onurlandırıcı «kahraman anne» unvanı, ya anneye ait «onur nişanı», yada «annelik madalyası»ndan birini hak kazanıyordu.

Çocuk aldırma gene yasaklanıyordu ama çocuk aldıratan kadının cezaî sorumluluğu olmuyordu. Bu yeni yasanın en önemli değişikliği boşanmayla ilgili olanıdır. 1944'e kadar, boşanma dilekçeleri devletin hukuk işleri bürolarından geçiyordu. Yeni kararnameye göre boşanmalar yargı kurullarına bağlandı. Yargı kurulu dilekçeyi reddetme hakkına sahipti. Anlaşmalı boşanma halinde taraflardan her-

⁴² Age., s. 315.

hangi birinin ödeyebileceği harç miktarı, 2000 rubleye kadar yükselibiliyordu. Yasa koyucular, yöneticiler, basın, kısaca bu konuda düşüncelerini yayan herkesçe ifade edilen aynı isteğe cevap verircesine, 1944'te yürürlüğe giren yasa ailenin sağlamlaşmasına büyük katkıda bulundu. Bundan dolayı, 1968 tarihli yeni yasa metni, «Ailenin güçlenmesi ve ferahlaması için en uygun olan koşulları birleştiren tek ülke Sovyetler Birliği olmuştur.»⁴³ diye gururla altını çiziyordu. Bununla beraber, 1968 yasası yürürlükteki yasaları iki noktada daha 'liberal' anlamda değiştirmiştir. Bunlardan biri boşanma, diğeri evlilik dışı doğan çocukların durumudur. Basında, 50 yıllarının başından beri boşanma yönteminin basitleştirilmesinden yana bir kampanya gelişmişti. Sonuçta yeni yasa, karşılıklı anlaşmayla (eşlerin anlaşması) boşanmayı olanaklı kıldı. 1944'te yürürlükte olan yasaların en önemli eksikliği, evlilik dışı doğan, fiili bir evliliğin ürünü —dolayısıyla yasayla korunmayan— çocuklarla ilgiliydi. 'Kaçak babalar' Rus yaşamında alışılmış biçimler olmuştur. Yeni hükümlere göre yargı kurulu, yasa yoluyla babalık verilmiş olan kişileri, maddi bir sorumluluğu üstüne almak zorunda bırakabiliyordu. Bu hüküm, rasgele ilişkilerden doğmuş olan çocukları içermiyordu elbette. J. Andreyef, yeni yasayı 'Izvestia'da şöyle eleştiriyordu; «Bizim topluluğumuz çocuğun çıkarlarını tümüyle savunduğu halde, ne keyfince ilişkileri ne de sefil bir yaşam biçimini gereğinden çok cesaretlendirmiyor. Ahlâk ve hukuk, aileyi pekiştirip sağlamlaştırarak ve cesaretlendirerek koruyorlar.»⁴⁴ Pek çok tartışma yaratan başka bir sorun da, açık bırakılan ünlü bölümlerle ilgiliydi. Gerçekten, 1944 kararnamesi, evlilik dışı doğmuş bir çocuğun nüfus kâğıdında baba adının bulunmasını, baba bunu istese bile, yasaklıyordu. Daha sonra annenin soyadı 'baba adı' yerine yazılmaya başladı, soyadının arkasından babanın küçük adı ve soyadı, annenin verdiği bilgiye göre yazılıyordu. 'Literaturnaya Gazeta'da tümü yeni yasayla ilgili bir makale yazan hukuk doktoru adayı V. Bilşay'a göre, evlilik dışı doğmuş

⁴³ La Documentation Française (Fransızca Dokümanlar), Sovyetler Birliği serisi, No. 4, Temmuz - Ağustos, 1968, s. 27

⁴⁴ Aynı doküman, s. 33

çocuklar sorunu çözümlenmemiştir, buna rağmen. Aşağıdaki paragraf, Sovyetler Birliği'nde 1917 yılından günümüze kadar aşılın 'yolun' bilincine varabilmemiz yönünden, tümüyle büyük bir değer taşır:

«Ciddî ve mutsuz bir aşkı, bir çocuğun doğumuyla taçlanan geçici bağlantılardan ayırt etmekte hangi mantık kullanılacaktır? Neden sadece kadın suçlu sayılacaktır? Aynı tutumun kadın için ahlâk dışı, erkek için 'yasaya uygun ve ahlâksal' olduğu varsayılabilir mi? Hatta, erkeklerden sakınmalarını ve pasaportlarının üzerine damga basılincaya kadar safliklarını korumalarını genç kızlara kesin olarak öğütleyen ahlâk anlayışıyla yetinilse, bu genç kızlardan bazılarının bu korunmaya aldırmadıkları kabul edilse bile, çocukları anne babalarının cezasını bu kadar çok çekmeğe zorlamak doğru mudur?»⁴⁵

Demek ki, yeğlenen biçimiyle genç kızın bakire olarak girmesi tercih edilen evliliğin, çok ciddî bir iş olması gerekir. Andreyef diyor ki: «Yaşamamızın bu temel olayının, aynı zamanda hem anılmaya değer hem de resmî bir niteliği olsun diye yasa metni bir kural öngörüyor: 'Evlilik için görkemli bir tören yapılmalıdır.'»⁴⁶ Bunun dışında yasa ilk kez, evlenmenin ilânıyla kutlama töreni arasında bir aylık bir süre istiyor.

1968 tarihli aile yasası her şeye rağmen bize şunu gösteriyor: Sovyet toplumunun tüm kötü yanları ve Sovyetler Birliği'nde yaşamı düzenleyen bütün gerici düşünceler için Stalin'in kişiliğini suçlamak tam deyimıyla kolaya kaçmaktır. Aileyle ilgili sorunlar konusunda, yukarıda değindiğimiz gibi, daha 20 yıllarının başlarında, gerici düşünceleri savunanlar vardır. Kuşkusuz bunlar çoğunluktaydılar ve sonunda, eski kafalı köylü kitlelerinin baskısı, sovyet yaşamının her alanında kendini duyurmaya başladı.

Kadın - erkek eşitliği ne oldu peki? Sovyetler Birliği Anayasası, kamu yaşamı, sosyal - politika, maddî ve kültürel yaşam alanlarının tümünde tam bir eşitliği garanti ediyor. Az önce gördüğümüz gibi, söz gelimi sadece cinsel ahlâk alanında bile bu eşitliğin e'si bile yok-

⁴⁵ Aynı doküman, s. 36

⁴⁶ Aynı doküman, s. 32

tur. Bunun sonuçları yalnızca kadın için değil çocuklar için de ağır. Kollontai'nın, siyasal eylemleri boyunca var gücüyle karşı çıktığı 'çifte ahlâk' aynı şekilde, ayrıcalıksız bütün marksizm kuramcılarınca da mahkûm edildi ama, Sovyet kadını 'çifte ahlâk'ın zararlı sonuçlarına hâlâ katlanmak zorunda. Ön yargılar çok katı. Hiç bir yasa bireyin ruhsal yapısını bugünden yarına değiştiremiyor. Oysa, Sovyet Rusya'da durum tersine işledi. Yürürlükteki yasalar, yavaş yavaş, geleneksel ahlâka uydurulmaya başlandı ve taktik nedenlerden dolayı, özellikle de böyle yapıldı. Sovyet kadınlarının büyük bir kesimi kırsal yerlerdeydi; gerek eğitim yetersizliği, gerekse kolektif düşünme eksikliğinden dolayı, tam güce sahip ve büyük oranda, erkeklerce yönetilen bir 'devlet'in zorladığı eski şemalara göre yaşamalarını sürdürüyorlardı. Herhangi bir şeyi kabul ettirmekte Sovyetler Birliği'ndeki kadınların ne kadar az olanaklı olduklarını göstermek için bir örnek verelim. Çocuk aldırma ile ilgili yasa 1955'te değiştirilerek bu işlem yeniden serbest bırakılmıştı. Ancak hastanelerde yapılan çocuk aldirmalar anestezişiz uygulanıyordu. Daha ilerde göreceğimiz gibi, en çok kadın üyesi bulunan meslek tıp mesleğiydi. Dolayısıyla çocuk aldırma işleminin pek çoğunun kadınlarca yapılmış olması akla gelebilir. Bu yönetmeliği (yöntemi) hastalar kadar doktorların da kabul etmeye zorlanması için toplumdaki erkek egemenliğinin bilinçaltına da iyice işlemiş olması gerekir. Sovyet kadınının geniş ölçüde tatmin olduğu tek bir alan vardır ki, o da çalışma alanıdır. Açıkça, ekonomik nedenlerden ötürü, kadın elemeğinin kullanımı ta başlangıcından beri vazgeçilmez durumdadır. Yeni Sovyet Devleti yöneticilerinin, yalnızca ekonomik yararlar göre davrandıklarını söylemek, aslında büyük bir hata olur. Lenin, kadının ekonomik bağımsızlığının, devrim başarısının en temel koşullarından biri olduğunun altını çizmekten hiç bir zaman geri kalmadı. Dolayısıyla, 'kadın' ve 'erkek' işleri diye ayırım yapan bütün geleneksel kısıtlamalar 1917'den sonra yürürlükten kaldırılmıştı. Ekonominin her dalında kadın emeğinin nasıl önemli bir yer tuttuğunu anlamak için son yılların istatistiklerine başvurmak yetecektir. Ancak, eşitlik gerçekten sağlanmış mıdır? İstatistikler bu konuda da abartmalıdır, ama cevap gene de olumsuzdur. Gerçekte gözlenen şu ki, hiyerarşide yükseldikçe da-

ha az kadına rastlanıyor. «Eşit mesleksel niteliklerde yönetim görevleri, genel kural olarak güçlü cinsin temsilcileri tarafından üstlenilir.» Bu gerçekliği, 1969 yılında 'Literaturnaya Gazeta'da⁴⁷ çıkan ve kadının çalışma sorununa ayırmış olduğu yazısında ortaya koyan M. Sonine adlı bir sovyet ekonomistidir. Çarpıcı bir örnek Tıp topluluğunun % 85'ini kadınlar oluşturuyor, fakat şef doktorların ve sağlık kurumları yöneticilerinin yarısı erkek. Şunu da eklemek gerekir ki tıp mesleği Sovyetler Birliği'nde az ödüllenen (düşük ücretli) bir meslektir. Aynı oransızlık sosyal - mesleksel yaşamın bütün dallarında pratik olarak vardır. Yine Sonine'den aktaralım: «Yönetimin, şirketlerin, yönetim örgütlerinin başında ezici çoğunlukla hep erkekler vardır.»⁴⁸ Peki, politik yaşamda durum nedir? Başka alanlardakinin aynı. 1921 yılında, Alexandra Kollontai, «Sovyet Yönetimlerinde 574 kadın olduğunu oysa devlet kadrolarında yalnızca yedi kadın bulunduğunu»⁴⁹ üzüntüyle belirtiyordu. Bu tarihten itibaren elbette durum düzeltildi. Cumhuriyetler Yüksek Sovyetlerinde kadınların oranı her yerde % 30'a ulaştı. Ancak, Sovyetlerin, en önemli kararların alınmasında çok kısıtlı bir rol oynadıklarını bilmek gerekir. Gerçek iktidar Sovyetler Birliği Merkez Hükümetinindir. Orada da 57 üye arasında yalnızca tek bir kadın vardır. Komünist Parti içindeki durum da buna benzer. % 9-10'u kadın olan militanlar içinden, partiye alınmış olması dolayısıyla Kollontai kutlanmıştı. 1 Ocak 1965'te parti üyelerinin tümü içinde kadınların oranı % 20 düzeyindeydi. Politbüro'da kadın yoktu ve Merkez Komitesinin 195 asil üyesinden yalnızca 5'i kadındı. Ta-

⁴⁷ Fransızca Dokümanlar, Sovyetler Birliği dizisi, no. 31 - 32, 31 Temmuz, 7 Ağustos 1970, s. 31. Dizinin bu sayısında R. Berton . Hogge'un Sovyet kadınının bugünkü koşullarıyla ilgili geniş bir inceleme vardır.

Daha ayrıntılı bilgi için N. T. Dodge'nin *Women in the Soviet Economy = Sovyet Ekonomisinde Kadın* (John Hopkins Press, 1966) kitabına bakınız.

⁴⁸ Age.

⁴⁹ A. Kollontai, *Sovyet Cumhuriyetinde Kadın İşçi ve Köylü*, L'Humanité yayınevi Paris, 1921, s. 12.

mamen başka bir alanda, makineli çalışma alanındaysa kadınların durumu hayli düşündürücüdür. Vasıfsız işçiler büyük oranda kadınlardan oluşur. En yorucu, aynı zamanda en az ödüllendirilen işler kadınlar tarafından yapılır, oysa belli vasfı gerektiren işler erkeklerle ayrılır. Tarımda da aynı tür sorunlarla karşılaşırız. Ekonominin bazı kesimlerinde çalışan kadınların durumu giderek öyle ciddi bir hal aldı ki, birçok hukukçu ve ekonomist, kadın işçileriyle ilgili yeni yasa hükümleri getirilmesini istiyorlar. Bütün bunlardan çıkarılacak sonuçlar nelerdir? Tartışmasız olan nokta, Sovyet kadınının iş dünyasında batı kadınına oranla önemli bir yer kazandığıdır. 'Kadın işi (mesleği)', 'erkek işi (mesleği)' arasındaki ayrım Sovyetler Birliği'nde pratik olarak yoktur artık. Ama yine de kayda değer şu iki durum var; birincisi, kadının ilerlemesi, komuta yetkilerini ellerinde bulundurmaya sürdüren erkeklerle oranla çok daha yavaştır; ikincisi, kadınların ortalama nitelik düzeyleri erkeklerinkinin altındadır. Bütününüyle sürekli üretim artışına yönelmiş bir toplumda, bu ayrıcalıklı alanda, eşitlik hâlâ gerçekleşmemiştir. Kuşkusuz sormak gerekir: Bu niçin böyle?. İlk cevap oldukça basit: çünkü Sovyet kadınının başka birçok ödevleri vardır. Yine Alexandra Kollontai'a dönelim. 1921 yılında verdiği konferanslardan birinde şöyle bir cümle vardı: «Mutfak ve evliliğin ayrılması — işte, Kiliseyle Devletin ayrılmasından daha az önemli olmayan, en azından kadının tarihsel alını yazısını etkileyecek büyük bir reform—.»⁵⁰ İkinci reform birincisinden daha kolay gerçekleşecekmiş gibi geliyor. Toplu beslenme yerleri, merkezî çamaşırhaneleri, kreşleri, çocuk bahçeleri olan ve temizlik işlerinin profesyonel kişiler tarafından yapıldığı toplu konutlar, vb. sovyet rejimini savunma propagandalarında artık yer bile almıyor. Sağlam ve sarsılmaz aile hücresi, bireysel aile ocağını öngörüyor ve bu ocak, kadının köleliğinin sürüp gitmesine neden oluyor. Bununla ilgili istatistiklerse abartmalı. Sovyet kadını ister işçi, ister memur yada köylü olsun ev işlerine ortalama olarak erkeğe göre iki katı zaman ayırmak zorunda. Bu, çocukların bakımına ayrılan zaman için de böyledir. İlginç diğer bir nokta da, kadına en az

⁵⁰ Bu kitabın dördüncü bölümüne bkz.

yardım edilen yerin entellektüel çevreler olduğudur. Emekçi ve ane olarak aynı zamanda iki görevi birden yüklenen kadının güçlüklerinin derecesini anlayabilmek için, evişleri aletlerinin henüz gerçekleştirilmediğini, besin mağazalarının önünde sonu gelmez kuyrukların Sovyet gündelik yaşamında gerçek bir âfet halini almaya doğru gittiğini bilmek gerekir. Ev uğraşları için geçen zaman kuşkusuz uykudan ve serbest zamandan çalınıyor. N. Baranskaya'nın, 'Diğerleri Gibi Bir Hafta' adlı romanındaki kadın kahramanın düşünceleri, bu bakımdan tam bir açıklık getiriyor. Nina, diğer sorular arasında serbest zamanla ilgili bir soru yöneten ankete cevap verirken, «Serbest zaman, serbest zaman deyip duruyorsun! Hiç bir şey anlamıyorum bundan! 'Kadınlar, kültürle ilgili serbest zaman haklarınızı savununuz' deniyor, serbest zaman, ne korkunç şaka! Beni alalım ele örneğin evet, benim gözde sporum koşudur. Önce bir yönde koşarım, sonra diğer yönde yine koşarım. Her iki elimde birer zembil, trolleybüsün, otobüsün yanına dalış yapar, metronun derinliklerine iner çıkarım, her zaman yarıştayımdır. Bizim semtte dükkân yok. Buraya geldiğimiz bir yıldan çok oldu, dükkânlar hep proje hâlinde.»⁵¹

Nina büyük bir konut sitesinde oturuyor, orada durum şehir merkezlerinden çoğunca daha zor. Ve başka bir alan daha var ki, sorunları hemen hemen hiç çözülmemiş gibi. Bu, küçük yaştaki çocukların bakımıyla ilgili. Çocuk yuvalarının, çocuk bahçelerinin sayısı ihtiyacın çok altında. 1968 yılında Novi Mir'de, Moskova banliyösünde yeni bir semt olan Medvetkovo'ya ayrılmış bir röportaj çıktı. Bu büyük site, Fransa'da yada başka yerlerde görüp tanıdıklarımıza benziyor. Buraya yeni yerleşenlerin karşısına çıkan sorunlar da alışkın olduğumuz şeyler: yiyecek sağlamadaki güçlük, ulaşım olanaksızlıkları, haberleşme eksikliği vb., çocuk yuvaları ve çocuk bahçeleri donatımı da ihtiyacın altında. Ancak, Sovyetler Birliği gibi, kadınların ezici çoğunluğunun çalıştığı bir ülkede bu sorun özel-

⁵¹ *Les Temps Modernes (Yeni zamanlar)*, Temmuz 1970, s. 6

⁵² E. Poliakova, Bolşaya-Moskova, Medvedkovo, Slav inceleme enstitüsü, Paris, 1968.

likle dokunaklı. Afişlerdeki çok sayıda küçük ilân «ev işçisi» yada «sütanne» arandığını belirtiyor.⁵² Röportaj yazarı, bu durum Sovyetler Birliğinde geniş ölçüde yaygın olduğundan ev işçiliği mesleğinin örgütlenmesini, böylece bu işin aşağılatıcı gibi görünmesini önlemek için bu mesleğe ağırbaşlılık kazandırılmasını öneriyor. Dünyanın ilk sosyalist devrimini 50 yıl önce gerçekleştiren bir ülkenin vatandaşının kaleminden bu cümlelerin okunması, insanın gücüne gidiyor.

Doğu ülkelerinin tümünde önyargı olan doğum oranının düşürülmesi, kadının, işi yanında ek bir yük olarak katlandığı bir baskı olup çıkıyor genellikle. Bazıları ideal çözümün, iki yada üç yıllık bir süre için işini terk etme hakkının kadına tanınmasında, ve onun bu süreyi bütünü küçük yaştaki çocuklarının eğitimine ayırmasında buluyorlar. Bu deney Macaristan'da gerçekleştirildi; çocuğun doğumundan sonraki iki yıl boyunca anne ayda altıyüz florinlik bir tazminattan yararlandı. Bu dönemin bitiminde annenin eski işine dönmesi sağlandı. Sovyetler Birliği'nde pek çok kişi böyle bir çözümünden yanadır. Ama, buna karşı çıkanlar da var. Ekonomistler, elemeğinin çekilmesinin ulusal ekonomide meydana getirebileceği zararlara değindiği zaman, kimi kadınlardan böyle geriletici bir tasarıya karşı homurdanmalar yükseldi. Tarihsel incelemeci M. Pavlova, 1970'de «Literaturnaya Gazeta»da şöyle yazıyor: «Soruna bu biçimde çözüm getirilseydi, kadının evine dönme gerekliliği, kadın çalışmasının verimli olmayışı vb. gibi önyargılar yeniden doğacak ve kuşkusuz bu da, toplumuza zarar verecekti.»⁵³

Acaba orta halli Sovyet kadını bu konuda ne düşünüyor? Ocağına ve çocuk bezlerine isteyerek dönecek midir? Bu soruya cevap vermek gerçekten çok zordur. Bunun için de tek kaynak, gazetelerde yayınlanan kamuoyu yoklamalarıdır ve bu yoklamaların da ne oranda geçerli olduğunu biliyoruz. 1967 yılında «Literaturnaya Gazeta», aynı zamanda hem Leningrad hem de Varşova kadın işçileri arasında yapılmış olan bir anketin sonuçlarını yayınladı. Le-

⁵³ M. Pavlova, «Evde ve İşde Kadınlar», «Literaturnaya Gazeta», no. 22, 1970

ningrad'da soru yöneltlen kadınlardan % 53.8'i bütçelerini tamamlayıcı parayı kazanmak için, % 13.6'sı üretime katılmak için çalıştıklarını söylediler. Daha yakın tarihteki⁵⁴ (1955) diğer bir yoklamaya göre, soru yöneltlen 2000 kadından % 70'i, «kocanız şimdikininki iki katı kazansaydı çalışır mıydınız?» sorusuna olumlu cevap verdi.⁵⁵ Röportaj yazarı, yükleri biraz hafifletilmeye çalışıldığı takdirde, kadınların hiç birinin işinden vazgeçmek düşüncesinde olmadığını, biraz da hırçınlıkla doğruluyor. Baranskaya'nın romanındaki genç kadın kahramanlar, bütün güçlülere karşı eve dönmeyi düşünmüşse benziyorlar. Ne var ki onlar, bir araştırma enstitüsünde çalışıyorlardı. Anket sorularına cevap verenlerse işçi kadınlardı.⁵⁶ Çoğunlukla yalnızca entellektüel kadınların, çalışmanın kendilerine sağladığı bağımsızlığın bilincinde oldukları batı ülkelerinde, benzer bir duruma, rastlayabilir miyiz? Sovyet Marksizmi analizinde, kadınların 'erginliği' koşullarını inceleyen Marcuse'un çıkardığı sonuç şu; «artan üretim gücü bireylerin kendisince kontrol edilmediği takdirde, kadınların ekonomik ve kültürel bağımsızlığı yalnızca, bozuk çalışma sistemi içinde eşit bir taraf olmayı sağlayacaktır.»⁵⁷ İş hayatı hiyerarşisinde aşağı doğru inildikçe bozulma daha çok kendini hissettiriyor.

Doğum oranının düşük oluşunun nedenlerinden biri olarak, eğer kadının çalışması gösterilir ve suçlu bulunursa, bazıları da boşanmaların artan sayısı aynı şekilde sorumlu tutmakta tereddüt etmeyeceklerdir. Demek ki, aileyi güçlendirme yolundaki sürekli isteklendirmelere rağmen, —ki bunlar eksiksiz yasa hükümleriyle de destekleniyor—, aile pek sağlıklı yürümüyor. Eski köy ailesini, daha sağlam bularak öven demograf V. Perevedentsev, evliliğe karşı «yeni» havai davranışın sorumlusu olan değişiklikleri çözümlüyor. Suçla-

⁵⁴ Fransızca dokümanlar, Sovyetler Birliği dizisi, no. 6, 1967, s. 19.

⁵⁵ Aynı doküman, no. 31-32, s. 34.

⁵⁶ E. Pollakova (age.)

⁵⁷ Herbert Marcuse, *Sovyet Marksizmi*, Gallimard, 1968, s. 351.

⁵⁹ Fransızca Belgeler, no. 31-52, s. 37

nan nedenler arasında kadının ekonomik özerkliği de var! Perevedensev daha ileri giderek, geniş bir yaygınlık kazanan ev işlerine yeterince değeri verilmediği düşüncesini öne sürüyor. «Kadının evdeki çalışması, genel olarak toplumsal nitelikteki çalışmasının bütünüleyici bir parçasıdır. Bizim «aşırı ilerlemeden yana» çağdaş bayanlarımız buna karşı çıkıyor. Ev işlerinin iyi düzenlenmemiş ve pek az işin makineleşmiş olmasına, gereğinden çok zaman almasına karşı değiller de, işin kendisine karşılar. En çabuk yoldan başarıya ulaşacaklarını sanıyorlar, ama olmuyor. Sonuçta, gençliğin bu çalışmaya karşı olumsuz bir tavır alması sağlanıyor sadece.»⁵⁹ Bu açıklamalar anılarda geçiyor. Bu düşünceleri, Sovyet gazete sütunlarında ve dergilerinde rastlanan diğer birçoğunu çürütmek için, kendi zamanlarında burjuva aileyi savunanlarla tartışmış olan Marks ve Engels'in kanıtlarıyla karşılaştırmak yetecektir.

IV.

Sovyet toplumu acaba bu noktaya nasıl geldi? İleri sürdüğümüz nedenlerden biri, ülke yöneticileri tarafından da cesaretlendirilen, köylülüğün geleneksel zihniyetinin gittikçe artan egemenliğidir. Ayrıca, «sefihtöreler»le sarsılmış bir aile, gittikçe daha otoriter ve uygar duruma gelen bir rejimin çıkarlarına hizmet edemeyecektir. Evlilik üzerine sürdürülen tartışmalar dolayısıyla 1926 yılında David Riazanov şöyle yazıyor: «Komünizme uygun düşen tüm üretici güçlerin yazılı (sicilli) olmasıdır.»⁶⁰ Bu açıkça gösteriyor ki bireye, yalnızca mal üreticisi gözüyle bakılmaktadır. Sosyalist toplum için olduğu kadar kapitalist toplum için de doğrudur bu, tek ayrım sosyalist toplumun onu açıkça ilân etmesidir. Her iki toplum da çalışma ahlâkı temeli üzerine kurulduğundan, başka bütün

⁵⁹ Aynı belge, s. 38

⁶⁰ D. Riazanov, age., s. 88.

değerler, en üst görev olan üretimin arttırılması görevine bağımlı durumdadır. Marcuse, Sovyet ahlâkının analizini yaparken düşüncesini şöyle geliştiriyor: «Sanayileşme konusundaki ortak gereklilikler, 'burjuva' ve sovyet ahlâkının karakteristik değerlerinde büyük bir benzerliğe götürüyor; bu benzerlik, çalışma ahlâkında olduğu gibi cinsel ahlâkta da açığa çıkıyor. Sovyet Ahlâk felsefesi de bu iki uzlaşmaz sistem arasındaki bağintıyı hesaba katıyor ama, burjuva toplumunun bozduğu ahlâkî değerlerin, Sovyet toplumunda sağlıklı biçimde yeniden gerçekleştiği düşüncesine dayanarak.»⁶¹ Marcuse, başlangıcından beri Sovyet toplumu için «yeni ahlâkın, serbest bireylerin ortaklaşalığından çok çalışma kolektifliğine ait olduğunu» da⁶² söylüyor. Ve bu teze dayanak olarak Alexandra Kollontai'ı gösteriyor. Ancak Kollontai'ın fikirleri çok daha çeşitliydi. Eğer o, sınıfsal dayanışma üzerine kurulmuş yeni bir iş arkadaşlığı düşüncesini selâmlıyorsa, bu, cinsler arasındaki yeni ilişkilerin, kolektiflik anlamının gelişmesiyle at başı gitmesini düşündüğü içindi. Kollontai'ın savunduğu fikirlerin çoğunun bugün saf ve ütöpik görüldüğü açıktır. Ama sergilediği sorunlar hep geçerlidir ve geçerliliği yaşanmış bir deneye, özgüdür. Kollontai kadın olarak baskıyı hissediyordu, kendi zincirlerini kırması söz konusuydu ve hatta devrin Marksist erkeklerinden daha ileri giderek çözümlemeler yapıyordu. Yeni Ahlâk ve İşçi Sınıfı⁶³ adlı kitabında, okuyucunun dikkatini o devirde cinsel bunalımın ulaştığı boyutlar üzerine çekiyordu. Bu bunalımdan uzun süre korunmuş olan köylülük, şimdi diğer toplumsal tabakalar gibi, bunalımın sonuçlarına katlanıyordu. 1918'deyiz, tarihsel kargaşalıklar gündelik yaşamı tam bir düzensizliğe sürüklüyor. Bir toplumun erkekleri ve kadınlarının az yada çok uymaya çalışması için çaba harcanan ve iyi düzenlenmiş olan cinsel yaşamla ilgili ilkeler, o toplumdaki düşüşle birlikte yıkılıyorlar. Eski ilkeler geçerli değil; yenilerine gelince, kafalarda büyük bir şaşkınlık hüküm sürüyor. Ülke yöneticileriyle kuramcılar

H. Marcuse, age., s. 359.

Aynı eser, s. 344.

Bu kitabın II'nci ve III'ncü bölümlerine bkz.

cinsel yaşamla ilgili bu denli önemsiz sorunlarla uğraşmak yerine yapacak başka işleri olduğunu düşünüyor yada açıklıyorlar. Hemen hemen sadece bir kişi, Alexandra Kollontai, daha 1918'lerde, Wilhelm Reich'in 1936'da açıkladığından acı acı yakınıyordu Bu sorunlar üzerine düşünme eksikliği; cinsel sorunların hasıraltı edilmesi (yok sayılması). «İşçi sınıfının temel ödevlerinden birine karşı bu affedilmez aldırmağımız nerden geliyor?» diye yazıyor. «Kolektif bir çabayı gerektirmiyor deyip, iki yüzlülükle, cinsel sorunu 'aile işleri' rafına kaldırmayı nasıl açıklamalı? Sanki, cinsler arasındaki ilişkiler ve bu ilişkileri düzenleyen bir ahlâk yasasının geliştirilmesi, bütün tarih sürecinde toplumsal savaşın değişmez öğelerinden biri olarak görülmemiş; sanki, belirli bir toplumsal grubun sınırları içerisinde, cinsler arası ilişkiler, hasım sosyal sınıflar arasındaki savaşın sonucunu temelden etkilememiş gibi.»⁶⁴ İşte en açık görünümüyle durum bu. İşte iyi ve güzel bir suçlama yazısı. Lenin de belki bunu amaçlıyordu. Klara Zetkin ve Lenin'in ünlü konuşmaları, Lenin'in konuyla ilgili düşüncelerinin bir özetini veriyor. En tanınmış bölümlerini hatırlatalım. İşçilerle tartışma geceleri sırasında, cinsellik ve evlilik konusunun pek aşırı sözü edildiğinden dolayı Klara Zetkin'e sitem ettikten sonra, Lenin, şu açıklamayı yapıyor: «Kendi göbeğini hayranlıkla seyreden Hint fakiri gibi, mutlak biçimde ve ısrarla cinsel sorunlara gömülen kişilerden kuşku duyarım.»⁶⁵ Aynı şekilde Rusya'da, gençler arasında, bu sorunlarla ilgili kuramsal düşünceye gereğinden çok tartışma ayrılmış olduğundan da yakınıyor. «Bir bardak su» kuramını (Komünist toplumda, cinsel arzuyu tatmin etmek bir bardak su içmek kadar kolay olacaktır) şiddetle eleştirerek şöyle tamamlıyor: «Eleştirimde asla çilecilik (çile çekmeyi) öğütlemek istemiyorum. Bundan çok uzağım! Komünizm, çilecilik değil, aksine, sevgi bolluğuna borçlu olunan yaşama sevincini ve canlılığını getirmelidir (...) Gençliğe gerekli olan işte bu yaşama sevinci ve canlılığıdır.»

«Spor, jimnastik, gezintiler, her türlü fiziksel hareketler, de-

⁶⁴ Bu kitabın II'nci bölümüne bkz.

⁶⁵ *Komünistler ve Kadın Koşulu*, s. 109,

gişik manevî uğraşlar; inceleme, çözümleme, araştırmalar tümü birlikte uygulandığında gençliğe, günün deyimiyle yaşamdan «yararlanma» biçimi olarak, cinsel sorunlar üzerine bitmez tükenmez tartışma ve açıklamalardan çok daha fazlasını verecektir. «Sağlam vücutta sağlam ruh. Ne keşiş, ne Donjuan, ne de darkafalı ve rahatına düşkün Alman.»⁶⁶

Cinsellik üzerine burjuva önyargılarının tüm savunma ve saldırılarını kapsadığı için incelenmeye değer bu kesim. Yaşama sevinç, canlılık ve nihayet vücut ve ruh sağlığı, gençliğe zarar vermekten başka bir işe yaramayan cinselliğe karşıt olarak konuyor. Gençlik, mutluluğu için gerekli olan her şeyi yalnızca fizik ve entellektüel uğraşlarda bulacaktır. Inessa Armand'a gönderdiği mektuplarda, ki birkaç kelimeyle özetlemek zordur, aynı ilkeler tartışma götürmez bir cinsellik korkusunun belirtisi olarak meydana çıkıyor. Burada Lenin'i suçlamamız söz konusu değildir; cinsellik konusunda devrin en üstün marksistlerinin bile tutucu göründüklerine parmak basmak istiyoruz sadece. Devrimin temel sorunlarından birinin burada olduğunu yalnızca bazı kadınlar hissediyordu, hatta bilmeden. Cinsel sorunların önemi konusunda kadınların erkeklerden çoğu daha bilinçli olması bir rastlantı değildir. Cinsel ahlâkın gerçek kurbanları onlardır, «Çifte ahlâk»ın tüm sonuçlarına onlar katlanırlar. Fuhuş belki bütün toplumun uğradığı bir âfet tir ama fuhuş yapanlar kadınlardır. Bolşevikler arasında cinsel sorunların öneminin yeterince bilincinde olan devrimci kadınların sayısı çok değildir. Aralarında en aydını ve bu alanda en ileri gideni olan Alexandra Kollontai, siyasal yaşamdan çok çabuk elendi. Onun aile ve yeni ahlâk üzerine düşünceleri belki, işçi muhalefetine katılışından daha çok söz konusu oldu.⁶⁷

Kollontai'nin yazılarını inceleme ve düşüncelerini bugünkü kadın hareketleriyle karşılaştırma özenini okuyucuya bırakıyoruz. Yayıldığı noktalar hayli fazladır; ama şimdi, yani yarım yüzyıl sonra, bunları ortaya çıkarmak daha kolaydır bizim için. Eski dünyanın

⁶⁶ Age., s. 116-117.

⁶⁷ Rudolf Schlesinger, age., s. 27-29.

kalıntıları üzerinde büyülercesine yükselecek olan harikulâde bir geleceğe hayranlığı, ütöpik tasvirleri, her birimizde az çok canlı olan bir umudun en ince noktasına dokunmuyorsa eğer, belki de bunlara gülüp geçeriz. İşçi gençliği çok iyi tanıyan Wilhelm Reich, 1932'de şöyle yazıyordu «Burjuva cinsel ahlâkı (esas, cinsel yaşamı tabii biçimde değil günlük toplumsal düzenle dar bağımlılık içinde almak, ona karşı pısırik ve baskı altında bir tavır takınmak olan ahlâk) bedenimizi sandığımızdan çok daha derin biçimde kaplamış bulunuyor.»⁶⁸ Gerçekliğini sürekli olarak her gün gördüğümüz Sovyet deneyi, Wilhelm Reich'in bu sözlerini doğruluyor. Görevler açık oldukça, Sovyet deneyinden alınacak dersler de apaçık. Devrim, her alanda ve aynı zamanda yapılmalıdır. Başlangıcı XIX'ncü yüzyıla kadar uzanan cinsel bunalım henüz çözümlenmedi. Bu konuda içtenlikle ve derinlemesine bir ortak düşünce yaratmak hepimize düşüyor. İnaniyoruz ki Alexandra Kollontai'nın yazıları, her türlü toplumsal değişmenin ilk koşulunun kadının gerçek özgürlüğü olduğunu kabul eden herkes için değerli ve yararlı bir belge olacaktır.

Judith Stora-Sandor

⁶⁸ Wilhelm Reich, *Gençlerin Cinsel Mücadelesi*, Maspero, Petite Collection Maspero, Paris, 1972, s. 129,

1

AİLE BUNALIMI

Bu birinci bölümdeki yazılar, Alexandra Kollontai'nin 1909'da çıkmış olan, kadına değgin koşullara adanmış ana eseri «Kadın Sorunlarının Toplumsal Temelleri»nden alınmıştır. Kitabın, aile ve evlenme sorunlarını inceleyen ikinci bölümünü hemen bütünüyle aktarıyoruz. 400 sayfayı aşkın bu eserde değinilen öbür konular, kadınların ekonomik bağımsızlıkları ve siyasal hakları için verdikleri savaşlarla ilgilidir.

Bu bölümlerde ortaya konan sorunlardan bir bölümü hâlâ geçerliliğini koruduğu halde, rakamlarla tanımlanan koşullar artık bugünün gerçeğine uymuyor. Bundan dolayı yalnızca, ailenin evrimini ve dağılımını anlatan yazıları almayı yeğ tuttuk.

Bu alanda Kollontai'nin düşünceleri bütünüyle özgün değildir. Kuşkusuz, Engels'den (Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni) ve sık sık aktarmalar yaptığı Auguste Bebel'den (Kadın ve Sosyalizm) esinleniyor. Ancak ailenin bozulmasıyla ilgili çözümlemesini, Rus halkının bazı katmanlarının hayatını tanımlayarak zenginleştirmekle kalmıyor, devrim öncesi dönemiyle ilgili bilgilerimizi de genişletiyor. Sürdürülmesi gereken savaşa değgin düşündüklerine gelince, ortaya attığı çok sayıda sorun, 60 yıl sonra bugün bile çözülmüş olmaktan uzaktır. Onun düşünceleri, her zaman, güncel kadın hareketlerinin ideolojisinin temel noktasını oluşturmaktadır.

EVLİLİK VE AİLE SORUNU¹

*Ailenin bugünkü biçimi sonuncusu değildir.
Yeni toplum, yeni bir aile biçimi yaratacaktır.*

KARL KAUTSKI

Erfurt Programı Üzerine Eleştiri.

Kadın sorununun diğer bir görünümünü, aileyle ilgili olanını incelemeye geçelim. Kadının gerçek özgürlüğü (erkinliği) için, bu canlı ve karmaşık sorunun çözümünün günümüzde ne kerte önemli olduğunu söylemeye bilmem gerek var mı? Eşitlik hakkı elde etme yönünden kadınların ferahlaması, politik özgürlük için yapılan savaşıla, bir doktora yada diğer bilimsel dereceler sağlama, ya da eşit iş için eşit ücret elde etme yoluyla kendiliğinden sağlandı. Oysa gerçekten özgür olabilmek için kadın, bugünkü biçimi

¹ Bölümün özgün başlığı: «Evlenme ve Aile Sorunu».

miyle zaman aşımına uğramış ve engelleyici ailenin yüklediği ağırlığın zincirlerinden kurtulmak zorundadır. Kadın için ailesel sorunun çözümü, ekonomik bağımsızlığın tam olarak elde edilmesi ve siyasal eşitliğin kazanılmasından daha az önemli değildir.

Yasalar ve âdetlerin (alışkanlıkların) düzenlediği bugünkü aile yapıları kadına, yalnızca bir insan olarak değil, eş ve anne olarak da üzüntü veriyor. Uygarlaşmış ülkelerin çoğunda medenî kanun, kadını erkek karşısında az yada çok bağımlı duruma getiriyor ve erkeğe, yalnızca karısının mallarını istediği gibi kullanma hakkını değil, karısı üzerinde maddî ve manevî egemenlik kurma hakkını da veriyor. Bu konuda, Fransız medenî kanununu hatırlatmak yeter. Bu yasaya göre, evlilik mukavelesinin imzalandığı gün, kadın, medenî haklarını yitirir. Malları kocasının yönetimine geçer; kocasının onayı olmaksızın hiç bir hukukî işi tamamlayamaz; hatta ev kiralanması için bile «bey ve efendi»nin tanıklığı gerekir; aile ocağının kutsal niteliğini en sert yasalar korur ve böylece çifte ahlâkın tam olarak gerçekleşmesi sağlanır: Kocanın eşini aldatması yasalarca basit bir para cezasıyla cezalandırılır —o da özel koşullarda—, oysa kadının evliliğe sâdık olmaması, ona iki yıllık hapis cezasına patlar. Evlenmediği sürece biraz daha özgür ve bağımsız olsa bile, evlenmemiş kadının üzerinde baba egemenliği geçerlidir. Buna karşılık, Fransız yasaları, evlenmemiş kızın «bekâreti»ni uyanık biçimde gözaltında tutar ve kız aneler, nikâhsız karıkocalığın bütün sonuçları yalnızca onların üzerinde kalacak sertlikte cezalandırılır; bilindiği gibi, Fransız Medenî Kanununun 350'nci maddesine göre «babanın aranması yasaktır.»

Eğer diğer ülkelerde yasalar, kadın yönünden daha az sert ise bu, az yada çok vurgulanmış olarak, kadının koca-

sına ve efendisine karşı yasal bağımlılığı kuralının onaylanmaması demek değildir.

Bizde (Rusya'da), evli kadınlar, kocalarının onayı olmaksızın kişisel bir borçlanma anlaşması yapamazlar. Aynı şekilde kocalarının rızası olmadan imzaladığı poliçeler de geçersiz sayılır. Bizim yasalarımıza göre kadın, kocasına itaat etmek zorundadır ve kocanın gücü, anne babanın gücünün üstünde tutulur. Kadın ayrıca, kocasının evini paylaşmak durumundadır ve koca, kendisinden kaçmaya teşebbüs eden, «boyun eğmeyen eş»i, tiksiniç ve iğrenç bir varlığa bazen yapıldığı gibi silah zoruyla geri getirebilir...

Kadının, yasalaşmış ailesel ve de resmen köleliğinin bittiği yerde bu kez de «kamuoyu» hükümlerini uygulamaya başlar. Bu «Kamuoyu»nu, «kutsal mülkiyet kurumu»nu korumak amacıyla burjuvazi yaratmış ve bugüne dek sürdürmüştür. Bu da «çifte ahlâk» ikiye bölünmüşlüğü onaylamaya yaramıştır. Burjuva toplumu kadını, işine karşılık ucuz bir ücret ödeyerek dayanılmaz bir ekonomik mengine de sıkı, ayaklar altına alınan çıkarlarını savunmak için sesini yükselten her vatandaşın elindeki haktan onu yoksun tutar ve şu seçimi yapma iyiliğini gösterir ona sadece: ya evlilik boyunduruğu; yada açıktan açığa aşağılanıp mahkûm edilen, ama gizliden gizliye cesaretlendirilen ve de desteklenen fuhşun kucağına atılma..

Bugünkü evlilik yaşamının karanlık görünüşleri ve kadının ailesel yapıya sıkı sıkıya bağlı acıları üzerinde daha fazla söz etmeye gerek yoktur sanırım. Şimdiye dek bunun üzerinde yeterince konuşuldu ve yazıldı. Edebiyat, eşlere değgin ve ailesel düzensizliklerimizin kapkara tablolarıyla dolu. Bu alanda ne çok psikolojik trajedi, sakatlanmış yaşam, ve ne çok zehirlenmiş varlık var! Şu anda bizim için önemli olan yalnızca bugünkü aile yapısının

toplum katmanlarının tümünün ve bütün sınıfların kadınlarına baskı yaptığına işaret etmektir. Alışkanlıklar ve gelenekler, hangi halk tabakasından olursa olsun kız annelerin, aynı şekilde canını yakıyor; yasalar, burjuva kadını olduğu gibi proleter yada köylü kadını da kocanın vasiliği altına koyuyor.

Kısaca, bütün sınıfların kadınlarının somut olarak elele vererek kölelik koşullarına karşı mücadele edebilecekleri, kadınla ilgili sorunun bir noktasını böylece bulmuş olduk sanırım. Belki de, ortak acılarla üzüntüler, sınıfların uzlaşmazlık çukurunu sildi ve farklı kampların kadınları için iş yapma ve soluklanmada ortaklaşalık yaratıyor. Ortak istek ve amaçların bulunduğu yerde, burjuva ve proleter kadınlar arasında bir işbirliği gerçekleşiyor belki de?! Her şeye rağmen burjuva feministleri, hem evliliğin daha serbest biçimleri için hem de «annelik hakları» için aynı anda mücadele veriyor; herkesin zulmettiği, fahişenin korunması için seslerini yükseltiyorlar. Feminist edebiyatın, kadın ve erkek birlikteliğinin yeni biçimlerini araştırma ve cinslerin «ahlâk» yönünden eşitliği için gözüpek çabalar gösterme bakımından ne kadar zengin olduğunu görüyorsunuz. Gerçekte ekonomik bağımsızlık alanında burjuva kadınlar eğer, milyonlarca proleter kadının meydana getirdiği ordunun —ki bunlar aile sorununun çözümü için yapılan mücadelede «yeni kadın» sorununu kolaylaştırmaya çalışıyorlar—, peşine takılırsalar, ödül feminist militanların mı olur acaba? Rusya’da, orta burjuvazinin kadınları —yani, 1860’larda kendilerini birdenbire iş sahasına atılmış bulan, bağımsız durumları olan kadınlar ordusu— evlilik sorununun karışık görünümlerine rağmen, gözüpek biçimde geleneksel dinsel evliliği aşp, ailenin sağlam biçimi yerine da-

ğılması kolay bir beraberlik koyarak, bireysel anlamda, bu sorunu çözmüş bulunuyorlar; hem de uzun zamandan beri. Bu çözüm nüfusun entellektüel ve hareketli tabakasının ihtiyaçlarına daha iyi cevap veriyor. Ancak bireysel ve sübjektif çözümler, sorunu hiç değıştirmiyor ve aile yaşamının karanlık tablosunu güzelleştirecek hiç bir şey getirmiyor. Ailenin bugünkü biçimini eğer bazı şeyler yıkabiliyorsa bunlar, bireyselliğin üstün güçleri değil, aksine görünüşte durgun ama etkili bir yaşamı, yorulmaksızın, yeni temeller üzerine adım adım yeniden kuran üretim güçleridir.

Öyleyse, şu iki temel soruya cevap vermeye çalışalım:

1 — Gösterdiği çabalar sayesinde kadın, ister proleter ister feminist olsun, yavaş yavaş aile boyunduruğundan kurtulacak mıdır?

2 — Aile sorunları alanında, feminist militanlarla proleter kadınlar arasında dilek ortaklaşalığı gerçekten var mıdır, yoksa burada da diğer bütün alanlarda olduğu gibi kadınları açıkça iki zıt hatta düşman kampa bölen sınıf süregelmekte midir?

Her şeyin yolunda gitmediği bugünkü aile yapısında, ailenin sözde monogamik biçiminin, kökünden dağıldığını ve yıkıldığını ayrıca göstermeye bilmem gerek var mı? Karmaşık bir medenî kanunla burjuva mülkiyeti yararına, zorla sabitleştirilmiş ve dondurulmuş olan çağdaş aile dayanıklılığını, eski sağlamlığını günden güne yitiriyor. Vaktiyle aileyi bölünmez toplumsal bir hücre

şeklinde birleştiren tabîî bağlar şimdi zayıflıyor ve doğmalarına neden olan ekonomik biçimler yokolduğunda ortadan kalkıyor. Soylular dışında kalan halk tabakalarının doğuşu döneminde, bu tabakaların ihtiyaçlarına cevap veren ideal aile yaşamı, sağlam, kaynaşmış, yıkılmaz, bütün iktidarı evin rızkını getirene ve zenginliği sağlayanana ait olan —koca ve baba— bir ailesel birlik idi. Soylular dışındakilerin yalnızca büyük misyonlarının gereğini yapmaya, yani bütün zenginlikleri aile bünyesinde toplamaya başladıkları dönemde, aile biçimlerinin sağlamlığı ve dengeliliği, burjuvazinin diğer halk tabakalarına karşı verdiği varoluş mücadelesinin başarı koşullarından biri olmuştu. XVII'nci ve XVIII'nci yüzyılların burjuvazisinin yüksek ahlâklılığıyla böbürlenmesi ve kapitalist birikimin büyük gizini anlamayıp, aileyi, birikmiş zenginliğin koruyucusu gibi değil har vurup harman savurucu gibi mütalaa eden ahlâkı bozuk ve havaî bir asaletin geleneklerine kendi ailesel erdemleriyle, ama hatırsayarlıkla karşı çıkması, sebepsiz değildi. Soylular dışındakiler, ailenin sağlamlığını artırmak, ailesel erdemlerin büyüleyici etkisini en üst noktalara çıkarmak için kendilerine düşen her şeyi yaptılar. Kilise tarafından, evliliğin kutsallığının, çözülmezliğinin öğütlenmesini; yasa tarafından, kadının kocasını aldatmasının cezalandırılmasını ve ahlâk tarafından da, «aile ocağının kutsal» karakterinin göklere çıkarılmasını sağladılar. Ve burjuvazi toplumda hakim yerini kazandığı, dünya üretiminin bütün iplerini elinde topladığı zaman, kesin amacı kendi sınıf çıkarlarını korumak olan burjuva ahlâkı, burjuva davranış şekilleri ve medenî yasaları, yavaş yavaş diğer halk tabakaları için de zorunlu yasa durumuna geldiler. Soylular dışındakilerin ahlâkı, bütün insanlığın ahlâkı olarak ta-

nındı. Sınıfının dar maddî çıkarları burjuvaziyi, gerdek yatağının «temizliği» ile uğraşmaya ve «evlilik dışı çocukları» yani ailenin biriktirdiği zenginliğin bir parçasını bile miras olarak almaması gereken çocukları kovalamaya zorlamıştır; bu maddî çıkarlar «çifte ahlâk» kuralını kuvvetlendirdi ve aile hukuku alanında «sert» yasal hükümler getirilmesine katkıda bulundu. Cinsel ahlâkın, tek amacı burjuvazinin çıkarlarını korumak olan yapmacık kuralları içinde yetişmiş olan bizler, hepimiz, bu sınıf kuralları önünde, sanki yüksek ideolojik kategoriler önünde imişiz gibi saygıyla eğiliyoruz; onları, ahlâkî yaşamın kuramsal ilkeleri olarak tanımaya hazırız!

Kapitalist üretim tarzının, insanlığın ekonomik yaşamının kesin ve ölümsüz şekli ilân edilmesiyle eş zamanda, monogamik evlilik sürekli ve dokunulmaz sosyal bir kurum olarak ilân edildi. Toplumun ekonomik hayatında evrim tanımayan ve yadsıyan görüşlere yapıldığı gibi, evlilik üzerine evrimci görüşler de nefretle kovuşturmayla uğradı ve mahkûm edildi. Mülkiyet ve aile birbirine sınıksı bağıydı; burjuvazinin bu iki temel direğinden biri sarsılırsa, diğerinin sağlamlığı tehlikeye girerdi. İşte bu yüzden burjuvazi, aile temellerini daima büyük bir özenle korumuştur; işte bunun için, evlilik yapısının bugün modası geçmiş biçimlerini böyle şiddetle savundu ve savunmaya da devam ediyor.

Ancak, insanlığın geçirdiği ekonomik evrim —zanaatçılığa değgin küçük üretimin son buluşu, makineli çalışmanın parlak başarısı, kentlerin dev boyutlara erişmesi, sınaî ve ticarî etkinliklerinin büyük ritmi—, ailesel yaşam biçimlerinin üzerine yansımadan edemezdi ve burjuva ailenin sarsılmaz sanılan temellerini sarsması kaçınılmazdı.

Yüzyıldan beri, dokunulmaz bir toplumsal kurum diye aldıkları aile üzerine eskimiş fikirleri savunanlarla, yürürlükteki evlilik yaşam biçiminin gerici bir tarihsel kategori olduğunu iddia eden yeni kuramların savunucuları bitmez tükenmez tartışmalarını sürdürüyorlar. Tarihsel örnekler ve etnografik incelemelere ek olarak canlı gerçek de, günden güne, şimdiki ailenin kararsızlığını ve önüne geçilmez dağılışını kanıtlıyor. Bugünkü ailenin dokunulmaz ve sürekli bir kurum olduğunu doğrulayan sesler gittikçe daha seyrek çıkıyor ve ailesel ilişkilerle ilgili tartışmalar da artık başka bir düzeyde sürdürülüyor. Burjuva ideologların uğraştıkları sorun şimdi şu Hangi «reformlar» burjuva aile hücresini bütünlüğü içinde koruyabilmeyi sağlar; bu ailenin gelecekteki ayrışmasını engellemek için hangi tedbirleri almak gereklidir?

Burjuvaziyi çileden çıkaran şey, toplumun ekonomik yaşamının geniş kolektivist temeller üzerinde yeniden ve toptan örgütlenmesi ile kökten bağıntılı olarak, aile yaşamında kökten değişikliklerin kaçınılmaz olduğunu söyleyen bilimsel sosyalizm savunucularının doğrulamalarıdır.

Burjuva ideologlar şimdi, katmerli bir şiddetle ailenin, bugün nasılsa öyle kalarak, bütünlüğünü dokunulmamış biçimde koruyacağını, hangi toplumsal reform söz konusu olursa olsun ona uyabileceğini ve üretim ilişkilerindeki bir değişikliğin, cinslerin birlikte yaşama şekillerinde bir devrim zorunluğunu asla getirmeyeceğini haykırıyorlar.

Acaba gerçekten böyle midir durum?

İnsanlar arasındaki her toplumsal ilişki biçimi, hangisi olursa olsun, sağlam olabilmek için, kendi döneminde bir başkasını değil yalnız bu toplumsal ilişki biçimini

yaratan ekonomik nedenlerin varolmasını ister. Doğal ekonominin egemen olduğu devirde aile, her şeyden önce bir ekonomik hücre, içinde barındırdığı insan grubunun zorunlu tüm ihtiyaçlarının üreticisi olan bir hücre idi².

Değişim ekonomisi gelişip güçlendiği ölçüde aile üyeleri, ekonomik hücre olan ailenin yardımı olmaksızın git-tikçe daha iyi şekilde ihtiyaçlarını karşılar oldular; bu-nunla beraber XIX'ncü yüzyıla kadar, yani kapitalist bü-yük üretimin ilk belirtileri görülünceye kadar aile, işlerin birliği ahlâkında tayin edici ve karar verici rolü olan eko-nomik unsuru korumak üzere, bir sıra küçük ekonomik görevi kendinde tuttu. Ailenin toplumsal varlığı, büyük yada küçük ölçüde bir üretici değeri kaldığı sürece gü-venlik altında oluyordu. Aile üyelerini, en sert yasalar-dan ve en zorlayıcı ahlâk kurallarından çok daha sağlam şekilde, güçlü yaşam bağları birleştiriyordu. Ancak, bü-yük kapitalist üretim, ailenin elinden onun ekonomik ay-rıcalıklarını sökü� aldığı andan itibaren zorunlu ekono-mik hücre olarak değerini yitirdi ve aile aynı darbeyle, yavaş ama önüne geçilmez bir dağılmaya mahkûm edildi.

Gerçekten, aileyi o kadar uzun ömürlü ve dayanıklı kılan sağlam ekonomik bağlar bugün nerededir? İlk ola-rak burjuva aileyi alalım ve uzun yüzyıllar boyunca ona düşen görevler arasında, günümüze kadar bünyesinde ko-ruyabildiklerinin hangileri olduğunu görelim.

Ailenin, uzun bir listesi olan ilk ihtiyaç maddeleri-nin yapımı anlamında üretici etkinliği, minumuma indiril-

² «Aile etkin bir ögedir; asla durağan olmayıp aşağı düzey-deki bir biçimden yüksek düzeydeki biçime geçer. Bu da, toplu-mun alt derecelerden üst derecelere doğru gelişmesi ölçüsünde olur.) (F. Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Editions Sociales, 1971, s. 34)

di; ev ekonomisi alanı öyle daraldı ki, tanınmaz hâle geldi. Bugün, mumunu, sabun ve birasını, ipliğini ve kumasını yapmak, kış için ürün saklamak, ekmeğini pişirmek, ev halkının elbiselerini dikmekle uğraşan bir burjuva aile var mıdır? Birinci derecedeki ihtiyaç maddelerini —ki herhangi bir mağazadan ucuz olarak almak mümkündür—, üretmek ya da yapmak için aile üyelerinin güçlerini harcamalarının ne gereği ne de kazancı var. Bir-biri ardından bütün üretim dalları, sanayi nesneleri haline getirilmek üzere ev ekonomisinin elinden alınmıştır. Büyük kapitalist üretimin gelişimi ve zaferiyle aile, eski üretici hücre rolünü yitirmiş ve bağımsız ekonomik birim rolü oynamayı bıraktığı için de toplumun ekonomik yaşamındaki önemi yavaş yavaş kaybolmuştur.³

Sürekli kullanım nesnelerinin aile içinde yapımı ve üretimi son bulduğu halde, belki aile diğer bazı ekonomik fonksiyonlarını koruyordur? Zira, var olduğu yüzlerce yıl boyunca aile, yalnızca zenginliklerin bağımsız yaratıcısı olmadı, aynı zamanda onların sadık bekçiliğini de yaptı. Ev, mobilya, aile hazinesi, bütün bunları saygı ve sevgiyle korudu, sakladı.

Yakın geçmişin az hareketli, mülke, toprağa, eve bağlı olan ailesi, zenginliklerin en güvenilir koruma aracı durumunda bulunuyordu ve bu koşullarda aile bağlarının sağlamlığı, soy sopun maddî çıkarlarına sıkı sıkıya bağlıydı. Eğer aile bozulursa zenginlikleri dağılmış, saçıp savrulmuş olacaktı.

³ Kapitalist büyük üretimin henüz büyük ağırlıklı önem kazanmadığı Rusya'da, ev ekonomisi alanına Batıyla kıyaslanmayacak ölçüde çok üretim fonksiyonu girmektedir; yabancı ülkelerde şimdiden kapitalist üretimin eline geçen bir dizi ekonomi dalı, bizde hâlâ ev ekonomisinin alışılmış uğraşları arasındadır.

Oysa bugün durum böyle değil: Bankalar ve diğer tasarruf kurumları, eskiden ailenin yaptığı, malların korunması işine tamamen sahip çıkmış durumdadırlar; biriktirilmiş zenginliklerin korunması ve saklanmasını üstüne alan işte bu kurumlardır artık, yoksa ahlâkî ve cinsel birliktelikler ya da eşler değil! Üstelik bu zenginlikler ev halkının herhangi bir özenini gerektirmeyen senetlere dönüşüyor gittikçe artarak. Yaşamının durmaksızın artan hareketliliği, ulaşım araçlarının ailelere daha sık yer değiştirme olanağı veren gelişimi dolayısıyla, büyük yer kaplayan mobilyalar bugün için ağır bir yüküdür artık; Bu koşullarda, masraflı olmayan tek değer birimleri para ve senetlerdir. Böylece, alışılmış eski görev —birikmiş aile zenginliğinin korunması— ailesel zorunluluklar çerçevesinden çıkmış oluyor.

Ama tüketim —aile yaşamının bu vazgeçilmez koşulu— acaba eski ailede olduğu gibi mi uygulanmakta? Aile ocağı yerini, lokantalara, kulüplere, mobilyalı evlere ve otellere bıraktı. Zengin büyük burjuvazi yaşamının yarısını, şık yerlerde aylak aylak dolaşarak ve gösterişli otellerdeki servislerin zevkini çıkararak geçiriyor; orta ve küçük burjuvazi ise, can sıkıcı ev işlerinden kurtulmak ve «eve ilişkin» harcamaları azaltmak için mobilyalı evler kir alıyor, lokantalarda yemek yiyor, kütüphanelerde ve halka açık laboratuvarlarda, müzelerde ve millî galerilerde çalışıyor.

Kadın, ucuz emek gücü talebinin her alanda artması yüzünden dar aile hücresinin dışına çekildiği ve aktif insanlar kalabalığına katıldığı ölçüde, bu yaşam biçimi gittikçe daha çok yayılmaktadır. Ailenin tek besleyicisi, aldığı parayla evin her türlü maddî gereksinimini karşılayan biricik kişi, kadının ve çocukların rahatının esas ola-

rak bağılı bulunduğu kişi koca oldukça, o aile, bugünün ailesinin hemen tamamıyla yabancı olduğu bir bağlantı ağına bürünmüş ve sıkıca sarılmış oluyordu. Oysa şimdi, küçük burjuvazi hatta orta burjuvazide kadın, ev ihtiyaçlarının bir bölümünü aldığı ücret karşılığında gittikçe daha fazla karşılayabilmekte; kadının kocasına, genç kızın babasına karşı bağımlılığı kökünden yıkılmakta ve eskiden burjuva ailesinin kaynaşmasını sağlayan güçlü bağlar bugün, birbiri ardından zayıflayıp kopmakta.

Günümüzde, aileye kalan ne öyleyse? Hâlâ ona düşen görevler var mı? Üyelerini hangi bağlar bağlıyor? Örneğin, çocukların eğitimi mi? Ancak, çocuklarının eğitimi ve öğretimiyle bizzat uğraşan burjuva anne baba var mı, varsa nerede? Sadece küçük ve orta burjuvazi değil, artık büyük burjuvazi de kamu öğretim kurumlarını hor görmüyor. Orta ve yükseköğretimden söz etmiyoruz; ilköğretim ve anaokulları şimdiye kadar görülmemiş biçimde yaygınlık kazandı. Ailenin diğer görevlerinde olduğu gibi eğitim görevi de aile hücresinin dışına çıkmış, toplumun ve devletin yükümlülüğüne geçmiştir.

Bu da geçilince ne kalıyor aileye? Çağdaş toplumda, burjuva sınıfının bireyci yapısı içinde görevi nedir? Yalnızca ve yalnızca, edinilmiş mirasın dolaysız aktarımı. Bugün bile, boşanmaya karşı sayısız engeller konmasındaki amaç, ailenin, insanın manevî ihtiyaçlarının değil mülkiyet çıkarlarının hizmetinde olan ailenin, bu biricik görevini tamamlamasını kolaylaştırmaktır. Çağdaş ailenin tüm tarihi bize, bu kurumun salt yararlılık nedenleriyle ayakta durduğunu ve çok ender durumlarda, özellikle mutlu bir rastlantı sonucu, eşlerin karşılıklı sevgisi biçiminde bir manevî unsuru içerebildiğini göstermiyor mu?

İktidarı bir kere sağlamlaştıktan sonra burjuvazi,

ikiyüzlülük maskesini düşürdü ve evliliklerini açıktan açığa, bir çeşit ticarî anlaşmalar, kârlı «işler» gibi yaymaya koyuldu. Evlilik, burjuva ideologlarının hoşlandıkları tanımla, 'birbirini seven iki kalbin' birliği yerine, bugünkü koşullarda gittikçe daha sık, hayâsızca bir çeyiz alımı yada asalet senetleri satımı haline geldi. Küçük ilânlarla gerçekleştirilen evliliklere öyle alışıldı ki, en titiz burjuvanın ahlâk duygusu bile bundan asla heyecan duymuyor. Eşlerin «akıl evliliği»nin mutlu sonucuna gelince, durmaksızın artan boşanmaların sayısı tanıklık etsin buna.⁴ Evliliği bozma istekleri öylesine çok arttı ki bir Viyanalı yargıç, umutsuzlukla şöyle haykırıyor: «Yakında, tükenmiş evlilikler için açılan davalar, cam kırılması nedeniyle açılan davalar kadar sıklaşacak!»

«Dağılmış evlilik»lerin sayısının doğru bir tablosunu veren istatistikler daha hazır değil; aslında ayrılan eşlerin sayısı çok fazla ama bunlar boşanma formalitelerine başvurmuyorlar. Ayrıca şunu da unutmamak gerekir ki, tüm devlet yasaları her türlü aracı kullanarak evliliğin bozulmasını kösteklerler ve bu yolla eşlerin ayrılmasını güç kullanarak önleyip, asalet senetleriyle milyonların, yada sermaye ile toprağın birlikteliği kadar yararlı olan evliliklerin kopmasından çoğun kaçınmış olurlar...

Böyle olduğu halde burjuva sınıfında aile eğer önüne geçilmez biçimde dağılıyor, canlılığını güvence altına alan bağlar günden güne kayboluyorsa bu, diğer tüm halk tabakalarında da, ailenin sona erişinin aynı kaçınılmaz sürecinin tamamlanmakta olduğuna işarettir. Feodal soyluluğun ailesinin de kendi döneminde tam bir gerilemeye

⁴ A. Bebel, *La Femme et le Socialisme* (= Kadın ve Sosyalizm).

uğradığını, en açık ve en onarılmaz biçimde dağıldığını biliyoruz ve yine aynı dönemde, doğmakta olan soylular dışındaki sınıfın, büyüyen toplumsal gücünü korumak için aile kuralının bütünlüğünü emin bir savunma aracı olarak gördüğünü ve ailesel geleneklere saygıyla göz kulak olduğunu da biliyoruz. Bugün, belki yalnızca orta ve büyük burjuva aileler dağılıyor, oysa küçük burjuvazide, örneğin köylülükte, aile kuralları canlılığını sürdürüyordur belki de? Burjuvazinin diğer katmanlarında (tabakalarında) ailenin dağılmasına neden olan etkilere tamamıyla katlanma durumunda olan Batı Avrupa köylülüğünden söz etmesek bile, bizim «gerici» Rus köylülüğümüzün aile ilişkilerinde, kaba bir evrim oluşuyor. Yalnızca «Büyük» aileden (klan) «küçük» aileye geçiş işlemi ve mülkiyetin bölünmesi işlemi dahi, köylü aile yapısının eski biçimlerinin dağılışının şimdiden apaçık bir kanıtını ortaya koyuyor.

Bilindiği gibi «Küçük» aile tamamen farklı ekonomik temeller üzerine kurulur; burada kadın birden, daha büyük bir davranış özgürlüğü ve evi yöneten «kadın patron» olarak bağımsızlık kazanma olasılığı elde eder. «Büyük» ailede (klan) kadın, diğer kişinin yani aile reisinin isteklerini mekanik olarak yerine getiren büyük kalabalığın bir ögesidir: İyice belirlenmiş bir işbölümü olmadığı zaman, kadının hiç bir inisiyatifi olmaz ve boşuna çabalar; aile ekonomisinin zenginliklerine yaptığı katkıyı nicelik olarak değerlendirmek mümkün değildir; yaptığı çalışmanın (işin) değersiz gösterilmesi, tam bir bağımlılık içinde bulunuşu buradan gelir. «Küçük» ailede ise kadın, daha az çalışmaz ve bazen daha da çok çalışır ama buna karşılık ailesel işletme alanlarının biri veya diğerinin yönetimine sahip olur, işinin niteliği ve niceliği kolayca değer-

lendirilebilir. Ev ekonomisi, iplik yapımı, dokuma, hayvanların bakımı ve hatta işletme ürünlerinin satışı dahil, kadına dayanır; ve yalnızca en sıkışık dönemde, tarladaki çalışmalarda kocasının yardımcısı durumunda olur. Diğer yandan koca karısının yönetimine karışmak hakkını kendinde görmez. «Küçük Rusya'da, diye yazıyor Alexandra Efimenko, özel tarihsel örf ve koşullar sonucu, klan biçimi aile Büyük Rusya'dan çok daha erken dağıldı. Çalışmanın, hak ve ödevlerin bölünüşü dikkate değer bir düzeye ulaştı. Koca, karısının işlerine asla karışmıyor, onu, karar verme ve davranmada dilediğini yapması için serbest bırakıyor: 'Bu kadının işi' diyor küçük Rusya'lılar.»⁵ Klan usulü ailenin eski kurallarının hâlâ hüküm sürdüğü Küçük Rusya'da köylü kadının gündelik yaşamı gerçekten, Büyük Rusya'dakinden çok daha fazla katlanılabılır durumdadır.

Kadının «küçük» ailede eriştiği bu görece büyük bağımsızlık, doğal olarak onu, bu biçimdeki aile ilişkilerinin ateşli bir savunucusu yapmakta ve köylü kadın, paylaşmayı sağlamak için yararlanabileceği bütün araçları kullanmaya itilmektedir; burada, dalkavukluk kadar iftira da oyuna girmekte. «Diğer Slav halkları gibi Büyük Rusya halkı da, diye doğruluyor Alexandra Efimenko, kadının ortak klan yaşamının yaman bir hasmı olduğunu saklamıyor ve onu eski düzenin gerileyişinin başlıca nedeni olarak görüyor.»⁶ Bu kesinleme tamamen geçerli olmasa bile yine de karakteristiktir: Klan usulü yaşamın gerileyişinin, kadınların «toplumsal olmayışları»ndan yada «hırçın mizaçlı» oluşlarından daha derin nedenlerinin

⁵ Alexandra Efimenko, *Halk Yaşamı Üzerine İncelemeler*.

⁶ Age.

bulunduğu açıktır. Önceden de kadınlar kavga ediyordu ama, paylaşmanın genelleşmesine ve «büyük» aileden «küçük» aileye geçişe götüren bu olmadı.

Aile temellerindeki sağlamlık, kırsal yerlerde değişim ekonomisinin yayılmasına karşı düşmanca tavırdan ileri geliyor, bu iyice bilinen bir olgu. Ticarî değişime değgin dünya akımına henüz köylülüğün kapılmadığı yerlerde, hâlâ, kapalı ve doğal eski ekonomi hüküm sürüyor; ailenin eski ataerkil biçimi dokunulmazlığını hiç bozmuyor. Bu durumda aile, her şeyden önce bir ekonomik hücre, yaşamak için zorunlu her şeyin üreticisi, çok önemli, çok büyük ve hatta üyelerinin her biri için vazgeçilmez bir hücre olarak kalıyor. Köylü ailesini birleştiren ekonomik bağlar, ailenin dayanıklılığını ve canlılığını garanti ediyor; bu ailede boşanma diye bir şey yoktur. Şu bellidir ki köylü ailesinde evlilik bir «manevî birlik» değildir ve bütünüyle üretim ilişkilerinin gerçek temeli üzerine kurulur. Bizim klan usulü Rus köylü ailemiz, geçmişinin tüm kalıntılarıyla, kadınları köleliğe mahkûm edişyle, «efendi»nin bütün ev halkı üzerindeki sınırsız iktidarıyla günümüze kadar hiç değişmeksizin hayatta kalabildiyse, bu sadece, bizim köylülüğümüzün XIX'ncü yüzyılın sonuna kadar diğer halkların çoktan aştıkları ve terkettikleri eski ekonomik ilişki biçimlerini korumuş olmasından dolayıdır.

Bununla beraber, dünyadaki mal değişimi genel akımına kendisini kaptırdığı andan itibaren, ataerkil yaşamın donmuş eski kuralları ve köy ekonomisi sağlamlığını yitiriyor. Aile yaşamının hiç dokunulamaz ve değişmez sanılan manevî kuralları onlarca yıldır kesinliğini gitgide yitiriyor ve yürürlükten kalkıyor, tıpkı evde yün gömlek dokuma ve kara saban yapımı gibi.

Yukarıda belirttiğimiz ekonomik nedenler sonucu «büyük» köylü ailesinden «küçüğe» geçiş, ailenin gelecekteki sarsıntı sürecini hızlandırmaya yaradı sadece. «Küçük» aileye, kadını yine bütün haklarından yoksun bırakan, aile reisine bağımlı kılan kurallar getirmeye boşuna uğraşan halk âdetleriyle yaşam pratiği kaba bir çelişkiye düştü; aynı ekonomik koşullar «küçük ailede kadına belli bir ekonomik bağımsızlık sağlarken köylülüğün en geri tabakalarında, zamanaşımına uğramış âdetlerle gerçek yaşam ilişkileri arasında bir çatışma doğdu. Köy ortamında «kadın sorunu» ilk kez burada ortaya çıktı.

Aile biçimlerindeki evrimle birlikte köylük yerlerdeki kadınların hoşnutsuzluğu da artmıştır; kadınların manastıra girme dileklerinin önemli sayılara ulaşması buna tanıktır. 1855 yılında 7091 rahibe adayı varken 1902'de bu sayı 32029'a ulaştı. Köylü kadınlar için manastırın çekiciliği, su götürmez biçimde, köylü aile yaşamının yükünden, sürekli ekonomik eğretilikten ve ezici çalışmadan kurtulma arzularının artışından ileri geliyor. Kırsal yerlerdeki genç kızlar arasında yayılan, «rahibe örtüsü»ne karşı istek de, aynı olayı doğrulamaktadır. Resmî bekârlık andı içen geleceğin rahibeleri, buna rağmen aşkı reddetmiyorlar; aksine, ailede belli bir bağımsızlık elde etmiş olduklarından (kazandıkları para kutsal kabul edildiğinden kimse bu paraya dokunmaya cesaret edemiyordu) duygusal alanda da bu serbestliklerinden yararlanıyorlar. Manastır yaşamında, dinsel yaşamda rahatlatma isteği, aynı şekilde kente, «hayatını kazanmak» için sanayi merkezlerine gitme arzusu hep, aile içinde köleleşmekten «gına getirmiş» olan köylü kadınların bilinç gelişimini ifade ediyor. Köylü ailesinin parçalanması, özel-

likle bizde, Rusya'da, çok sayıda kadının tarımsal iş pazarına gittiği yerlerde hissediliyor.⁷

Bir ücret kazanmak için yüzlerce verst uzağa giden, kent değiştiren mevsimlik işçi kadın; ev hayatının bütün sıkıntılarını uysalca yüklenen, ataerkil yaşamın geleneklerine adanmış, kasabanın olacağı boyun eğmiş «halktan kadını»ndan çok, fabrika işçisinin psikolojisine sahip yeni bir köy kadını tipi yaratıyor. Bu koşullarda, aile de başka bir görünüme bürünmekte, kapalı ve sertleşmiş karakterini yitirerek, hareketli, gerilimli ve giderek kopmaya daha elverişli duruma gelmek üzere, yeni üretim ilişkileri, köyün en geri kalmış köşelerine kadar girerek, eskimiş bir arada oturma (toplu ikamet) şekillerini değiştiriyor. Kapitalizm köylere ulaşarak, yerel tarımsal ilişkilerin tümünün içine işleyerek (nüfuz ederek), yalnız batı Avrupa köylü ailesinin fizyonomisini değiştirmekle kalmıyor, bizim Rus köylülüğümüzün ataerkil âdetlerine de kesin darbeler vuruyor. Köylü ailesinde, çok eski ve sarsılmaz sağlamlığını yıkan derin bir değişiklikler dizisi, yavaş yavaş ama ara vermeksizin tamamlanmakta.

Geriye, çağdaş toplumun en kalabalık katmanı, proleterler sınıfı kalmaktadır. Bu sınıfın ailesinde durum

⁷ 1880 yıllarında, sadece Tver valiliğinin on bir idarî bölgesinde yılda 20929 kadının mevsimlik işçi olarak çalışması, bir fikir verir sanırsınız.

⁸ «Kapitalist üretim tarzı, çoğunlukla, işçinin kendi özel yaşamını düzenleme gereğini kaldırmıyor ama, bu yaşamın bütün güzel yanlarını çekip almakta ve ona sadece, karanlık yanlarını bırakmakta; özellikle kadının tükenişi ve toplumsal yaşamdan ayırık düşüşü gibi. Bugün fabrika çalışması, kadını değil ev işinden kurtarmak, ona eskisine eklenen bir yük daha yüklemeye yarıyor sadece.» (K. Kautski, *Erfurt Programının Eleştirisi*).

nasıldır? En azından, şimdiki aile yapısının canlılığını güvenlik altına almaya elverişli koşulları bulabilecek miyiz bu ailede? Hatta, bu soru ciddî olarak sorulabilecek mi? Bugün işçide, emek gücünü satan kişide aile ne durumdadır⁸?

İlk belirtileri daha şimdiden gözüken şey, fabrika düdüğünün çağrısına uysalca boyun eğmek ve kendilerini, ruhsuz ama gücünü yerinde, makine denen efendinin yetkisine bırakmak için karı kocanın, dar ve fakir evlerini aceleyle terk etmeğe başladıklarıdır. Akşamın geç saatlerine kadar evlerinin dışındadır eşler; çocukların bakımı ve gözetimi Allaha bırakılmıştır; yaşlı yada çalışma gücünü yitirmiş bir komşunun onlarla ilgilenmesi olağanüstü bir durumdur. Sokak —gürültülü, pis, bozuk sokak—, işte yavruların eğiticisi, işte proleter çocuklarının ilkokulları... Eğer atölye evden uzaksa öğle yemeği saatinde, yüzüstü bırakılmış evlerine bir göz atmak için bile gelmeye vakit bulamaz anne baba. Ailenin yalnız başına kalabilmesiyle ilgili son kuruntu da, erkek ve kadın kiracılar, hastalar, alkolikler, yaşlılar, çocuklar —evlere usulsüz yerleşenler, yabancılar— curcunasıyla yıkılmıştır. Ayrıca, yakayı bırakmayan yoksulluk ve proleter aileye hırsız tırnaklarını saplamak, onu yırtmak ve darmadağın etmek için çabalayan bin türlü felâket, doymak bilmez gözlerle kol geziyor (hastalık, işsizlik, aile fertlerinden birinin ölümü, doğum). Bu koşullar altında evlilik, karşılıklı sevginin sonucu bile olsa, en kısa zamanda dayanılmaz bir boyunduruğa dönüşüyor ve her iki taraf da onu unutma yolunu votkada buluyor...

Kocanın düşük ücreti, sermayenin ucuz ellerine karşı gösterdiği sürekli istek, kadını, kapitalist üretimin açık kollarına itiyor. Ve fabrikanın kapıları çalışan kadı-

nın üstüne kapandığı andan itibaren, proleter ailenin kaderi çizilmiş oluyor. İşçi ailesinin yaşamı, yavaş yavaş ve acımasızca ziyan olmaya doğru yol alıyor. Ocak sönüyor, artık aile fertlerinin birleşme merkezi olmaktan çıkıyor.

Milyonlarca, on milyonlarca annenin en temel yükümlülüklerini bile yerine getiremeyecek durumda oldukları zamanda, «aile ocağı»nın ve «anneliğin» kutsal karakteri» üzerine burjuvazinin duygusal haykırışları ne acıdır, ne büyük küfürdür... Sermayenin kaçınılmaz çağrısı üzerine anneler, daha geceyle gündüzü ayırt edemeyen çocuklarını kucaklarından koparıyor ve uysalca fabrikaların kapı önlerini çiğnemeye geliyorlar. Yayılan kokular ve zararlı gazlarla⁹ daha ana karnındaki çocukların şeklinin nasıl bozulduğunu ve sakatlandıklarını, milyonlarca çocuğun ana sütüyle birlikte zehirli maddeler içerek nasıl öldüğünü, tahta izbelerde son anda, kendi kaderine terk edilmiş çocuğun nasıl yanarak kömürleştiğini, ağlamaları ivedi bir emri yerine getirmelerini engellemesin diye anaların kendi öz çocuklarını nasıl yavaş yavaş afyonla zehirlediklerini, bunların hepsini tam ve eksiksiz biliyor burjuvazinin evlilik ve annelik savunucuları. Ama burjuva iki yüzlülüğünün sınırı yok. Kibrit yada civa fabrikalarında, cam atölyeleri yada beyaz üstübeç fabrikalarında çalışan işçi kadınların çocukları, bozuk şekilli bir iskeletle, zayıf bir hayatî etkinlikle yada yalnızca acılı çırpınmalar çekerek ölmek için doğuyorsa, bundan onlara ne? Kadının sanayide çalışmasında baş döndürücü sömürü sisteminin kaçınılmaz sonucu, çocuk düşürmeler artıyor ve ölü doğuyorsa çocuklar bundan onlara ne? Açlık ve

⁹ Proleter kadının düşürdüğü çocuklarda genellikle kurşun, civa, iyot, fosfor, nikotin ve diğer zehirlere rastlanıyor.

sefaletin aşırı öfkesine tutulmuş anneler, «çocuk alıcılar»a baş vurup çocuktan kurtuluyorlarsa, istatistikler çocuk düşürmelerdeki sürekli artışa dikkat çekiyorsa ve bu «cani anneler» arasında yalnızca sevgilileri tarafından terk edilmiş genç kızlar değil, proletaryanın meşru kadınları, ailenin saygıdeğer anneleri de varsa, bunlardan onlara ne?¹⁰

Günlük olayların bu apaçık korkunçluğuna rağmen, bugünkü ailenin ikiyüzlü burjuva savunucuları, azalmayan bir hayranlıkla, «annenin kutsal rolü» ilâhisini okumaya devam ediyor ve anayı çocuğunun beşiğinden uzaklaştırdığı için (yalnızca sözde tabii) kadının profesyonel çalışmasına karşı savaş açıyorlar.

«Kutsal annelik ödevi!» Peki, işçi sınıfı içinde, kadının bugünkü ücretli çalışma koşulları altında, nasıl belli olabilecek kadının bu rolü? Çocuğun sağlığı için vazgeçilmez olan bakım nerede, bebeğin hayatını kurtarmak için zorunlu en azından sağlık koşulları nerede? Özellikle

¹⁰ «İngiltere’de, onurlarını kurtarsınlar diye çocuk düşürmeye başvuran yalnızca kız anneler değil; sevgi duygularının ürününi yoketmeye zorlayan iğrenç hesaplar yada sefalet yüzünden, evli kadınlar da bu yola başvuruyor.» (Şaşkov) «Ocak ayının bir gece yarısında, Londra’da sokakta, polise yaklaşan bir kadınla polis arasında şu konuşma geçiyor: «Karakol nerede?» «Ne yapacaksınız orada?» «Teslim olmam gerek çünkü çocuğumu öldürdüm.» «Niye yaptınız bunu?» «Zorunluluktan. Açlıktan azap çekişini görmeye artık tahammülüm kalmamıştı.» Bu konuşmaya yorum getirmek gerekir mi? Yine İngiltere’de 1862 yılında, boğularak, haşlanarak, kıyasıya dövülerek, suda boğularak, zehirlenerek, asılarak, boğazı kesilerek, ve hatta canlı canlı gömülerek korkunç biçimde ölmüş 5709 çocuk saptanmıştı; şöyle açıklanıyordu bütün bu olaylar: «Anne babaları aşırı bir sefalet içindeydi.»

birinci yılda çocuk ölümü, proletarya içinde ürküntü verici sayılara yükseliyor. «Burjuva» sınıfında çocukların % 8'i ölürken, diyor Lily Braun, aynı yaşta işçi çocuklarının % 30'a yakını ölüyor. Berlin'in zengin Friedrichstadt mahallesinde 1000 süt çocuğundan 148'i ölürken, yoksul Wedding mahallesinde 1000 üzerinden ölen çocuk sayısı 348! [...] Sanayi merkezlerinde, çocukluk çağındaki ölüm oranı, çocuk ölümüyle kadının çalışmasındaki gelişme arasında olan sıkı ilişkiyi gösteriyor.»¹¹

Tütün sanayii bu bakımdan en zararlı dallardan biri; bu sanayide çalışan işçi kadınlarda ölü doğan çocukların sayısı çok yüksek ve hatta çocuk canlı doğsa bile, nikotin sinmiş anne sütüyle yavaş bir zehirlenmeye uğruyor. Anneleri kâğıt sanayiinde çalışan çocuklarda da ölüm oranı pek yüksek; Almanya'da % 48'e varıyor bu oran. Tekstil işçilerinin çocuklarını da aynı yazgı bekliyor; İngiltere'de, iplik işlemede çalıştırılan annelerin bir yaşından küçük çocuklarında ölüm oranı % 22; Almanya'da % 38.

Doğumlarından önce ve sonra yolları üzerine bol bol serpilmiş tüm ölümcül tehlikelerden kurtulmayı başarmışlarsa eğer, proleter ailenin çocuklarını neler bekliyor? Açlık, soğuk, sefalet, öfkeli itip kakmalar, terslemeler, yorgun bir elin vurduğu tokatlar ve sonunda umutsuzluğun kışkırttığı tek bir dilek: «Keşke ölebilsen»; sonra karanlık çıraklık yada atölye yılları; serbest saatler adına, sokak, sövgülü dövüşler, itişip dalaşmalar ve çok çok vuruşlar... İşte bugünkü toplumda, «annenin uyanık gözetimi altında» eğitim denilen şey!

Geleceğin kolektivist toplumuna ve onun toplumsal

¹¹ L. Braun, *Meslek ve Annelik*.

eğitim ilkelerine boşu boşuna gözlerini kapayacak burjuvazinin sevecen anneleri, sosyalistleri «ruhsuz» olmakla ve «sevgili küçükler»ini kendilerinden ayırmak istemek barbarlığına bürünmekle boş yere suçlayacaklar; önceden denebilecek tek söz, herhangi farklı bir eğitim biçiminin —yeter ki bugünkü biçimden farklı olsun— milyonlarca genç hayatı kurtaracağıdır. En azından, ne işe gitmeden önce annelerinin yatağa bağladığı şu kara bahtlı çocuklar; ne de trajik kazaların yol açtığı alıştığımız şu kurbanlar listesi artık olmayacaktır bir çocuk araba altında kalarak ezildi, pencereden düştü yada havuzda boğuldu... Proleter çocuklarının yaşamı, yaşlarına uymayan biçimde o denli çileden çıkarıcı durumda, o denli barbarca yoksulluk ve acıyla doludur ki, anne babalarını ya da ailelerini yitirmek çoğunlukla iyi gelir onlara. Yardım sevenler yada devletin kurduğu öksüz yurtları, pek çok hatalı ve bozuk yanına rağmen, proleter çocukları için hemen her zaman bir kurtuluş yolu olmaktadır.

«Küçüklerini annelerinin kollarından söküp almak» istedikleri bahanesiyle sosyalistlere öfkelenen o sevecen burjuva anneler, burjuva toplum içinde bugün kaç proleter annenin bebeğinin beşiği yanında kalabildiğini itiraf ediyorlar, hem de içtenlikle¹² Gerçekten, evli kadınlar

¹² «Bazı köle sahipleri eskiden, karı kocaları birbirinden ayırıyor ve çocukları da çalışma yaşına geldiğinde ana babalarından alıyorlardı; kapitalistler köleliği, ayıplayarak aştılar, şöyle ki: süt bebelerini yetiştirmek için annelerinden alıp yabancılara veriyorlar; her gün binlerce çocuk boyun eğiyor bu kadere; çocukların yükümlülüğünü alan yardımsever kurumlarının başlıca ödevi, anayla çocuğu birbirinden ayırmayı kolaylaştırmak» (K. Kautsky, *Erfurt Programının Eleştirisi*, «İşçi Sınıfında Ailenin Yıkılışı» bölümü.)

arasında, çalışma hayatına katılma sayısının durmaksızın artışı görmemek elde değildir. Almanya'da on iki yıl içinde evli kadın işçilerin sayısı 300.000'e yükseldi; 1882'de Almanya'da, 1000 kadın işçinin 173'ü, 1895'de 215'i evli idi. Son değerlendirmelere göre 1000 kadın işçiden Avusturya'da 450'si, Almanya'da 220'ye yakını, Fransa'da aşağı yukarı 200'ü evlidir; gerçekte bu sayılar çok daha yüksektir; istatistikler, evlilikleri yasa ve kilise tarafından kutsanmış evli kadınlar kategorisi içinde yapılabirler sadece, oysa proletarya içinde serbest birlik-telikler gittikçe daha sıklaşmaktadır ve bu birlikteliklerde kadın —kadın olduğu kadar anne olarak da— alışılmış ailesel yükümlülüklerin hepsini üstlenmektedir.

Proleter ailenin maddî güvencesizliği evli kadını fabrikada çalışmaya sürüklüyor ve ücretli iş sistemi varoldukça, sermayenin en ucuz el emeğinin üretime çekilmesinde çıkarı bulundukça, evli proleter kadınların fabrikada çalışmalarında bir azalma olmasından umutlanmamak gerekir.

Alsace-Lorraine'deki iş müfettişlerinin topladığı tanık ifadelerine göre evli kadınların % 82'si başka bir varolma aracı bulamadıkları için sanayi işçisi olarak işe girmişler; Aix-la-Chapelle'de, kurtuluşu olmayan bir sefaletin fabrikalara ittiği evli kadınların oranı daha da yüksek, % 88; Slesvig'de bu oran % 96'ya ulaşıyor.¹³ Kadının özgürlüğü (erginliği) ve bağımsızlığının çoğun en azgın muhalifleri olan işveren beyler, kendi öz sınıflarının kadınları söz konusu olduğunda, hayâsız bir bağışıklıkla evli kadının, gönüllerindeki en değerli öge olduğunu kabul ederler. Oysa, ailenin annesi olan işçi kadın, en ya-

¹³ Hirsch, *Verbrechen und Prostitution*.

man ve en çileden çıkarıcı olanları dahil hangi çalışma koşulu olursa kabullenmeye hazır olacak, tahammül edecek, katlanacaktır; yeter ki evine elleri boş dönmessin, yeter ki aç kalmış çocukların yürek parçalayan haykırıışlarını işitmesin!...

Fabrika sahibinin beğenisine uygun genç kızlar aşırı bağımsız, aşırı gözüpek ve küstah oluyorlar ve aile yükümlülüğü almış evli kadınlardan çok daha kolayca zararlı düşüncelerin propagandasına gittikçe daha çok kapılıyorlar. Patronların, işyerlerine evli kadın işçileri çekebilmek için bütün nüfuzlarını kullanmalarında şaşılacak bir şey yok. Durum böyle olunca, bir yandan ekonomik zorunluluk kadını hayatını kazanmaya ittiği, diğer yandan kapitalist işletme onu kolları açık kabul ettiği için, proleter ailenin hızla ve karşı konulamaz biçimde tam bir dağılmaya doğru gitmesine asla şaşmamak gerekir.

Ve sonuçta, aile ilkelerinin değışmez ve dokunulmaz olduğunu burjuvazi istediği kadar haykırınsın, aile —bugünün kapalı, kendine yeter, dar biçimde bireysel ailesi— bölünmeye, giderek ölüme mahkûm olacaktır. Aile ocağı toplumun bütün sınıf ve tabakalarında sönüyor; hiç bir yapay tedbir de onun sönmekte olan alevini yeniden canlandıramayacaktır...

FUHUŞ SORUNLARI

«Burjuva toplumunda cinsel yaşamın bir yanı evlilikse diğer yanı da fuhuştur. Evlilik madalyonun bir yüzüyse, fuhuş öteki yüzüdür. Eğer erkek evlilikte tatmin olmuyorsa bunu alışıldığı şekliyle fuhuşta arıyor. Evli ama beklediklerini bulamamış erkekler için olduğu gibi, kendi isteğiyle yada zorunluluktan bekâr kalmış erkekler için de cinsel arzuyu tatmin etmek, kadınlara nazaran çok daha kolaydır.»¹⁴

Herkesin horgördüğü, kovuşturduğu ama gizliden gizliye cesaretlendirilen fuhuş, gösterişli ama zehirleyen çiçekler arasında, ailesel erdemlerden geriye kalan ne varsa hepsini yok ediyor. Toplumunu bir çeşit çürümüş balçıkla örterek, pis kokulu soluğuyla cinslerin aşka değgin birlikteliklerinin temiz sevincini zehirliyor. Günümüzde fuhuş, insanlığın, hatta en büyük manevî düşkünleşme

¹⁴ A. Bebel, *Kadın ve Sosyalizm*.

(gerileme) dönemlerinde bile rastlamadığı dev boyutlara ulaştı.

Yarı dinsel Yunan disterion'larının, Roma'daki hoş-görü evlerinin, «sokak kızları»nın neşeli yada ortaçağ atölyelerinin ciddî fuhşunun, Reform çağının gizliden gizliye cesaretlendirilen ama açıktan açığa mahkûm edilen utanmazca ahlâksızlığının, XVIII'nci yüzyılın binlerce havaî yosma kızının, bugün uygulanan, kadın vücudunun kaba satışı yanında ne ağırlığı olabilir?

Böyle bir bulaşıcı hastalık, fuhuş, çağdaş toplumsal yaşamın havasını zehirleyerek oradan oraya, kentten kente, ülkeden ülkeye yayılıyor. Bütün meslekler, toplumun bütün katmaları onun bozucu etkisi altındalar...

Fuhşa karşı katmerli iki yüzlülük burjuvazinin karakteristiğidir ve insanlığın tümünü kapsar gibi görünen bu sorunda bile, burjuvazinin bir sınıfsal görevi olduğu göze çarpar. Gerçekten fuhuş, çağdaş sınıflı toplumun bu zorunlu uzantısı, şimdiki ailenin artık yürürlükten kalkmış zorlayıcı biçiminin bir düzeltici ögesidir ve mülk sahibi olmayan sınıfları bütün ağırlığıyla ezmektedir. Onun uğursuz tohumları işte bu karanlık ve iç bulandırıcı yerlerde filizlenmekte, zehirli kökleri en çok proletaryanın vücuduna saptamaktadır; pis kokulu soluğu toplumun tüm havasını çürütüyorsa da asıl âfet haline gelişi, ilk önce işçi sınıfı için söz konusudur. Burjuvazinin alarm zillerini çalmakta acele etmeyişi işte bu yüzden. Eğer parayla satın alınan kadınların büyük kısmı mülk sahibi sınıftan olsaydı, bu sorun karşısındaki davranış çok farklı olacaktı...

Bütün ülkelerin yönetimlerinin fuhuş karşısında anlamı belirsiz tutum takınmalarının nedeni, sınıf açısından bakılarak titizlikle araştırılmalıdır. Kilisenin mahkûm ettiği, toplumun, hatta yasanın cezalandırdığı fuhuş, yalnız-

ca daha az göz yumulmakla kalmamış, Devlet tarafından düzen altına bile alınmıştır. Erkeklerin doğal cinsel gereksinimlerinin tatmini için gerekliliği ilân edilen fuhuş, sınıflı toplumun şekillenmesinden beri şu ya da bu biçimde bir «ahlâksızlığa karşı paratoner», «namuslu» burjuvaların erdem bekçisi, aile ilkelerinin garantisi olmuştur. Antik dünyanın, Hristiyanlık öncesinin fuhşundan söz etmiyoruz. Fakat ortaçağda, hükümetler ve yüksek görevliler, bir yandan bütün «genelevler»e, «kadın evleri»ne «Kız evleri» vb.ne «göz yumuyorlar», öte yandan fahişeyi her türlü aşağılama, ağır sataşma ve işkenceye boyun eğdiren, insanlık dışı yırtıcılığı kabul eden bütün bir yasalar ve kararnameler serisi yayınlıyorlardı. Krallar fahişelerin hizmetlerinin zevkini çıkarıyor, kendi dairelerine kabul ediyor ve onları yönetmek üzere özel memurlar tayin ediyorlardı. Ama bu, aynı zamanda fahişeleri aşağılamalarına, onlara zulmetmelerine, çeşitli biçimlerde alabildiğine acı çektirmelerine ve bazen yüzlercesinin, ya bir dinsel esrime (vecit) darbesiyle yada riyakâr bir pişmanlık anında telef edilmelerine engel olmuyordu. Fuhşun hizmetlerinden kendileri de bolca yararlanan ve gizlice destekleyen burjuvaziyle kilise, onu açıktan açığa kınıyor ve zulmediyordu. Kullanma hakkından korkunç şekilde yoksun bırakıldığı için haykırarak bunu ifade eden halk, fuhşa, ruhunun içtepisinin bütün gücüyle kin besliyor ve bu «utanç verici sanayi»nin bahtsız kurbanlarını bütün araçları kullanarak yerle bir etmeye çabılıyor; küfürler yağdırarak, taşla tutarak, işkence ederek, öldürerek, hoşgörü evlerini yıkarak onları yok etmeye çalışıyordu. Ancak halk, kadın vücudunun satışına karşı boşuna savaşıyordu, çünkü emek gücünün satılmasını önüne geçilmez hâle getiren sınıflı toplum durmaksızın yeni kurbanlar yaratıyordu.

Fahişelerin işkenceleri ve periyodik öldürölmeleri yerine, yasalar ve sert kurallar yardımıyla manevî öldürüşü geçiren çağdaş toplum, ortaçağ canavarlarından pek az uzaklaşmıştır. Konsüllük devrinde, «soylu ve papaz dışındakiler (Tiers Etat)» kendilerine özgü «akılcılık»larıyla ve hukukî savunmadan yararlanarak çıkarlarını koruma eğilimleri dolayısıyla, fuhşun kamusal düzenlenmesi kuralını ilk kez ilân ettiler. Sağlık-polis gözetimi Fransa'da 1800 yılında kuruldu ve ancak 1802 yılında ilk olarak «sarı kart» verildi.

O zamana değin yalnızca Devlet tarafından gözyumulan fuhuş, artık iktidar tarafından da tanınan ve yasalaşan bir olay oldu. Bununla birlikte, alışılmış iki yüzlölük, eski aile biçimlerinin iflâsını ve kapitalist ilişkilerin bulunduğu yerde fuhşun önlenemez artışını açıkça itiraf etmeye izin vermiyordu.

«Utanç verici sanayi» ile ilgili yürürlükteki bütün Rus yasalarına, bu iki yüzlü espri işlemiştir. Kadın vücudu ticareti, sermaye mirasçılarının fidanlığı olan burjuva ailesinin korunması yararına cesaretlendiriliyor, ama, «resmî ahlâk» açısından sert bir biçimde ve hoşgörüsölükle mahkûm ediliyor. Burjuva toplumu kendi gözünde «yüksek ahlâkî temizliğin» prestijini korumak için, fahişeleri görünüşteki erdemlerini sarsmakla suçlamaya çaba gösterir ve bu mutsuz «sefahatın papaz kadınları»nın varlığını her türlü aracı kullanarak zehirlemeye çalışır.

Moskova'da bir Sağlık — Polis komisyonu kurulması sorunu ortaya çıktığı zaman, ilk önce devlete yarar sağlamak için katkıda bulunmalarının fuhuş evlerine zorla kabul ettirilmesi önerildi. Ancak bu fikir yakışksız bulunarak terk edildi; «özellikle» yakışksızdı, çünkü, genel kadınlardan herhangi bir verginin ilk elden alınışı,

yasalarımızın ruhuna uymuyordu; zira, Devletten sıkılmazlığın ticaretini yapma yetkisi alınmış gibi olacaktı... Sert bir şekilde, yasayla önüne geçildi bu durumun...

Almanya'da aynı ikilik var: Bir fahişeye ev kirala-
yan ev sahibi ceza yasası gereğince kovuşturmaya uğ-
rar. Ama «diğer yandan polis, binlerce kadının fuhuş yap-
masına göz yummak durumundadır. Fahişeler, kendileri
için konulmuş olan sicile yazıldıkları ve kurallara, örne-
ğin periyodik sağlık kontroluna uydukları andan itiba-
ren de çalışmalarını korumak zorunda. Eğer Hükümet fa-
hişeleri kabul ediyor ve dolayısıyla bu sanayii cesaret-
lendiriyorsa, ev kiralamalarını ve üstelik —düzenin ve
halk sağlığının yararına— sanatlarını icra edebilecekle-
ri özel evlerin olmasını da kabul etmelidir. Bir yandan
Devlet resmen, fuhuşu zorunlu görüp tanıyor; diğer yan-
dan fahişeleri ve fuhuş aracılığını mahkûm ediyor. Ne
çelişki! Devletin bu tutumu gösteriyor ki şimdiki top-
lum için fuhuş, bilmeceler soran ve henüz kendi bilme-
cesini çözecek duruma gelmemiş bir kişi gibidir.»¹⁵

Evet, bugünkü burjuva toplumunun mantığı budur
işte!

Toplumsal bir olay olarak fuhuş, çağdaş sınıflı top-
lumun doğal ürünüdür, ama hepsi bu kadar da değil; fuh-
şun kurallarını koyan metinlere de tümüyle sınıf görü-
şü emdirilmiştir. «Pratikte ahlâk polisinin özenle saygı
gösterdiği fuhuşta sınıf ayırımı, diye yazıyor Profesör
Elistratov, bölgesel düzenlemelerde kırmızı bir çizgiyle
belirtilmiş gibidir.»¹⁶ Yürürlükteki yasalarımız zorunlu

¹⁵ Age.

¹⁶ Prof. Elistratov. *Kadınların Fahişeler Kategorisine Kay-
dı.*

kontrolü ve hastanede tutmayı yalnızca «kaldırım» kızları, «şüpheli» kızlar, «alt kat» (yani düşük toplumsal koşullardaki) yosmaları için kabul ediyor. 1890 kararnamelerinin özel koşul koyan 158'nci maddesidir bu ; 1763 tarihli eski senato fermanı da aşağı yukarı aynı şeyi söylüyor: «[...] Bununla beraber buyuruyoruz ki, sıkılmazca davranışa kanmış kadınlar için, sorguya çekilmek ve şifa bulmak üzere sürgün cezasına çarptırılmak, yalnızca **alt tabakadan olanlar** veya **serseriler** için söz konusudur».

Bu anlamda, İçişleri Bakanının taşra yöneticilerine 17 Ekim 1844'de yolladığı buyrultu, (Rusya'nın taşra bölgelerinde fuhşun gözetimi bugün hâlâ bu buyrultuya göre yapılmaktadır) şimdi daha da açıklık kazanmaktadır: «Kendiliğinden ortaya çıkan şu ki, yararlı mütalaa edeceğimiz ölçülere tâbi olabilecek kişiler sadece, yaşama biçimleri, **nitelikleri** ve diğer **sosyal referansları** dolayısıyla geçerli olan kişiler olmalıdır». Aynı kural kimi kentlerin özel yönetmeliklerinde de var; **ve eğer aykırılıklar bulunuyorsa**, bu, ve bütün bunlar düzenlemedeki sınıf karakterini açıkça belirtiyor.

Bu düzenlemelerin günahını çeken tamamıyla yoksul sınıfların kadınları; yönetmelikler gibi polisde zengin fahişeler önünde yalnızca nezaketle şapkasını çıkarıyor. «Denilebilir ki gözetim altında tutulanlar her yerde, en az rahat yaşayan fahişelerdir. Görevliler yüksek tabakalarda dolaşan bir fahişenin maskesini düşürmek için yeterince becerikli değildir —ve hatta bazen buna imkân bile yoktur—. Pahalıya ödemek tehlikesi altında, bir alay incelik gerekir. Ayrıca bu cins fahişeler, daima kendilerini güç durumdan kurtarmaya hazır ya da en azından onlar için güvence getirecek savunucu kişileri bulurlar. Gözetim ne denli kötü yapılırsa, kültürlü ve rahat ortam-

larda o denli az fahişе bulunur. Ek bir işten kurtulsun ve hoşnutsuzluk yaratmasın diye polis, yoksulların ve kaldırımcıların bölgesine kapanır.»¹⁷

«Yüksek seviyeli» fahişе, kökeninde genellikle burjuva sınıfındandır; sağlık — polis gözetiminin uyanık bakışı (!), bu fahişenin üzerinden görmeksizin kayıp geçer, buna karşılık toplumsal durumu yetkililerde güven uyandırmayan kadınlara iki misli dalaşır. İşçi sınıfı kadınlarının kiraladıkları yoksul konutlarda, mutsuzluk ve sefahat öylesine içiçe girmiştir ki ilk bakışta birini diğerinden ayırmak olanağı yoktur. Ama polis memurunun düşünmeye ne vakti ne de ihtiyacı vardır — işini çabuk bitirir ve... sorgusuz sualsiz, sokakta, köşedeki bir lojmanda ya da bir gece barınağında tutukladığı kadın, fahişе olarak mütalaa edilir; polisin görüşüne bakılıp, tıpkı bir ahlâksız davranıldığı gibi davranılır, ve bu, kadının barınsız ya da işsiz olması bir yana, bu ticarete âlet olduğunu kanıtlayan hiç bir şey bulunmasa bile, böyle yapılır.»¹⁸

Bütün proleter kadınlar, hele banliyöde yaşayanlar için bugünkü sağlık-polis gözetimi yönetmelikleri, tehlikeli bir gözdağı durumundadır. Kadının «kabul edilebilir nedenler olmaksızın» sokakta olduğu ağır işsizlik dönemlerini bir yana bırakalım, herhangi bir tatil gününde dahi, lekeleyici bir kontrole boyun eğme tehlikesiyle karşılaşabilir proleter kadın. Kimlik kartının olmayışı yada diğer herhangi bir rastlantı, durumunu daha da ağırlaştırır ve sonunda işçi kadın çoğun şu iki alternatif önünde bulur kendini: ya, oturduğu yerden atılarak,

¹⁷ *Kentlerde Fuhuş*, Prof. Elistratov (age.)

¹⁸ *Gözetim Altında Fuhuş*, Elistratov (age.)

gözetim altında doğduğu yere gönderilmeyi kabul edecektir, yada, sağlık-polis gözetimine boyun eğecektir (ve ancak bu durumda, sağlık komisyonu ona yeni bir pasaport sağlama işini yükümlenecektir). Kuşkusuz bu uygulama yalnızca Rusya'da değil bütün burjuva ülkelerde de var. Doktor Blachko diyor ki, «Kibar fuhuş çevresinin hanımları diye isimlendirilenlerin, polis için bir nevi **noli me tanqere** (bana dokunmayınız) demek olan zarif fahişelerin hemen hemen hiç biri kontrole tâbi değildir. Gözetim altında tutulan, hemen her yerde en mutsuz ve hiç bir yeteneği olmayan katmanlardan oluşmuş olan kitledir. Alın yazısı böyle olan kızlar, uysal ve aptalca; her yıl inceleme merkezlerine alışılmış gezintilerini yapar dururlar.»¹⁹

Bugünkü sınıflı toplum, herkesin horgördüğü fuhuşu da iki sınıfa bölmenin çaresini buldu. «Yüksek kalite», yani rahat fahişeler sınıfı burjuvazinin eline geçerek ona hizmet eder, belli bir samimiyet ölçüsünde onunla yaşar ve belli bir noktaya kadar ayrıcalıklarını paylaşır oldu. İşçi sınıfında ve yoksul köylülükte, vücut vücuda sürdürülen «düşük kalite» ise köleliğin, aşağılanmanın ve kederin kadehini içiyor, hem de tortusuna varıncaya kadar...

Fuhşun kaldırılması ve cinsler arasındaki ilişkilerin esenliğe kavuşturulması sorunu, en sıkı ve en ayrılmaz biçimde çalışma ve üretim koşullarına bağlı bir işçi sınıfı sorunudur, yani proletaryanın sorunudur. Bu apaçık.

¹⁹ Blachko, *Fuhuş*.

İŞÇİ SINIFI

Evlilik sorununun ve giderek fuhuş sorununun çözümünün, toplumun diğer sınıf ve katmanları için özellikle psikolojik ve ahlâkî yönden bir yararı olabilir; oysa proletarya için bu, hem temel bir yaşam sorunu hem de geleceğini belirleyici öğelerinden biri durumundadır. Fuhuşla ve bugünkü ailenin doğaya aykırı biçimleriyle savaş, diğer bir deyimle, çağdaş burjuva dünyasının sınıfsal kurumlarına karşı savaş, doğrudan doğruya proletaryanın genel mücadelesinin bir uzantısıdır ve onun tamamlayıcı bir parçasından ibarettir.

(...) Evet, eğer gerçekten fuhuşu ortadan kaldırıcı hareketimiz başarı kazanırsa, fahişeler ordusu daha yavaş artma yoluna girerse, bu sevindirici oluşumlarda feministlerin payı, az olacaktır... Kadınlar, feministlerin yapmacık çözümlerine değil, geçerli ekonomik ve toplumsal ilişkilerin değişikliği için savaşan işçi partisine minnettar kalacaklardır. Ekonomik ve tüzel ilişkiler alanında işçi sınıfının kazandığı her yeni zafer sonunda, yüksek yöneticilerin bir zorunluluk diye ortaya koydukları fuhuşun maddî bağımlılığının bir miktar daha azalacağını kesinlikle söylemek olanaklıdır...

SERBEST BİRLİK

Aile, bütün ahlâkî gelenekleri ve uygar temelleriyle çağdaş burjuva ailesi, uzun süren bir bunalımın içine gir-

miştir. Evliliklerin iğretilikleri gittikçe artmakta ve fuhuş endişe verici boyutlara ulaşmaktadır. Bu olguyu hem burjuva feministleri hem de proletarya anlayışını paylaşan kişiler kabul ediyor. Bugün, evlilik yaşamının güçlükleri, az ya da çok, bütün toplum tabakalarının kadınlarını bunaltıyor —bu da tartışma götürmez bir olgu—. Sonuçta, feministler ve emekçi kadınlar arasında inceleme yöntemi ve aile sorununun çözümüne değgin eğilimlerde bir ortaklaşalığın bulunup bulunmadığı, feministlerin ve bütünüyle proletaryanın çabalarıyla kadının, ağır aile boyunduruğundan kurtulup kurtulamıyacağını araştırmak gerekiyor.

Önce, aile ve evlilik ilişkileri alanında feministlerin ne elde etmek istediklerine bakalım.

En sağda, toplumsal durumlarından ötürü büyük burjuvazinin yanında yer alan feministler en öne, birinci sıraya, iki çözüm önerisi koyuyor:

1 — Dinsel nikâhın yerine medenî nikâhın getirilmesi ve böylece boşanmanın kolaylaştırılması:

2 — Eşlerinin mallarının ayrılması olanağının, bunun kurumlaşmadığı ülkelerde de sağlanması.

İstenen bu haklar hiç kuşkusuz, orta ve büyük burjuvazinin kadınları için, şu yada bu biçimde sermayenin temsilcileri olanlar için çok büyük bir önem taşıyor; onlar için bu, bir yandan çocuklarının yasal evliliği aracılığıyla ana ve babanın ortak mallarını korumayı, diğer yandan kocaları karşısında bütün ekonomik bağımsızlıklarını ellerinde tutmalarını sağlayarak, maddî çıkarlarını savunmalarının en iyi aracı olacaktır.

Bizim ilericilerimiz de büyük burjuvazinin temsilcileri olduklarına göre, aile sorunuyla ilgili kendi hak davalarını, aynı düşünüş içinde işlemekten yana oluyorlar.

İlerici kadın partisinin programı şunu ilân ediyor: «aile-
sel haklar dolayısıyla, evliliği noter mukavelesiyle yap-
mayı herkes için zorunlu kılmak gerekir. Evliliğin dinsel
onayı, serbest seçişe bırakılmalıdır. Boşanma kolaylaşma-
lı ve kuralları basitleştirilmelidir. Anne babalar çocukla-
rı üzerinde eşit yetkiye sahip olmalıdır. Kadın her şeyde
erkeğin eşiti olmalı, ailenin arttırdığı paranın yarısı onun
hakkı olmalı, eğer ailesel nedenlerden ötürü hayatını ka-
zanacak durumda değilse, yasa hükümleri kadını kocasın-
dan ekonomik olarak bağımsız kılmayı sağlamalıdır. Yasa
hükümleri çocukların, özellikle evlilik dışı doğan çocukla-
rın geniş ölçüde korunmasını aynı şekilde düzenlemek zo-
rundadır.»

Mevcut ekonomik ve toplumsal yapının değişmez ol-
duğu görüşünden hareket eden ilericilerin arzuladıkları
şey sadece, bugünkü evlilik ve aile ilişkilerine, bu ilişkilere
asla kökünden değiştirmeyen bazı düzeltmeler getir-
mekten ibarettir. Böylece, getirilen düzeltmenin amacı
yalnızca, evliliğin yasal bağlarıyla birleşmiş kişilerin kar-
şılıklı ilişkilerini iyileştirmek değil, ailenin bugünkü bi-
çimini daha sağlam ve daha sürekli kılmak olacaktır. Ev-
lilik ve aile, özel mülkiyetten daha az kutsal ve dokunul-
maz değildir. Bütün ülkelerin sağ feministleri şiddetle sa-
vunurlar bunu, aileyi ve evliliği cinslerin eşitliği ilkesiyle
çelişen öğelerden kurtarmak isterler; böylece de kadınla-
rın maddî çıkarlarına büyük zarar vermiş olurlar...

«Sol» feministler soruna başka bir biçimde bakıyor-
lar. Sol feministlerin, en başta, kültürlü ve bağımsız bir
etkinliğe sahip, miras kalmış ya da başka bir şekilde el-
de edilmiş serveti olmayan ama kazandıkları ücretle ya-
şam bağımsızlıklarını yaratmış bulunan kadınlar arasın-
dan çıktığını unutmamak gerekir. Bu kadınlara göre aile

sorunu, toprağa bağlı karakterini kaybetmekte ve hukukî-maddî alandan en üst derecede (par excellence)²⁰ manevî alana geçmektedir; aile kurumunun, ana babaların mallarının çocuklara geçişini sağlama aracı olarak korunması konusunda, büyük burjuvazinin kadınlarıyla sol feminist kadınlar farklı düşünüyorlar. Düzeltilmiş olsa da, daha kolay boşanma koşulları sağlanmış bulunsa da, evliliğin onlar için hiç bir çekici gücü yok. Onlara göre yasalaştırılmış evlilik, kadın için her şeyden önce yasal kocanın kişiliğinde, kendisini beslemek ve bakmak için duran birini bulma aracıdır. Oysa bağımsız entellektüelin ekonomik anlaşma anlamındaki evliliğe gereksinimi yoktur; hatta kocasız, yeterince maddî bağımsızlığa sahiptir, kaldı ki bir ilişki kurmak için konulmuş olan bütün düzenlemeler ve yasalaştırmalar bu bağımsızlığı azaltmaktan, ergin burjuvazinin böbürlendiği bu özgürlüğün bir bölümünü kaldırmaktan başka işe yaramayabilir. İşte bunun için, sol feministlerin aile sorunuyla ilgili parolası evlilik yasasında bir reform değil, «serbest birlik», «serbest aşk» ilkesinin zaferidir. İlk olarak XIX'ncü yüzyılda sosyalistler tarafından ortaya atılan bu parola, bugün hâlâ en özgür feministlerin fazlasıyla beğendikleri slogan durumundadır; hatta bu feministlerin çoğu, kadın sorununun merkezine «serbest aşk»ı koymaktadır. Bu feministler çifte ahlâk riyakârlığına karşı açıkça savaş ilân ederek, kudurganlıktan tüyleri diken diken olmuş ve zehir tüküren dar kafalı rahatına düşkün burjuva kitlelerine karşı, gözüpeklikle savaş düzenledi. Kahrolsun, âşıklar arasındaki birliğin resmî düzenlemesi! Kahrolsun törenler ve formaliteler! Serbest onama, işte kadını bunal-

²⁰ Özgün metinde Fransızca.

tan bütün kötülüklerin devası budur! Birlikteliği kutsallaştıran tek bağ, aşktır! Burjuva önyargılarını kendine tasa etmeksizin gönlünün eğilimini izleyebilmek, kadını manevî bağımsızlığa götürecek en emin yol, aile sorununu çözecek tek araç budur işte... Böylece, bütün ülkelerin ilerici burjuva kadınlarının düşünce biçimlerini görmüş oluyoruz...

Ve bu çizgiyi, teorik olarak değilse de en azından pratikte bizim aşırı özgür eşitlikçilerimiz de izledi. Ancak, ilginç bir noktaya işaret etmek gerekiyor: eşitlikçilerimiz, ne hak eşitliği için kurulan Birlik düzeyinde ne de «yönetmelikler» düzeyinde, evlilik ilişkilerinde şöyle yada böyle bir reformun zorunluluğuna değgin tek kelime söylemezler. Hak eşitliği Birliği, üyelerini, aslında bağımsız bir işi ve belli bir maddî özerkliği olan kadınlar arasından seçiyor. İlerici parti üyelerinin çok önemli gördüğü şeyin, yani evlilik sorunu ve evlilik aile ilişkilerinin düzenlenmesi sorununun eşitlikçiler için aynı önemde olmamasının nedeni belki de budur. Birliğin evlilik sorununa dikkat bile etmediği, herhalde açık bir olgudur. Bizim özerk ve bağımsız Rus entellektüellerimiz, taa 60 yıllarından beri evlilik sorununu «herkes kendi için» ilkesine göre ve **pratik** düzeyde çözme alışkanlığını kazanmışlardır; oysa Batı Avrupalı kızkardeşleri sorunun teorik çözümünü uğraşıyorlar. Dünyadaki feminist çevrelerin hiç birinde evlilik ve aile sorunu Rusya'daki kadar az tartışılmaz; ancak, dünyada «serbest birlik» ilkesinin törelere bu kadar geniş biçimde girdiği başka bir ülke de yoktur. Bu olguyu kolaylaştıran hiç kuşkusuz, sürekli güvensizlik ve yarının belli olmayışı duygusuna kapılmış entellektüel proletarya içinde şaşkınlık verecek kadar hızlı bir artış gösteren zoraki göçebelik ve erkekler gibi kadınlarda da yalnızca

kendilerine bel bağlama ve dış yardım olmaksızın yaşamın yükünü taşıma alışkanlığıdır.

«Kendi yuvasını kurmayı» reddetmek, özgürlük ve bağımsızlığa alışmak, hangisi olursa olsun zincire tahammül edememek şeklinde ifade edilen orijinal psikoloji buradan geliyor. Entellektüel tabakalar tarafından kabul edilen «törelerin özgürlüğü»ne bağlanma, burjuva gelenek ve önyargılarını horgörme, «evlilik dışı birliktelik» âdeti, eski kuralların hâlâ sağlamlığını koruduğu, kadının henüz dünya kapitalist üretim akımına kapılmadığı, geniş iş ve insan etkinliği denizi tarafından alınıp sürüklenmediği köylü ve küçük burjuva ortamlarında sürüp giden bağımlılık ve baskıyla uyumsuzluk halindedir. Ama kapitalizm, eski Rus köy geleneklerinin bu sarsılamaz kalelerini hevesle havaya uçurmakta ve yavaş yavaş, köylü ailelerin, tacirlerin ve küçük burjuvaların dünyayla ilişkilerini kesen, değişmezlikleri içinde donmuş âdetlerinin hakkından gelmektedir.

Yabancı edebiyatın bize son yirmi yıl içinde verdiği yeni kadın tipleri —bu «cesur kadınlar»— ne değişik ve güzel bir dizi! İşte Grent-Allena'nın düşünerek davranan kadın kahramanı; Renata Fuchs'un (Wasserman) kıskırtılmış ruhu; genç ve gözüpek Dora Seak (Mackay); bağımsızlığından gururlu, zengin bireyselliğinin üstün değerinin tam bilincinde, kendi tarzında «bekâr kadın» Doktor Lansovelo (bilimin prensesleri)'nun hoş portresi. Bizim Rus edebiyatımız ise, «başkaldıran» güzel kadın ve genç kız tiplerini çok daha az verdi; bu, bizim intelligentsia'mıza has deneme atmosferinin, benzeri «gözüpeklikler»e çok az yer ayırmasından geliyor. Bu yüzden, Fransız yada Alman özgür feministleriyle çatışma, bağımsız Rus entellektüelliğinde yıllardan beri âdet haline geldi. An-

cak, Rus halkının çok dar bir tabakasının kazandığı özel zaferler, toplumun diğer tabakalarından milyonlarca kadının her gün içinde boğulduğu aile acıları ve deneyler okyanusuyla kıyaslandığında, denizdeki bir su damlacığı gibi kalır... Dolayısıyla, «sınıflar üstü» yönetici rol oynayacağını iddia eden Birlik üyelerinin, hakların eşitliği konusunda, Rusya'daki kadın hareketi içinde evlilik ve aile ilişkilerinde reform yapılması konusundaki aldırışsız davranışları tamamen karakteristiktir. Özellikle bizde, Rusya'da, her proleter kadını çok yakından ve en acılı biçimde ilgilendiren bu sorunlar, ciddî «politik militanlar» olarak gözükmek isteyen eşitlikçilerimiz için hiç de dikkate değer bulunmadığından, susuşla karşılanmış- tır. Evlilik ve annelik konusunda reformlar ilân etmek, Birlik olduğunu ilân eden bu «siyasal örgüt» için çok bayağı bir iştir. Bununla beraber, eğer ailenin yeniden düzenlenmesi, Birliğin acil hak davalarını içermezse, acaba bizim «sol» eşitlikçilerimiz evlilik ilişkileriyle ilgili ortak bir ideali sürdürecekler midir? Ve eğer «evet» diyorlarsa, nedir bu ideal?

Büyüklerin uyarmaları ve diğer engeller olmaksızın «sevmeye cesaret etme» hakkına sahip olmak uğruna, toplumu düelloya çağıran birkaç burjuva genç kızın kahramanca savaşı, aile zincirlerinin altında eziyet çeken bütün kadınlara örnek olmalıdır. İşte en özgür yabancı feministlerin göklere çıkardıkları ve bizim ileri eşitlikçilerimizin de paylaştıkları düşünce! Diğer bir deyimle, feministlerin kafasına göre evlilik sorunu, çevre koşullarından bağımsız, toplumun ekonomik yapısındaki değişikliklerden bağımsız olarak, basitçe bireysel ve tek tek kahramanca çabalar sayesinde çözülecektir. Kadının «cesaret etmesi» yeter ve böylece evlilik sorunu kendi kendine çö-

zülür. Ama, daha az kahraman (!) olan kadınlar kuşkuyla başlarını sallayıp şöyle diyorlar: «Öngörüşlü bir yazarın küçük bir sermayeyle, ilgisiz dostlarla ve fevkalâde bir çekicilikle çeyizlediği siz roman kahramanları, elverişli bir çevrede bulunuyorsunuz; dünyaya meydan okumak için durumunuz elverişli; ama ne sermayesi, ne yeterli ücreti, ne dostları, ne de fevkalâde çekiciliği olmayanlar ne yapsınlar?» Ya, özgürlüğe susamış kadının kaygılı bakışı önüne dikilen annelik sorunu? ‘Serbest aşk’ mümkün mü? Tek tek ve kuraldışı bir olgu olarak değil, fakat toplumun bugünkü ekonomik yapısı içinde normal bir olgu olarak, herkesçe kabul edilen ve ağırbasan bir ilke gibi gerçekleşebilir mi? Bugünkü evlilik ve aile biçiminin belirleyici ögesi olan özel mülkiyet bilmezlikten gelinebilir mi? Bu bireyci dünyada kadının, analığın bütün yükünün yalnızca kendi üstünde kalmaması için tek garanti olarak bildiği evlilik düzenini, çıkarlarına zarar vermeden kaldırmak mümkün müdür? İşçilerin karşılaştıkları durumla kadın da karşılaşmayacak mıdır? Lonca yönetmeliklerinin getirdiği engeller kaldırıldığında, patronlar için yeni yükümlülükler konmadığı için, işçiler sermayenin kontrol edilemeyen sultasına teslim edildi ve hoş giden «sermaye ve emeğin serbest ortaklığı» sloganı, emeğin sermaye tarafından utanmazcasına sömürülme aracı haline dönüştü. Bugünkü sınıflı toplumda, kadını eski aile boyunduruğundan kurtarmayı denemek yerine ‘serbest aşk’ı gerçekleştirmek için yapılacak her şey, onun omuzlarına bir yeni yük, çocukların sıkıntısı yükünü de eklemek değil midir? «Kadın için özel uyarlık (muvafakat) pek önemli değildir, diye belirtiyor haklı olarak Bebel, zira kendi gücü ve kapasitesine uyan bütün iş dallarında çalışarak geçimini sağlayabilir; ancak

her iki halde de ezilmiş durumdadır, çünkü ne ekonomik bağımsızlık ne daha kolayca evlenme ve boşanma olanağı onu, ekonomik ve toplumsal sömürünün baskısına karşı koruyamaz. Kadının toplumsal durumu (ve özellikle ekonomik durum) bütünüyle bağımsız ve erkeğine eşit olmadığı, siyasal haklar her iki cinse eşit olarak tanınmadığı sürece, hakları ve özgürlükleri, yalnızca zenginliği değil maddî ve manevî iktidarı da elinde bulunduran hükümetin ve egemen sınıfların isteklerine tâbi olan bir halk için Anayasa'ların en güzeli ne kadar yararlı olabilirse, evliliğin özel karakteri de kadına o kadar yararlı olacaktır.»²¹

«Serbest aşk» ilkesinin belli bir ölçüde gerçekleşebileceği elverişli zemini ancak, toplumsal ilişkiler alanındaki bir seri köklü reform, aile yükümlülüklerini topluma ve devlete geçirecek reformlar yaratacaktır. Şekli ne kadar demokratik olursa olsun bugünkü Sınıf devletinin, annenin bütün yükümlerini, giderek genç kuşağın hâlen bireysel hücre durumundaki ailenin üstlendiği yükümlerini üstüne almaya hazır olduğunu sanmak mümkün müdür?

Kadını elastik «serbest aşk» formülünün olumsuz görünümlerinden korumak için zorunlu toplumsal koşulları yalnızca, üretim ilişkilerinde köklü bir dönüşüm yaratabilir. Gerçekte, bugünün koşullarında nice karışıklığın, cinsel törelerdeki nice düzensizliğin bu formül arkasına kolayca saklandığını görmüyor muyuz? Bütün bu baylar, sanayi toplumunun müteahhitleri ve idarecileri, işten atma tehdidiyle işçi kadınları, kadın memurları ve hizmetçileri kaprislerine boyun eğmeye zorlayarak, kendi

21 A. Bebel, *Kadının Durumu*.

tarzlarında ‘serbest aşk’tan yararlanmıyorlar mı? Hizmetçilerini baştan çıkaran, gebe kaldığında sokağa atan bu ‘patronlar’, ‘serbest aşk’ formülünü uygulamış olmu-
yorlar mı?

«Ama sözünü ettiğimiz ‘özgürlük’ bu değil!» diye karşılık veriyor serbest birlik şampiyonları. «Biz aksine, kadın ve erkek için eşit şekilde zorunlu ‘tek bir ahlâkın’ kurulmasını istiyor, bugünkü cinsel törelerin düzensizliğine karşı başkaldırıyor ve yalnızca gerçek bir aşk üzerine kurulmuş olan serbest birliğin temiz olacağını açıklıyoruz.» Oysa düşünmüyor musunuz ki sevgili dostlarım, bugünkü ekonomik ve toplumsal çerçeve içinde uygulamaya konan sizin ‘serbest birlik’ idealinizin, şekli değiştirilmiş ve bozulmuş olan cinsel özgürlük formülüne fazlasıyla yakın sonuçlar verme tehlikesi vardır. ‘Serbest aşk’ ilkesinin, kadına yeni acılar getirmeksizin yürürlükte olması ancak, bugün onu hem kocasına hem sermayeye çifte bağımlı kılan maddî zincirlerden kurtulduğu zaman mümkün olacaktır. Kadınların bağımsız çalışmaya başlaması ve ekonomik özerkliği elde edişi, özellikle en iyi ücret ödenen meslekleri uygulayan entellektüellerde ‘serbest aşk’ için belirli bir olasılığı yarattı. Ancak kadının sermaye karşısında bağımlılığı devam ediyor ve bu bağımlılık emek güçlerini satmaya sürüklenen proleter kadınların sayısı arttığı ölçüde daha ağırlaşıyor. ‘Serbest aşk’ parolası, ancak açlıktan ölmeyecek kadar para kazanan bu kadınların acıklı talihini düzeltebilecek mi? Kaldı ki, ‘Serbest aşk’ daha şimdiden, işçi sınıfı içinde geniş ölçüde uygulanmıyor mu? Burjuvazinin bu konuda yeniden gürültü çıkarması ve proletaryanın ‘ahlâk bozukluğunu’ ve ‘ahlâksızlığı’nı haykırmasından da belli olmuyor mu bu! Ancak, şuna dikkat ediniz femi-

nistler, özgür 'ergin' burjuva kadınları için evlilik dışı birlikteliklerin yeni biçimlerinden söz ettiklerinde, bunun adı, güzel 'serbest aşk'tır; ama işçi sınıfı söz konusu olduğunda, aynı evlilik dışı birliktelikler için hor görücü 'düzeni bozulmuş cinsel ilişkiler' terimi kullanılır. Bu yeterince karakteristiktir sanırım. Oysa, proleter kadın için ortaklaşa yaşam, ister serbest ister kilisece kutsanmış biçimde olsun, bugünkü koşullar içinde, sonuçları açısından hep aynı güçlüğü sürdürüyor

Proleter eş ve anne için, eşlere ve aileye ilişkin sorunun merkezi, âyinsel yada medenî dış görünüşlerde değil, işçi sınıfı kadının karşı karşıya olduğu karmaşık ailesel yükümlülükleri belirleyen ekonomik ve toplumsal koşullarda bulunmaktadır. Kuşkusuz, kazandığı paraya kocasının elkoyup koymayacağını, kendisi istemiyor olsa bile birlikte yaşamaya zorlama hakkına yasal olarak sahip olup olmadığı ve isteği dışında çocuklarını götürüp götüremeyeceğini bilmek, kadın için de önemlidir. Ama, kadının aile içindeki gerçek yerini belirleyen, medenî yasanın bu bölümleri değildir ve zor aile sorununu çözecek olan da bunlar değildir. Birliktelik ister noterce yasaya uygun hâle getirilsin, ister kilisece kutsansın ya da serbest onama (rıza) ilkesi üzerine kurulsun, kadınların çoğunluğu için evlilik sorununun keskinliğini yitirmesi, ancak ve ancak, bu bireysel ve dağınık ev ekonomileri sisteminde bugün için kaçınılmaz olan bayağı ev işleri sıkıntılarından toplum onları kurtarırsa, genç kuşağın bakımını toplum üstlenirse, yine aynı toplum analığı korursa ve her çocuğa, en azından yaşamlarının ilk aylarında bir anne verecek düzeye gelmişse mümkün olacaktır.

Feministler bir fetişe karşı döğüşüyorlar Yasal ve kilisece kutsanmış evlilik fetişi; proleter kadın ise, evli-

liğin ve ailenin bugünkü biçimini belirleyen nedenleri ele alıyor ve bu koşulları kökünden değiştirmek için var gücüyle çalıştığı zaman, cinsler arasındaki ilişkilerde bir reformu da kolaylaştıracağını biliyor. Karmaşık aile sorununa yaklaşımda, burjuva ve proleter tutum arasındaki köklü fark işte burada yatıyor.

Çağdaş sınıflı toplumun karanlık tabanı üzerinde, eş ilişkileri ve ailesel ilişkilerde yeni biçimler yaratma olasılığına safça inanan burjuva cephesinin sosyal reformcuları ve feministleri, bu yeni biçimleri ararken güçlüklerle karşılaşılıyorlar. Mademki, bizzat yaşam henüz ortaya çıkarmadı onları, öyleyse neye malolursa olsun icat etmeli! Cinsler arasındaki ilişkiler için kusursuz bir biçim mutlaka mevcut olmak zorunda; hatta bugünkü toplumun zor aile sorununu bile bu biçim çözebilecektir. Ve burjuva toplumu ideologlarının —gazeteciler, yazarlar, gelişmeden yana kadınlar, özgürlük (erginlik) taraftarları— her biri sırasıyla kendi gösterişli ailesini, yeni «evlilik formülü»nü önerip duruyor.

Kimilerine göre evlilik, insan tabiatının ruh ve bedeni kucaklayan eğilimini özgürce ve engelsiz izlemektir; bu, eşit şekilde özgür ve aynı haklardan yararlanan, birbirine karşı hiç bir yükümlülüğü olmayan, birinin diğeri karşısında hiç bir sorumluluğu bulunmadığı iki bireyin birliğidir; bu, yıllarca uzayabilen yada, kısa süreli fakat esrimeye kadar varan bir birlik olabilir. Öz, kişisel heyecanlar dışındaki hiç bir bağın, hiç bir zincirin çiftin her iki üyesi üzerinde ağırlığını duyurmamasıdır.

Diğerlerine göre evlilik, bütün dış bağlardan kurtulmuş ve özgür durumda olsa bile, kapalı aile hücresinin temeli olarak kalmalıdır. Sönmekte olan aile ocağını yeniden canlandırmalı; kuru maddî hesap üzerine iki ya-

bancı bireyin yüzeysel ve ayinsel birliğı değil, iki yüreğın, iki bedenın uyumlu ortaklaşalığı üzerine kurulmuş olan, manevî düzeyde dostluk, fizik düzeyde aşk birliğı; yeni, özgür ve ideal birlik kurulmalıdır. Bu evliliğın temeli, fiziksel ve manevî duyguların uyumudur. Amacına gelince, ifadenin en geniş anlamıyla sağlıklı bir döl meydana getirmektir.

Günümüzdeki cinsel lâubaliliğın sert uyarıcısı, cinsel ahlâkın saf reformcusu olan ihtiyar Björnson'a (ve ondan sonraki bazı feministler) göre evlilik kutsal bir kurumdur; 'temiz' ve 'günahsız' olup olmadığı ne tartışılabilir, ne de tartışılmalıdır. Evlilikten önce cinsel isteklerde salt kendini tutarak yaşamak, erkekler için 25 yaşına, kadınlar için 20 yaşına dek bekâr kalmak, evlendikten sonra eşlerin sıkı sadakati, kelimenin tüm anlamıyla, ayırimsız ve asla hoşgörüsüz tek eşitlik. İşte böyle çözüyor evlilik sorununu Björnson. Bir darbede evlilik birliğine ışıık ve neşe getireceğinden ve bu birliğın asla fuhuşla sonuçlanmayacağından bakın nasıl da umutlu! Sömürü dünyasına gelince, dar bir sınıf ahlâkının ve sermayenin paylaşılmaz iktidarının egemen olduğu adaletsizliklerle dolu bu dünya, sağ ve esen kalmalıdır onlara göre... Bu toplumda monogami (!), fuhşun ortadan kalkması (!), cinsel ahlâk çizgisini, bütün apaçıklığıyla uzandığı doğrultunun büsbütün tersine çevirmenin mümkün olduğuna değgin safça inançlar!

Evlilikle ilgili bütün bu formüller ne boş hayal! Bugünkü aile yapımızın karanlık alanı üzerinde sözümona, birtakım çözüm yolları! 'Serbest birlik', 'serbest aşk'! Bu formüllerin uygulanabilmesi için her şeyden önce, insanlar arasındaki tüm toplumsal ilişkilerde köklü bir reforma girişmek gerekir; ayrıca, cinsel ahlâk kuralları-

nın, bunlarla birlikte bütün insanlık psikolojisinin de temelden köklü, bir evrim geçirmesi zorunludur. Bugünkü insan psikolojisi, 'serbest aşk' ilkesini kabul etmeye gerçekten hazır mıdır? Peki, ya, en sağlam kafaları bile kemiren kıskançlık? ya, derinlere dek kök salmış olan, yalnızca bedeninde değil, eşinin ruhu üzerinde bile mülkiyet hakkına sahip olma duygusu? ya, diğer kişinin herhangi bir kişisel davranışına saygı gösterme yeteksizliği, sevilen kişiye isterse 'egemen olma', isterse onu 'köle yapma' biçimindeki alışkanlık? Ya, sevdiğimiz kişi bizi artık sevmediği için terk edip gittiğinde, içimizi dol-duran o sonsuz yalnızlık duygusuyla ilgili o bu büyük acı, o bırakılma duygusu? Bütün bu deneyleri geçirdikten sonra 'yalnız' ve bireyci insanın yöneleceği yol neresidir? En iyi halde, sevinçleri, acıları ve dilekleriyle kolektiflik, manevî ve entellektüel çabalarını yöneltebileceği bir 'amaç'tır bu insan için. Ancak bu günün insanı, kolektiflikle kendi arasında kopmaz bağlar kuracak derecede düşünce ve duygu ortaklığı sağlayabilir mi? Kolektif yaşam, onun küçük kişisel zevklerinin yerini alabilecek ölçüde midir? Bizim, bu, çelişkiler ve aykırılıklarla dolu dünyamızda, kendine yakın bir gönül dostu bulamayan bir sosyalist, bir kolektivist bile, son derece yalnız hisseder kendini. Yalnızca işçi sınıfında, daha birleşmiş, daha toplumsal düşünüşlü bu insanlar arasında, yeni ilişkileri müjdeleyen, o soluk ışığı fark edebiliyoruz.

Aile sorunu, yaşamın özü gibi, karmaşık, karışık, çok çeşitlidir ve onu çözmeye olanak verecek olan, bizim toplumsal örgütlenmemiz değildir..

Büsbütün nesnel koşullardan bağımsız olarak, proletarya ve kadın kesimi psikolojisinde, eski aile ilkelerinin düzeltilmesine karşı çıkanlar vardır. Hissedilemez

biçimde gelişen ama geri dönüşü olmayan şey, kadının, toplumsal üretim sürecine girmesi olgusundan sonra özgürleştiği, aile ocağından koptuğu ve 'bir güzel günde', özgürlüğe doğru aldığı yola sırtını çevirmesinin artık olanağı olmadığıdır; elbette, ev işlerinin boğucu yükünü yeniden yüklenmeye de gereksinimi yoktur. Bakınız işçi kadının, toplumsal üretime ve giderek sınıf mücadelesine katılan meslek sahibi kadının ruhsal durumu ne de çabuk değişmekte! Önceleri asla kavuşamadığı bağımsız düşünce, özgürlük aşkı, kolektifliğe bağlanma yeteneği vb. gibi, son derece değerli özellikleri nasıl da kazanıp geliştirmekte! Kuşaklar boyunca, zor çalışma okulundan ve proleter mücadelesinden geçmiş, 'fabrikanın potasında erimiş' olan işçi kadın, ilk önce bir arkadaş, herkesle eşit bir insan varlığı ve nihayet cinsi bakımından bu cinsin sadece temsilcisi diye kabul edilmeye alışmış olan kadın, bundan sonra bir dizi hukuksal ve sosyal reformla süslenmiş olsa bile, aile boyunduruğunu asla kabul edemeyecektir. Kocasını ya da sevgilisinin baktığı bağımlı kadın durumuna dönmeyi istese de, eskisi gibi beceremeyecektir.

Geleceğin evliliği ve ailesiyle ilgili sorun incelenirken, bu önemli öge sık sık unutuluyor. Sosyalist kadın militanlar bile, toplumsal ilişkilerdeki dönüşümün etkisi altındaki kadın psikolojisinin değişimini yeterince hesaba katmıyorlar. Alman Sosyal-Demokrat kadınlarının dördüncü konferansında, analık sorunu üzerine sürdürülen tartışmalarda, ailenin ve kadına ait ev işlerinin hâlâ savunmasını yapan sesler —tek tük de olsa, bu doğrudur— duyuldu. Ve, işçi sınıfının kadınlarının gebelik ve doğum sırasında korunması sorununun çözümü tartışılırken Magdeburg delegesi, kadının sağlığı ve yaşamıyla

birlikte, çocuğunun yaşamını da tehdit eden tehlikelere karşı korunma için alınacak bir tek köklü tedbir olduğunu açıkladı: Ortak mücadele vererek, kadının çalışmaya gitmeye artık gereksinme duymamasını sağlamak üzere, erkeklerin ücretlerini yüksek bir düzeye çıkarmak! Neyse ki konferans, Magdeburg delegesinin görüşünü paylaşmadı. Benimsenip kabul edilen çözüm de, büsbütün karşıt kanıyı savunuyordu.

Üretim koşulları kadını evinden çıkardı, evle ve ailelikle ilgili yükümlülüklerini unutturdu ona; ama aynı darbeye, yeni bir insan varlığı da oluştu. Lafargue diyor ki, «Kadınların toplumsal üretime katılmalarından ilk mantıklı sonuçları çıkaranlar işçiler oldu; zanaat ustasının ideali olan ‘ev kadını’ yerine işçiler, ücretlerin artırılması ve emeğin özgürlüğü mücadelesindeki ‘arkadaş kadın’ idealini koydular; kendi idealinin çoktan aşıldığını ve toplumsal ortamın bugünkü koşullarıyla uyum halinde olabilecek biçimde yenilenmesi gerektiğini hâlâ anlamayan sadece burjuvazi!»²² Burjuva aile ilkelerinden yana olanlar ne denli gücenirse gücensin, kadını geriye ‘aile ocağının sevinçleri’ne götürmek için ne denli çaba göstermiş olurlarsa olsunlar, daha engin sevinçleri tatmış olan, bağımsız insan ve değerli bir iş arkadaşı olarak kendi bilincine varmış bulunan kadın, bir tabak mercimek için, aile ocağının dar kabuğu için, özgürleşmiş kişiliğini satmak istemiyor. Bugünkü aile kurallarından yana olanlar boşuna konuşuyor; hâlâ varolan şekliyle kapalı ailenin, son günlerini yaşadığına ve uzlaşmaz sınıflı toplumla birlikte onulmaz biçimde çökeceğine, toplumsal evrimin eğilimi tanıklık ediyor.

²² Paul Lafargue, *Kadın Sorunu*.

Feministlerin önerdiği evlilik formüllerinin en karakteristiklerini inceledik. Bunların arasında hangisidir en kabul edilebilir olanı? Geleceğin cinsler arası ilişkilerinin işçi kitlelerinin bağrında doğmakta olan ideale hangisi en çok yaklaşmaktadır? Ve söz konusu, olan genellikle, şu yada bu evlilik formülünü seçmek, ailesel ilişkilerde farklı kuralları karşılaştırmak mıdır? Aile sorununun çözümü, gerçekte, eşlerin birliğinin mümkün olan en iyi şeklini yalnızca «haya! etmekten» mi ibarettir? Tarihsel maddeciliğin temel tezlerini kabul eden her kişi bilir ki insanlar, toplumsal yaşam biçimlerini isteklerine göre değiştirmek gücüne sahip değildir; çünkü bu biçimler mantıkça, varolan ekonomik üretim ilişkilerinden ileri gelir. Yapılabilecek tek şey, toplumsal yapıda zaten tamamlanmakta olan evrimin eğilimini yakalamak ve genellikle acısız tamamlanmayan bu dönüşüm sürecinin ritmini çabuklaştırmaktan ibarettir. Gelecekte mümkün olacak eşler arası ilişkilerin neler olduğunu göstermek isteyen kişi, her şeyden önce bugünkü aile kurallarının evrimini dikkatle izlemek zorundadır. Kapitalizm aileyi yıkıyor ama, üretimin toplumsallaşmasının yürürlükte bulunan süreci, yeni ortak toplumsal yaşam biçimlerinin yaratılışına katkıda bulunacaktır. Ailesel yükümlülükler birbiri ardınca, yavaş yavaş ama geri alınmaz biçimde, topluma ve Devlete geçiyor. Yakın zamana dek aile hücresinin zamanaşımına bağlı olmayan nitelikleri gibi görünen ödevler, şu yada bu toplumsal kolektifliğin sürekli işleri durumuna geldi. Kendi üstüne kapalı, ayırık bireysel işletmeler, yerlerini, geniş ortak çalışma kuruluşlarına bıraktı ve buralarda onlarca aile için ortak ısıtma ve ışıklandırma dışında, ortaklaşa kullanılan mutfak ve ye-

mekhane de var.²³ Kreşler, özel anaokulları ve ilkokullar bunalmış annenin omuzlarından, başa çıkamadığı bir işi, yeni kuşağa sağlam ve akılcı bir eğitim vermeyi sağlama işini aldı. Kreşlerin ve özel anaokullarının güleç, sağlık koruyucu ve manevî esenlikli çevresinde, meslekten eğitimcilerle pedagogların yönetimi altındaki küçükler, işçi lojmanlarının bozuk havasından korunuyor, süt içeceği, yerde ekmek kabuklarını kemirmiyor; soğuğa, açlığa, darbelere ve tumturaklı adı «ananın dikkatli gözetimi altında eğitim» olan bugünkü ‘eğitim’in kaçınılmaz diğer kötülüklerine karşı korunmuş oluyor. Kuşkusuz bütün bu kreşler, anaokulları, ilkokullar, bugün «yüksek seviyeli hayırseverlerin (iyilikseverlerin)» ellerindedir, zarar verdikleri sınıfın değil. Kusurlar ve yetersizliklerle doludur bu okullar; dolayısıyla bunlara ancak, gelecekte yalnızca gün yüzü görecektir olan değil aynı zamanda mutlaka yeni bir içerik kazanacak ve yeni bir ruha kavuşacak olan toplumsal ortaklık biçimlerinin soluk prototipleri olarak bakılabilir. Yükselen kuşağa yaşamlarının ilk yıllarından itibaren, toplumsallık ve dayanışma ile ilgili değerli eğitimlerle birlikte, dünyayı tek ve bencil «ben»i içinden değil, kolektiflik prizması içinden görme alışkanlığı da aşılanacaktır.

Sevecen burjuva analara, ellerini çocuklarının eğitiminden çekip, daha vasıflı uzmanlara emanet etmek için adım adım uzaklaştıranın bizzat yaşam olduğunu belirttiğimiz zaman, korkuya kapılıyorlar. Çizme dikmek için bunun çıraklık dönemini geçirmek gerekir, öyleyse çocuk ruhu kadar nazik nesneleri yönlendirmek ve şekil-

23 age.

lendirmek için analık içgüdüğü yeter mi?» diye yazıyor Clara Zetkin. Bilimsel bilgilerin ve uzmanlıkla ilgili hazırlıkların yerine geçme yeteneği olduğu sanılan bu kör içgüdü yüzünden, ne çok genç başarısızlığa uğramıştır... Yumuşak burjuva anneler, toplumsal eğitimin korkunç görüntüsünü kovar gibi görünme ikiye bölünmüşlüğü yerine, daha iyisi şu soruya cevap versinler : Bugün gerçekten çocuklarının eğitiminin bütün ağırlığı, yalnızca onların omuzlarında mıdır? Eğer böyleyse, dadılar, evde devamlı kalan öğretmenler, hizmetçiler, çocuk bakıcıları ve hatta sütanneler nedir? Burjuva kadınlar yürekleri kaldırmadığından, çocuğun istediği tüm can sıkıcı ihtimamı diğer sınıfın, «aşağı» sınıfın kadınlarına bırakıp kurutuyorlar, hatta bebeğin küçük obur ağzını bile bir yabancınn —bir proleterin— memesine verebiliyorlar! Geleceğin toplumu söz konusu olduğu anda, burjuva kadınlar, toplumsal eğitimden sürekli olarak korkarlar. Ama bugün bile, bozuk ve güdük biçimde de olsa, mevcut değil mi toplumsal eğitim?

Burjuva kadınlar, bugünkü aile içindeki rollerinin önemsizliğini kabul etmek istemiyorlar; iyice biliyorlar ki eğer «annenin ödevleri» gibi büyük sözcükler arkasında saklanan gerçek içerik zayıflığını, açık yüreklilikle itiraf ederlerse, kocaları tarafından «bakılan kadınlar» olarak bugün memnurlukla ve burjuva hanımefendileri olarak gurur içinde sürdürdükleri varlığın artık hiç bir manevî ispatı kalmıyacaktır...

Eğitim görevinin aileden topluma geçişi, kapalı aile hücrelerini perçinleyen son bağları da koparacaktır; yaşlı burjuva ailesi daha da çabuk dağılmaya başlayacak ve çevreleyen atmosfer içinde, geleceğin eşlere değgin ilişkilerinin, durmaksızın artan durulukta, ama yine de so-

luk siluetlerinin çizildiği görülecektir. Bugünün etkilerinden ötürü henüz bulanık olan bu karışık siluetler nelerdir?

Evliliğin bugünkü zorlanmış biçiminin, yerini özgür bireylerin özgür birliğine bırakacağını tekrarlamaya bilmem gerek var mı? Özgürlükleri (erginlikleri) için mücadele eden kadınların doyumsuz düşlerinde ifadesini bulan serbest aşk ideali, kolektivist toplumun kuracağı cinsler arasındaki birlik düzenine uygun olacaktır hiç kuşkusuz. Sosyal etkiler o kadar karmaşık, davranışlar o kadar farklılaşmış durumdadır ki, tüm toplum yapısındaki köklü değişiklikten sonra, bu değişiklik potasında şekillenecek olan geleceğin eşler arası ilişkiler biçiminin ne olacağını inceden inceye düşünebilmek, bugün için mümkün değildir. Ancak, cinsler arası ilişkilerin gözlerimizin önünde tamamlanan yavaş evriminin açıkça tanıklık ettiği şey, dinsel usule göre evliliğin, kapalı ve zorlama ailenin kaybolmaya aday durumda olduğudur.

Feministler zafer ilân ediyor Zira sonuçta, serbest aşk, serbest birlik idealimizden vazgeçemedik! Aca-ba, söz konusu olan gerçekten onların ideali midir? Bu ideal işçi sınıfının içinde, acılı zorunluluğun etkisi ile ve bütün gücü elinde bulunduran ekonomik koşulların baskısı altında doğup olgunlaşmamış mıdır? Yavaş yavaş ama ara vermeksizin, gürültüsüz ve sözsüz, ailesel kural-ların evriminin proletarya içinde günden güne tamamlan-dığı ve yegâne yaşayacak ilke olan serbest birlik il-kesi önündeki yolun açıldığı görülüyor.

Zorunluluklar, proleterin mevsimsiz bir evlilik sözleşmesi yapmasına imkân vermez; ücreti, yaşamını sürdürmeye bile yetmezken, aile kurmayı nasıl hayâl edebilecektir! Ama gönül beklemez ve isteklerini, ücret se-

viyesine bakmaksızın açığa vurur. Sonuç, serbest birlik-tir. Mevcut koşullara göre, bu birliğin sonuçlarının tüm ağırlığı kadına yüklenir ama, proleter kadına en azından şu rahatlığı da sağlar erkek onun üzerinde «bey ve efendi» yetkisi uygulayamaz artık. Ve, bağımsızlığına bağlı kalmaya, göreceli özgürlüğüne değer vermeye alış-mış olan proleter kadın, gittikçe daha az istekle ailesel külfetlere katlanır ve hâlâ evliliği düşünüyorsa, bu, ço-cukların bakım giderlerinden bir bölümünü erkeğe taşıt-manın bir aracı olarak gördüğündendir sadece.

Ortaklaşa çalışma temelleri üzerine kurulan ortakla-şa yaşam şekli yayıldığı ölçüde, ailenin ekonomik fonk-siyonları gittikçe değerini yitirmekte ve bu evlilikten ta-mamen manevî bir birliğe geçiş kolaylaşmaktadır. Üste-lik, ekonomik koşullardaki değişikliklerin etkisiyle işçi sınıfı psikolojisi de kökünden dönüşüme uğruyor. Bugün-kü ekonomik yapı içinde, geleceğin cinsel ahlâkının he-nüz güçlkle görülebilen ilkelerini farkedebilecek bir sı-nıf varsa eğer, bu, hepsinden önce proletaryadır kesin olarak.

Alabildiğine yaygın bir fuhşun taşıyıp getirdiği zeh-re rağmen, proleter ortamdaki cinsler arası ilişkiler, ge-lecekteki insanlığın psikolojisine —ki gözümüzün önünde gelişmektedir— çok daha yakındır. Pek çok kadının ya-şamını zehirleyen «çifte ahlâk», burjuva ortamlarda oy-nadığı kesin rolü proleter ortamda asla oynayamamakta ve genç insanları fazlasıyla bozamamaktadır. Kız anne, ikiyüzlü burjuva ahlâkının hâlâ hor gördüğü ve toplu-mun kovması gereken bir kişi midir gerçekten? Kadının aileye «yabancı kandan bir unsur» sokmayacağıının ga-rantisi olan genç kızın bakireliği, mülk sahibi koca için vazgeçilmez olan bu nitelik, işçi sınıfında değerini yitiri-

yor; çünkü miras sorunlarının artık hiç bir rolü yok burada ve «geçmişî olan» bir genç kız, «geçmişî olmayan» genç kız kadar kolaylıkla evlenebiliyor, yeterki gerçekleşmiş bir fuhuş lekesi taşımasın. «İşçi sınıfında —diye yazıyor Dr. Blachko— 18 ile 25 yaş arasındaki erkek ve kadınların çoğu, evliliği tasa etmeksizin cinsel ilişkileri sürdürüyorlar. Bu sınıf, serbest aşka asla bir büyük günah gibi bakmadı. Mirasın varolmadığı proletarya ortamında, yasal mirasçı kavramı da gereksizdir; insanlar parasal yada başka çıkarlardan ötürü değil de temiz gönül eğiliminden ötürü birlikte oluyorsa, birlikteliklerinin «geçerliliğinden» çok daha az tasalanmaları doğaldır. Ve bugün için, hem medenî nikâhın basitleştirilmiş şekli olmadığından, hem de yasa dışı anne ve çocukları toplum zor durumunda bıraktığından, belki de evlilik kurumunun sarsılması, bu toplumsal tabakalarda daha da kuvvetli olacaktır.»²⁴

Burjuva sınıfında karanlık dramların kaynağı ve boşanmaların zorunlu nedeni olan kadın sadakatsizliğini işçiler, kocanın «onuruna» silinmezcesine küfür edilmiş gibi almıyorlar. İşçi, karısının sadakatsizliğine köylüden çok daha kolayca katlanmaktadır; zira işçide, yalnızca manevî unsurlar rol oynamaktadır bu olay üzerine yargıya varmak için; köylüde aksine, kadının sadakatsizliği olgusu, mülk sahibi zihniyeti ve ekonomik düzenle ilişkili bilinçsiz düşüncelerle ağırlaştırılmıştır. Elbet te, sınıfsal önyargılarını elden çıkarma yeteneğine sahip olmayan, ama daha özgür törelerin savunucusu olan burjuvalar, işçi sınıfının «serbest» törelerini, yada onların terminolojisine göre «hayvanca, edep dışı» törelerini duy-

²⁴ Blachko, *XX. Yüzyılın Başında Fuhuş*.

duklarında büyük bir korkuya kapılıyorlar, her zaman olduğu gibi. «Yasa dışı olarak kabul edilmiş» çocukların artan sayısı da, istatistikçilerde özel bir korku uyandırmakta. Ve, «yasal ve yasa dışı» çocuklar için bürokratik formüllerden vazgeçecekleri yerde, törelerin bozulması üzerine, proletaryanın «ahlâk düzeyinin yükseltilmesi» gerekliliği üzerine sızlanmaya veriyorlar kendilerini. Burjuva ideologlarının yedeğinde feministler geliyor - bu aynı feministler bütün manevi değerlerin gözden geçirilmesini, kendileri için bile isteyenlerdir.

Kuşkusuz, kapitalizmin uğursuz etkisinin, işçi sınıfının dayanılmaz yaşama ve çalışma koşullarının, emekçi erkek ve kadını çevreleyen ortama çok sayıda anormal, ahlâk dışı unsuru getirdiği ve proletaryanın ahlâk görünümünü silinmez tarzda bozduğu yadsınamaz. Konutların darlığı ve kalabalığı, kadınların içler acısı ücreti, pestilini çıkaran ve ölçüsüzce uzun iş saatleri, yüzüstü bırakılmış çocuklar, kültürel kazanç yokluğu, bütün bunlar, fuhşu, çocuklarda ahlâk bozukluğunu, sarhoşluğu, ahlâkî kabalıkları cesaretlendiren ve alabildiğine acı veren bir sonuçlar dizisi meydana getiriyor. Oysa bu zehirlenmiş çevrede bile, geleceğin psikolojisini hazırlamaya, burjuva ortamdan daha elverişli bir zemin bulunduğu söz götürmez. Geleceğin daha özgür cinsel ilişkilerinin henüz soluk ve zayıf genç filizlerinin büyüme olanağı ancak burada, işçi sınıfında vardır. Ekonomik hesabı eşlerin birliğinin hemen tamamen dışında bırakan tek sınıf, evliliğin psiko-fizyolojik bir anlaşma, yani tıpkı feministlerin görmek istedikleri gibi bir anlaşma olduğu tek sınıf, proletaryadır.

Bununla birlikte feministler, belki bu noktada da aynı kanıyı paylaşmazlar. Nasıl olur? Onlar, o ergin ka-

dınlar değil mi, yeni ahlâkı getirenler; kadınları aile boyunduruğundan kurtarmak için savaşılan öncü müfreze onlar değil mi?! Burjuva kadınının, toplumsal ve manevi yeni gerçeği getirenin kendisi değil, fakat proleter genç kızkardeşi olduğunu anlaması, çok ama çok zordur; o kızkardeşe horgörerek ve korur havasında davranmaya öyle alışmıştır ki... Toplumsal ve ekonomik dönüşüm sürecinin etkisi altındaki işçi sınıfında kotarılan yeni ahlâk kuralları, toplumun diğer tabakalarına (katmanlarına) yavaş yavaş yayılmaktadır. Aynen, kendi devirlerinde soylular ve papazlar dışındakilerin (tiers Etat), hem koyu ilkeci hem de kabaca nefse düşkün ahlâkının, feodal şövalyelerin daha fazla ruhanî ama daha az zorlayıcı ahlâk kurallarının yerini alması gibi, zamanımızda da işçi sınıfının şekillenmekte olan ahlâk bilimi, pek yakın zamana kadar sarsılmaz sanılan burjuva ahlâkı üzerinde, yavaş yavaş kendi haklarının zaferini sağlayacaktır. Demek ki hâkim ahlâk, söz konusu tarihsel dönemin üretim ilişkilerini güçlendirdiği sınıfın bağrında olgunlaşan ahlâktır. Ama feministler bu görüşü paylaşmıyorlar. Kesin olarak inandıkları şey, kadının ailesel bağımsızlığının meşalesinin gerçekten onların ellerinde bulunduğudır. «Hey!» diye ilk bağırmanın kim olduğunu göstermek için onlarla tartışmayacağız, zira bu «hey!» yani «serbest birlik», «serbest aşk», onlar ve bizim tarafımızdan tamamen farklı biçimde yorumlanmaktadır; üzerinde durmayacağız bu anlayış farklarının ve bir başka yerde bu konuya yine döneceğiz. Şimdilik, bir kez daha önemle altı çizilecek tek şey şu eğer kadını aile boyunduruğundan kurtarmak için mücadele etmek isteniyorsa okları, eş ilişkilerinin biçimlerine değil, onları doğuran nedenlere yöneltmek gerekir.

Kadının toplumsal bir örgütü, içinde istediği mesleği seçebileceği ve kendini anneliğe verebileceği, yada yeteneklerini toplumun, sanatın, bilimin hizmetine sunabileceği bir örgütü, genç ve canlı gönül eğiliminin gelenekler ve önyargılar uğruna artık şekil değiştirmeyeceği ve sakatlanmayacağı bir örgütü beklemeye hak kazanabilmesi ancak, sınıf mücadelesini işçi sınıfı saflarında günbegün yürütmesiyle mümkündür. Özgürleşmiş insanlık, gerçekten özgür aşkın, özgür ve sağlıklı bir anneliğin sevincini tanıyacaktır.

«Ancak, diye haykırıyor gerçekçi düşünenler, bütün bunlar gelecekte, uzun ve karanlık yılların bulutlarıyla örtülü uzak bir gelecekte olacak! Oysa biz, şimdi yaşamak istiyoruz; yalnız gelecek kuşakların mutluluğu için değil bizimki için de çalışmak ve mücadele etmek istiyoruz!» Doğru ve meşru bir hak davası bu! Ancak, sosyalistler dışında kim cevap verebilir buna? Feministlere başvurunuz; aile boyunduruğunun bütün yükünü çekmesin diye kadının şimdi ne yapması gerektiğini sorunuz onlara; size, hep bildiğimiz nasihatları vermeğe koyulacaklardır: «daha kolay boşanma isteyiniz», «dinsel nikâhın kalkmasını, malların ayrılmasını isteyiniz», «evliliğin dış şekillerini görmezlikten geliniz ve gönül eğilimlerinizi çekinmeden izleyiniz»; ve feministlerin bütün bu **arzulanan şeyler** çağlayanı önünde proleter kadın, kollarını şaşkınlıkla iki yana açacak, «Sizin bütün bu 'reform'larınızın işçi sınıfı kadınlarının en acil ve en dolaysız çıkarları üzerinde zayıf bir yansıması olur ancak!» diyeceklerdir.

Şimdi de, ev ve atölye işlerinin çifte yükünü taşıyarak bunalmış emekçi kadın için işçi partisinin, hemen alınacak tedbirler olarak neyi önerdiğine bakalım. Femi-

nistlerin tersine parti, bugünkü kapitalist toplum çerçevesi içinde aile ve annelik sorusuna köklü bir çözüm sağlamak hayâline kapılmıyor, bunun için elinin altında, feministlerin o kadar cömertçe saçıp savurdıkları «sihirli formüller» yok. Ama biliyor ki, bir dizi toplumsal ve siyasal tedbirle kadınların ve annelerin ağır durumunu hafifletmek, gelecek kuşağın sağlığını ve hatta yaşamını korumak mümkündür. Bu tedbirlerle ilkin, ailesel küçük ekonomik birimleri yıkacak ekonomik sürecin, ev işleri külfetini emekçi kadının bunalmış omuzlarından alarak bu işleri yapabilecek kuruluşlara geçirecek olan sürecin hızlanması kolaylaştırılmalıdır; bu tedbirler ikinci olarak, çocuğun ve annenin çıkarlarını savunmalı, annenin güvenliğini de içeren koruyucu yasa uygulanmasına ileri bir aşama kazandırmalı; ve üçüncü olarak da, genç kuşağın bakımını, aileden devlete yada bir bölgesel idareye geçirmeye yönelmelidir. Kuşkusuz, hem Devlet hem de bölgesel idarenin demokratikleşmiş olması kesin olarak şarttır. Ayrıca kendiliğinden görülen şey, ancak işçi sınıfının genel zaferi sonunda, proletaryanın yaşama düzeyinin yükselmesi ölçüsünde, bu hak davalarının sonuç sağlayabileceğidir. Aksi halde, bu haklardan yoksun kalındığı gibi, evli kadının yükünü elle tutulur biçimde hafifletmeye, ne koruma yasaları, ne de analık güvenliği için getirilen hükümler yetmeyecektir. [...]

2

YENİ KADIN

Bu bölümdeki iki metinden ilki, 1918 yılında yazılmış *Yeni Ahlâk ve İşçi Sınıfı* adlı kitabın birinci bölümüdür. Kitabın öbür iki bölümü, bu kitabın «Aşk» başlıklı üçüncü kesiminde yer alıyor. Kollontai'nin o dönemde yazılmış birçok romandan bulup çıkardığı yeni kadın kahraman tipine, çağdaş yazarlarımızın eserlerinde pek seyrek rastlanması ilginçtir. Bazı önemli ayrıcalıklar vardır ama bu, genel gerçeği değiştirmez. Ruh ve duygu bakımından bağımsız bu yeni kadın tipinin, batı romanındaki itaatkâr ve bundan ötürü mutlu sevgilinin ya da «dinsel harmâni»nin yerini alması söz konusu olamaz. Bugünün Sovyet edebiyatında, Kollontai'nin «Yeni kadın»a ayırdığı erdemlere sahip kadın tipi, hemen hemen hep evlidir.

İkinci yazı, 1923 yılında, aylık (politik, edebî) dergi olan «Molodaya Gvardiya» («Genç Nöbetçi»)nin ikinci sayısında çıkmış bir makaledir. Birinci sayfadaki yazı kurulunun dipnotu, Kollontai'nin fikirlerine karşı resmî çevrelerde büyüyen hoşnutsuzluğun ve dönemin en büyük şairlerinden biri olarak kabul edilen Anna Ahmatova'nın gözden düşme başlangıcının belirtisidir.

BEKÂR KADINLAR¹

Kimdir bu yeni kadın? Var mıdır? Yoksa, heyecan yaratan yenilikleri arama peşindeki modern yazarların yaratıcı hayal güçlerinin ürünü müdür?

Çevrenize bakın, gözlemleyin, düşünün, siz de inancaksınız ki yeni kadın işte oradadır. Epeydir tanıyor-sunuz onu; daha şimdiden, toplum sınıflarının her kade-mesindeki yaşam içinde ona rastlamaya alıştınız —işçi kadından bilimle uğraşan kadına, gösterişsiz memureden parlak sanatçıya kadar—; daha da şaşırtıcı olan şu: yaşam içinde yeni kadına daha sık rastlıyorsunuz, ama onun çizgilerini ancak son yıllarda, edebiyattaki kadın kah-ramanlar aracılığıyla tanımaya başlıyorsunuz. Edebiyat geçmişin kadını çizmeye, yaşamdan silinen eski tipi ortaya çıkarmaya devam ettiği halde son on yıllar, yeni

¹ Bölümün özgün başlığı: «Yeni Kadın»

psikolojideki kadını yeni ihtiyaçlarıyla, yeni heyecanlarıyla şekilendirdi. 70-80 yıllarının Rus gerçeği, doğmakta olan yeni kadına ne parlak şekiller verdi! Oysa yazarlar görmeden, duymadan, işitmeden, anlamaksızın ve ayırt etmeksizin geçiyorlardı onları... Özlü fırçasıyla bu kadın tipine hafifçe dokunan sadece Turgenyef oldu; ama onda bile, bu görüntüler gerçeğe kıyasla soluk ve zayıftılar. Turgenyef sadece, genç Rus kızına ithaf ettiği düzyazı biçimindeki şiirinde, kutsal eşiği aşmaya cesaret eden kadının çarpıcı yüzü önünde eğiliyordu.

Adları tarih sayfalarına işlenmiş olan kadın kahramanları, adları bilinmeyenlerin uzun dizisi izledi; ki bunlar, allak bullak edilmiş bir kovandaki arılar gibi mahvolmuşlardı. O denli arzulanan geleceğin taşlı yoluna serpilmmişti kemikleri. Sayıları her yıl her yerde artıyordu. Ama yazarlar ve şairler gözlerinde kalın bir bant, görmeksizin geçmeye devam ediyorlardı onları. Kadının geleneksel görünüşünün tutsağı durumunda olan yazarın bakışı, yeni gerçeği yakalayacak, kendine maledecek ve onunla kaynaşacak durumda değildi. Yetkinleşen, gelişen, yeni yollar, yeni renkler ve yeni sözcükler arayan edebiyat; aldatılmış, terk edilmiş, acılı ve zayıf yaratıklar, intikam susuzluğu çeken kadın eşler, baştan çıkarıcı kurbanlık mahluklar, iradesiz, 'anlaşılmamış duygular'la dolu, saf, renksiz, hoş genç kızlar çizmeye inatla devam ediyordu.

Flaubert **Madame Bovary**'yi yazdığı sırada yanında, eti ve kanıyla yaşayan, kendi insan ve dişi 'ben'inin acısını çeken ve onu kanıtlayan George Sand, yaşama gözlerini açan yeni kadın tipinin bu parlak habercisi vardı.

Pervasız gerçeğin, sayıları gittikçe artan yeni kadınları sıkı sıkıya zincire vurduğu sırada Tolstoy, bir

Anna Karenina’da yüzyıllık köleliğin daralttığı kadın psikolojisini inceliyor, hoş ve zararsız Kitty’nin görüntüsünü işliyordu. Nataşa Rostova’da ateşli kadın tabiatıyla ilgileniyordu. XIX’uncu yüzyılın en yetenekli kişileri bile kadın kahramanlarının hoş sevimlilikleri yerine, şekillenmekte olan yeni kadını müjdeleyen ayırt edici nitelikleri koyma gereksinmesi duymadılar. Doğmakta olan tipi suskuyla geçiştirmeyen, sadece son onbeş yılın edebiyatı, en yeni yazarlar ve özellikle kadın yazarlar oldu. Eserlerinde onları işlemeyen edemediler.

Yeni kadın tipi bugün için, heyecan verici bir yenilik değildir artık; şimdi bu tipe, yalnızca iddialı, günün sorunlarını tartışan ‘öncü’ romanlarda değil, iddiasız, gösterişsiz bir öyküde de rastlıyorsunuz.

‘Yeni Kadın’ tipinin bir ülkeden diğerine değişiklik gösterdiği, şu ya da bu toplumsal katmana (tabakaya) ait oluşun ona özel bir damga vurduğu, kadın kahramanın psikolojik çizgilerinin, arzularının, yaşama amaçlarının önemli ölçüde farklılık gösterdiği doğrudur. Ancak, bu yeni kahramanlar ne kadar çeşitli olursa olsun, ortak bazı şeyler, ‘soy’la ilgili bir şeyler buluyoruz; ve bu sayede geçmişin kadınından derhal ayırt edebiliyoruz onları. Yeni kadınlar, dünyayı farklı şekilde görüyor, farklı şekilde davranıyor, yaşamı farklı biçimde alıyorlar. Çevresindeki yoğun eski kadın kalabalığı içinde yeni kadının yüzünü tanımak için, özel tarih ve edebiyat bilgisine gerek yok. Çünkü, bu yeni çizgilerin neler olduğunu her zaman hesaba katmıyoruz. Ama açık olan bir olgu var: bilinçaltında bir yerde daha önceden şekillenmiş olan ölçütümüzün yardımıyla kadın tiplerini sınıflandırıyor, belirliyoruz.

Öyleyse kimlerdir bu yeni kadınlar?

Onlar, romanların mutlu bir evlilikle sonuçlandırdığı hoş ve ‘saf’ genç kızlar değildir. Kocasının sadakatsizliğinin acısını çeken yada kocasını aldatmaktan suçlu kadınlar da değil; ne, gençliklerinin mutsuz aşkına göz yaşı döken ihtiyar kızlar, ne de yaşamın keder dolu koşullarının yada kötü yolda olan kendi öz tabiatlarının kurbanı ‘aşkın kadın papazları’dır bu kadınlar. Hayır, bu yeni, önceden bilinmeyen, yaşamın önünde kendine özgü istekleriyle duran bir kahraman tipi, kişiliğini kanıtlayan, kadının devletteki, ailedeki, toplumdaki katmerli köleliğini protesto eden, hakları için mücadele veren ve cinsini temsil eden bir kahraman tipi, ‘beşinci tip’ kadın kahramandır. Çoğun ‘bekâr kadın’ adı veriliyor ona.

Yakın geçmişin esas kadın tipi ‘kocasının yankısı, yedeği, tamamlayıcısı olan, eş kadın’dı. Yeni kadın bir ‘yanki’ olmaktan çok uzaktır; erkeğin basit bir «yansıması» olmayı bırakmıştır. Yeni kadın kendi öz iç dünyasına sahiptir; genel insan çıkarlarına bağlı olarak yaşar; hem iç hem de dış dünyasında bağımsızdır. Yirmi yıl önce böyle bir tanım ne akla ne yüreğe hiç bir şey ifade etmezdi. Genç kız, anne, Hélène Kourakine² cinsinden sevgili, yada kibar âleminden güzel giyimli kadın, bunların hepsi, açık anlaşılabilir, geçerli akçe olan şeylerdi. Ama, yeni kadına ne edebiyatta ne de yaşantıda yer ayrılmıyordu. Tarihte, çağdaş kadın kahramanı anımsatan çizgileri bulunan kadınlar, kuraldan bu ârızî sapmalar, psikolojik olaylar gibi görülüyordu.

Ama, yaşam hareketsiz kalmıyor ve daima daha hızlı bir ritimde dönen tekerleği bir ve aynı kuşağın insanlarını daha şimdiden farklı kavramları kabul etmeye,

² Tolstoy, *Savaş ve Barış*.

sözlüklerini yeni kelimelerle zenginleştirmeye zorluyor. Büyük annelerimizin hatta annelerimizin, hakkında hiç bir fikre sahip olmadıkları yeni kadın var. Ve gerçek yaşayan bir olgu durumunda.

Yeni kadınlar, gri giysilere bürünmüş, işçi mahallelerinden sonu gelmez kafiyelemlerle şafak vakti fabrikalara ve imalâthanelere, garlara ve tramvaylara doğru yola çıkan milyonlarca kişidir. Yeni kadınlar, sayıları onbinlere ulaşan, genç yada daha şimdiden solmuş, büyük şehirlerdeki hücre-odacıklarında yalnız yaşayan, 'bağımsız evler'in sayısını artıran kişilerdir. Yaşam için sessizce ve kesintisiz mücadele sürdüren, günlerini büro masası başında, telgraf araçları yanında, dükkân tezgâhları arkasında geçiren genç kızlar ve kadınlardır bunlar. Bekâr kadınlar, taze ruhlular, kafaları düşler ve gözüpek projeler dolu, bilim ve sanat tapınaklarının kapılarını çalan, sağlam, erkeksi bir yürüyüşle, düşük ücretli bir ders aramak, herhangi bir rastlantı iş bulmak için kenti baştan başa dolaşan genç kadınlardır. Yeni kadını, çalışma masasında oturmuş olarak, laboratuvarında bir deneyi tamamlarken, arşivleri karıştırırken, klinik çalışmasına yetişmek için acele ederken, siyasal bir konuşma hazırlarken göreceksiniz.

Geçmişin kadın kahramanlarına, Turgenyev'in, Çehov'un baştan çıkarıcı, çarpıcı kadınlarına, Zola'nın, Maupassant'ın kahramanlarına Alman ve İngiliz edebiyatının, hatta 1880 yıllarında ve 1890 yıllarının başlarındaki kişiliksiz ve erdemli kadın tiplerine ne kadar az benzemektedir bu yeni yüzler! Yeni kadınları yaşam yaratıyor, edebiyat da yansıtıyor.

Yeni kadın tipinin kahramanları renkli bir kurdela gibi önümüzden geçiyor. Başta, çağdaş gerçeğin kalın di-

kenli telleri arasında sâkin, gururlu, gözüpek adımlarla işçi Mathilde³ yürüyor. Yaşamın pürüzleri, dikenleri ellerini ve ayaklarını kanatıncaya kadar yaralamış, göğsünü yırtmıştır. Ama bu sertleşmiş, keder ve acılarda yıkanmış yüzde hiç bir yürek titremesi yok; yalnızca derin oyulmuş acı kırışıklıklar var ağzının çevresinde; yenilmez ve gururlu bakışı soğuk bir kıvılcım gibi parlıyor. Her yeni acı, her sevinç parıltısı —işçi ortamında ender rastlanan bir yolcu— dokunmaksızın geçiyor ona. Gururlu, sarsılmaz, yenilmez Mathilde dağın üstünde gri bir şala bürünmüş duruyor. Bir hüznün heykeli sanki. Ama bilinmeyene uzanmış bakışları ‘geleceği’ görüyor, ona inanıyor. Yaşamla mevsimsiz karşılaşmalara uğramış Mathilde şehre geldiğinde, içinde tazelik, gençlik, sağlık kaynıyordu. Fabrika kapılarını çaldı ve sonunda bir atölyeye girdi. Tuğladan canavar bir kurban daha yutmuştu. Ama Mathilde yaşamdan korkmuyordu. Yapyalnız dolaşan genç kıza alaycı talihin sunduğu tuzakları emin ve gururlu adımlarla aşıyor; yaşamın çamuru ve aşağılıklığı onun temiz giysilerine yapışamıyordu. Mathilde sarsılmadan, aydınlık ve temiz kendi insan ‘ben’ini, saf bir bilgisizlikle taşıyordu yaşam yollarında. O sadece ‘yalnız ve yoksul bir genç işçi’ydi ama, ‘olduğu’ gibi olmaktan, iç dünyasının gücünden, bağımsızlığından ötürü gururluydu. Ve arkasından, gençlik kadar yumuşak ve aydınlık ilk gönül ilişkisi, ilk annelik sevinci geldi. Aşka değgin ilk bağımlılık duygusu, yitirilen özgürlük için çekingen başkaldırma ve yaz gibi yakıcı yeni bir tutku dalgası daha. Aşkın acı ve azapları, arzu, sızı, düş kırıklığı, ve yeniden annelik, yeniden yalnızlık. Ancak önümüzde terkedilmiş, ‘yitmiş’ bir genç

3 Karl Hauptmann'ın ünlü romanındaki *Mathilde*.

kız, ezilmiş zavallı bir varlık yoktur. Hayır, gururlu, yalnız yaşayan, kendi içine kapanmış bir kişi, bir annedir bu. Mathilde'in kişiliği büyüyüp güçlenmekte ve her yeni acı, her yeni yaşam sayfası onun güçlü ve sarsılmaz 'ben'inin daha da açıklıkla ortaya çıkmasına yaramaktadır.

Mathilde'nin yanında yürüyen, sıcaktan ve kötü havadan esmerleşerek çatlamış çıplak ayaklarıyla yavaş yavaş ilerleyen genç kız, Riazan'lı Tatyana'dır.⁴ Kendi gibi evsiz barksız serserilerle yola çıkar. «Paslanmış hurda yığnında bir bakır parçası»dır o. Bugün ekin biçme zamanında Maykop'ta iş tutar, yarın yine rastlantı arkadaş grubuyla Don üzerinde aylakça dolaşır.

Ufak bir kazanç fırsatı kollayarak rasgele gidiyordur insanlar. Tatyana onlarla birlikte. Rüzgâr kadar özgür, bozkır otu kadar yalnız. Alın yazısına karşı yüzyüze, göğüs göğüse bir savaş sürdürür kesintisiz, yorulmasız. Dizginsiz alın yazısı silkeleyip sarsar onu; şefkati, sevenliği Tatyana ve Mathilde gibi yalnız kadınlar için değildir, sadece katılığı vardır onlara karşı. Fakat, yaşamın kırbaç darbeleri altında iki büklüm olmaz Tatyana; ruhunda, taa derinlerde saklı bir düş, temiz yürekli, rüzgâr esintisi bile olmayan yaz günü kadar parlak bir yeryüzü geleceği düşü vardır. Herkesle birlikte gider ve mutluluğunu arar. Ama mutluluk, sanki onunla alay ediyormuş gibi daima daha uzağa kaçmaktadır. Ve Riazan'ın tatlı, düşsel Tatyana'sı, yaşama ateşle sarılmış olan bu kadın, yeryüzünün ender sevinçlerinin yalnızca kırıntılarını toplar.

Gelip geçen biri ruhuna heyecan verdi mi ağlar, ya-

⁴ Maksim Gorki, *Bir Gezginin Notları*.

nıp tutuşur ve tıpkı kendilerine yaşamdan küçücük yer-yüzü sevinçleri koparmaya çalışan bekâr, zorunluluktan bekâr kadınlar, göçebe işçiler gibi sadelikle ve içtenlikle kendini ona verir.

Ancak, yaşamını bu gelip geçen kişiye bağlamak istemez: «Benim için değil bu; hayır istemiyorum! eğer bir köylü olsaydın tamam, ama böylesi, anlamı yok bunun! Yaşam yıllarla ölçülüyor, bir saatle değil.»

Ve, tatlı tebessümüyle elveda diyerek gider; düşüncelerle yüklü, sanki dünyada bir tek o varmış ve sanki her şeyi yeniden yaratmayı o üstüne almış gibi, mutluluk düşünüyü aramak üzere yeniden yola koyulur.

Mathilde ile Tatyana, yaşamın dikenli otlarını ezeerek, arzulanan geleceğe doğru uzanan yeni yolu göğüsleri ve elleriyle temizleyerek ilerlerler. Arkalarında, diğer toplum tabakalarının yeni kadınlarının, açılmış yola ulaşmak için hızlanan safları sıklaşır. Bögürtlenlere rastlayıp yalaranırlar, sivri taşlar üzerinde yürümeye alışmamış ayakları yara bere içinde kalır, adımları kırmızı kan iplikçikleri bırakır. Ama durmak imkânsızdır; gittikçe daha yoğunlaşan kesintisiz bir kalabalık uzayıp giden yeni yola doğru ilerler. Yorulanlara yazık! Yazık arkaya, uzak geçmişe dönüp bakanlara! Öne doğru atılım yapan sıkı sıralardan yolun dışına atılmışlardır onlar! Eski köleliğin gri şatosunu özleyen bu yenilmişler, başları eğik, yeni yolun kenarından yürürler.

Her milletten, toplumun her katmanından kahraman var bu yeni yolun üzerinde. Önde, sanatından, mücadelesinden gururlu, «Ben kendimim ve kendi gücümle böyle oldum» diyen bir genç kızın, aktris Magda'nın⁵ ince silu-

⁵ Sudermann, *Vatan*.

eti beliriyor. Magda, küçük bir taşra kentinin aile geleneklerini aştı; burjuva ahlâkına meydan okudu. Baba evinde, «Vatan»ında «günah» işledi ama gururunu yitirmedi. Magda insan oluşunun değerini biliyor ve kendi kendisi olma hakkını eğilmeden savunuyor. «Günahının üstünde yükselmek, sizin burada öğütlediğiniz temizlik-den daha fazla bir şeydir.»

Korkusuz, gözüpek, zeki, ateşli genç kız Olga'yı⁶ görüyoruz yeni yolda. Geleneklere bağlı bir Yahudi ailesinden, bir dizi engeli aşarak aldı özgürlüğünü. Büyük bir Avrupa kentine gitti. Entellektüeller «toplumun kaymağınca» seçilmiş bir çevreye girdi orada. Ve Kapitalist bir kültür merkezinin renkli yaşamı gözleri önüne serildi. Yaşam için, entellektüellerin işsizliği için, birey ve kadın olarak kendini doğrulama için mücadele etti. Olga, uygar büyük bir kentte binlerce entellektüel genç kızın yaşadığı gibi, yalnız ve çalışkan bir kişi olarak yaşadı. Yaşamdan korkmayan, gözüpek Olga, kişisel mutluluk payını istedi alinyazısından. Sevdiği kişi ona hem yakın hem de yabancıdır. Yaşam çizgileri biran için çakışır; ama sürekli ortak bir yaşam kurmak, karşılıklı çıkarlarına uymaz. Aşk, yoğun ve çok yönlü yaşamlarının yalnızca bir bölümüdür. Tutku giderek solar ve söner, aşk da ölür. Ayrılırlar. Ve yine gördüğümüz terk edilmiş bir genç kız değil, zehirli şarap kadehinden içmiş bir kişidir. Olga, seçtiği erkekten daha güçlüdür. Hüzünlü, aşk acılarıyla dolu saatlerde Olga'ya koşar bu erkek, tek sadık dosta koşar gibi. Aşk hikâyesi, Olga'nın olaylar ve mücadelelerle zenginleşmiş karmaşık yaşamı içinde, sadece 'ikinci derecede bir olay'dır.

⁶ Grete Meisel-Hess, *Entellektüeller*.

Yeni kadınlar kalabalığında güzel başını dik tutarak, güvenli adımlarla ilerleyen Lansovelo da vardır.⁷ Yaşam onun için bilim ve tıp deneyleridir. Klinik odaları, onun aynı zamanda hem tapınağı hem de evidir. Değer kazanmış ve bu değerini erkek meslekdaşları da kabul etmiştir; evlenme tekliflerini tatlılıkla ama kesinlikle reddeder. Sevdiği, onsuz edemeyeceği eser için özgürlüğe, yalnızlığa ihtiyacı vardır. Ağırbaşlı giysiler, iş saatlerine bölünmüş bir yaşam, hastaları için mücadele, teşhis doğru çıktığında kendine güvenin zaferi. Bu «ergin (özgür) kadın» tipi, okuyucuda soğuk bir rüzgâr etkisi yapar. Ama birden, bayan doktor tamamen başka bir tarzda, rastlantıyla gözlemlenmiş bir sahne gibi belirir. Tatildir, bir doktor 'dostu'yla kırdan dinlenmektedir. Giysileri hafif ve parlak, gülüşü neşelidir; 'ilişkisi'ni gizlememektedir ve Paris'te bu arkadaşıyla oturmayışı, meslektaş olmaları dolayısıyla böylesinin her ikisi için de daha 'elverişli' olduğundandır sadece.

Sırf ateş, sırf tutku olan yaman Therese'⁸, ağır başlı doktoru koşarak geçerken görüyoruz. Avusturyalı bir sosyalist, ateşli bir propagandacıdır o.

Hapiste yatmıştı, bütün yüreğiyle parti için çalışıyordu. Ama tutku dalgasına yakalandığı zaman, yaşamın gülen parıltısını hiç yadsımaz, kadın erdeminin soluk mantosuna iki yüzlülükle bürünmez, seçtiği erkeğe elini uzatır ve birkaç haftalığına, aşk sevincini, aşk enginliğini tatsın diye giderdi. Yavanlığını fark ettiğinde pişmanlık duymaksızın, acısızca bırakır ve yeniden işine koyulurdu. Erkek arkadaşlarının çoğunluğu için olduğu gibi, Thérèse

⁷ Collette Yver, *Bilimin Prensesleri*.

⁸ Schnitzler, *Özgürlüğe Giden Yol*.

için de aşk, yalnızca bir dönem, yaşam yolu üzerinde kısa süreli bir duraktır. Yaşamın amacı, içeriği (muhtevası) partidir, düşüncedir, propagandadır, çalışmadır.

Düşünceli ve sakın diğer bir yeni kadın, 'bekâr' tipin ilk Rus kahramanlarından biri olan Agnès Petrova da⁹ aynı yolu izliyor. Hem yazar hem de yazı kurulu sekreteridir; yani 'herşeyden önce bir iş kadını'dır Agnès. Çalıştığı, bir düşünceye ya da bir fikir oluşumuna kendini kattığı zaman, onun için başka hiç bir şey, hiç bir kimse yok gibidir sanki. «Bunu paylaşmasını bilmiyorum ve bu yüzden de özgürlüğüm gerekli bana; bu özgürlüğü hiç bir aşk için terk edemem.» Ama aynı Agnès, yazı kurulundan dönüp iş giysilerini rahat bir ev giysisiyle değiştirdiğinde, kendini 'sadece kadın' olarak hissetmek ve erkek üzerindeki çekici etkisini duymaktan hoşlanır. Aşkta, yaşamın içeriği ve amacını değil, erkekler gibi, «dinlenme, şir, ışık» arar sadece. Ama kendi üstünde, kendi 'ben'i üstünde hükmetme yetkisini, hatta sevdiği erkeğe bile asla tanımaz.

«Herhangi bir eşya gibi erkeğe ait olmak, iradesini, kalbini vermek, zekâsının ve güçlerinin tümünü onun mutluluğuna adanmak, eğer bilinçli olarak ve sevinçle yapılıyorsa, bir kadını mutlu edebilir kuşkusuz. Ama, yine de sormak gerekir, bütün bunlar niye tek bir kişi için olsun? [...] Yok eğer amaç kendini unutmaksa, ben bunu daha ziyade, tek bir kişi için, ona iyi yemekler hazırlayarak ve sakın bir uyku sağlayarak değil, ama diğer onlarca mutsuz kişi için yaparım.» Ve Miadlev, Agnès'in özgürlüğüne kastetmeği denediği, aşkını onunla işi arasına koyduğu

⁹ T. Stchepkina-Koupernik, *Kadınlardan Biri*.

zaman Agnès, ilişkilerine artık kopmuş gözü ile bakar ve yolları ayrılır.

Daha az olgun bir kadın, acelesiz, biraz tereddüt-le Agnès'i izlemekte; Vera Nikodimovna'dır bu¹⁰. Vera, eski kuşaktandır ve çağın yeniliğini henüz az benimse-miştir. Bir 'geçmiş'i vardır ve 'müthiş alelâde' bir biçimde biten bu geçmiş, ruhunda karanlık izler bırakmıştır. Aklı başında ve oldukça soğuk Vera'yı erkeğin kollarına iten şey, yalnızca fizyoloji değildir. «Bunun ne kadar az tat-min edici olduğunu, basit bir kendini koyvermeden ne de-rece farklı bulunduğunu kimse bilemez» diye itiraf edi-yor, genç kız arkadaşına. Evet, başka bir şey söz konu-suydu burada... ama neydi bu? Annelik susuzluğu mu? Yoksa, en zeki kadınları bile tehlikeli bir olta gibi yakala-yan, kendine yakın bir ruh arama gereksinmesi mi? O ta-rihten itibaren Vera'nın çevresi arzulu erkeklerle dolu-dur. Onlara yaklaşımdan sakınır ama yine de geçmiş kuşaklardan miras kalan bir alışkanlıkla umut verir: Özel-liği 'çekiciliği'dir. Ancak artık özgürlüğüne sıkıca bağlı-dır ve salon flörtleri dışında Vera bir iş ve düşünce ka-dını, bir kişiliktir.

Şimdi önümüzden geçen, hüznü gülümseyişiyle ve-remli Mari'nin¹¹ tatlı görünümüdür. Arkasından, yıpran-mış ayakkabıları ile yere vurarak, yiğit savaşı küçük Tanya¹² koşar, iş bulmak için. Arkalarından, bir başka be-kâr kadın görünümüyle, bilgisiz, çirkin gülüşlü Annette¹³ gelmektedir. Kaba saflığıyla Anna¹⁴, Sanjar'ın bu kadın

¹⁰ Potapenko, *Siste*.

¹¹ Vinniçenko, *Yaşam Terazisi*.

¹² Age.

¹³ Age.

¹⁴ Sanjar, *Anna'nın Notları*.

kahramanı, yeni yoldan geçmeye koyulur. Elele tutuşmuş, Mira, Lidya ve Nelly¹⁵ gelir arkadan. Her birinin kendine özgü bir şeyi, dişilikle ilgili olanın dışında kutsal bir şeyi vardır. Küçük Lidya'da bile, hayli belirsiz olduğu halde, kendini gösterme ve özeniş bulunur. Aşk sözkonusu olduğu, kadın tabiatının istekleri ortaya çıktığı zaman, duygularla ilgili eski korkuyu hissetmeyen bu genç kızların tümü, yasak eşiği aşarlar. Ve işte o zaman, yaşamın bol zincirli ağına yakalanırlar, yaşam içinde aşk, bir başlangıç melodisidir sadece.

Hoş renklerle boyanmış ince ruhu gözümüzü okşayan varyete aktrisi Rénee¹⁶, engelleri dikkatle kollayarak yürür. Hayalleri kırılıp yüreği yaralandıktan sonra kocasını terk etmiş, o güne dek ait olduğu dünyaya kafa tutmuştu. Onun yaşamı şimdi, sanat, dans ve yarattığı pantomimlerdir. Serseri, yorucu, emek isteyen bir yaşamdır bu. Yeni maceralar aramaz, onlardan kaçır; yüreğinin aldığı yara çok derindir; kişisel arzuları sadece özgürlük, bağımsızlık ve yalnızlıktır. Oysa, uzun bir iş gününün sonunda, tek başına kaldığı dairesinde şöminenin yanına oturduğu bir sırada Rénee, yalnızlık melankolisinin donuk bakışlarla odaya girdiği ve koltuğunun arkasına yerleştiği duygusuna kapılır.

«Yalnız yaşamaya alıştım -diye yazar günlüğünde-, ama bugün, kendimi çok yalnız hissediyorum. Evet bağımsız ve özgürüm... ve... korkunç derecede yalnız.» Bu yakınmada, tanıdığı ve bildiği sesleri çevresinde duymaya, ihtiyaç duyduğu şefkati hissetmeye alışmış eski kadından bir şeyler yok mu? Ve Rénee, yolunun üzerine çı-

¹⁵ Grigoriev, *Son*.

¹⁶ Colette, *Serseri*.

kan bir büyük aşkın yükselen dalgalarına bırakır kendini. Ancak tutkuyla körleşmez, çözümlemeğe alışık kafası karışmaz.

«El atılan yalnızca duygularım oldu,» diye itiraf eder melankolik bir tavırla. Rénee yine kendine döner. Aradığı şeyi vermemiştir yeni aşk; sevgilisinin kollarında da eskisi gibi yalnızdır. Ve 'serseri' Renée, aşkından kaçır; çünkü bu aşk, onun ince aşk isteklerinden öylesine uzaktır ki!

Terk ettiği kişiye yazdığı veda mektubu, çağdaş kadının üzerine, yaşam içindeki kadın ruhunun yeni istekleri üzerine bir belge niteliğindedir.

Yeni yol üzerinde şimdi, Benett'in¹⁷ kahramanı olan bir kadın yazar var. Esrime ve hayranlıktan doğan bir gönül bağı büyük bir müzisyenin kollarına atar onu, ama bu tutku yalnızca kendisini bulmasını, kendini kanıtlanmasını, yazar yeteneğini açığa çıkarmasını ve yaşam karşısında daha sakin, daha düşünerek, daha bilinçli bir davranış göstermesini sağlar. Nitekim yeniden âşık olduğunda, kendini, değmez ve kesinlikle düşmüş zanneden eski ingiliz romanlarının kadın kahramanları gibi büyük bir korkuya kapılıp kaçmaz, karşılaştığı kimseye tebessümle yaklaşır.

Alaycı zekâlı, meraklı ve tutkulu Maya¹⁸ hızla fırlar yeni yola. Başından geçen bütün olaylar, kişiliğinin gelişimi içinde, kendini arayışının evrelerinden başka bir şey değildir: Bağımsızlık için ailesiyle birlikte sürdürdüğü savaş, ilk kocasından ayrılması, doğulu bir kahramanla kısa bir beraberlik, psikolojik karmaşıklıklarla dolu ikinci

¹⁷ Benett, *Kutsal Aşk*.

¹⁸ Grete Meisel.Hess, *Ses*.

evlilik ruhunda, 'eski' kadınla, kendinde yaşayan 'yeni' kadın arasında ateşli bir mücadele, yeniden kopma, yeniden arayış. Maya sonunda, kişiliğinin sembolü olan iç dünyasının 'sesi'ne saygı duymasını bilen, değerini kabul eden ve yaşamı boyunca düşlediği, iç dünyalarda özgür bir aşk birliğini yaratan erkeğe rastlar. Maya'nın yaşamı psikolojik karmaşıklıklar ve olaylarla doludur; ancak, eski zamanların kadınına paramparça edecek şeyler, sevilen erkeğin ihaneti, iki kocadan ayrılma, Maya için, kendini daha iyi inceleme, daha iyi anlama olanağını veren 'ders' niteliğinde olmuştur sadece. Goethe'nin öğüdünü bilinçsizce izledi o: Yaşama her gün yeniden başlamak, sanki yaşam da yeniden başlıyormuşcasına... «Hiç bir şeyin yıkamadığı güçlü ve yiğit iradem kurtardı beni. Bilinçsiz koruyucu iradem koruyucu bir melek eli gibi, yaşam içinde yön verdi bana.» diyor Maya.

Ve bununla birlikte, geçmişin epeyce kalıntısı vardır onda. Bağımsız, iç yönden özgür yeni kadın çoğunlukla, atadan kalmış, 'kocanın gölgesi', 'yankılayıcısı' olma eğilimiyle mücadele etmektedir. İç dünyasında bile sevdiği erkeğin beğenisiyle 'uyum sağlamak' için, seçtiği kişinin idealindeki çizgide kendini 'düzeltmek' için gösterilen temiz ve bilinçli çabaları iyi biliyoruz. Sanki, kendi kendine bir değeri yokmuş, sanki kişiliği yalnızca erkeklerin ona karşı tutumlarıyla ölçülecekmiş gibi. Bu, hatta George Sand gibi o kadar görkemli, parlak, gönül alıcı bir kişiliğe sahip olan ama bazen oturduğu yeri hayranı Musset ile birlikte terk eden, bazen soğuk siyaseti deneyen, artistik yaratıcılığın yıldızlı dünyasından hemen vazgeçiveren kadınların atadan kalma çizgisidir. Ama George Sand'ın güçlü kişiliği bu deneyimleri sınırliyordu. Öyle bir an geli-

yordu ki, George Sand kendini yitirmeye başladığını hissediyordu. İşte o zaman birdenbire bütün heybetiyle doğruluyor ve dizginsiz ilişkisini kesiyordu. Ruhunda böyle bir karar olgunlaştığında hiç bir şey onu durduramıyor, hiç bir güç hatta kendi öz tutkusu bile bu güçlü kişiliğin iradesini kırma yeteneğine sahip olamıyordu. Kapalı bir sonbahar günü Aurore Dudevant (George Sand'ın takma adı) sevgilisiyle son ve kısa bir karşılaşma için evden çıktığında, ilişkiyi koparma kararını daha önceden almış bulunuyordu ve bu karşılaşmanın kararını değiştirmeye gücü yeteceğinden endişelenmemize yer yoktu. Evre aşılmış, bu ikinci derecedeki olayın noktası konulmuştu artık.

Meisel-Hess'in Maya'sı, kuşkusuz George Sand'dan daha küçük, daha zayıftır. Ama onda da, sevgilisinin arzusuna uymanın sınırları vardır ve kendini yadsıma, silme, ve aşk içinde erime gibi atadan kalma eğilimler, daha önceden gelişmiş, belirlenmiş insan kişiliğine gelip çarpmaktadır. Maya'da doğrulmayı ve 'icdünyasının sesini' kurtarmak için gitmeyi biliyor...

Binlerce yılın şekillendirdiği, kaderin «ona efendi diye verdiği» erkekle benzeşme yeteneğinden kurtulmak, bugünün kadını için ne kadar zor! Sevgilinin hatırı için, aşk adına bile olsa kendini yadsımanın bir cinayet olduğuna, kadının kendini inandırması ne kadar güç...

Maya'nın yanında sağlam adımlarla, güçlü sağduyulu Outa¹⁹ yürüyor. Outa aktristtir; bütün yaşamını, her şeyin üstünde gördüğü 'ben'inin değerini vermeye adanmıştır. Sanat bile, güçlü kişiliğini daha geniş ve değişik biçimde geliştirme, açığa çıkarma aracı olduğu için önemlidir. Burada, kadının yüzyıllık alçalmasına, kendi için ol-

¹⁹ Heinrich Mann, *Aşk Avı*.

ma hakkından vazgeçmesine karşı doğal bir tepki sözkonusudur.

Güçlü ve ateşli bir ihtiras, soğuk bir sağduyu, derin bir bencillik ve ender bir aktris yeteneği Outa'yı karanlık bir köşeye iter. Kişisel mutluluğun, Klodt'un sonsuz sevgisinin yanından umursamazlıkla geçer. Kendi aşkına değer verir çünkü, aynaya bakıyormuş gibi kendi yansımasını seyretmek hoşuna gider. Umutsuzluğa düşen, soğuk ilgisizlikten dolayı azap çeken Klodt, sonunda aldatır onu; Outa ağlar, ama bu ağlayış onuru kırılan bir kadının değil, bütün bakışları üzerinde toplayan, hayranının bir rakibe uğruna terk etme cüretini gösterdiği bir aktrisin ağlayışıdır. Onu hıçkırtan, aşağılanmış aşkı değil yaralanmış gururudur. Outa sonuna kadar kendine sadık kalır. Gönül soğukluğunu ve kendi öz 'ben'ine hayranlığını yaşamı boyunca sürdürür. İnce ve zeki Outa'yı, sanat anlayışıyla 'büyük' ama yaratıcı sıcaklığı eksik Outa'yı, tasasız ve ateşli bir küçük kızın yenmesi, büyük artistler yaratan «kutsal ateş»ten yoksun oluşu yüzünden değil midir?

Yeni yoldaki kalabalığın içinde diğer bir artist, yaşamın başarısızlığa uğrattığı Tanya'yı²⁰ görüyoruz. Tanya evlidir, hem de üç kez evlenmiştir ama, Maya gibi 'bekâr kadın' tipindendir. Onların iç fizyonomileri böyledir çünkü. Resmen kocası olan kişiyle aynı çatı altında yaşarken bile Tanya, evvelce olduğu gibi özgür, bağımsız bir kişi olarak kalıyor. Kocası onu dostlarına karısı olarak, genç kız soyadını söylemeksizin tanıştırdığı zaman, kaşlarını çatıyor. Her ikisi de kendi dünyasında yaşıyor: Kadın sanat dünyasında, erkek bilim... Sağlam manevî bağlarla

²⁰ Nagrodskaya, *Diyonisos'un Öfkesi*.

bağlı, ama karşılıklı olarak özgürlüklerine engel olmayan iki iyi arkadaşın oluşturduğu bir çift bu.

Bu parlak atmosferi, güzel bir erkek olan Stark'a karşı Tanya'nın tamamen fiziksel ve kör tutkusu bozuyor. Tanya, manevî görünümünü, 'ruh'unu değil, ilk karşılaşmadan itibaren onu kendine çeken «ölümsüz erkeği» seviyor Stark'ta. Bir Anya, Manya ya da Liza'nın, «Ama ruhun, ruhunu vermiyorsun sen!» diye alışılmış yüze vurmalarına sadece şaşkınlıkla cevap veren erkeklerin, hem de ateşlilikle seven kadın için yaptıkları gibi, onun manevî görünümünü bir yana bırakıyor. Tanya'nın Stark'a karşı davranışında erkeğe özgü bir şey var. Kişilik olarak Tanya'nın Stark'tan daha renkli, daha güçlü ve daha büyük olduğu hissediliyor. Çıplak bir tutkunun tatmin edemeyeceği kadar insancıl, çok az da 'dişi'dir Tanya; Stark'a olan tutkusunun ruhunu zenginleştirmediğini aksine yoksullaştırdığını, kuruttuğunu anlıyor sonunda. Tanya, kocasına karşı sadakatsizlik düşüncesinden çok, tutku sarhoşluğunun zayıfladığı saatlerdeki bilinçten, böyle bir aşkla onun yaşamı demek olan metotlu, sabırlı çalışma arasındaki uyumsuzluktan acı çekiyor. Tutku, gücünü ve zamanını kemiriyor, yaratıcı özgür çalışmaya engel oluyor. Böylece Tanya, kendini ve yaşam içinde onun için en değerli olan şeyi yitirmeğe başlıyor. Ve çekip gidiyor, kocasına dönüyor; bunu bir 'görev' olduğu, acıdığı için değil, kendine karşı olan sevgisinden ve kişiliğini kurtarmak istediğinden yapıyor²¹. Stark'la birlikte, kendini yiti-

²¹ Yazarın burada romanı bitirmesi gerekirdi. Çünkü buradan başlayarak Stark'la yapmacık bir ilişki anlatılıyor. Duruma uyan, sanatını yadsıyan, sadece Stark'ın bir zevk aracı haline gelen Tanya'da, eski, cesur ve kişilik sahibi Tanya'yı hiç bulamıyoruz artık. Yazar Tanya'sına keşke bu kadar yazık etmeseydi.

recekti. Stark'tan olan çocuğuyla birlikte çekip gidiyor. Gittiğinde, tutkusu hâlâ sönmüş de değildi. Eskiden, Tanya gibi davranma yürekliliğini gösterecek roman kahramanları var mıydı?

Tanya, yeni psikolojik tipteki ilk kadınlardan biri olan İbsen'in Ellida'sıyla aynı seçimi yapıyor. 'Deniz adamı', Ellida'dan kendini izlemesini istediğinde ve kocası ona tam bir seçme özgürlüğü tanıdığına Ellida kocasının yanında kalır. Kahr, çünkü böylece iç özgürlüğünü koruduğunun bilincindedir, ve 'Deniz adamı'yle gitmiş olsaydı bu özgürlüğü yitireceğini bilmektedir. Bir kadın için en korkunç tutsaklık olan ihtiras tutsaklığıyla ve kalbini elleri arasında tutan kişinin gücüyle tehdit edildiğini anlamıştır Ellida.

Sağlam karakterli, uyanık fikirli ve gösterişsiz Jozefa²², yeni yolu kenarlarını örten böğürtlen çalırlarını elleriyle ayırarak ilerliyor. Burjuva ortamının kadınları için ekonomik bağımsızlık yolunu hazırlıyor; özgür mesleklere doğru, yol gösteriyor. Uyanmakta olan kadına örnek, ince ve ihtirashlı Christa Rouland²³, geniş açılmış iri gözlerle dünyayı sorguya çeken, 'yeni gerçeği' arayan, ilk olarak kendinin bilincine varan kadının bu nefis manevî görünümü, kararsız adımlarla izliyor yolu. Özlü sözü şu: «Ben benim, sen sensin; biz yalnızca aşkta tekiz.»

Yuçkeviç'in, gözleri 'yeni gerçeğe' henüz kapalı kadın kahramanı Hélène²⁴ ruhunun trajedisini, büyük kederini saklayarak, utangaç biçimde yürüyor yolun kıyısında. Bu ne 'bekâr', ne de gerçekten yeni bir kadın; yeni ve eski

²² İlsa Frapan, *İş*.

²³ Hedwig Dohm, *Christa Rouland*.

²⁴ Yuçkeviç, *Çemberden Çıkış*.

kadın tipinin çizgileri karışık bir düğümle bağlı onda. Ölümsüz dişi, renkli ve güçlüdür Hélène'de. Candan, seven ve iyi yüreği hem kadınlara ilişkin çelişkilerin, hem de kölelik yalanlarının sıkıntısı içindedir; fakat bir yandan da, karşigelen, arayış içinde olan kafası durmadan soru sormaktadır. Böylece Hélène yeni kadın tipinin de örneklerinden biri oluyor. Yuçkeviç onu tatlı renklerle çizmiş, görüntüsüne ihtiyat ve sevgi katmış. Bu hassas kadın ruhunu tek bir sözcükle bile kırmaktan korkmuş sanki.

Yeni Kadınlar kalabalığı içinde, Renate Fuchs'u²⁵, içinden geçip geldiği utanç ve çamur denizinde ruh temizliğini korumasını bilen bu 'asi ruh'u ayırt edebiliyoruz. Yüzü, görkemli bir sükûnete gömülmüştür; genç kızın kollarında bir çocuk, geleceğin 'yeni insan'ı sessizce durmaktadır. Onun yanında, kahraman Grent Allena²⁶ küçük kızını, bu aşk çocuğunu, yasal biçimi geriletmeyi 'ispatlayan' bir birliğin çocuğunu gururla elinde tutmuştur. İşinin başından aşkın olduğunu gösteren hareketlerle Maria²⁷, kimya laboratuvarına doğru hızla koşmaktadır; tebessümü aydınlıktır, yaşam uyumunu bulmuştur. Başı dik, fahişe Mylada²⁸, çevresindeki yaşam çamuru içinde 'kutsal görevini' sürdürür... «Güzel görünmeye özenen dişi» maskesi altına saklanan Sosyalist-devrimci Anna Siemenova²⁹ kendi öz tutkusunu aşarak ilerler. İngiliz öğrenci Fanny³⁰

25 J. Wassermann, *Renate Fuchs*.

26 Grent Allena, *Başkaldıran Kadın*.

27 Vinniçenko, *Yaşam Terazisi*.

28 Else Jarusalem, *Kutsal Böcek*.

29 O. Rounow, *Kavga*.

30 Bernard Shaw, *Erken Başlangıç*.

insanların önyargılarıyla alay ederek hafif adımlarla, yaşam dikenlerine hafif elbiselerini takmamaya dikkat ederek yürür gider. Diğer bir yüz, uzak kuzeyli bir öğrenci olan Anna Mahr'dır.³¹

Bjoerson'un, Jonas Lie'in, Jakobsen'in, Löffler'in kahramanları da yeni yolda yürümeyi denerler.³² Tedirginlikle dolu Jenny,³³ eski kadına ait sesin ruhunda yankılanışını işitiyormuşçasına tereddütlüdür yürürken. Annelik, ona artık ağırlık olmaya başlayan ilişkileri daha fazla güçlendirmesin diye, beklediği çocuğun babasını terk etmiştir, Nagrodska'nın Tanya'sı gibi. Ama, eski kadına ait ses geçmiş hatırlatır, unutulmuş duygu ve kavramları yenisinden canlandırır. Jenny durur, arkasına bakar ve yıkılır.

Uyanan, 'başkaldıran' ve arayan yeni kadın yüzleri yanından geçmektedir durmadan.

Christophe'a karşı duyduğu acıma hissiyle karışık aşkıyla, bir diğerine karşı tutkusuyla, ateşli mizacı, doymak bilmez artis ihtirasıyla, demir gibi iradesi, duygusu ve ince ruhuyla Françoise Houdon'un³⁴ tatlı ve hoş silüetini görüyoruz şimdi. Arkasından, çabaları dengeli olan, sakın 'zafer'inin içinde 'yeni gerçeğin' bulunduğu habersiz emekçi Cecile'in³⁵ canlı ve o denli gerçek tipi geçiyor. Süfrajette Julia France³⁶; Rus mültecisi Marie Antine³⁷, Amerikan vatandaşlığına geçerek durumunu güven altına

³¹ G. Hauptmann, *Yalnızlar*.

³² J. Lie, *Kumandanın Kızları*.

³³ S. Undsett, *Jenny*.

³⁴ Romain Rolland, *Jean Christophe*.

³⁵ Age.

³⁶ G. Aterton, *Julia France ve Dönemi*.

³⁷ Marie Antine, *Adanmış Ülke*.

alan Yahudi genç kız; ve Rikarda Huch'in³⁸, Gabriele Reuther'in, Sarah Grand'ın, kibar Marcel Prévost'un bütün kadın kahramanları geçiyor sırayla.³⁹

Bu kadınların sayısı hayli kabarıktır ve bu kısa deneme içinde hepsini anmamız mümkün değildir. Ancak apaçık görünen, pekçok yeni kadının varolduğu, her gün yenilerinin katıldığı, hatta tefrika edebiyatına bile olağan bir biçimde girdikleri, yaşamın yeni kadın tipini yorulmaksızın yarattığı ve şekillendirdiğidir.

Yeni kadın, kendisiyle birlikte, özgünlüğünden ötürü hırçınlıkla geri çevrilebilen bazı yabancı şeyleri de getiriyor. Yeni kadına bakarken, annelerimizden, ninelerimizden tanıyıp sevdiğimiz çizgiler arıyoruz. Fakat önümüzde, geçmişî örten bütün bir heyecan, duygu ve yeni gereksinimler dünyası yükselmektedir. Anlamıyoruz, nerdeyse hayal

³⁸ Örneğin, *Vita Somnium Breve'deki Rose*

³⁹ Andığımız yazarlar genellikle kadındır. Eserlerinin çoğunda gerçek sanat değeri belki yoktu ama izledikleri amaç yönünden, erkek yazarların üstün sanat değeri olan eserleriyle ölçülemeyecek denli büyük değer taşımaktadır. Kadınların yazdığı roman ve öykülerin hemen hepsinde, bizim için büyük yararı olan otobiyografi bölümleri vardır. Yaşam gerçeği ne denli hileden (yapaylıktan) uzak olarak yansıtılırsa, çağdaş kadın psikolojisi de o denli doğru ve bütünüyle, acıları, araştırmaları, arzuları, ilişkileri, karmaşıklıkları ve eğilimleriyle anlaşılmış olur; oluşmakta olan yeni kadının incelenmesine yarayacak malzeme de aynı ölçüde zenginleşir. Kadın yazarlar, erkeklerin modellerini körü körüne taklit etmeyi bıraktıklarından beri ve en büyük sanatçıların bile sakladıkları kadın ruhunun gizemini ortaya çıkarmak cesaretini gösterdiklerinden, kendi (öz dillerini) konuşmaya başladıklarından bu yana, eserleri özel bir değer ve belirginlik kazanmıştır. Dış görünüşlerinde sanatsal yaratımın güzellikleri kimi zaman bulunmasa bile sonuçta bu eserler, «Kadın», oluşmakta olan yeni tip kadını tanımamıza yardım ediyor.

kırıklığına uğruyoruz. Hani hoş kadınsal itaat, geçmişteki yumuşaklık? Nerede, evlilikteki alışılmış ‘uyma’, kendini hatta değersiz bir erkek önünde bile silme, yaşam içindeki üstünlüğü erkeğe bırakma yeteneği?

Önümüzde, özel iç dünyasıyla bir insan, bir kişilik, hem de kendisini kanıtlayan bir kişilik var. Bu, köleliğin paslanmış zincirlerini kıran kadındır.

II

Lakin, ‘yeni kadınlar’ arasına katılmayı sağlayan karakter çizgileri, yeni duygular, psikolojik özellikler nelerdir?

Eski kadının tipik özelliklerinden biri, aynı zamanda hem süsü hem kusuru olan şey, **duygu üstünlüğü** idi. Kadını varoluşu için etkin mücadeleye çağıran çağdaş gerçek, ondan, duygularını yenme bilimini öğrenmesini istiyor ve toplumsal nitelikteki bir alay engel de kadını, çok dayanıksız olan ve pek kolaylıkla direnci kırılan düşüncesini, iradesiyle güçlendirme yeteneğini kazanmaya zorluyor. Kazandığı hakları koruyabilmek için, erkeğinkinden çok daha derin bir eğitim çalışmasını kendi üzerinde tamamlamak zorundadır kadın. İlse Frapan’ın romanındaki Josefa, karanlık düşüncelerin, ağır sıkıntıların baskısı altındadır. Yaşam yükü altında zayıf omuzları iki büklüm olmuştur. Eski kadınların yaptığı gibi hıçkırmak, kendi haline ağlamak, acısına teslim olmak isteyecekti belki de. Ama iş —klinikteki, saat be saat düzenli işi— beklemiyordu. Ev işi yapmak yada çocukların

giysilerinin onarılması gibi arzuya göre çalışmak mümkün değildi. Josefa, erkekler için alışılmış olan, geçmişin kadınınınsa tanımadığı çabayı kendi üzerinde uygulamak zorundaydı: Özel yaşamını duvar arkasına saklar gibi saklamak, ve saati çaldığında işinin başında olmak.

Mathilde, ateşli aşkından kalan tek şeyin, sevinç kaynağı olan çocuğunun ölümünü görür. Ama mesleği onu atölyeye sıkıca bağlar ve alışmış parmakları iplikleri koparmadan çalışmaya devam eder.

Çağdaş gerçek her kadının mutlaka, bir zanaatı, bir mesleği, dışarda bir işi, disiplini, eski kadınlarda ancak ender bulunabilecek sağlam bir irade gücü olmasını istemektedir.

Kıskançlık, güvensizlik, saçma 'Kadın intikamı', eski kadının tipik özellikleri değil miydi? Kadın ruhu ile ilgili hemen bütün faciaların temeli kıskançlık duygusu olmuştur. Kuşkusuz kıskançlık, erkek için de bir faciadır. Nitekim Otello'su için Shakespeare, ne disiplinli, uyar bir İngiliz ne de ince zekâlı bir Venedikliyi seçmemiş, tutkularının sıkıntısı içinde bir Mağripli seçmiştir.

Duygularına karşı bu bağımlılığı kadını, rakibine karşı nefretini en aşırı biçimlerde ifade etmeye götürmüş, en aşırı seviyedeki 'köle' karakterinin yüzeye çıkmasına neden olmuştur. Kadın kahraman rakibine karşı her zaman zaçyağı kullanmasa bile, en azından iftira zehirini boşaltmayı eksik etmemiştir.

Yeni kadınlar, aşklarının **mülkiyeti** üzerinde hak iddia etmiyorlar. Kendilerine ait duygu özgürlüğüne saygı isterken bu özgürlüğü diğerleri için de kabul etmeyi öğreniyorlar. Çağdaş romanlar dizisinde kadın kahramanın rakibine karşı davranışını gözlemlemek özellikle ilginçtir. Zaçyağı ve iftira yerine diğer kadına, rakibe kar-

şı anlayışlı, incelikle dolu bir davranış buluyoruz burada. Ses'te böyledir. Maria ve sevdiği erkeğin ilk karısı sadece birbirlerinden nefret etmemekte kalmazlar, ortak bir dil bile bulurlar. Ve birçok noktada birbirlerine, her ikisinin de sevdiği erkekten daha yakın olduklarını açığa vururlar. Maya, 'erkek' tarafından rakibinin küçük düşürülmesine ağlar. Ve sevilen erkek, rakibi olan kadını, sevecenlikten uzak, kendine 'yasal olarak' ait bir eşya gibi aldığı zaman o kadının duyduğu acıları öğrendiğinde, kendisini de aşağılanmış hisseder. Maya, 'kadın' olarak küçük düşmüştür. Çünkü o, dar bireysel sınırlar ötesinde duygulanmayı bilir; geçmişteki kadının bilmediği kolektiflik duygusu, arkadaşlık, daha şimdiden onun şahsında belirmiştir.

Ve aynı Maya'nın, ikinci kocasının saçma, yararsız ihaneti karşısındaki davranışı da karakteristik değil midir? Bayılmaz, skandal yaratmaz. Kaçar, kocasının ilk karısından olan çocuklarının yataklarına doğru koşar. Uyuyan bu küçük başlar onun kederini silip atarlar. Tek başına oturduğu evine geri döner. Üşümüştür, ateş yakar, bir şala sarınır ve ilginç bir kitap okumaya zorlar kendini. Böylece en hızlı bir biçimde kendinden kaçacak, zorunlu dengeyi yeniden bulacaktır.

Krado'nun Yaşamın Sisleri Arasında romanındaki İrina, Victor'un eski ilişkisini yalnızca kabul etmekle kalmaz, rakibine karşı incelikle dolu bir davranışı da ondan ister. Oysa Victor, İrina'nın geçmişini öğrendikten sonra hakarete uğramış erkek üslubuyle, «Benim sıra numaram kaç, bilmek istiyorum, sıradakiler çok mu?...» diye sorar. Victor öncü bir erkektir, yazardır ama, 'kafasız'dır, yeni yaşam gerçeğine doğru ellerini uzatmasından

başka ilginç yanı olmayan, gösterişsiz İrina'dan daha fazla hem de...

Yeni kadında 'kıskanç dişi', daima artan biçimde 'kadın-kişi' tarafından yenilmektedir.

Çağdaş kadının diğer tipik bir çizgisi, Ellen Key'in yazılarında sık sık canlandırdığı çizgi, erkeğe ilke olarak koyduğu **daha büyük istekler**'dir. Beyi ve efendisi olan kişi eski kadını, yüzyıllar boyunca hem kendini hem de fakir küçük manevî dünyasını özensizlikle mütalaa etmeye alıştırmıştır. Kadın, zayıflıkları ve üzüntüleri karşısında erkeklerin bağışlayan tebessümlerine katlanmış, düşündüğü ve duyduğu şeylere karşı erkeğin dikkatsizliğine boyun eğmiştir. Bugün bile, kadını, en içten yakın oldukları anlarda dahi anlamayı bilebilen erkeklere çok seyrek rastlandığını görmek şaşırtıcı değil midir? Aile facialarının esas nedeni daima, kadın 'ben'ine karşı bu denli yüzeysel ve savsaklayıcı davranıştır.

Tecrübeli Don Juan'lar 'anlama' komedisini iki yüzlülükle oynayarak, daha açık yürekli bir kocanın özen göstermeyeceği kadının önemsiz 'ben'ine karşı âşıkmişçasına dikkat göstermek suretiyle, onun yalnız vücuduna değil ruhuna da sahip oluyorlardı. Ancak Don Juan'lar gelip geçiciydiler ama yasal bey kalıcıydı ve kadın, yüzyıllar boyunca, yaşama uyarak kendi öz ihtiyaçlarını ve isteklerini azaltıp durdu.

Yüzükleri ve küpeleri veren, çiçekleri ve bonbon şekerlerini getiren 'o'ydu. Demek ki, seviyordu. Ve eğer zorba ve kabaysa, birçok yasaklar koyuyor ve bazı istekleri için zorluyorsa, bu onun hakkıydı. Kalbinin efendisi olmasından geliyordu bu hak!

Çağdaş kadın titizdir; kişiliğine, iç dünyasına, 'ben'ine saygı duyulmasını arzular ve ister. Zorbalığa da-

yanamaz. Maya'nın sevgilisi, konserlerde şarkı söylemesini yasakladığı ve itaat etmediğini öğrendiği zaman, onu 'cezalandırmaya', tam iki hafta mektup yazmamaya karar verir, ve böylece kendisiyle ilgili bütün duyguları öldürür Maya'da. Kalbini özgürce vermiş kadını 'cezalandırmak'?

İç dünyadaki özgürlüğü korumak için verilen mücadelede, ilkçağ efsanelerindeki kadınları, eski zamanların kadınlarını anımsatan bazı şeyler var. «Arzun yerine geldi, ama karın olan beni yitirdin» der Rosamunde, kral olan kocasının yüzüne karşı; çünkü öldürdüğü babasının kafatasından içmeye zorlamıştır karısını. Ve Rosamunde'nin ağzından çıkan basit bir tehdit değildir; o âna kadar tutkuyla sevdiği kocasını öldürür.

Çağdaş kadın, eski kadına en ağır gelen şeyden çok daha fazlasını bağışlayabilir erkeğin kendisine maddî varlık sağlayamaması, dış görünüşte kadını önemsememesi, hatta sadakatsizliği gibi; ama, manevî 'ben'ine, ruhuna karşı savsaklayıcı bir tutumu asla unutmayacak, kabul etmeyecektir. Eğer dostu «onu anlamıyor»sa, aralarındaki ilişkiler değerinin yarısını yitirir yeni kadının gözündeki.

Kadın hakkında ne düşündüğünü sorduğunda sevgilisi, Christa Rouland'a önce alayla cevap verdiği, daha sonra da bayağı ve harcıâlem olan düşüncelerini ifade ettiği zaman Christa, istemeyerek ondan uzaklaştığını hisseder. Christa'nın kalbini manevî 'ben'i için gösterdiği ilgiden dolayı kazanmış olan kişi, bu soru karşısında onun başka şeyler işitmek istediğini anlamayacak kadar 'sağır' nasıl görünebildi? Elde etme durumundan sonra erkekte meydana gelen bu değişikliği hiçbir yeni kadın affetmez, Christa da Frank'ı affetmedi gözüpek

ilerleyişi, düşünce bağımsızlığı dolayısıyla sevdiği kadında 'kutsal' araştırma ateşini söndürmeyi denemiştir Frank; candan bağlılık göstererek onu arzu ve zevkinin basit bir nesnesi hâline getirmeye çabalamaktadır. Christe Rouland'ı kendi manevî uğraşları dünyasına çekmeye çalışan, ortak bir etkinlik düşleyen aynı Frank'ın nasıl ondan ayrılarak kendi entellektüel dünyasında yaşamaya başladığını şaşkınlıkla gözlemler. Artık, ortaklaşa bir etkinlikten söz edilemez. Nitekim, Christa'nın susamışçasına katıldığı çalışma anlarında bile, Frank, Christa'da yalnızca kadın, ne kadar ince ve zeki olursa o kadar daha çekici hâle gelen bir kadın görür. Christa'nın aklı, onunla birlikte düşünme ve yükselme yeteneği yalnızca, nefesine değgin zevk atılımlarını kamçılar. Mutsuz, sanki elinden bir define çalınmış gibi uzaklaşır Christa. Yeni kadın 'dişi'ye yapılmış hakareti affedecek, ama kişiliğine karşı gösterilmiş basit bir diktatsizliği bile unutmayacaktır. Vera Nikadimovna'nın sözünü ettiği seçkin bir manevî yapıdan istenen de aynı şeydir: «Kadında —diye düşünüyor Vera—, zekâ, 'iyi kalitede' olanı bile, ancak ikinci sırada bir rol oynar. Onda esas olan, manevî temeldir. Bu manevî temel gittikçe gelişir, incelik, keskinleşir. Giderek aşırı derecede hassas ve titiz oluruz. Erkeklerde ise aksine bu manevî temel katı billur haline gelir ve ancak zayıf bir şekilde gelişir. Bizi mutsuz kılan da, budur işte. Erkekler bizi hırçınlaştıran şeyin ne olduğunu çoğun anlamazlar.»

Kadının kişiliksiz dişiliğinden dolayı değil, 'ben'inin manevî içeriğinden dolayı sevildiğini görme ihtiyacı, elbette, kendi benliğinin birey olarak bilincine varması temeli üzerinde gelişti. Anna'nın Notları adlı kitabının birçok yerinde Nadejda Sanjar, «Kadın vücuduma lânet edi-

yorum, çünkü bende başka, daha değerli. şeyler de olduğuna dikkat etmeyişiniz onun yüzünden.» diye yazıyor. Ve bu protestoyu şu yada bu biçimde, her milletten kadın kahraman tekrarlıyor. Gorki'nin Tatyana'sının sade ruhu bile, onu basit bir zevk aracı haline getirmek isteyen davranışa karşı çıkmıştır.

«Beni elde edecektİ... ve istemiyorum, böyle olamam; yüreksiz, bir kedi gibi... siz hepiniz ne kabasaba yaratıklarsınız...»

Kadının kişiliği incelendiği ölçüde kendini daha fazla 'insan' hisseder ve dolayısıyla arzu edilen kadının arkasında, uyanan bir kişiliğin olduğunu fark etmeyi, yüz-yıllar boyunca şekillenmiş olan anlayıştan ötürü, bilmeyen erkeğin küçük düşürmesi daha da şiddetli olur kadın için.

Erkek karşısında artan istekler, çağdaş roman kahramanı pek çok kadını, erişilmez idealin acılı arayışı içinde bir tutkudan öbürüne, bir aşktan diğer bir aşka gitmek zorunda bırakır Tutku ve manevî yakınlığın uyumu, aşk ve özgürlüğün uzlaşması, arkadaşlık ve karşılıklı bağımsızlığın birliği; erişilmez ideal budur. «Hiç terk etmek istemeyeceğin bir erkeği bulmaktan daha çok arzu ettiğim hiç bir şey yok.» diye yazıyor, yorulmak bilmez arayıcı Maya. Ve 'gezginci', dostuyla ilişkisini kesiyor, sırf daha tam daha eksiksiz bir aşk ortaklaşalığına ait önüne geçilmez idealini yaşattığı için. Tam ve uyumlu aşkın bu saf arayıcılarının tümünü aldatıyor bugünkü gerçek. Aşk bağlarını koparıyorlar, düşlerini yeniden aramaya koyuluyorlar. Bu gün aradıkları şeyin ancak uzak gelecekte, aşk birliği içinde ilk yerin arkadaşlık ve özgürlük olduğu düşüncesini özümlemiş insanlar, ruhu yenilenmiş insanlar için ger-

çekleşebileceğini unutuyorlar.

Eski kadın kişisel bağımsızlığı değerlendirmeyi bilmezdi. Bir de, bilse bile ne yapabilecekti bununla? Eski tipte bir kadın için, terk edilmiş bir eş yada bir sevgiliden daha acınası, daha güçsüz ne olabilirdi? Erkeğin terk edişi yada ölümüyle kadın, yalnızca maddî varlığını değil yegâne manevî dayanağını da yitiriyordu. Yaşamla yüzyüze gelme gücü olmayan eski kadın, yalnızlıktan korkuyordu, dolayısıyla, yararsız ve hoş olmayan bağımsızlıktan ilk fırsatta vazgeçmeye hazırdı.

Yeni kadın yalnızca bağımsızlıktan korkmamakla kalmıyor, ona, ailenin, kendi aile ocağının ve aşkın sınırlarını hayli aşan çıkarları ölçüsünde, daima daha fazla değer vermeyi de öğreniyor. Vera Nikadimovna için, erkeğe karşı maddî bağımlılık içinde olmaktan daha ürkütücü hiç bir şey yoktur: «Ah, eğer erkeğe bağımlı olsaydım, onlardan birini kocam olması ve bana bakması için seçmek zorunda olsaydım, en büyük mutsuzluğum olurdu bu,» diyor bir kadın dostuna. Ruhunun sahibi ve efendisi bir «koca»sı olmak! Bir mahkûma sonunda özgürlüğü için kaçmayı başartan büyük korkunun kaynağının mahpushane olması gibi, Vera'ya korku veren düşünce de bu işte...» Böyle bir köleliği asla kabul etmeyecektim... Bir gün, benzeri bir durumu yaşadım... «— Yani evlendiniz mi?» «— Hayır evlenmedim, ama, bir hikâyem ve tutkum oldu.»

Yeni kadın, yasal olmayan evlilikte bile zincirlenmiş gibi hissediyor kendini. 'Eski' erkeğin, hâlâ canlı olan anlayışı, dış zincirlerin sağlamlığından vazgeçmeyerek yeni manevî ilişkiler yaratıyor.

Fakat yeni kahramanlar, sevdikleri erkeğe onları

dıştan bağlayabilecek her şeyden kaçıyorlar, gittikçe artan bir inatla. Erkeğe karşı maddî bağımlılık, erkeğin emin desteği olmaksızın yaşama güçsüzlüğü eski tip kadını, aşk bağlarını sağlamlaştırmaya çabalamak zorunda bırakıyordu her şeyden önce. Ancak o zaman kendini güvenlik altında hissediyordu. Oysa, yaşamın maddî yükünü tek başına taşımak zorunda olan yeni kadın, formaliteler karşısında ya olumsuz yada umursamaz bir tavır alıyor. Aşk ilişkilerine belirli bir biçim vermek için hiç acelesi yok. Sevdiği erkekle ilişkilerinin biçimi üzerine «bu bir yasal birlik mi yoksa geçici bir aşk bağı mı?» diye soran dostuna cevabında, ‘gezginci’ Renée sadece omuz silkiyor ve «Biz? Biz birbirimizi inceliyoruz sadece!» diye kesip atıyor. «Ya gelecek?» — «Oh! Margot, geleceği sevmiyorum!»

Şimdiye dek kadın kahramanların çoğunda yaşamın temel içeriği aşk duygusuna indirgeniyordu. Aşk, maddî yoksunluklarla dolu bir yaşamı bile renklendiriyor ama eksikliği, tersine, kadın yaşamını soluk, boş ve fakir hâle getiriyordu; ne dış zenginlikler, ne şöhret, ne de annelik sevinci kadın için, yitirilmiş mutlu bir aşkın yerini tutamıyordu.⁴⁰

Eğer gönlü boşsa, yaşamı da boş gibi geliyordu kadına. Burada, eski kadınla erkek arasında büyük farklı-

⁴⁰ Anneliğin, hemen hep kadın mutluluğunun son sığınma yeri olarak kabul edildiğini gözlemliyoruz, ilginç bir şey bu. Evlilik mutluluk vermediği zaman, bir aşk bağlantısından vazgeçmek gerektiğinde, yada dul kaldığı zaman geriye kalan son sığınak annelik özeni ve annelik sevinciydi. Anneliğin özü amaç olarak alınmasına pek seyrek rastlanıyordu ve bu da kadında, ıhtiyarlamaya başlarken uyanan atadan kalma ‘soy’ ve aile duygularından ileri geliyordu.

lık vardı. Erkek, gönül yaşamının yanında, daima özel bir etkinlik alanı oluyor ve kadın bekleyiş içinde eridiği sırada, 'o', erkek kadının bilmediği, anlamadığı başka bir dünyada kaderine karşı mücadele veriyordu. Tutkuyla beklenen erkeğin işinden döndükten sonra, kendini tamamen 'kadın'a adanmak yerine çantasından kâğıtlar çıkarması, herhangi bir toplantıya yetişmek yada bir kataba gömülmek için yemeğini atıştırmak üzere acele etmesi yüzünden ne çok psikolojik dram doğmuştur. Kadın, anlamaksızın bakar kocasına ve gönül yoluyla sitem eder; diktiği bluzu onun için elinden bırakmış, yemek pişirmeyi yarıda kesmiş, çocukların yatmasını sağlamıştır... Sonunda salt onunla kalsın, işi, çalışmayı ve politikayı unutsun diye. Bütün toplum tabakalarının kadınları, erkeğin anlayışsızlığından ötürü acı çekiyordu. Onlara göre bu anlayışsızlığı oluşturan da erkeğin ilgilendiği, kendilerine yabancı bir dünyada, aile yuvasından hayli uzakta geçen şeylerdi. Aynı şikâyet, bir idarecinin karısında olduğu gibi profesörün karısında da, memurun karısında olduğu gibi işçinin karısında da vardı.

Kadının, «Yine lânet toplantına gidiyorsun!» haka-reti, ister işçi ister bankacı olsun bugün bile, kocaya eşlik ediyor sık sık.

Kadının ufku ancak, toplumsal yaşam hareketine daha geniş biçimde katıldığı, ekonomik yaşamın işleyişinde etkin çalışması olduğu ölçüde genişliyor. Kadının dünyası demek olan evin duvarları yıkılıyor, önceleri kendisine büsbütün yabancı ve anlaşılmaz gelen ilgi alanları içine bilinçsizce giriyor.

Aşk, yaşamının içeriği olmaktan çıkarak erkeklerin çoğunluğunda olduğu gibi ancak ikinci derecede bir yere sahip olmaya başlıyor artık. Kuşkusuz yeni kadında da,

yaşamın öyle dönemleri vardır ki aşk ve tutku, ruhunu, aklını, yüreğini ve iradesini dolduruyor; yaşamı ilgilendiren bütün diğer şeyler soluklaşıp geriye itiliyor. Böyle anlarda yeni kadının da, eski kadınlarıinki kadar keskin dramları, sevinçleri ve acıları olabilir elbette. Ama, yeni kadın için tutku, aşk yaşamın ancak bir bölümüdür. Aşkın gerçek içeriği, kadının yararlandığı 'kutsal şey' şudur sosyal düşünce, bilim, yetenek, yaratıcı çalışma. Ve bu eser, bu amaç yeni kadın için, bütün gönül sevinçlerinden, tutkunun tüm zevklerinden genellikle daha önemli, daha değerli, daha kutsaldır.

Eski güzel zamanların kahramanlarında bulunmayan çalışmaya yönelik **yeni davranış** işte buradan kaynaklanır. Benett'in kadın kahramanı, sevdiği erkekle ilk kez konuşmaktadır. Ve ertesi gün sabahtan gelmeyi teklif ettiğinde, aşkına ve mutluluğuna rağmen, âdeta ürkekle erkeği durdurur «Ama öğleden önce değil!» — «Öğleden önce değil mi? O niye?»

«Şaşırmıştı. Oysa beş yıldan beri kendi kendimin efendisi olmaya alışmıştım. Zevklerim, alışkanlıklarım, özel yaşama tarzım düzenliydi. Öğle saatinden önce hiç kimseyle görüşmezdim. Üstelik ertesi gün, tam da ertesi gün, pek çok işim vardı. Sabahımı boşa harcatmaya mı gelecekti bu adam? Derin bir kuşku uyandı içimde özgürlüğüm, bağımsızlığım için.»

Seven kadının psikolojisinde yeni bir belirti değil midir bu? Arzu edilen bir buluşmayı, bir sevinç başlangıcını kendi iradesiyle geciktiren ve bunu yalnızca sabah yazı yazmaya alışık olduğu için bu yitirilmiş, çalışmadan alkonulduğu saatlere acıyacağı için yapan bir kadın! Sevilen kişiye verilmiş aşk saatleri eski kadının gözünde hiç yitirilmiş olabilir miydi? Nagrodskeya'nın romanın-

daki Tanya, Stark'la balayını geçirirken, işsiz güçsüz kaldığının bilincinde olduğu için azap çekiyordu. Bitmemiş yağlıboya resmi bakıyordu ona.

«Bugünü kendime ayırmaya karar verdim, gelmemesi için rica edeceğim Stark'a» diye söz verir. Ama Stark (eski romanlarda bu rol kadına düşerdi), gücenir ve protesto eder: Kaprisli bir çocuk sesiyle, «Bütün bir gün sensiz olmak mı?» diyor. «Seni rahatsız etmem, uslu uslu duracağım.» — «Sanatından nefret etmeye başlıyorum» diyor daha ilerde, «Haddinden fazla etkili bir rakip bu.»

Tanya bu kez de bırakır, ama özensiz çalışmanın vicdan azabını çeker. Eğer çalışması eksik kalıyorsa, aşk sevincinin bütünlük ve dinginlik içinde olması olanaklı değildir onun için.

«Bugün çalışıyorum,» diye yazıyor Tanya, «mutluluk doluyum. Oburcasına, zevkle, sabahın ilk saatlerinden beri hemen hemen hiç ara vermeden çalışıyorum.» O günün bilançosu aydınlık ve neşe doludur. Kişinin bir süre için tutku sarhoşluğuna kendini bıraktığı ve sonra yeniden kendini bulduğu hissediliyor. Tanya paleti elinde, çalışırken uykudan uyanmış ve birdenbire fark etmiştir ki, onun ve Stark'ın dışında, esrimeye kadar varan tutku havasının dışında, renkler, sevinçler, güzellikler ve acılarla dolu bütün bir dünya vardır. Tanya birdenbire dostu Weber'i hatırlar, onun gidişini, uzun bir yokluktan sonra, 'eve' dönen bir gezginci gibi yeniden hisseder. Biraz erkeksi tavrıyla tutku sarhoşluğundan kurtulup terk edilmiş çalışmasına döndüğünde rahat bir soluk alan bağımsız varlığının, kendi bireyselliğinin değerini yeniden hisseden bir kadını, eski tipler arasında bulabilir misiniz!

Eski kadın için en büyük acı, ihanet yada sevilen er-

keğın yitirilişiydi. Yeni kadın içinse bu, **kendi kendinin** yitiriliş; sevilen kişiye, aşk mutluluğuna adanmış kendi öz 'ben'inin inkârıdır. Yeni kadın, yalnız dış zincirlere değil bizzat 'aşk tutsaklığına' da başkaldırıyor. Bizim dönemimizin şekli bozulmuş psikolojisinin sevgililere zorla kabul ettirmek istediği zincirlerinden korkuyor. Aşk dalgaları içinde tamamen erimeye alışmış olan kadın, hatta yeni kadın, duygu gücünün yalnızca, erkeğin 'yankısı' olma şeklindeki atasal eğilimi uyandıracığından, onu kendini yadsımaya, işinden, eğiliminden, yaşam amacından uzaklaşmaya zorlayacağından korktuğu için, aşkı daima kaygıyla karşılıyor.

Bu, aşkta hak sahibi olma mücadelesi değildir artık, dış görünüşüyle özgür bile olsa duygunun 'manevî tutsaklığı'na karşı bir protestodur. İç özgürlük ve bağımsızlık ile aşkın altüst edici gücünü bağdaştırmayı henüz öğrenmemiş olan bizim geçiş dönemimizdeki kadınların '**başkaldırışı**'dır bu.⁴¹

Eski kadın aşktan uzaklaştıkça karanlık, yaşamının, içeriği yoksul dünyasına gömülüyordu; oysa yeni kadın, aşk tutsaklığından kurtulduğundan neşeyle ve biraz da şaşkınlıkla doğruluyor. «Tutku sarhoşluğunun geçtiği güvencesi doğduktan sonra, artık düşünce köleliği yok!» diye haykırıyor Kredo'nun kahramanı, zafer kazanmış gibi; artık ne acı, ne cansıkıntısı, ne korku; artık özgür-

dür, kalbi yaralanmış değildir, çünkü sevdiği adam bir-

⁴¹ Yeni edebiyattaki kadın kahramanların ayırt edici özelliklerinden biri 'başkaldırma'dır: Sosyo-ekonomik koşullara karşı başkaldırma, kendi öz 'ben'lerinin kabul edilmesi için başkaldırma, cinsel ahlâk yasalarına karşı başkaldırma, aşk tutsaklığına karşı başkaldırma gibi. Yeni kadının psikolojisinde başkaldırma çok büyük rol oynuyor.

denbire uzaklaşmıştır ruhundan. Ve İrina, «Yabancı bir ruhun onu çekip alması için zorlandığı zaman, gücünün ve enerjisinin azaldığını biliyor ve bunları yeniden kazandığında zevk duyuyor; zira kendi öz gücünün böyle baskı altında oluşu ona daima bir alçalma, aşağılanma duygusu veriyor ve bundan dolayı, bu gücünün yeniden uyanışıyla neşeleniyor.»

Yabancı bir düşüncenin tutsaklığından kurtulmak «sevişmenin keskin ve yıkıcı çocukları» olan acı ve sıkıntılardan kurtulmak, yeniden 'kendi' olmak, kendini bulmak! Yeni kadın için ne büyük mutluluk, eski kadınların bilmediği ne büyük sevinç heyecanı bu! Erkek, kadın yaşamında işgal ettiği yerden çıktığında, başarısızlığa düşmemeyi sağlamak için, kadının ruhunda önemli bir değişiklik, entellektüel yaşamında güçlü bir zenginleşme, kendi öz değerlerinde büyük bir birikim gerekti. Apaçık bir şey bu, çünkü, ruhunda kişiliğini yaratan ihtiyaç ve ilgi birikimi olduğu sürece kadının yaşamı, sadece aşka indirgenemez; ayrıca, kadının manevî kişiliğinin değerlendirilmesinde yeni bir ölçüt uygulamayı öğrendiğimiz de apaçık ortada. Yüzyıllar boyunca kadının değeri, sahip olduğu insan nitelikleri, zekâsı, manevî özellikleriyle değil, yalnızca ve yalnızca burjuva mülkiyet ahlâkının istediği kadınsal erdemlerle ölçüldü. Kadının manevî görünüşünü 'cinsel temizlik,' cinsel erdem tayin ediyordu. Cinsel ahlâk yasasına karşı günah işlemiş olan kadın bağışlanmazdı. Romancılar, diğerlerinin 'günah' işlemesine izin verip, tercihten kahramanlarını düşüşten özenle korurlardı; tıpkı, aynı şeyi yapan ve manevî değerlerini yitirmeyen erkekler gibi.

Çağdaş roman kahramanları olan yeni kadınlar, cinsel erdemin geçerli yasal yasaklarına genellikle uymazlar

ve buna rağmen, ne yazar ne de okuyucu bu kahramanları 'kusurlu tipler' olarak mütalaa etmez.

Sudermann'ın ateşli Magda'sına, her ne kadar bu genç kız 'günah' işlemişse de, hayran kalıyoruz. Hauptmann'ın Mathilde'i heyecan veriyor bize, illegal bağıntıları ve değişik sevgililerinden çocukları olduğu halde.⁴²

Erkeklerin çoğu için de durum aynı değil mi? ve bununla birlikte 'saygı duymaya' devam etmiyor muyuz onlara?

Biz farkında olmasak bile, psikolojimizde bir değişiklik oldu. Şimdi oluşmakta olan yeni ahlâkı kabul ediyor ve elli yıl önce bir genç kız yada kadın için vazgeçilmez bir 'ödev' olan şeyi (evlilik) bugün, ne soruşturmağa ne de özüre asla gereksinimi olmayan bir olgu gibi düşünüyoruz. Yaşadığı devirde George Sand, serbestçe seçtiği sevgilisi için yasal kocasını terk etmiş olan kadının hakkını savunmak zorundaydı. Grant Allan, hatta yakın zamana kadar kız anneyi korumak durumundaydı, iki yüzlü İngiltere'de. Ama, kadın bağımsız olduğu, babasına yada kocasına bağımlı olmaktan kurtulduğu, toplumsal mücadeleye erkeklerle yanyana katıldığı ölçüde eski ölçüt kullanılmıyor artık. Manevî 'insan' karakterinin ve duyguların kadında derece derece birikimi sonunda, kadının yalnızca cinsin temsilcisi olarak değil, bir kişi olarak da değerlendirilmesi gerektiğini öğreniyoruz; kadını yasal döl verme güvencesi sağ-

⁴² Mathilde'nin aşk maceraları, onun temiz ve eksiksiz kişiliğine saygı duymamızı asla engellemiyor. Ama Mathilde gibi biz de, kızkardeşi Marthe için horgören bir acıma duygusuna kapılıyoruz; Marthe da Mathilde gibi işçidir ve bir aşk macerasının sonunda para getirmektedir eve. Martha'nın parayla elde edilişiy-le Mathilde'nin özgürlüğü arasında büyük bir uçurum vardır.

layan dişilik diye gören eski değ erlendirme, kendiliğinden kayboluyor...

Başlangıçta, bu ölçüyü yalnızca ‘büyük ruhlar’ için uygulamayı öğrendik; gerçekten, sanatçıların, yetenekli kişilerin, cinsel ahlâkın yürürlükteki kurallarına karşı gelişlerini hoşgörüyle karşıliyorduk.

«Ama neden bu haklar yalnızca ‘seçme katmanları’ için var olsun da diğ erleri için olmasın?», diye soruyor Bebel haklı olarak. «Eğ r Goethe ve George Sand —her ne kadar daha pek okları aynı şekilde hareket etmişlerse de, biz yalnızca bu ikisini alıyoruz— gönül arzularına göre yaşamaya cesaret etmişlerse, Goethe’nin aşk maceraları, kadın ve erkek hayranlarının, saygılı heyecanlarla bir oturuşta okuyup bitirdikleri ciltleri dolduruyorsa, Goethe ya da George Sand’da bizi büyüleyen şeyi, diğ erlerinde niye mahkûm edelim?»⁴³

Şimdi artık, bir Sarah Bernhardt’ın elini sıkmayı ya da yaşamını özgürce sürdürüyor diye tiyatro temsiline gitmeyi reddedecek ikiy zl lere sadece gülüp geçeriz. Ama, ‘basit ölümlüler (f niler)’ söz konusu olduğunda, kişiliğ  değ r vermede,  zg r ve bekâr kadına karşı takınılacak tavırda tereddüt ederiz. Bununla birlikte, bu kadınlara geçmişin ahlâk ölçülerini uygulamayı gerçekten hayalimizden ge iriyorsak,  ağdaş edebiyatın en insancıl ve en güzel kadın görünümlerinden vazgeçmeliyiz.

Meryemana’nın lekesiz temizliğine saygıyla eğitilmiş olan eski kadınlar, erdem’lerini korumak için çaba harcarlar ve doğ l beden gereksinimlerini açığa çıkaran duygularını, gizleyip göstermemeye çalışırlardı; yeni kadının ayırt edici çizgisi, kendini doğ rulama (kanıtlama)sıdır,

⁴³ A. Bebel, *Kadın ve Sosyalizm*.

yalnızca birey olarak değil aynı zamanda cinsin temsilcisi olarak da. Yeni kadının en canlı belirtilerinden biri, cinsel ahlâkın dar sınırlarına karşı başkaldırmasıdır.

Ve doğaldır bu; çünkü geleceği anneye, kadına borçluyuz. Kadında fizyolojik yaşam, ikiye bölünmüş ifadelerin aksine erkektekiyle ölçülmeyecek kadar büyük bir rol oynamaktadır. Duygu özgürlüğü, ‘onun’ çocuğunun babası olabilecek sevilen erkeğin seçimi özgürlüğü, ‘çifte ahlâk’ fetişizmine karşı savaş, yeni kadınların sessizce gerçekleştirdikleri program işte budur. Eski kadının tipik çizgisi, ‘saflık maskesi’ni ten gücüne feda ettiğini belirtmesidir. Kadın tabiatından vazgeçmez yeni kadın, gerçeğin ona, hayli kıskançlıkla verdiği yaşamdan ve ‘yeryüzü’ sevinçlerinden kaçmaz. Yeni kahramanlar evlenmeden anne olurlar, kocalarını yada sevgililerini terk ederler. Aşk şanslarının değişimiyle, yaşamları zenginleşebilir. Bu durum onları ne kendilerinin, ne yazar, ne de çağdaş okuyucunun gözünde ‘yitirilmiş yaratıklar’ haline getirmez. Mathilde’nin, Olga’nın, Maya’nın özgür ve açık yürekli aşk hikâyelerinin kendi öz töreleri vardır, ve belki de Puşkin’in Tatyana’sının⁴⁴ pasif erdeminden, yada Turgenyev’in Lisa’sının⁴⁵ korkulu ahlâkından daha tamdır bu töreler.

İşte budur yeni kadın. Abartılmış duygulanma yerine disiplin; boyun eğme ve kişiliksizlik yerine özgürlük ve bağımsızlığa değer verme; sevdiği erkeğin görüntüsüne girmek ve onu yansıtmak için saf çabalar yerine kendi bireyini kanıtlama; ikiye bölünmüş ‘temizlik’ maskesi yerine ‘yeryüzü’ sevinçlerindeki haklarını isteme; sonunda, aşk hikâyelerini yaşam içinde sınırlı bir yere koyma; yeni kadının

⁴⁴ Puşkin, *Eugène Onéguine*.

⁴⁵ Turgenyev, *Aylâklar Yuvası*.

uğraşları bunlardır. Önümüzde duran, erkeğin gölgesi durumundaki dişi değil, kendinde bir kişilik olan yeni kadındır.

III

Peki, kimdir bu yeni kadınlar? Yaşamın onları yarattısı nasıl oldu?

Yeni kadın, kapitalist ekonomi sisteminden doğmuştur. Yalnız (bekâr) kadın —bir raslantı olarak değil, belirli bir biçimde tekrarlanan gündelik olgu, kitle olgusu olarak— fabrika makinelerinin cehennemî ulumalarıyla ve atölyelerin işbaşı sirenleriyle doğdu. Hatta son yıllarda, kapitalist büyük üretimin şüphe götürmez zaferlerinin etkisi altında oluşan üretim şartlarındaki uçsuz bucaksız dönüşüm sonunda, kadınlar da varolma savaşında ortanın gerçek koşullarına uymak zorunda kaldı. Esas kadın tipi, insanlığın ekonomik gelişimiyle dar bağımlılık içindedir. Ekonomik koşulların değişimi ve üretim ilişkilerinin evrimiyle, kadının psikolojik görünümünde de bir değişme oluşur. Yeni kadının, **tip olarak**, gözükebilmesi ancak, ücretli kadın emek gücünün niceliksel artımıyla mümkündür.

Yarım yüzyıl önce, kadının ekonomik yaşama katılışı, kuraldan sapma gibi, eşyanın tabiatına karşı geliş gibi mütalaa ediliyordu. İleri düşünceli kafalar, hatta sosyalistler, kadını ocağına geri getirmek için özel çareler arıyordu. Bugünse yalnızca, önyargılara ve en koyu bilgisizliğe saplanmış olan gericiler, uzun zamandan beri aşıl-

mış ve bir kenara fırlatılmış olan bu istekleri hâlâ ileri sürüp dururlar.

Yarım yüzyıl önce uygar ülkelerde, nüfusun çalışan kademelerinde onbinler, ençoğu da yüzbinlerle kadın sayılıyordu. Bugün çalışan kadın nüfusundaki artış, erkeklerdeki artışı geçmektedir. Bugün, yüzbinlerce değil milyonlarca kadın emek gücünden yararlanmaktadır uygar ülkelerde. Milyonlarca kadın, erkekler gibi, emek pazarında saflarını sıklaştırmakta, binlerce kadın ticarete çalışmakta, yüzbinlercesi bir meslek sahibi olarak bilime, sanata hizmet etmektedir. İstatistiklere göre Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da 60 milyona yakın kadın, emekçi sınıfına kayıtlıdır. Bağımsız kadınlar ordusunun, böylesine tarihin şimdiye dek henüz görmediği büyük yürüyüşüdür bu. Ve bu ordunun % 50'den çoğu bekâr kadınlardan, yani, varolma savaşında bütünüyle kendi öz çabalarına dayanan, kadınların eskimiş alışkanlığını izleyip 'besleyici' ye sırtını dayamayan kadınlardan oluşmaktadır.

Yüzyıllar boyunca kadını eve, besleyici erkeğe bağlayan üretim ilişkileri, onu zincirleyen paslı demirleri birdenbire çözüyor ve zayıf, uyum sağlayamamış durumdaki kadını, önünde açılan dikenli yola doğru iterken, yeni bir düğümle, sermayenin ekonomik bağımlılığı düğümüyle de kuşatıyor. Yoksunluklar ve açlık darbesi altında, sığınma olanağının tümünü yitirmekle tehdit edilen kadın, kendini, baba yada koca desteği olmaksızın yalnız başına kanıtlamayı öğrenmeye mecbur kalıyor. Kadın, dönüşüme uğrayan varolma koşullarına hızla uymaya, eski zamanın büyük annelerinin öğrettiği «manevî gerçekleri» vakit geçirmeksizin yeniden gözden geçirmeye zorlanmıştır. Yaşam yolu boyunca taşıdığı manevî yükün yararsızlığının farkına varmıştır şaşkınlıkla. Yüzyıllar boyunca kafasına

işlenmiş olan kadına özgü erdemlerin —pasiflik, itaat, yumuşaklık— tamamen gereksiz, yararsız ve hatta zararlı olduğu ortaya çıkmıştır. Katı gerçek başka erdemler istemektedir; etkinlik, sağlamlık, karar, sertlik gibi; yani şimdiye dek erkeğin tekelinde mütalaa edilmiş ‘erdemler’. Alışılmış aile korumasından yoksun, yumuşacık yuvadan yaşam ve sınıf kavgası alanına atılmış olan kadın silahlanmak, yaşamın sert ve anlaşılmaz istekleri ortamında hızla zırhlanmak zorunda kalmıştır. Yeni varoluş koşullarına bu aceleci uyum içinde kadın, erkeklere özgü ‘gerçekleri’, daha yakından incelendiğinde yalnızca burjuva sınıfının olan bu ‘gerçekleri,’ çoğun eleştirmeksizin kavramış ve benimsemiştir.⁴⁶

Çağdaş kapitalist gerçek, kendine özgü düşünce biçimi dolayısıyla, erkeğe eski kadınla ölçülemeyecek kadar daha yakın bulunan bir kadın tipini, örsünde dögmeye çabılıyor gibidir. Bu yakınlaşma, kadının ekonomik ve toplumsal yaşama katılımının doğal ve kaçınılmaz sonucudur. Kapitalist dünya ancak, eski kadın erdemlerini söküp atmayı başarmış ve erkeğe özgü, yaşam için kavga felsefesini özümlemiş olan kadınları bağışlıyor. ‘Uyumsuzların’ yani eski tipteki kadınların, çalışanların saflarında yerleri yoktur. Dolayısıyla, çeşitli toplumsal katmanların (tabakaların) kadınları arasında bir cins ‘doğal ayıklanma’ gözlemleniyor: ‘çalışan kadınların’ saflarında daima en güçlüler, en dayanıklılar, en disiplinliler bulunuyor. Zayıf, edil-

⁴⁶ Örneğin, cinsel ilişkilerde, dünya anlayışının temeline fuhşu, kaçınılmaz bir doğal olgu gibi koyan erkeğin, basitleştirilmiş ahlâkını alalım. Vinniçenko’nun *Kendine Karşı Dürüstlük* adlı romanının öncül kadın kahramanı Dora, saflıkla ve eleştirmeksizin, bu burjuva erkeği ‘gerçeği’ne benzeşmeye çalışmıştır.

gen tabiatlı olanlar aile ocağına bağlı kalıyorlar ve eğer maddî gereksinimleri onları, yaşam seline atmak üzere koparıp alırsa, ya 'legal' yada 'illegal' fuhşun bulanık dalgasına kapılıyorlar, ya akıl evlenmesi yapıyor ya da so-kağa düşüyorlar. Çalışan kadınlar, çeşitli toplum tabakalarının temsilcilerinin oluşturduğu, öncü kadınlardır. Ama bu öncü'lerin çok büyük çoğunluğu, bağımsızlıklarından ötürü gururlu Vera Nikadimovna'lardan değil, gri şallara bürünmüş milyonlarca Mathilde'den, sefaletin yeni dikenli yollara ittiği çıplak ayaklı Riasan'lı Tatyana'lardan oluşmaktadır

Yeni kadının, kendi bilincine varmış güçlü bireylerin kahramanca çabalarının ürünü olduğunu düşünenler hâlâ varsa, ciddî olarak yanılıyor bu kişiler. Çünkü bu, bireysel irade sorunu değildir; yeni kadını yaratan ateşli Magda'ya da kararlı Renate örnekleri olamaz. Kadın zihniyetinin, ruhsal ve duygusal içyapısının dönüşümü, her şeyden önce ve özellikle toplumsal derinliklerde meydana gelmekte, açlık kırbacı altındaki işçi kadının, varlığını kökten dönüşüme uğratan koşullara uyması orada oluşmaktadır. Bu Mathilde'ler ve Tatyana'lar sorunları çöz-müyorlar; aksine bütün güçleriyle geçmişe tutunuyorlar ve yeni yolda ilk adımlarını atmaları yalnızca, tarihsel zorunluluğun ve üretim güçlerinin yasalarına kendilerine rağmen başeğdikleri içindir. Kucak açan aile ocağının, sakin ve alçak gönüllü aile sevinçlerinin hayaliyle yaşayıp, hüznle ve beddua ederek dolaşıyorlar yeni yolda. Ama arkadaş safları gittikçe sıklaşmakta ve kadınlar dalgası onları daima geçmişten daha fazla uzaklaştırmaktadır. Boğucu çevreye uymak, kendi yeri için, yaşama hakkı için, savaşmak gerekmektedir. Taştan canavarın egemenliği al-

tında işçi sınıfının kadını, kendinde, bağımsız bireyinin bilincinin doğup güçlendiğini görüyor ve kendi gücüne olan inancı büyüyor. İşçi kadın, yeni ruhsal ve manevî karakterleri güçlü biçimde ve derece derece kazanıyor. İşçi sınıfının temsilcisi olan işçi kadın için vazgeçilmez ve kaçınılmaz şeylerdir bunlar. Ve daha da temelde olan, iç yapıdaki bu dönüşüm sürecinin yalnızca kadın bireylere değil, geniş halkalar halinde daima daha yaygınlaşarak kadın kitlelerine ulaşmasıdır. Bireysel irade, işçi sınıfının kadınlarının milyonlarcasının yeni varoluş koşullarına uymak için gösterdikleri çaba içine gömülmüş, kaybolmuştur. Kapitalizm burada da büyük bir etkinlik gösteriyor: Yüzbinlerce kadını aile yuvasından, beşiğinden koparıp alarak, itaatkâr ve edilgen yapıları, kocasına boyun eğen köleleri, kendi öz hakları ve çıkarları için savaşıyor bir orduya dönüştürüyor; başkaldırışı uyandırıyor, iradeyi eğitiyor. Kadının kişiliği sağlamlaşıyor, kanıtlanıyor.

Bireyselliğin tek başına yenilmez gücü olabileceğine inanacak işçi kadına yazık! Sermayenin arabası onu kaçınılmaz bir biçimde ezecektir. Yalnızca savaşçıların sıkı safları bu arabayı yolunu değiştirmeye zorlayabilecektir; bunun için kişilik ve hak bilinçliliğine paralel olarak yeni işçi kadında, diğer toplum katmanlarının yeni kadınlarında ancak zayıf olarak gelişen duygular, yani kolektiflik duygusu, arkadaşlık duygusu doğmakta ve güçlenmektedir. Çalışan kadınları iki ana toplumsal sınıfa keskin çizgiyle ayıran temel duygu, düşünce ve heyecan alanı işte buradadır. Geçmişteki kadınlardan 'niteliksel ayrılık'ı. Farklı toplumsal katmanların yeni kadınları arasında bağı kuran şey, eski kadından niteliksel ayrılıksa ve çalışanlar safına geçiş aynı şekilde bütün kadınlarda bağımsızlığı geliştiriyorsa da, sınıf farklılığı, kişilikleri güçlen-

dirme ve ruhsal dünyaları genişletme suretiyle, çeşitli toplum tabakalarının kadınlarını daima artan biçimde birbirinden uzaklaştırıyor. Emekçi kadınlar sınıf uyumsuzluğunu, sınıf savaşını yalnızca şöyle bir duymuş olmak için öğrenen eski tip kadınlardan çok hem de çok daha büyük bir açıklıkla hissediyorlar. Evinin eşliğini aşmış, toplumsal çelişkilerin gücünü bütünüyle kendi üzerinde denemiş, sınıflar kavgasına etkin olarak katılmak zorunda kalmış emekçi kadın için açık ve parlak bir sınıf ideolojisi, varoluş için verdiği savaşta silah kadar önem kazanmış oluyor. Kapitalist gerçek Gorkinin Tatyana'sı ile Nagrodskaya'nın Tatyana'sını kesin olarak ayırıyor; bu gerçek yüzünden atölye sahibi, 'sevgili komşusu'nun hizmetçisi gibi gördüğü bir işçinin karısı olan işçi kadından çok fazla uzaklaşmış buluyor kendini ideolojisi dolayısıyla; bu gerçek, çalışan kadınlar arasında toplumsal uzlaşmazlık duygusunu keskinleştiriyor. Yeni tipteki kadınların bu kategorisi için tek ortak nokta, eski kadınlardan niteliksel ayrılık ve yeni kadını belirleyen özellikler. Her ikisi de 'başkaldırma' aşamasından geçiyor; her ikisi de kişiliklerinin kanıtlanması için mücadele ediyor; birileri bilinçli şekilde 'ilke' dolayısıyla; diğerleriyse ortaklaşa olarak, basit tarzda, zorunluluk olduğundan.

Ancak, işçi sınıfı kadınlarında, haklarının, kişiliklerinin kanıtlanması için mücadele sınıf çıkarlarıyla uyum halinde olmasına karşılık, diğer toplum katmanlarının kadınları bir engelle karşılaşılıyorlar: Kadın tipinin yeniden eğitilmesine düşman olan kendi sınıflarının ideolojisi engelidir bu. Burjuva ortamında 'Kadının başkaldırması' çok daha keskin bir karaktere bürünerek daha göze çarpan biçimlerde ifade ediliyor. Ve o ortamda yeni kadının manevî dramları, proleter kadınlarda olduğundan daha canlı,

daha renkli, daha karmaşık oluyor.⁴⁷ İşçi ortamında, yeni kadının şekillenmekte olan psikolojisiyle sınıf ideolojisi arasında keskinleşmiş çatışmalar yoktur ve olamaz. Biri ve diğeri, şekillenmekte, olmakta olan süreç içinde içiçe bulunmaktadır.

İç dünyasında özgür ve bağımsız olan yeni kadın tipi, işçi ortamının, sınıf çıkarı doğrultusunda hazırlamakta olduğu ahlâka başa baş gelir. Toplumsal misyonunu tamamlamak için işçi sınıfının, edilgen kadın erdemlerine sahip, evliliğin ve ailenin kişiliksiz kölesine değil, her türlü köleliğe başkaldırmış bir ferde, bilinçli, etken, kolektifliğin ve sınıfının bütün haklarından yararlanan bir üyeye gereksinimi var.

Yeni, bağımsız kadının psikolojisi, kendi döneminin geri kafalı kadınlarınunki üzerinde yansır: Çalışanlar topluluğu içindeki kadınlarda yaşamın şekillendirdiği çizgiler, diğerleri tarafından da derece derece kazanılır. Emekçi kadınlar henüz azınlıktaysa bunun ne önemi var! Ne önemi var, onlardan birine karşılık iki hatta üç eski tip kadın bulunuyorsa! Emekçi kadınlar, belli bir dönemi niteleyen kadın biçimini belirliyor, yaşama öneyak oluyorlar.

Yeni kadınlar kabul edilmiş manevî ve cinsel değerleri yıkararak henüz yeni yola girmemiş kadınların ruhunda eski kuralların sağlamlığını sarsıyor. Kadını, kendi dünya

Belki bu, çağdaş romancıların, yeni kahramanlarını hemen daima niye burjuva ortamını temsil edenlerden seçtiklerini açıklayabilir. Oysa, çağdaş katı gerçeğin sadece bireyler olarak değil ve fakat kitle halinde, yeni gereksinimleri ve yeni heyecanlarıyla yeni ahlâk yapısındaki kadınlar yarattığı toplum katmanlarına inmeye karar vermiş olsalardı, bu yazarlar orada, kılm. bilir ne kadar zengin malzeme bulacaklardı...

anlayışı içinde tutsak kılan dogmalar, ruhu üzerindeki hâkimiyetlerini yitiriyor.

Emekçi kadınların etkisi, kendi varlık sınıflarının çok ötesine uzanıyor. Zeki eleştirilerini çağdaşlarına «bulaştırıyor», eski putları kırıyor, yaşadıkları «gerçekler»e karşı kadın kuşakların isyan bayrağını yükseltiyorlar. Bağimsız yeni kadınlar, kendileri özgürleşirken, edilgen ve geri kalmış kızkardeşlerinin yüzyıllar boyunca zincire vurulmuş düşüncesini de özgürleştiriyorlar.

Yeni kadın edebiyata girmiştir ama, eski ahlâk yapısındaki kahramanları oradan kovalamaktan henüz uzaktır; aynı şekilde kadın (birey eski kadın) eşi, erkeğin yan kısını henüz uzaklaştıramamıştır. Bununla birlikte, eski tipteki kahramanların, yaşama yeni kadın tarafından getirilmiş ayırteci nitelikleri ve psikolojik çizgileri, gittikçe daha fazla benimsediklerini gözlemliyoruz. Bize ‘yeni bir tip’ verme gibi bir niyetten büsbütün uzak olan söz sanatçıları, kahramanlarını iradeleri dışında, öyle duygu ve çizgilerle donatıyorlar ki, bunların daha önceki edebiyat dönemlerinin kahramanlarına özgü olmasına olanak yok.⁴⁸

Özellikle çağdaş edebiyat, geçiş dönemine ait kadın tipleri, yani aynı zamanda hem eski hem de yeni kadının çizgilerine sahip kahramanlar yönünden zengindir. Kaldı ki, oluşumunu tamamlamış yeni tipteki kadınlarda bile yeni değerlere dönüşüm, geçmişin duygu ve geleneklerine boğulmuş olduklarından, hâlâ zor bir süreç içinde oluşuyor.

Yeni kadına özgü psikolojik belirtilere Rus yazarları arasında daha fazla Gorki'nin kahramanlarında rastlanmaktadır. Gorki'nin geleceğin gerçeğine açık ve duyarlı olan sanatçı ruhu, kapitalist gerçeğe daha sıkı bağlı yazarların gözünden kaçan olayları kolaylıkla yakalamaktadır.

Yüzyılların gücü, yeni kadının ruhu üzerinde bile hâlâ büyüktür. Soydan kalan duygular yeni heyecanları durduruyor ve zayıflatıyor; zamanaşımına uğramış anlayışlar, özgürlüğe doğru yol alan kadının düşüncesini bugün bile zincire vuruyor. Kadın ruhunun derinliklerinde eski ve yeni, aralıksız düşmanlık hâlinde bulunuyor. Dolayısıyla çağdaş kahramanlar, iki cephede mücadeleyi yürütmek zorundalar: Dış dünyaya karşı ve anneleri, büyükannelerinden miras kalmış kendi öz eğilimlerine karşı.

« Yeni fikirler bizim içimizde doğdu bile,» diyor Hedwig Dohm, «ama eskiler henüz ölmedi; her ne kadar yeni kadının entellektüel formasyonuna, irade gücüne sahip oluksa da, geçmiş kuşakların kalıntıları bugün de güçlü.»

Ekonomik ve toplumsal varlığının yeni koşullarına uyan kadının zihniyetinin yeniden eğitimi, derin ve heyecan verici bir mücadele olmaksızın yapılamaz. Bu doğrultudaki her adım, eski kahramanların asla bilmedikleri çatışmalara yol açar. Ve bu çatışmalar kadın ruhunda açım-landıkça, yazarların bakışlarını yavaş yavaş üzerine çekmeye başlamıştır, sanat için ilham kaynağı olarak. Kadın derece derece, erkek ruhundaki trajedinin nesnesi olmaktan, kendi öz trajedisinin öznesi olmaya dönüşmektedir.

ANNA AHMATOVA YENİ KADININ OZANI

Emekçi Gençliğe Mektuplar (üçüncü mektup)¹
«Beyaz Kuş»² ve **Canavar** Üzerine,

Sovyet Rusya'daki çok sayıda kız öğrenci ve emekçi kadın gibi sizin de niçin «asla Komünist olmadığı halde» Anna Ahmatova'yı çekici ve ilginç bulduğunuzu bana soruyorsunuz, genç dostum ve kavga arkadaşım! «bize yabancı bir düşünceyi» yaşayan yazarlara karşı merakın, gerçek biçimde proletaryaya özgü bir dünya anlayışıyla bağdaşmaması gerekli değil mi? sorusu zihninizi uğraştırıyor.

Şimdi bu soruyu derinlemesine inceleyelim. Ve düşüncelerimizi aydınlatmak için örnek olarak, yeğ tuttuğunuz şairi alalım.

¹ Kollontai'in bu yazısının birçok bölümüne karşı çıkılabileceğini göz önüne alarak, yazı kurulu bu yazıyı, tartışma gereci olarak yayınlamaktadır. «Molodaya Gvardia» yazı kurulunun notu)

² Özgün başlık.

Önümde Anna Ahmatova'nın üç küçük beyaz kitabı var: **Tespîh, Beyaz Uçuş ve Anno Domini. 21**

Bunlara göz gezdirdikten sonra size hemen baştan şu cevabı verebilirim ki, Ahmatova, hiç de ilk bakışta sanılabileceği gibi bize o kadar 'yabancı' bir kişi değildir. Bu üç küçük beyaz kitapta, bugünün kadınının, bizim geçiş dönemimizin, insan psikolojisinin baştan başa elden geçirilişinin, iki kültür (biri burjuva diğeri prolöter), iki ideoloji arasındaki ölesiye mücadelenin canlı, bildik ve yakın ruhunun titreyişi ve çarpıntısı hissedilmektedir. Anna Ahmatova, günü geçmiş olan ideolojiden değil, yaratılmakta olandan yanadır.

Ahmatova, sayıları pek çok olan ve eski kültürün büyük yazarlarının daha önceden en az bir kez söyledikleri ve üstelik bu ikinci kuşak temsilcilerinden çok daha güçlü ve parlak olarak söyledikleri şeyi nakarat gibi yinelemekten hoşnut olan 'şair bayanlar'dan biri değildir. O, eser yaratıyor; ve yaratıcı şair olarak sanata ve giderek insan ruhunun anlayışına, kendisinden önce en büyük burjuva şairlerin söyleyemedikleri şeyleri getiriyor.

Ahmatova genellikle 'kadın' türküsü değil, yaşam yolunu çalışmasıyla bulan yeni yapıdaki kadının türküsünü söylüyor.

Yaratıcı sanatçı Ahmatova, kadın ruhunun heyecanlarını erkek psikolojisi prizması içinden geçirtmiyor; kadın için söyledikleri, isteyerek çalışan ve iki devrin dönemecinde bulunan kadınların hemen tümünün içlerinde hissettikleri şeydir. Yükselmekte olan sınıfın duygu ve düşüncelerine yaklaşırken Ahmatova'nın kullandığı gerçek, bugünün emekçi kadınlarında, yeni bir kültürün uyanışıyla doğan, yaşamın yeni bir anlam kazanışının kaynağını meydana getiren duygu ve heyecanların tasviri gerçeği-

dir; siz ve arkadaşlarınız bu yüzden onun üç küçük beyaz kitabını seviyorsunuz.

Çalışan (emekçi) insanlık kendi öz ideolojisini kurmak için yeni bir kültür yaratırken, yaşamın olay ve sorunlarını tek yanlı olarak, burjuva toplumunun yaptığı gibi yalnızca erkek bakış açısından gözönüne alamaz ve almamalıdır. Olayları yalnızca erkeklerin algılamalarına dayanarak anlamamalı ve yargılamamalıdır. Özellikle de, dünyamız kadar eski olan cinsel sorunlar, yani Ahmatova'nın kitaplarında ana konu ve sizin şaşkınlığınızın nedenlerinden biri olan bu 'Aşk gizemi' konusu.³

Burjuva toplumunda kadın ne toplumsal planda ne de iş planında bağımsız bir varlık değildi. Bunun için de ne nesnelere bakış biçimi, ne de psikolojisi gözönüne alınmıyordu. Ne kültüre, ne de felsefeye, kişisel hiç bir yenilik getiremiyordu.

İşçi sınıfının, yükselen sınıf ideolojisi, her iki cinsin de çıkarlarını, dileklerini, duygu ve görüşlerini üstüne aldığı için, başka şeyler istiyor; emek isteyen ortaklaşa toplumsal yaşam, içinde birinci sırada olması gereken kadın faktörünü dışarda bırakarak yeni bir kültür kuramaz. Buna karşılık, hiç kuşkusuz, yüzyıllardan beri gelişmiş olan kadın düşüncesinin özellikleri, bir sıra sorunun tümüne — analık, aşk, sanatsal yaratıcılık, iş seçimi gibi — farklı yöntemlerde yaklaşmak zorunda bırakmaktadır kadını. Yükselen sınıfın ideolojisi, her iki cins tarafından iş-

³ Ahmatova'nın küçük kitaplarında ilk yerin aşka ayrılmış olması, Ahmatova'nın da açıkça henüz iki devri ayıran çizgide (geçiş döneminde) olduğunu gösterir. Nitekim, aşk sorunlarında yeni gerçeği önseziyle görmüş olduğu halde öbür sorunlarda, yeni kültürün içeriğini gerçek olarak yakalayamamıştır henüz.

lenerek geliştirilmiş bütün ruhsal ve manevî değerleri hesaba katabilmelidir.

Ancak kadına, yeni kültürün temelinin atılmasında düşecek olan yeri verebilmek için, her şeyden önce, kadınların ve anlayışların bu geçiş, bu dönüşüm evresinde, çalışan kadınlar kitlesinin ruhunda meydana gelen değişimin ne olduğunu bilmek gerekir. Bu anlamda, Anna Ahmatova'nın üç küçük kitabı söz götürmez oranda yararlıdır. Siz genç arkadaşımın sorusu, beni, bu yazarı daha derinlemesine incelemeğe zorladığı için de sevinçliyim. Anna Ahmatova, belki bize, yalnızca, kadın ruhunda saklanan gizemleri aydınlatmakta, kadındaki 'aşk gizemi'ne bağlı heyecanları keşfettirmekte yardımcı olacak. Ama, içinde bulunduğumuz kaba değişim döneminde bunun da önemi var. Zira bugün için insanlık tarihinin en büyük devriminin cinsler arasındaki ilişkilerde olduğunu ve proletarya ideolojisinin, burjuva kültürü içinde çözülemez durumdaki bu 'gizem'in çözümünü elinde bulundurduğunu unutmamak gerek.

Şüphesiz Anna Ahmatova komünist değildir; kendini tamamlamış, savaşçı, yaratıcı, militan olan bu kadın tipinin, bağrında acımasız bir mücadele örsü döven işçi sınıfı için, bir yabancı, bir bilinmez olarak kalışının nedeni de budur. Kendilerini ilgilendiren durumlarda şu yada bu biçimde aşk sorusunu çözmüş olan kadınlar, Eros'un gücü ve bugünkü değişim evresinde kendilerini bekleyen tehlikeler karşısında korunmayı bileceklerdir. Bu korunma silahı, kolektiflik bağlarıdır. Ancak, çok mudur bu 'yeni kadın' tipleri? Çoğunluk, kadınların büyük çoğunluğu ya burjuva kültüründen artakalan şeylerin etkisi altındadır ya da, en iyi halde, 'paylaşma çizgisi' üzerindedir. Yalnız köylü kadınlar, işçi ve küçük memur karıları değil, 'parti

üyesi' olan kadınların pek çoğu da burjuva ideolojisi ilkelere göre yaşıyorlar. Bunlar henüz 'paylaşma çizgisi' üzerinde bile değiller.

Aşkta olduğu gibi yaşamda da, annelerimizi besleyen dağarcıktakileri kullanıp duruyorlar. Dolayısıyla, Ahmatova'nın küçük kitapları onların ne kafalarına ne de yüreklerine seslenmiyor. Ama işçi kadınlar —tek tek birkaç kadın değil, geniş işçi kadın kitleleri—, öğrenci gençlik, her alanda çalışan kadınlar 'paylaşma çizgisi' üzerindedir.

Proletarya öncülüğünü yürekten benimseyenlerin sadece çok küçük bir katmanı içinde bu yeni tip arkadaşı, güçlü kişilikli militan kadınları görmek mümkün. Bununla birlikte, burjuva kültürünün kalıntılarının oluşturduğu ruhsal ve manevî kölelik izlerinin tümünün bu kadınlarda kaybolduğu kanısını kimsenin paylaşamayacağını sanırım.

Kendini kolektifliğe bağlı hissetme, sınıfının idealleri için savaşa katılma sevinci, yeniden kurmak ve yaratmak ateşi, iyi yapılmış bir işten duyulan gurur, kendi öz güçlerine güvenme, bütün bu duygular, kuşkusuz, çalışan kadından daha fazla proleter kadının ayırteci özellikleridir. Kadın ancak, sınıfının etkin yaşamına girerek bu duyguları ve dilekleri öğrenmeye başlıyor. Yüzlerce, binlerce yıl boyunca kadın, yalnızca 'erkeğin gölgesi', eki, hayâli olduğu düşüncesiyle beslendi. Durum böyleyken, bugün, devrim çanı çalıp onu da savaşa katılmaya çağırduğında kadın, kendine güvenme eksikliğini sürdürüyor ve kolektiflik için kendi 'öz değerine' inanamıyorsa, erkekten destek arıyor ve erkeğin aşkıyla kendi 'ben'ini doğrulamayı istiyorsa buna şaşılabilir mi?

Yine de devrim, kadın zihniyetinde izler bırakmadan geçmiş değildir. Devrimin önemli yıllarında kadın, bağımsız ve sosyal kolektiflik içinde eşit haklara sahip bir kişi

olarak tanınacağı yeni bir 'varoluş' olanağını yakalar gibi oldu. Devrim, kadını o zamana dek asla bilmediği bir düzeye yükseltti, çalışma arkadaşıyla aynı sıraya koydu, akla uygun olduğu için hak eşitliğini tanıdı ona. Geçmişte eşi benzeri olmayan bir ilerlemeydi bu. Kadının binlerce yıllık varlığının tüm temelleri sarsıldı. Kendi 'ben'inin kolektiflik içindeki yerinin ve az önceki efendisi ve beyiyle yani erkekle olan ilişkilerinin bilincine varma olgusu, bu zor olgu, ruhunda tamamlandı. Kadın, yaşamın gerisinde kalmamak, geri plana itilmemek ve varolmak uğruna verilen savaşta ezilmemek için, burjuva ideolojisinin pörsümüş değerlerini hiç zaman kaybetmeden söküp atmalıdır. Ve ilk işi, karşı cinsle ilişkilerini ele almak olmalıdır. Ya burjuva ideolojisinin davranış kurallarına boyun eğecek ve 'erkeğin yanında' yani etkin kolektif yaşamın dışında kalacak, yada, yeni bir dil ve cinsler arasında yeni ilişkiler getiren proletarya ideolojisinin alanı içine yerleşmek için Rubicon*'u aşacaktır. Üçüncü bir yol yoktur.

Devrimin beş yılı kadında, artık yalnızca ailesi, kocası ve çocukları için değil, kolektif yaşam için de gerekli olduğu bilincini yarattı ve güçlendirdi; bu değişim dönemi kadını, erkek karşısında, tekil biçimde de olsa, isteyen ve az 'uzlaşır' hâle getirdi. O daha şimdiden, burjuva ideolojisiyle beslenen kadının yetindiği şeyle, yani sevilen kişinin düşünce ve duygularının 'yansıması' olmak, onun aynası, gölgesi, tamamlayıcısı olmakla yetinmiyor. İstiyor ki ruhsal ve manevî iç yaşamını sevdiği kişiye yansıtabilsin. Sadece sevmek ve sevilmek yetmiyor artık. Kadın aşkta da, proleter ideolojisinin işlediği bir kolektifliğin tüm üyeleri arasındaki ilişkilerin temelini oluşturan arkadaşlı-

ğın, aynı karşılıklı kabul edişin kurulmasını istiyor, hem de içgüdüleriyle, kendiliğinden istiyor bunu. Çalışma kavgasının kolektif yaşama doğru çekip götürdüğü geniş kadın kitlelerinin ruhunda büyük bir devrim tamamlanmakta.

Aynı şeyi, işçi sınıfının büyük erkek kitlesi için söylemek, şimdilik mümkün değil. Cinsler arasındaki ilişkilerde temel değişiklik önce kadınların ilgisini çekti, erkekleri ise sadece dış görünüşüyle ilgilendirdi. Emek ortaklaşılığıyla sürdürülen yaşam içine kadının girmesini erkekler, koca yada 'arkadaş' olarak sakıncalı buldu. Sakıncalar da şunlardı: kadının işi dolayısıyla soğuk akşam yemeği, dikilmemiş düğme, kadın bir delege toplantısına gittiğinde 'çocuklara bakma' zorunluluğu... Oysa bunlar sadece can sıkıcı, orta halli bir erkeğin kafasını henüz allak bullak etme riski olmayan, sağlam olmaktan uzak dış öğelerdi. Erkek, başka ruhsal ve manevî ilgileri olan yeni tipte bir kadınla ne ölçüde işi olacağını henüz hesaba bile katmamıştır. Oysa köprülerin altından çok sular aktığını, kadının değil yalnız efendisinin hizmetçisi olmak, bu durumu vicdanıyla de kabul ettiği devrin çoktan yıkıldığını da daha bilmiyor.

Erkek kadını hep, ya tensel gereksinimleri doyurmayaya yarayan bir 'hoş araç' gibi, ya da karısı, yani, yasal ve sadık gölgesi gibi görüyor.

Kadın dostu ve arkadaşının ilgi duyduğu şeyleri gözönüne almanın, eğer aşkını, bağlılığını, dostluğunu yitirmek istemiyorsa kadınla içtenlikle uyum sağlama saatinin artık geldiğini hesaba katmamaktadır. Kadın gereksinim ve duygularını yeni ideolojiden alırken, cinsler arası ilişkilere hâlâ, burjuva kültürünün zamanaşımına uğramış

kalıntılarını getiriyor. Çatışma (anlaşmazlık) kaçınılmazdır bu durumda.

Ahmatova'nın üç küçük kitabının özünü şekillendiren de işte bu çatışmadır. Siz ve arkadaşlarınız, daha şimdiden, az çok bu çatışmayla karşılaştınız, burjuva kültürünü aşmak isteyen işçi sınıfı kadınları üzerine ağır bir baskı yapan da yine aynı çatışma.

Sadece aşk türküleri söylediği halde, Ahmatova'nın dizelerini işte bunun için seviyorsunuz genç arkadaşım. Ahmatova'nın her sayfası, kadın ruhunu anlatan bir kitap gibidir. Dizeleri öyle açık, öyle doğru, öyle yakalayıcı özgeliktir ki, dizelerinin bir teki bile, çağdaş yazarların çoğunun kalın psikolojik romanlarından daha çok şey verebilmektedir.

Şu iki ana tema, şiirlerinde leitmotiv gibidir: Kadının insan 'ben'ini erkeğin bilmemesinin sonucu olan aşk çatışması anlaşmazlığı; aşk uyumunda beceriksiz oluşun ve etkin yaşama katılışın sonucu olarak kadının kendi iç dünyasındaki çatışma.

Ahmatova'nın «**Akşam**» şiirini hatırlayınız. Âşık kız, sevdiği kişiyle ilk gecesini geçirir. 'Sevdiği kişi' onu ilginç bulmuştur ve yanındadır...

Yeni kadının ruhunda oluşan karmaşık işleyişten haberi olmayan bir şair, bu ilk buluşmayı pembe renklerle tasvir ederdi. «Bakışındaki zafer kazanmış sevinç», «mutluluk solukları»... Oysa kadın, gözbebeği olan kişinin, onun gerçek insan 'ben'inin bilincinde bile olmadığını hissettiği zaman, hangi «zafer kazanmış sevinç»ten söz edilebilir? Sevdiği ve kendisini seven kişi, kadında bireysel olarak farklı, ve sonuçta toplumsal bakış açısından değerli olan şeyi değil de yalnızca cinsi, yani genellikle dişiliği dolayısıyla herkesle ortak olan şeyi, görüyorsa ne olacak? Bur-

juva kültüründen artakalan uğursuzluklar aşk ilişkilerini zehirliyor; ruhun dikkatli kulağıyla gözbebeği gibi sevdikleri kişinin iç dünyasının sesini dinlemeyi bilen erkek çok azdır. Hatta sınıf savaşının ön saflarında olanlar arasında bile. Erkeklerin çoğunluğu için kadın, «Âdem'in kurgasından oluşmuş Hâvva»dır sadece...

Oysa kadın, gönlünün seçtiği kişiden onu görmesini, onu bir insan varlığı ve tamamen tek başına bir kişilik olarak olduğu gibi kabul etmesini bekliyor. Ve sonunda çatışma kaçınılmaz oluyor. Ahmatova'nın «Akşam»ında, kabarma ve patlamalarla beliriyor bu.

Bahçede, müzik var. İlk buluşmadır bu, ama bu müzik «ifade edilmez bir keder» yığınidır sanki. Seçtiği erkek, kadında tamamlanmakta olan şeylerin hiç birini fark etmemiştir; iç çekişlerine sağır, tek ve sağlam 'ben'ine karşı da kördür. Onu 'kadın' yapan şeyden başkasını görmemektedir.

*Ancak bir kediye yada kuşa böyle bakılır,
Levent gibi bir amazona bakış da işte böyledir (...)*

Ve bahçede çalan kemanların sesinde, o kadar beklenen ilk buluşma saatiyle ilgili acı bir alay vardır sanki.

*Gök kutlansın bundan,
Onunla ilk kez yalnızsın sen (.....)*

«Erkek doygunluğu» dolayısıyla körleşmiş olan, sevdiği ve onu seven kişi kadında, kendisinininkine eşit bir yaratıcı gücün varolduğunu, yaşam hazinesine manevî veya maddî değerler katmaya onun kadar yetenekli olduğunu görmediği, görmek istemediği zaman, kadının üzüntüsü daha da dokunaklı oluyor. «Demek ki İlk Defa Buluşuyo-

ruz» isimli şiirinde Ahmatova, hafifliği ve tasasızlığıyla dostunda derin yaralar açan ve bunları bile fark etmeyen âşık erkeğin saf bencilliğinin bütün örtüsünü kaldırıyor.

Her ikisi de şair, her ikisi de yaratıcıdır, şiirsel yaratım her ikisi için de yaşamın özüdür âdeta.⁴

Ama, yaratma hakkını yalnızca kendine ayıran erkek, kadında her şeyi sevmekte ve kabul etmektedir. Ancak, kadının varlığının açıkça temelini oluşturan şeyin dışında olmak koşuluyla...

*Yazdan sözediyordu, ve diyordu ki,
kadın için şair olmak, bir saçmalaktır sadece (...)*

Ve uzun zamandan beri acı çektiren, işkence eden, aşk sevincini karartan bu düzensizliğin korkunç gerçeğin şimşekleri birdenbire çakıveriyor gözleri önünde. Erkek, kadında 'esas' olanı yani onun şair olduğu olgusunu ne görüyor ne de görmek istiyor idiyse, kadında sevdiği nedir o zaman? Sadece 'dişiliği' mi?

Dış etkilerden, keskin bir acıyla gittikçe daha çok etkileniyor kadın. Artık onun için, erkeğin söylediği yaralayıcı sözler hep, «yüce krallık sarayı ile Pierre ve Paul şatosu» hâtırasına bağlanmaktadır...

Kadın ruhunda tamamlanan şeye karşı sağır ve kör olan erkek «delice şarkıların sonuncusunu» söyler ona. Ne yazık ki kadın için ok yaydan çıkmıştır artık. Pek çok buluşmadan herhangi biri, onun için 'sonuncu' olur...

«Loş Örtü Altında Birleşen Eller» şiirindeki de aynı uyumsuzluk acısıdır. Yararlanma bittiğinde sıra kadına

⁴ Buradaki «Şair» nitelmesi sadece bir simgedir, çünkü hangi alanda olursa olsun kolektif çalışmaya katılan bütün kadınlar aynı denemelerden geçmektedir.

gelmiştir ve düzeni bozuk bir aşkın tüm acılarını, bütün acı gerçeklerini, gevşekliği yüzünden, âşık ama kadın ruhunun gerçek sesine sağır kaldığı için açtığı yaraların tümünü erkeğin yüzüne haykırmıştır. Acılar ve işkencelerden başka hiç bir şey getirmeyen bu aşkın, karşısındakinin iç dünyasının kabul edilmediği bu esenliksiz duygunun üzerine bir çarpı işareti çekmekten başka çıkış yolu kalmamıştır.

Anlama yeteneğinden yoksun durumda ve onuru kırılmış erkeğin bu sözlerden anlayabildiği tek şey kadının artık onu sevmediğidir!

Sallanarak çıkıp gitti

Dudaklarında acılı bir gülüş vardı (...)

Ama, birden, söylediklerinin onulmazlığına kapılıp, yüreğini güçsüz hisseder kadın. Onu durdurmalı, alıkoymalıdır! Erkek anlamamıştır ama, o sevmektedir ve istediği tek şey kabul edilmesidir.

Trabzana dokunmaksızın indim

Kapıya kadar koştum arkasından, ve

Soluğum kesilene dek bağırdım: «Hayır, hayır

Gülmek içindi yalnızca! Eğer gidersen, ölürüm ben.» (...)

Öldürücü bir umutsuzluk doldurur kadının gözlerini. Oysa sevilen erkek bu çağrıda, sadece bir tek şey görmüştür; 'erkek gücünün' kabul edilmesi. Ve onu seven kadın üzerindeki üstünlüğünün tamamen bilincinde olarak, tam bir sağduyuyla, ama kıyarcasına yaralayıcı küçük bir cümle dökülür ağzından!

Sakın ama korku veren bir tebessümle güldü

Ve bana: ceryanda kalma, dedi.

Yarın (erkek buna inanmıştır) saçma kadın 'hevesleri'ni tamamıyla unutacaktır; erkek yeniden 'bey'i ve 'efendisi' olacaktır onun.

Kadın, erkeğin arkasından hemen koşacak ve alışılmış «eğer gidersen ölürüm»ünü diyecek idiyse, gerçekten davranış töresine aykırı bu kötü sözleri ona söylemeye neden gereksinim duymuştu? Farklılık şundaydı ki, kadının onun gidişine bakışındaki tek düşüncesi bir kez daha, hiç bir şey anlamadığıydı.

Cinsel ilişkiler alanında henüz burjuva kültürü duvarını aşmamış olan erkek, âşık olduğu kısa dönemde sevdiği kadının ruhsal görünümünü fark edecek ve anlayacak durumda değildir. Doğan aşkın sarhoşluğu geçtiğinde erkek yeniden kendisiyle dolar, kadını bütün olarak, tüm insansal boyutları içinde görme özelliklerinin tümünü yitirir.

*Beni yine yaralayacak mısın
Son bir kez daha,
Ellerimi görmediğini söyleyerek
Ne ellerimi, ne gözlerimi?*

der Ahmatova'nın «Günaydın! Şu Hafif Mırıltıyı Dinle...» şiirindeki kadın.

Erkeğe, sevdiği kişiye doğru ilerlerken yine de sakınmaktadır kadın, içten kasılmış durumdadır. Anlaşılmamanın neden olacağı yeni yaralardan, ruhsal 'ben'inin kötü görülmesinin yol açacağı yeni manevî acılardan korkmaktadır. Oysa erkek, sadece kendi kendisiyle doludur. Kadına gereksinimi, ancak kendi öz kişiliğinin bir aynada yansması gereksinimindendir. Oysa önünde duran ve kolları açık kadın, öpücükler değil, varlığının ince ve duygulu algılanışını beklemektedir. Boş bekleyiş! «ne ellerini ne gözlerini görmez» o.

Erkek, kadını sever ama görmez.

Kadında, bu bozukluğunun yol açtığı acı öyle keskindir ki, iradesi dışında «boğucu köprü kemerleri altında» bir yer arama arzusu doğurur.

Burjuva kültürü erkekte, kendi arzularını gerçekleştirmeye alışkanlıklarını yüzyıllar boyunca beslemiştir. Ve diğer erkekler arasında işçi sınıfının erkekleri de, bu alışkanlıkları aşmış olmaktan daha uzaktırlar. Fakat emekçi gençlik, bu alışkanlıkların «yürürlükte olmakla» hiç bir ilgisi bulunmadığını, yalnızca burjuva felsefesinden artakalan ve proletarya ideolojisine aykırı şeyler olduklarını hesaba katmak zorundadır.

Cinsler arasındaki ilişkiler alanında proletarya ideolojisi, emek kolektifliğinin tüm üyelerinin eşitliğini tanıma ilkesine dayanır. Proletarya ideolojisi, diğerine boyun eğmeyi, eşitsizliği, aşk ilişkilerinde bile kabul edemez.

Proletarya ideolojisinin sağlamlaşması, kişisel arzuyu tatmin etme bireysel eğilimini güçlendirmeyi, bencil alışkanlıkların artmasını değil, aksine, **kolektif yaşayışın bütün üyeleriyle ilişkilerde duygululuğun ve davranış inceliğinin oluşmasını**, her kişide arkadaş ve insan oluşu ayırt edebilme yeteneğinin gelişimini getirir.

Burjuva ideolojisinin alışkanlıklarını hâlâ güçlü olarak taşıyan erkek —çoğun bunu hesaba katmıyor olsa bile—, kadının en değerli olan şeyini, «beyaz kuşu» nu, kişiliğini ona adamasını ister, salt kendi iç ve dış rahatı için.

Kadını, istediği kadar «Tanrının güneşi» gibi (Ahmatova'nın deyimi) sevdiğini söylesin, onun kendisine 'boyun eğmesi', 'ben'ini yadsıması, erkeğin basit bir yansıması olarak ve yalnızca onun aracılığıyla yaşaması için her şeyi yapacaktır.

Burjuva Kültürünün erkeğe verdiği eğitim işte budur.

Ancak devrim, emekçi kadınlar kitlesinde daha şimdiden «beyaz kuşu» uyandırdı.

«Beyaz Kuş»un kalbi çarpıyor, kanatları titriyor, hesaba katılsın istiyor. Ve bu, burjuva kültürüyle beslenmiş olan erkeği rahatsız etmekte, sıkmakta. İçinde bulunduğumuz geçiş döneminin kadınları da, kişiler ve emekçiler olarak değerlerinin tümünü henüz bilmiyorlar.

Kadınlar, emekçiler ortaklaşalığının bir  yesi için ilk ödevin **Kolektifliğe hizmet**; ikincisinin, özel olarak her kişiye, o kişinin sizde uyandırdığı yakınlık ve dostluk derecesi ne olursa olsun, hizmet olduğunun tam bilincinde değiller henüz; geçiş döneminde seven ve sevilen kadın, aşkının gücü karşısında, kendi insan haklarını kararlılık ve sağlamlıkla her zaman savunmayı bilemiyor.

Erkek,  oğun yenendir görünüşte. Oysa, Ahmatova (ve en ilginç, en önemli olan şey de buradadır) bize, kadın ruhundaki gizemi ve yeni dünya anlayışının tohumları olan gizli işlevi gösteriyor. Gereksinim ve çıkarları dola yııyla ortaklaşalık için çalışmaya itilen ya da kolektif yaşama karşı ödevinin bilincinde olan ve ruhunda uyanmış «beyaz kuş»u taşıyan kadın, bu «beyaz kuş» olmadan barış ve mutluluk bulamaz artık. Kolektif yaşamın kaçınılmaz sesi onu hizmete  ağırmasaydı, «beyaz kuş»nu hesaba katmayabilir, erkeğin basit bir yansıısı olarak kalabilirdi. Ama, artık bu  ağrı sesini duydu.

Kadın yine de «beyaz kuş»nu boğabilir bazen ve sevdiği erkeğe «Onun için ağlamayacağına» söz bile verebilir ama, o sesin tanıdaık ve çekici çağrısını her yerde, her zaman duyacaktır. Burjuva alışkanlıklarının boyunduruğu olmasaydı kolektif yaşama getireceği katkılar, düşün-

cesi ve «beyaz kuş»un anısı kadında, yalnızca yaşam sevincini değil, aşk sevincini de öldürür:

Yüreğim taş kesildi.⁵

Bir kişinin diğerine boyun eğmesi, diğerinin hatırı için kendi 'ben'ini budaması üzerine temellendirilen sevgi (aşk) ilişkisi, burjuva kültürünün kurduğu cinsler arası ilişkilerin korkunçluğunun ürünleridir. Mutluluğun bütünlüğünü garantileyen ve aşk çiçeğinin büsbütün açmasını olanaklı kılan tek şey, karşılıklı **tanıma** (kabul etme)dir.

Ahmatova'nın bir başka şiirinde de aynı düşünce var:

Her zaman gizemli, her zaman yenisin

Ve her gün daha bir bağlılıkla izliyorum seni (...)

Seçtiği kişiye yaranmak için kadın, 'ben'ine karşı uygulanan aşırı şiddete tahammül ediyor, 'gülme ve şarkı söyle'mesinin (diğer bir deyişle sevdiği kişi üzerinde kendi yaşamını kurmasının) yasaklanmasını bile kabul ediyor. Fakat bu boyun eğiş, 'aşk sevincini' asla arttırmıyor kadında, ona mutluluk getirmiyor. Aksine bu, kişiliksizleştirme sonunda, tatmin olamamanın kederinin bitmeyeceği bilinci, 'işe yaramaz iyi' bir kişi, yararsız bir kişi olmanın bilinci doğuyor kadında.

Böylece, toprağa ve göğe yabancıyım,

Yaşıyor ve şarkı söylemiyorum artık (...)

Kendini yalnız, toprağa (kolektiflik) ve göğe (iş, yaratım) yabancı hissetmekten daha büyük acı, daha büyük keder olabilir mi?

⁵«Kıskanç, tedirgin ve hassastı çünkü o», *Beyaz Uçuş*.

Aşk, hayranlık uyandıran bir sevinç kaynağı, bir 'yaşam bayramı' olma yerine 'demir ve ateş' felâketi oluyor. Bir hapishaneye «boğucu bir hapishaneye» dönüşüyor.

Emekçilerin yeni toplumunun yaşam yöntemi zamanla sağlamlaştıkça, proletarya zihniyeti her alanda galip geldikçe kadın, kolektif yaşamın efendisi ve örgütleyicisinden başka bey ve efendi olmadığını kesinlikle anlayacaktır.

Yeni alışkanlıklar ve yeni kolektiflik duyguları zamanla, erkek psikolojisindeki burjuva kültürünün beslediği kendini tatmin kuralının köküne kazma vurduğunda, örgütlü emekçi insanlığın bir üyesi olan kadından 'beyaz kuş'unu boğmasını istemek aklına bile gelmeyecektir artık. Kadında seveceği ve değer vereceği şey aynı cinsin bütün diğer bireylerinde ortak olan dişilik değil, işte bu beyaz kuş olacaktır.

Ahmatova'nın açıklıkla altını çizdiği ve sizi, onun küçük kitaplarını okurken ağlatan üzücü aşk anlaşmazlıkları, işte, ancak o zaman ortadan kalkacaktır.

Ama yine de, tam tatmin olmadığınızı sandığım için, şu soruyu sormanızı bekliyorum: bütün bunlar 'olacak'! Tamam. Ama ya şimdi, Bugün? Nedir şimdinin çıkış yolu?

Kendimizi proleter dünya anlayışına tamamen bırakarak Ahmatova'nın dizelerini, küçük kitaplarını yeniden okursanız, bu sorunun cevabını, hem kendiniz hem de diğer pek çokları için, o kadar canlı biçimde bulacaksınız ki!

İki kültürün, iki dünya anlayışının savaşı döneminde aşk, pek sık olarak 'manevî hapishane'ye dönüşüyor kadın için.

Peki ama, nedir aşk? Bu, bütün diğer heyecanlarımız gibi, kesin ve önüne geçilmez psikolojik yasalara bağımlı olan, belli bir ruh hâlidir. Bu yasaları bilmek gerekir ve o zaman, 'aşk hapisanesinden' çıkış yolu kendiliğinden belirecektir. Yaşam da esenliğe kavuşacaktır böylece.

Burjuva kültürüyle beslenen kadın, kişiliğinin aşk adına silinişini tümüyle kabul edebilirdi. Çünkü kendini belli edebildiği, niteliklerini gösterdiği tek alan kocası ve çocuklarına olan aşkıydı.

Eski kültürün kadını, ailesi dışında hiç kimsenin gereksinim duymadığı 'ben'ini bastırabilir, boğabilir ve gene de mutlu olabilirdi. İşçi sınıfının kadını ise kolektif yaşamın kurulması mekanizmasında küçük bir çark bile olsa, gönlünce seçtiği kişinin ondaki 'beyaz kuş'u boğmasını **asla affetmeyecektir**; çünkü kendi değerinin bilincindedir.

Aşk, insanın iç dünyasında manevî hoşnutsuzluk ve zehirli damlalar haline geldiği zaman, önüne geçilmez biçimde solmaya mahkûmdur.

Erkek, 'beyaz kuş'unu boğarak, kadını kendine daha sağlam bağlayacağı sanısındadır, gerçekte bu davranış kadının iç dünyasında erkekten kopmasını kolaylaştırmaktan başka işe yaramaz. Hoşnutsuzluktan dolayı yıkılan aşk, kadının bu hapishaneden kaçışını kolaylaştırır.

Ahmatova'nın belki de en güzel dizeleri, karşılıklı anlayıştan yoksun, ve gerçek arkadaşlık düşüncesine dayanmayan bir aşkın zincirlerinden kurtulan kadının hayranlık verici sevincine ayırdıklarıdır.

*Sesim belki zayıf ama, iradem hayır,
Aşksız, dirilmiş hissediyorum kendimi (...)*

Hapishaneden kurtulmak için verdiği mücadele ve dü-

zen bozukluğunun çektirdiklerinden berelenen yüreği hâlâ kanlıdır, sesi hâlâ zayıftır ama yaşama, çalışma ve yaratma iradesini yeniden kazanmıştır. Ve bu irade güçlüdür. Daha şimdiden dünya artık aşk heyecanlarının dar çemberine kapanıp kalmamaktadır onun için.

*Uykusuzluk başka hastalara gitti
Sönmüş küller artık üşütmüyor,
Ve benim için, burulmuş saat akrebi
Öldürücü bir çivi değil artık. (...)*

Denilebilir ki kadın, karanlık ve boğucu yeraltından, temiz ve özgür havaya çıktı; dünyanın enginliğini, onu «aşk sevinçleri ve acılarının» kapalı çemberi dışına, yaşama çağıran seslerdeki güzelliği ve çeşitliliği görmeğe başladı.

«Akıllıca ve Sade Yaşamayı Öğrendim» şiiri, varlığını aşkın dar çemberi dışında tutma sevincini dile getiriyor. Aşk hapishanesinden kaçan kadın yeniden 'dizeler yazabilir', yaşamı dinleyebilir, yaratabilir.

*Ve eğer kapıma çalmaya gelersen
Sanırım duymayacağım.⁶*

Aşk hapishanesi aşkı öldürdü. Ve aşkla birlikte, diğerinin ruhu, kişiliği üzerindeki egemenliği de kayboldu.

*Artık kıskanılmamak
Ne güzel şey.⁷*

diye haykırıyor Ahmatova, Aşk hapishanesinden kurtuluşunun artık tamamlandığını söylediği neşeli bir bentte.

⁶ «Akıllıca ve Sade Yaşamayı Öğrendim», *Tespîh*.

⁷ *Anno Domini*.

*Ve artık hiç kimse,
Sabaha dek mum yakmaya zorlamayacak (...)⁸*

Aşkın bitişiyle birlikte, bozukluğun tüm acıları, 'beyaz kuş'un boğulmasından doğan tüm sızılar da bitti. Bir süre önce kadın 'kalbinin efendisi'ne karşı başkaldırdığında, sessiz bir kendine acımanın ötesinde hiç bir şey hissetmiyordu bundan.

*Ağlıyor musun? oysa tekine bile değmem
gözyaşlarının (...)⁹*

Aşk hapishanesinin zincirleri kırıldı (acısız değil, herhalde) ve kadın artık, 'beyaz kuş'uyla birlikte neşeyle selâmlıyor yaşamı; bu yaşamın bağrında çalışanlar toplumu örgütünde 'ben'ini yaratıcı biçimde gösterebileceği kolektifliğin yaratıcı gücü içinde kendi güçlerini eritebileceği bir yerin kendisine ayrıldığını da biliyor.

*Özgürsün - Özgürüm.
Dünden çok daha iyi olacak yarın.¹⁰*

Sevdiğine hoşçakal derken, hoşnutluğunu şöyle gururlu bir duyguyla itiraf ediyor:

*Harika bir bahçede hüküm sürmeye gidiyorum
Ot uğultuları ve peri haykırılarıyla dolu olan.*

Proleter ideolojisinin kurtarıcı kadehinden içmiş olan kadının beklediği şey yalnızlık ve hiçlik değil, yaşamın

⁸ *Anno Domini.*

⁹ *Age.*

¹⁰ «Düzenli ve Sâkin Çarpıyor Yüreğimi», *Tespik.*

kolektif yaratıcılığının «harika bahçesinde» çalışmadır.

Henüz tam sağlamlaşmamış kolektiflik bilinciyle ve erkeğin burjuva kültürüyle beslenmiş kendine yetme duygusuyla dokunan aşk sorunu, geçiş döneminin bugünkü koşullarında işte böyle çözümleniyor.

Ahmatova'nın «**Sevimli Gezgin**» şiirinde anlattığı erkek 'ejderha' ancak emek ortaklaşlığının bir üyesi olan kadının taşıdığı 'beyaz kuş'un değerini kabul ettiğinde yenilmiş olacaktır. Daha şimdiden kolektif yaşama katılmış olan bir kişideki 'beyaz kuş'un öldürülmesinin cezasız kalamayacağını, arkadaşlarımızın ve özellikle genç emekçi arkadaşlarımızın bilmesi ve anlaması gerektir. 'Beyaz kuş'u yıkarken 'ejderha', kendini yeniden yapayalnız bulma tehlikesini göze alıyor demektir.

«Öyleyse aşk hapishanesinden kaçmak, yada diğer bir deyimle sevilen kişiden kopma, bugünkü aşk 'sorununun' çözümü müdür?» diye üzülererek soracaksınız; «Ya en güçlü olan gönülse eğer, ne yapmalı?» diyeceksiniz.

Bugün için kültürel değişimin karmaşık koşullarında aşk sorununun çözülebilmesi acısız, umutsuzluk çığlıkları olmaksızın, derin gönül yaraları almadan olmuyor. Hem tek kurtuluş yolu aşk hapishanesinden kaçmak değildir; bir başka yol, kadınların çoğunluğu için belki daha zor olan bir başka yol da vardır: Arkadaşına, 'beyaz kuş'u yaralamadan ama aksine 'ejderha'sını öldürerek varolmayı öğretmek.

Seven erkek, kadın için aşk çemberi dışında bir o kadar değerli başka bir dünyanın var olduğunu, kadın kalbinin altın ipliklerinin yalnızca ona doğru uzanmadığını, kadını kolektif yaşama manevî yönden bağlayan başka bağların da olduğunu açıklıkla anlayacağı zaman, işte o zaman sizin yaşam arkadaşınız 'kendi arzularını' aşmayı,

proletaryanın dünya ve yaşam anlayışının yeni biçimine göre kendi psikolojisini baştan başa elden geçirmeyi ve yeniden kurmayı bilecektir. Ve o andan başlayarak, kadın arkadaşındaki 'beyaz kuşu' kabul etmeyi öğrenecektir.

Ahmatova'nın bütün bu kadına değgin heyecanları, tüm incelikleri belirtmeyi bilmesinden dolayı sizce nasıl değerli olduğunu ve kendinizin ona ne denli yakın bulduğunuzu yazıyorsunuz bana, genç arkadaşım, artık sevmeyen bir erkeğin büsbütün dış görünüşteki sevecenlik ve yalnızlığının kadını ne büyük acıyla yaraladığını hatırlatıyorsunuz.

*Gerçek sevecenlik üzerine yanılmayacak artık,
Sâkindir kadın. (...)*

Ahmatova'nın mutluluğu gerçekleştirmenin değil gelmekte olan sevincin bekleyişi içindeki ruhun neşesinin türküsü olan dizelerine hayran kalıyorsunuz. Haklısınız. «Sevinçten boğulmamak için seher vakti uyanmak» şiiri bu heyecanı anlatan, bir klasik eserdir âdeta. Büyük bir gerçekçilikle tümüyle kadına özgü bir başka çizgiyi de Ahmatova yakaladı diyorsunuz, ve bu bana aykırı gelmiyor: kadında güzelliğinin beğenisi, bu güzellik seçtiği kişinin gözlerinde okuduğu hayranlıkta yansıdığı ölçüde var olmaktadır. Bu olmazsa, kendi öz güzelliğiyle yapacak bir şeyi yok kadının.

*Özenle ördü saçlarını
Sanki yarına hazırlıyordu onları (...)*

Oysa yarın (ertesi gün), kalbinin seçtiği erkek gelmeyecek ve örgüleri hiç bir işe yaramayacaktır. Ahmatova'nın kadın psikolojisinde incelikle yakaladığı gerçek

ayrıntılar işte buradadır. Ancak, kadın ruhunun bu ikinci derecedeki çizgilerini gösterdiği için mi seviyorsunuz acaba Ahmatova'yı genç dostum? Kuşkusuz hayır.

Onu sevmeniz, 'beyaz kuş'un haklarını savunduğu ve küçük kitaplarında, kadının yeni insanlık tapınağına giden yoldaki zor arayışlarının altını çizdiği içindir.

Ahmatova'nın en parlak en uyarıcı ve sevinçli dizelerinin daima, kadının yalnız olduğu, aşkın sevinç ve sınamalarının dışında bulunduğu zamanlarda ve sade bir biçimde çalışırken duyduğu heyecanları anlatan dizeler olduğuna işaret ediyorsunuz. Ahmatova'nın kadını dopdolu bir yaşam sevincini, yalnızca sevdiği erkeğin kollarında olduğu zaman değil, güç bir işi tamamladığı, özünü ve gücünü kolektif eserin hazinesine taşıyıp götürdüğü zaman da «**Ormandan Çıkarken**» şiirinde Ahmatova, çalışma mutluluğun kaynağıdır, diyor. Ve anımsatıyor bize:

*Ey, kış manzaralarının gizemli uzaklıkları
Ey, güzel çalışma ve tatlı yorgunluk. (...)*

Kalbin seçtiği değil ama gerçek arkadaş ve dost olan kişiyle uyumlu birlikteliği, ruhu, diğerine 'boyuneğme'yle yoksullaştırmak yerine daha canlı, daha zengin kılan birlikteliği tamamlayan çalışmanın, güç arttıran neşesidir bu.

*Hoş ve tasasız bir dostluk
Yaklaştırdı esin perilerimizi,
Aştan habersiz genç kızlar gibiydik (...)*

Siz ve dostlarınız Ahmatova'yı açıkça bir abla gibi seviyorsunuz, çünkü türküsünü söylediği kadın evliliğe ve aileye bağlı çıkarların çemberinden kurtuldu; çünkü ya-

şamının içeriği aşkta kapanıp kalmadı, çünkü göğsünde daha şimdiden 'beyaz kuş'u taşıyor. Bir tek eksiği, çalışmayla, yaratımla ve kolektif yaşama katılışıyla bir yaşam bayramı olan aşkı uzlaştırmayı bilecek ölçüde mücadeleye girip çıkmamış olmasıdır. 'Ejderha'ya aşkta da karşı çıkmayı henüz bilmiyor kadın, aynı şekilde erkek de, kadındaki 'beyaz kuş'u değerlendirmeyi beceremiyor. Ama, kadının gittikçe daha dik tutmakta başını. Emek kolektifliğine katıldığı sürece, yaşam arkadaşının dengi oluyor ve az önceki, beyi ve efendisine gittikçe daha sık şu sözleri söyleyebiliyor artık:

Sana boyun eğmek? deli misin sen!

'Beyaz kuş'u olan kadının aradığı şey, sadece bir koca değil bir **yaşam arkadaşıdır**. İşçi sınıfı ideolojisi geniş kitlelere daha derinlemesine işledikçe, Ahmatova'nın küçük beyaz kitaplarında yazdığı aşk anlaşmazlıklarına daha az yer kalacaktır. Karşılıklı anlayış üzerine, arkadaşların birbirlerine özenişi, uyum içindeki ruhların duygulu birlikteliği üzerine 'aşk hapisanesinin' değil, aşk sevincinin kantarları gerilecektir.

Burjuva kültürü erkekte 'ejderha'yı besleyip güçlendirirken kadında da beyaz kuşu öldürmüştü. Emekçi insanlığın kültürü ise, kadının kendi isteğiyle aşağılanmasının kalkmasıyla birlikte, eski bir sorun olan cinslerin uzlaşmazlığı sorununun da ortadan kalkmasını sağlayacak zorunlu koşulları yaratacaktır.

'Ejderha' yok olacaktır. Yenen ise, kolektif yaşam içinde her kadının ve her erkeğin yaratıcı çalışması ve 'beyaz kuş' olacaktır.

5 Aralık 1922

3

AŞK

Egemen sınıf kendi aşk anlayışını toplumun tümüne zorla kabul ettirir. Dolayısıyla, aşk, ekonomi ve politikayla ilgili sorunlarla aynı ayarda, açıklıkla belirlenmesi gereken ideolojik bir kavramdır. Bu bölümdeki iki yazıda, Alexandra Kollontai'nin düşüncelerinin çıkış noktası budur.

Yeni Ahlâk ve İşçi Sınıfı'nın son iki bölümü —ki burada «Sınıflar Savaşı ve Cinsellik» başlığı altında birleştirilmiştir— ,1918 tarihli.

İkinci metin, 1923 yılında «Moldavya Gvardiya» dergisinin üçüncü sayısında yayınlanmış bir makaledir. İlk metinde örnek alınan «oyun-aşk» ya da «aşka değgin dostluk» 1923 tarihli makalede anılmamış, kolektiflik için dayanışma duygusu yararına cinsel içeriği silinmiş bir 'aşk-arkadaşlık'a dönüştürülmüştür. Her iki metinde kullanılan anlatımların karşılaştırılması, bize, Stalin döneminde doruğuna ulaşacak olan ilkeciliğin etkisi üzerine yeterince fikir vermektedir.

SINIFLAR SAVAŞI VE CİNSELLİK

Aşk ve yeni ahlâk¹

Rusya'da, cinsel sorunlara ilgi duyulmaya başlandığı 1910 yıllarında Almanya'da, Greta Meisel-Hess'in **Cinsel Bunalım** adlı psikolojik bir incelemesi yayınlandı. Kamuoyunun pek de ilgisini çekmedi bu kitap: Karin Michaelis'in **Tehlikeli Yaş** adlı romanı, büyük bir sanat değeri olmamasına, gözüpekliği edebî 'kibar dil'in gereklerinin izin verdiği ölçülerin ötesine geçen bir atılım yapmamasına rağmen, Meisel-Hess'in eserini hakedilmemiş bir gürültüyle gölgeledi. Meisel-Hess'in kitabı, bu kitaptan kısa bir süre önce yayınlanmıştı. Üzerindeki yargılar, «Kitap yetenekle yazılmış, ama bilimsel değil.» şeklinde oldu. Ve kitapla yalnızca entellektüeller, Alman toplumunun 'kaymağı' ilgilendi; kimi hayranlık dolu alkışlarla, kimi ıslık

Bölümün özgün başlığı.

ve küfürle karşıladı. Gerçeği içtenlikle araştıranların kaçınılmaz yazgısıydı bu.

Meisel-Hess'in kitabında bir dizi bilimsel niteliğin —bir inceleme yöntemi, sistematik bir yöntem— eksik olması, daha önceden söylenmiş olanları yer yer tekrarlaması, düşüncelerinde tam bir kararlılık bulunmaması, yaptığı işin (eserin) değerini asla azaltmaz.

Bir tazelik esintisi yükselmekte kitaptan; gerçeğin araştırılışı, kadının yaşam bilgisi yönünden zengin, titreyen ruhunda yansıyan canlılık ve ateşlilik var. Meisel-Hess'in düşünceleri yeni değildir; şu anlamda ki, bu düşünceler her an çevremizdedir ve bizim bütün manevî ortamımız onlarla zaten doygun halde.

O herkesin, kendisi için derin derin düşündüğü, acılı yaşam sorunlarını inceliyor; düşünen her erkek, **Cinsel Bunalım**'ın sayfalarında yazılı sonuçlara, şu ya da bu yoldan ulaştı; ama, içimize işlemiş olan ikiyüzlülüğe boyun eğerek, ihtiyar ölü putun önünde (burjuva ahlâkının) hep birlikte, eğilmeye devam ediyoruz. Meisel-Hess'in değeri, Andersen masallarındaki çocuğunkiyle aynıdır: o, dingin bir cesaretle topluma, «Kralın gömleği yok!» diye haykırır gibi, çağdaş **cinsel ahlâkın boş bir kurgu** olduğunu haykırma gücünü göstermiştir.

Gerçekte, erkeğin cinsel yaşamını düzenleyen ahlâk kurallarının yalnızca iki amacı, iki yönelişi olmak gerekir: 1 — İnsanlığa, sağlam, normal olarak gelişmiş bir döl sağlamak, soyun yararına cinsel seçmeye yardımcı olmak; 2 — İnsan psikolojisinin incelmesine, dayanışma, arkadaşlık ve kolektiflik duygusu ile zenginleşmesine katkıda bulunmak. Sadece mülkiyet çıkarlarına hizmet eden bugünkü ahlâk, bu görevlerin ne birini ne de diğerini yerine getiriyor. Çağdaş cinsel ahlâkla ilgili karmaşık yasa-

nın tümü, ender olarak aşka dayanan çözülmez monogamik ailesiyle bir yandan, geniş bir şekilde yaygınlaşmış fuhuş müessesesini getiriyor diğer yandan, değil soya esenlik ve iyileştirme getirmek, aksine, «cinsel seçmeyi ters yönde» kolaylaştırıyor.

İnsanlığı sürekli bir soysuzlaşmaya yöneltiyor çağdaş ahlâk, gecikmiş evlilikler ve çocuk yapmaya en uygun dönemin zorla geriletilmesi; soy açısından «yararsız» olan fuhşa başvurma; döl için o kadar önemli bir unsur olan «aşk esrimesi»nin akıl evliliklerinde, yasal ve çözülmez evliliklerde bulunmayışı; «kadınlığın en güzel örnekleri»nin, erkekte cinsel heyecanları uyandırmaya en etkili olanların kısır fuhuş için ayrılması; «aşk çocukları»nın, soyun çoğu en değerli, en sağlam, en parlak bu yasa dışı ürünlerinin ölüme mahkûm edilişi vb. Halen yürürlükte olan ahlâkın, insan soyunu doğrudan doğruya çirkinleştirmeye, alçaltmaya, fiziksel ve manevî olarak yozlaştırmaya götüren sonuçları bunlar işte.

Meisel Hess'in, cinsel ahlâk ile «soyun sağlığı» görevlerini uyumlu hale getirmek yolundaki girişiminin, gerçekten büyük değeri var. Ve bu girişim özellikle tarihsel maddecilik anlayışından yana olanlar için ilginçtir. Emekçi genç kuşağı savunma, ana ve çocuğun korunması, fuhşa karşı ve sosyalist programların diğer hak davaları için mücadele, esas olarak, kelimenin en geniş anlamıyla «soyun sağlığını» korumaya yöneliktir.

Gündemde, cinsel ahlâktan dokunulmaz 'şartsız emir' saygınlığını söküp almak, onu, pratik yaşam ihtiyaçları ve insanlık öncülerinin istekleriyle uyarlı hale getirmek görevi vardır ve bu görev bütün sosyalistlerden eni konu düşünülmüş ve bilinçli dikkat istemektedir, hem de titizlikle. Meisel-Hess'in bu sorunla ilgili fikirleri çok değerli-

dir. Ancak bu özel bölüm üzerinde, kısa bir deneme çerçevesinin dışına çıkmamak için daha fazla durmayacağız. Dolayısıyla, cinsel sorunun diğer bölümünün araştırılmasında, Meisel-Hess'in şu soruya verdiği, aynı derecede değerli ve ilginç cevapları incelemekle yetineceğiz. Cinsel ahlâkın bugünkü kuralları, hiç değilse ikinci görevi yerine getirebiliyor mu; dayanışma ve arkadaşlık duygusu olarak insan psikolojisinin zenginleşme kaynağı olabiliyor mu?

Meisel-Hess, cinsler arası beraberliğin üç temel biçimini, yasal evlilik, serbest birliktelik ve fuhşu sistematik bir çözümlemeye tabi tuttukten sonra, kötümser ancak kaçınılmaz bir tümdengelimle ulaşıyor ve bu da, kapitalist düzende bütün bu biçimlerin engin insancılığı olan ruhlar ortaklaşalığı umudunu, sürekli ve sağlam bir mutluluğa varma umudunu kırarak, insan ruhunu kirlettiği ve şeklini bozduğudur.

Yalnızca, insan psikolojisinde temelden bir dönüşüm, bu psikolojinin «Aşk Potansiyeli» yönünden zenginleştirilmesi, yasak kapıyı açabilir; aşktan, gerçek yakınlıktan ve sonuçta mutluluktan pay alan cinsler arası ilişkilere götürebilir ancak. Ve bu da, sosyo-ekonomik ilişkilerde temelden bir dönüşümü kaçınılmaz olarak gerektirir.

Nelerdir yasal evliliğin (medeni nikâh) temeldeki kusurları, karanlık tarafları? yasal evliliğin temelinde aynı derecede yalnız iki kural var. Bir yandan çözülmezlik (bozulmazlık) ve diğer yandan «mülkiyet» yani eşlerin her birinin diğeri üzerindeki mutlak sahipliği düşüncesi.

Evliliğin çözülmezliği tüm psikoloji biliminin tersine, uzun bir yaşam boyunca insan psikolojisinin değişmezliği düşüncesine dayanıyor. Çağdaş ahlâk erkeği, ne pahasına olursa olsun «mutluluğunu» bulmaya zorluyor; bir çırpıda

ve yanılmaksızın, sanki ona ait olan milyonlarca çağdaş varlık arasından, kendisinininkiyle uyum halinde olan ruhu, evlilikte mutluluğun tek sigortası olan bu ikinci 'Ben'i bulup çıkarmaya mecbur ediyor erkeği. Ve eğer bir insan özellikle kadın, idealinin arayışı içinde ise, hayal kırıklıklarının sivri dikenleriyle yüreği yırtılarak yolunu arıyorsa, çağdaş ahlâk anlayışıyla biçimi bozulmuş olan toplum, bu mutsuz kişinin yardımına koşacak yerde onu mahkûm etmek için, öç alan öfkeli bir kadın gibi izlemeye koyuluyor. «Mutluluk, yani toplumsal **baskı** unsuru», işte bizim cinsel ahlâkımızın narin çiçeği. Zihinleri mülkiyet çıkarlarıyla uğraşan (ama bireysel mutlulukla uğraşmayan) bugünkü toplum, «Aşk beraberliğinde» doğru dürüst bir değişikliği, cezaya çarptırılabilir kadar büyük bir hakaret olarak nitelendiriyor. «Oysa, diye belirtiyor Meisel-Hess, evlilik bir apartmana benzer: kötü köşeleri (yanları) ancak tutulduktan sonra gözüktür. Pek doğaldır ki, kullanışsız ve kusurlu evleri sık sık değiştirmek zorunda kalmak «Kaderin Can Yakıcılığı»dır bir bakıma, ama kendini kusurlu döşenmiş bir yerde kalma zorunda görmek, daha da kötüdür. «Uzun bir insan yaşamı boyunca birlik-teliklerde değişiklik, diyor Meisel-Hess, kişinin evrim süreci içinde, toplum tarafından normal ve kaçınılmaz olarak kabul edilmesi gereken bir olgudur.»

Yasal evliliklerin çoğunluğunun, anlaşmayı imzalayanların birbiri hakkında sadece en bulanık düşüncelere sahip oldukları tam bir 'bilgisizlik' içinde kurulduğu düşünülürse, 'çözülmezlik' daha da saçma görünür. Yalnızca, eşlerden biri diğerinin psikolojik yapısı hakkında hiç bir şey bilmiyor değil, eşlerin her ikisi de mutluluğun gerçekleşmesi için zorunlu olan fizik yakınlığın, bedensel uyumun aralarında var olup olmadığından da habersizdirler. «Orta-

çağda geniş ölçüde uygulanan deneme geceleri, diyor Meisel-Hess, «yakışksız bir saçmalık olmaktan uzaktır.» Başka toplumsal koşullarda, soyun yararı için, bireylerin mutluluğunun sağlanması için, yurttaşlık hakkı bile olabilir bunlar.

Mülkiyet düşüncesi, eşlerden birinin diğeri üzerindeki ‘mutlak Sahiplik’ hakkı, yasal evliliği zehirleyen öğedir. Gerçekte, ortada çok büyük bir anlamsızlık vardır. Gönülleri yalnızca ender noktalarda birbirine yaklaşabilen iki varlık, karmaşık ‘ben’lerinin her yönüyle birbirine uymaya zorlanmaktadır. Sahipliğin mutlak oluşu, eşlerin sürekli olarak birlikte kalmalarına götürür ve her ikisi için de sıkıcıdır. Artık ‘kendine ait zaman’, kendine özgü irade yoktur. Hatta sık sık, ekonomik bağımlılığın baskısı altında ‘kendine ait bir köşe’ bile bulunmaz. Sabırla sürdürülen birlikte oluş, sahip olunan nesne karşısında kaçınılmaz ‘istekler’, ateşli bir aşkı bile umursamazlığa dönüştürür, dayanılmaz ve bayağı sürtüşmelere neden olur. Gerçekten, en temiz aşk bağlantısının nazlı bahar çiçeğini, çok dar bir ortak yaşamın soldurduğu olgusu konusunda, Meisel-Hess ile aynı fikirde olunmayabilir; derin ve çözülmez bir gönül bağının hoş kokulu meyvelerini toplamaktan umutlanabilmek için, diğer kişinin ruhuna karşı ne denli ‘ölçülü davranma’, ne denli derin bir sevgiyle dolu sıcaklık birikimi gerekir değil mi?

Yasal evlilikteki çözülmezlik ve mülkiyet öğelerinin insan ruhu üzerinde zararlı etkisi vardır. Çünkü dış zincirlerle bağlı olduğu yaşam arkadaşı ile bağlılığı korumak için, çok az ruhsal çaba yetmektedir. Yasal evliliğin bu günkü biçimi, ruhu yoksullaştırmış ve insanlık için Tolstoy’un derin özlemini duyduğu «Büyük Aşk»ın tamamlayıcı öğelerinin birikimine hiç bir katkısı olmamıştır.

İnsan psikolojisi üstelik, cinsel birlikteliğin başka bir görünümü olan fuhuşla daha da şekli bozuk hale getirilmiştir.

Gönül işinin meslek derecesinde aşağılatılmış olmasından daha korkunç ne olabilir?

Fuhşa bağlı toplumsal sefaleti, fiziksel acıları, hastalıkları, soyun biçimsizliklerini ve yozlaşmalarını bir yana bırakıp yalnızca, fuhşun insan psikolojisine etkisi sorunu üzerinde duralım. Zoraki satma ve yabancı okşayışlar satın alma kadar ruhu kurutan başka hiç bir şey olamaz. Fuhuş, gönüllerdeki aşkı söndürür. Fuhuş, normal insan düşüncelerini bozar, ruhu yoksullaştırır ve zehirler. Yaşanmış duyguların getirdiği, kişiliği zenginleştirerek geliştiren tutkulu aşk duygusu yeteneğini, bu en değerli şeyi alıp götürür. Kavramlarımızı bozarak, insan yaşamının temel öğelerinden biri olan aşk eylemini, çeşitli ruhsal heyecanların kesin bağdaşma noktası olan bu eylemi, utanç verici, aşağı, kabaca hayvansal bir şey gibi görmeğe götürür. Satın alınan okşamalardaki heyecan yoksunluğunun yarattığı psikolojik boşluğun, özellikle erkek psikolojisi üzerinde, acınacak yansımaları vardır: Gerçek cinsel esrimeyi yücelten (değerini artıran) tüm ruhsal öğelerin eksik olduğu fuhşa alışmış olan erkek, dar ve yavan bir psikolojiyle ve ancak 'indirgenmiş' ihtiyaçlarla kadına yaklaşmayı öğrenir. Kadının itaatkâr ve zoraki okşamalarına alıştığından, kadın ruhunda oluşan birçok ayrıntıyı anlamak için hiç bir çabada bulunmaz artık; kadın duygularını 'işitmekten' ve bu duygulardaki ayrıntıları yakalamaktan vazgeçer. Hoşgörü evlerinde şekillenen bu yalınkat erkek psikolojisi, ne çok kadın dramının doğmasına yol açmıştır! Fuhşun karanlık kanatları, 'özgürce seven' kadının başı üzerinde kaçınılmaz olarak açıldığı gibi, saf

ça âşık ve dolayısıyla sezgili ve istekli evli kadının ki üzerinde de açılır. Cinsel eylemde, uyumlu ve güçlü bir tutkunun kesin uzlaşmasını arayan kadınların aşk sevinçlerini, çekinmesizce zehirler.²

Normal kadının aşk birlikteliğinde aradığı, bütünlük ve uyumdur; fuhşun şekillendirdiği erkek ise aksine, aşk heyecanlarının çeşitli titreşimlerini büsbütün silip atarak yalnızca soluk ve tek biçimli fizik arzusuna boyun eğer, ve sonuçta her iki tarafta da sadece tatminsizlik ve manevî açlık duygusu kahr. Karşılıklı anlayışsızlık büyür ve kadının bireysellik düzeyi yükseldikçe cinsel bunalım da keskinleşir. Fuhuş, kesinlikle tehlikelidir, çünkü etkisi, kendi özel alanının bir hayli dışına yayılmaktadır.

«İnsanlığın fizyolojik yozlaşması sorunundan, cinsel hastalıklardan, soyun fizik olarak zayıflamasından söz etmesek bile, diyor Meisel-Hess, ruhsal içtepileri karartan, aşk bilincini kirleten ve bozan, kadın ve erkeğin birbirini gittikçe daha az anlamalarına, aldatma olmaksızın karşılıklı sevmeyi gittikçe daha az bilmeye neden olan psi-

² Meisel-Hess'in ileri sürdüğü, erkek psikolojisinin fuhuşla bozulması konusu, ki diğer bir olayın anahtarı durumundadır, şimdiye dek tümüyle karanlıkta kaldı. Erkeklerdeki, kadın psikolojisini hesaba katma alışkanlığının eksikliği, yalnızca kadın ruhuna dikkat etme konusundaki yeteneksizlikten ileri gelmiyor; ayrıca şu da var, bu alışkanlık, en samimi anlarda bile erkeği, şaşırtıcı bir saflıkla, kadındaki psikolojik heyecanları umursamaz hale getiriyor. Kadınlardaki birçok sinir hastalıklarının nedeni olan bu cins tatminsizlikleri, yalnızca doktorlar biliyor. Erkek psikolojisinin tümüyle içine işlediği edebiyatın, aşk ve aile dramlarının pek çoğuna ışık tutacak olan bu olguyu sessizce geçiştirmesi de çarpıcıdır. *Bir Yaşam* adlı romanında bu soruna değinme yürekliliğini gösteren de tek Maupassant oldu ve açıkladığı şeyler, erkeklerin çoğunda bön bir şaşkınlık uyandırdı.

kolojik etkeni, yine de düşünmek gerekir.»

Ancak üçüncü şekil olan serbest birliğin de, birçok karanlık yanı var. Bu birlik biçiminin yetersizlikleri, yansıyan niteliklerinden ileri geliyor: bugünkü erkek serbest birliğe, bir yandan yasal evliliğin diğer yandan fuhşun karanlık uçurumunun ürünü olan, yanlış ve sağlıksız bir ahlâk anlayışının bozduğu psikolojiyi getiriyor. Serbest aşkın önünde kaçınılmaz iki engel var: bireysel dünyamızın özü olan aşk sakatlığı ve gerçek manevî zevkler için vazgeçilmez olan zamanın eksikliği.

‘Sevmeye’ vakti yoktur bugünkü erkeğin. Rekabet, varolmak için çetin mücadele, ister küçük bir parça ekmek için, isterse çıkar yada kariyer için olsun dizginsiz bir kovalama zorunluluğu ilkeleri üzerine kurulmuş bir toplumda, istekli ve narin Eros’a (Aşk tanrısı) saygının yeri yoktur. Aspasia* güllerle dolu yatağında aşk sevinci ‘dostlarını’ boşuna bekleyecektir artık; kuşkusuz, manevî düzeyi ona lâayık olmayan kaba bir erkekle yatağına paylaşmaya izin vermeyecek ama, ‘manevî yönden asil’ olan bir erkeğin de Aspasia ile geçirecek zamanı olmayacaktır!

Meisel-Hess yaygın bir olayı belirtiyor haklı olarak: Bugünün erkeğı aşk-tutkusunu, karşılaşılabileceğı ‘en büyük mutsuzluk’ gibi, esas işlerinin gerçekleşmesine karşı bir engel olarak görüyor.

Bu temel işler şunlar; elverişli bir durumun, bir sermayenin, güvenli bir mevkiin, bir şöretin vb. elde edilmesi. Erkek, yaşamı içinde ‘en önemli’ olan şeyden onu ayırabilecek olan güçlü ve samimî bir aşk ilişkisinden korkuyor. Kaldı ki serbest birlik, yaşamın tüm karmaşıklıkları içinde, yasal evliliğin yada satın alınan ve geçiveren

Perikles’in güzelliğı ve zekâsıyla ünlü sevgilisi. (Çev.)

okşayışların istediğinden çok daha fazla zaman ve manevî güç istiyor.

Yalnızca buluşmalar bile, 'işler' için o denli değerli olan saatleri yutuyor. Ve salt aşk ilişkilerinin birleştirdiği çifti tehdit eden binlerce şeytan var; bir rastlantı, ani bir uyuşmazlık yetiyor ve ilişki kopuveriyor.

Serbest aşk, bugünün koşullarında ya ayrılmayla ya da yasal evlilik biçimine dönüşerek son buluyor.

Güçlü ve bilinçli, aşkı hayatî görevleriyle bütünleştirmeye yetenekli erkek henüz yok, diye düşünüyor Meisel-Hess. İşte bu yüzden biz, (bugünün erkeklerinin) **vakitlerini ağır işlere veren** keselerinin ağzını açıp bir metres tutmayı, yada kadına karşı görevini ona «adını vererek, yasal bir ailenin yükünü üslenerek yerine getirmeyi tercih ettiklerini görüyoruz...

Ancak, özellikle bağımsız çalışarak yaşamlarını sürdüren (gelişmiş ülkelerde bu tür kadınlar %30 40 oranındadır) kadınlar da aynı ikilem önünde bulunuyorlar: Ya aşk ya meslek. Çalışan kadının durumunu karmaşık hale getiren ek bir faktör de var: annelik. Gerçekler, bir yandan aşk ve annelik, diğer yandan meslek ve gönül eğitimi arasındaki kaçınılmaz çatışmanın varlığına inanmak için, dikkate değer kadınların yaşam hikâyelerini izlemek bile yeter. Bekâr bağımsız kadın bu yüzden, serbest aşk mutluluğu terazisine yalnız gönlünü değil sevdiği işi de koyar ve istekleri artar: fedakârlığının karşılığında erkekten, büyük bir ödün, 'en büyük armağan' olacak olan ruhunu ister.

Serbest birlik 'icdünya ile ilgili ödev' bilincinin yokluğundan yakınır; karmaşık toplumsal ilişkiler içinde serbest aşktan yana olanların sandıkları gibi, insanlığı cinsel bunalım çıkmazından bu birliktelik biçiminin kurtaraca-

ğını düşünmek için hiç bir neden yoktur. Zira bu kurtuluş ancak ve ancak, temel bir psikolojik eğitimle, insanlığın manevî içeriğini şartlandıran toplumsal temellerin tümünün dönüşümü sonucunda gerçekleşebilecek olan bir eğitimle mümkündür.

Meisel-Hess'in belirttiği sosyal politika alanındaki tedbirler ve reformlardan hiç biri, özde yeni şeyler değildi. Bunlar, bütünüyle sosyalist programın hak davalarını karşılamaktadır Kadının ekonomik bağımsızlığı, ana ve çocuğun geniş ölçüde korunması ve güvenliği, ekonomik temele dayanarak fuhuşla mücadele, dinsel nikâh yerine kolayca kaldırılabilir medenî nikâh, yasal ve yasal olmayan çocuklar diye bir kavramın bile bırakılması, toplumun sosyalist bir temel üzerinde yeniden kurulması. Sosyalistlerinkinin benzeri olan bu hak davalarını ortaya koyuşundan ibaret değildir Meisel-Hess'in değeri. Çok daha özde olan şey, cinsel gerçeğe ilgili dikkatli araştırmasında, bir sosyalist militan olmamasına rağmen, cinsel sorunun tek mümkün çözüm yoluna bilinçsizce varmasıdır. Eğer insanlığın 'sevgi potansiyeli'ni artırmaya götüren etkili bir yaratıcı güç aynı zamanda büyüyüp serpilmiyorsa, cinsler arasındaki yeni ilişkiler için vazgeçilmez yeni koşullar getirecek toplumsal reformlardan hiç biri, cinsel bunalımı çözemeyecektir.

Yüksek kavrayış yeteneği ve sezgi metodu ile Meisel-Hess de aynı tümevarıma ulaşmıştır. Cinsel ilişkiler alanındaki ruhsal şekillendirme ve eğitim konusunda toplumun tüm dikkatinin bu noktada toplanması gerektiğini anlamıştır.

Meisel-Hess'in belirttiği anlamda cinslerin birliği —karşılıklı derin bir kavrayış, ruh ve beden üzerine kurulu birlik—, insanlığın gelecekte de ideali olacaktır. Çün-

kü 'büyük aşk' üzerine kurulan evlilikte, bu büyük aşkın' kaderin seçtiği birkaç kişiye verilen ender bir armağan olduğunu da unutmamak gerekir. Büyük aşk, parlak ışınlarıyla yaşamımızı güneş gibi aydınlatan bu güçlü büyücü, sihirli değneğiyle ancak pek az kalbe dokunur; milyonlarca insan, büyülerinin tanrısal gücünü hiç bilmemiştir. Öyleyse, ne yapacaktır bu mirassızlar? Kendilerini, aşksız evliliğin soğuk kollarına mı bırakacaktır? Yoksa fuhşa mı? Yada şimdiki toplumda olduğu gibi, kırıyıcı bir ikilemin, ya büyük aşk, ya cinsel açlık ikileminin karşısında mı kalacaklardır?

Meisel-Hess şu yeni yolu araştırıyor Büyük aşkın eksik olduğu yerde onun yerini 'oyun-aşk' alır. Büyük aşkın tüm insanlığın bir parçası olması için, güç fakat jüceltici bir 'aşk okulu'ndan geçmek zorunludur. Oyun-aşk'da, insan psikolojisinde 'sevgi potansiyeli' birikimi aracı olarak bir tür okuldur.

Meisel Hess'in o denli büyük umutlar beslediği bu oyun-aşk nedir öyleyse?

Tüm insanlık tarihi sürecinde farklı biçimlerde oyun-aşk vardı. Bu duygunun başlıca öğelerine, Antik Yunan'da hafifmeşrep kadınla 'dostu' arasındaki ilişkilerde, Rönesans devrinin kibar fahişeleri ile 'koruyucu-sevgili'si arasındaki kusursuz aşkta, kuş kadar özgür ve bilinçsiz yosma işçi kızla öğrenci 'arkadaşı' arasındaki aşka değgin dostlukta, kolayca rastlayabiliriz. Evet bu, trajik yüzlü, yiyip bitiren, bütünüyle ve mutlak sahipliği isteyen Eros değildir ama, fizyolojik eyleme indirgenmiş kaba bir cinsellik hiç değildir. Dar düşünülmüş bir psiko-fizyoloji çerçevesi içindeki aşk, oyun-aşk olmayacaktır, diye yazıyor Meisel Hess.

Oyun-aşk titizdir. Yalnızca karşılıklı sempatiye da-

yanarak birbirine yaklaşan, birbirlerinden yaşam gülücüğünden başka bir şey beklemeyen insanlar, ruhlarına işkence edilmesine ve bunun cezasız kalmasına izin vermez, kişiliklerinin silinmesine yada iç dünyalarının bilmezden gelinmesine razı olmayacaklardır. Kişilerin birbirine karşı çok daha dikkatli, nazık, önceden düşünülecek davranmalarını isteyen oyun-aşk, bugün için tüm aşk duygularının belirtisi olan temelsiz bencilliği derece derece unutturacaktır insanlara. «Diğerinin ruhuna karşı dikkatli bir davranış, tüm sempati duygularını uyarak sevgiyi, duyarlılığı, inceliği geliştirir.»

Ayrıca oyun-aşk, sahip olmanın 'mutlaklığı' temel görüşünden hareket etmediği için, yalnızca kendi 'ben'lerinin diğerine yük olmayan, aksine yaşamı daha duru hale getiren bölümünü vermeye alıştıırır insanları. İnsanların böylece en üst derecedeki temizliğe ulaşabileceğini, bütünüyle kendini vermeye ancak derin duygu ve sabırla öğrenebileceklerini düşünüyor Meisel-Hess.

Bugün için, hepimizde bulunan aşırı eğilim, diğerinin tüm kişiliğine «ilk öpücükten hemen sonra» kastetmek, henüz hiç gereksinimi olmasa bile ruhumuzun yükünü «tamamiyle» ona taşıtmaktır. Oysa, sadece büyük aşkın kutsallığının bazı «haklar»a sahip olduğunu unutmamak gerekir.

Oyun-aşk yada aşka değgin dostluğun başka üstünlükleri de var; insanı aşkın yıkıcı belirtilerine karşı koruyor, bireyi köleleştiren, ezen tutkuya dayanmayı öğretiyor. Oyun-aşk bireyin korunmasına diğer bütün aşk biçimlerinden daha fazla katkıda bulunur, diyor Meisel-Hess. Oyun-aşkta, tutku dalgaları arasında kişiliğin yitişi, bu en büyük günah yoktur. Çağdaş insanlık, diğerinin 'ben'ini daima yutma açlığındaki bir tutkunun gölge-

sinde yaşıyor. Yeryüzü sâkininin âşıkça kendini beğenmişliklerine, Mars sâkininin (Lasswitz'in romanı) verdiği cevap şöyle «Duyguların kanatlı oyunları ile, tutkunun köleleştirici gücüne yenilmem, özgürlüğümü yitirmem ve seninle birlikte yeryüzüne inmem gerekecekti. (...) Belki daha büyük ve daha güzeldir yeryüzünüz, ama onun ağır havasında ölürdüm ben. Yürekleriniz de havanız gibi ağır. Oysa ben, sadece Numa'yım.»

Bizim dönemimizi belirleyen, «sevme sanatı»nın yokluğu. İnsanlar açık, parlak ve kanatlı denecek kadar hafif ilişkileri oluşturmayı kesinlikle bilmiyorlar; aşk dostluğunun değerinden haberleri yok. Bizim için aşk, ya gönül paralayan bir trajedi yada beylik bir vodvildir. İnsanlığı bu çıkmazdan çekip çıkarmak, onları güzel, parlak günlerde ve ağır sıkıntılar olmaksızın yaşamaya alıştırmak zorunludur. İnsan psikolojisi, ancak aşk dostluğu okulundan geçtikten sonra, karanlık yanlarından temizlenmiş büyük aşkı karşılamaya elverişli olabilecektir. Her aşk (pek tabii, hoyrat (kaba) fizyolojik eylem söz konusu değil) insan ruhunu değil yoksullaştırmak, aksine zenginleştirir. Esenlik dolu ve zengin sevme yeteneği olan insan kalbi, diyor Meisel-Hess, yenildikçe küçülen bir ekmek parçası değildir, «aşk, harcandıkça artan bir güçtür. Daima daha derinliğine, daima daha sık ve daima daha fazla fedakârlıkla sevmek, işte büyük gönüllerin çetin yolu.» Bizzat aşk büyük bir yaratıcı güçtür; onu duyan kişinin ruhu gelişir ve zenginleşir, ilham eden kişinininki gibi.

Aşk olmasaydı, insanlık kendini havada, yeteneksiz, zavallı hissedecektir. Hiç kuşkusuz insanlık, gelecekte de aşka saygı duyacaktır. Bugün bile insan, mücadele etmek, yaşamak, çalışmak ve yaratmak için, kendini 'ka-

nıtlanmış', 'kabul edilmiş' olarak hissetmek ihtiyacındadır. Sevildiğini hisseden kimse, kabul edildiğini (tanındığını) de hissediyor demektir. En üst düzeydeki yaşama sevinci işte bu bilinçten doğar. Ama 'ben'in bu kabul edilişi, kaba yalnızlığın sürekli tehdit eden hayali üzerindeki bu zafer, kesin olarak ancak fizyolojik arzusun kaba doyumu ile elde ediliyor, bugün için. «Bu açlığı dindirecek tek şey, sevilen varlıkla tam bir uyum duygusudur.» Tam bir sevinci yalnızca büyük aşk verebilir. İnsan ruhundaki aşk potansiyeli birikimi ne denli az, toplumsal ilişkiler ne denli sınırlı, insan psikolojisi dayanışma duyguları yönünden ne denli yoksul ise, aşk bunalımları da o kerte keskindir.

Bu aşk potansiyelini artırmak, büyük aşkı kabul edebilecek şekilde insan psikolojisini eğitmek ve hazırlamak, aşka değgin dostluğa düşen görev işte budur.

Oyun-aşk açıkça, büyük aşkın yerine geçmektedir; ancak, bunu 'yetersiz' bulanlar olacaktır. Bu durumda, diye cevaplıyor Meisel-Hess, bu kişiler çevrelerine bir göz atsinlar ve aşkın bugün ne ile yer değiştirdiğini görsünler büyük aşk kılığına girmiş fuhuş! Nice sonsuz iki yüzlülük, ne çok cinsel yalan birikimi var bu alanda! Yaşam içinden şöyle bir örnek alalım. İki nişanlı var ve arzuları aynı, ama haykırıyor katı ahlâk «henüz değil». Ve nişanlı erkek, okşamalarını arzulamayan ama kendini vermek zorunda olan fahişeye gidecektir, onu seven nişanlısı ise yasal yetki kâğıdını beklemek durumundadır o sırada. Üçüncü bir kişiyi, duruma hepten yabancı olan birini tenlerinin hizmetine sokmak yerine, sevinci birbirinde arayan, aynı arzusun ittiği bu iki varlıktan, daha doğal, daha ahlâkî nasıl olunabilir? Fuhuş, sosyo-ekonomik temel öğelere ilâveten, onu belirleyen ve insan ru-

huna derin olarak işlenmiş bir psikolojik faktörü de taşıyor Ruhun ve geleceğin özgürlüğüyle ödemek zorunluluğu olmadan, iç dünyasına yabancı olunan varlığa bütün 'ben'ini vermek gereksinmesi duymadan, aşk ihtiyacının tatmini. Bu doğal aşk içgüdüsüne de bir yer ayırmak gerekir. Her beceriksiz âşığın boynuna evlilik halkası geçirilemez. Dolayısıyla, aranan yolu oyun-aşk gösterebilir. Meisel-Hess «Ve eğer samimî olarak isteniyorsa, ahlâk ikiye bölünmüşlüğü ve cinsel yalan bir kenara atılabiliyorsa, kültürel evrimin yüksek derecelerine ulaşmış insanlık için, böyle bir çıkış yolu olasılığını yadsımaya götürecek hiç bir neden yoktur» diyor. Gerçekten, bir sıra toplumsal reform gerçekleştikten sonra (Meisel-Hess, manevî plandaki tüm dengelimleri için vazgeçilmez koşul olarak altını çiziyor bunların), iki varlığı birbirinin kollarına iten aşk esrimesinde caniyane olan bir şey bulunabilir mi?

Ayrıca, aşka değgin dostluğun sınırları oldukça genişleyebilir de. Çekicilikle, özgür sempatiyle birbirine yaklaşmış olan iki insanın, birbirlerini 'bulmaları' olasılığı hayli fazladır ve bu oyundan büyük bir aşk doğabilir. Demek ki yalnızca objektif koşulları yaratmak söz konusudur.

Meisel-Hess'in tüm dengelimleri ve pratik hak davaları nelerdir?

En başta toplum, cinsler arasındaki birliğin tüm şekillerini kabul etmeyi öğrenmelidir; ancak, soy'a zarar vermemek ve ekonomik etkenin boyunduruğu ile belirlenmiş olmamak şartıyla. İdeal, yine monogamik (tek eşli) evlilik olarak kalıyor, ama bu kez, büyük aşk üzerine temellenmiş olacak ve 'değişmez', donmuş olmayacaktır bu evlilik. İnsan psikolojisi ne denli çeşitliyse, değişiklik

o denli kaçınılmazdır. Evliliğin temel şekli, 'art arda gelen tek eşli evlilik' olmalıdır. Aşka değgin dostluk sınırları içinde, aşk birlikteliğinin çeşitli görünümleri de bulunabilir.

Meisel-Hess'in ikinci hak davası, analığın kutsallığının yalnızca sözde değil uygulamada da kabul edilmesidir. Toplum, kadının yaşam yolu üzerine, mümkün olan her türlü 'yardım istasyonu'nu koymak zorundadır. Ve bunu yaşamının en ağır döneminde onu manevî ve mad-dî olarak desteklemek için yapacaktır.

Sonunda, yaşam yoluna giren genç kıza verilen manevi donatım, daha özgür ilişkilerin «onu yıkacağı korkusu uyanmasın diye, yeniden ve mutlaka gözden geçirilmelidir.

Çağdaş eğitim, kadının yaşamını aşk duyguları içine hapsetmek eğilimindedir. 'Kırık kalpler', umudunu yitirmiş, ilk fırtınada yıkılan kadın yüzleri buradan geliyor. Çok yönlü yaşamın geniş kapılarını kadının önüne açmak, yüreğini dayanıklı kılmak, iradesini sertleştirmek gerekir. Aşkı, yaşamının temeli gibi değil fakat yalnızca kendi gerçek 'ben'ini açığa çıkarmanın bir aşaması, bir aracı gibi mütalaa etmesini ona öğretmenin zamanıdır. Bir aşk anlaşmazlığından, ezilmiş kanatlarla değil, ama daha güçlü bir yürekle çıkmasını erkek gibi, o da öğrensin. «İstendiği anda geçmişini bırakıp atmak ve yaşamı sanki yeni doğmuş gibi karşılamak», işte Goethe'nin öz-lü sözü. Ve daha şimdiden ışık parlıyor, şimdiden yeni kadın tipleri, yaşam hazineleri aşka sınır tanımayacak kadar zengin kadınlar geliyor. Aşk duyguları alanında, kayıklarını yaşam dalgalarının yönetmesine izin vermiyorlar; dümen, yaşam savaşı içinde sertleşmiş iradelerinin yani denenmiş bir pilotun ellerindedir. Ve «bir geç-

mişi var onun!» ünlemi, yeni kadın şöyle yorumluyor
«Ne tuhaf alın yazısı geğmişi olmamak!»

şüphesiz, bu kadınlara alışmak için vakit henüz çok erken; kuşkusuz, daha mkemmел bir toplumsal örgütlenmenin ürünü olacak yeni cinsel ağ hemen yarın başlama-yacak ve bezdirici cinsel bunalım bir dokunuşta zmlenmeyecek; yerini geleceğin ahlâkına hemen bırakma-yacak. Ama yol bulundu; arzulanan çıkış yeri tüm ge-nişliğince açıldı, uzaktan görünüyor...

Meisel Hess'in kitabı bize, cinsel ilişkilerin ve psiko-lojik dramların karmaşık labirentinde Aryan'ın ipini ve-riyor. Geriye, Meisel-Hess'in tmdengelimleriyle yükse-len sınıfın temel ödevlerinin karşılaştırmasını yapmak, ayrıntıları ayıklamak, bazı küçük yanlışları kaldırmak ve bu alanda da —cinsler arası ilişkiler ve aşk psikolojisi alanı— ilerlemekte olan ve kaçınılmaz zafere ulaşacak yeni kültürün, **proletarya kültürünün** tohumlarını ayırt etmeyi denemek kalıyor.

CİNSLER ARASI İLİŞKİLER VE SINIFLAR SAVAŞI³

Bugünkü insanlığın aklını ve yüreğini karıştıran yığınla sorun arasında cinsel sorun, hiç kuşkusuz ilk sıralarda yer alır. Efsane 'adaları'ndan başka her yerde, her toplumda, cinsler arası ilişkiler sorunu gittikçe daha ateşli ve acılı bir karakter kazanmakta. Bugünkü insanlık, hem keskinleşmiş hem de uzayıp gitmesinden, daha elverişsiz ve hastalıklı hale gelmiş bir bunalım, bir cinsel bunalım geçirmekte.

Uzun insanlık tarihi boyunca, cinsel sorunların toplum yaşamında bu ölçüde merkezî bir yer aldığı; cinsler arası ilişkilerin, sanki büyüğü gibi milyonlarca insanın azap çeken bakışlarını üzerinde topladığı; her alandaki yığınla sanatçıya ilham kaynağı olan cinsel dramların bu denli bitip tükenmez olduğu başka bir devir belki de bulunamaz.

³ Bölümün özgün başlığı.

Bunalım ne denli uzarsa, o denli süregelen (müzmin) bir karaktere bürünmekte; bugünkü duruma çıkar yol bulunamayışı bir o kadar artmakta ve insanlık, bu «uğursuz sorun»un çözümü olabilecek her türlü çarenin daha kızgınca üstüne atılmakta. Ancak, her yeni deneme, cinsler arasındaki ilişkilerin karmaşık yumağını bir kat daha dolaştırmaktan başka işe yaramıyor İnatçı düğümü çözmeyi en sonunda başartacak olan tek gücün yine bulunmadığı görülmekte. İnsanlık, korkuyla ve umutsuzlukla bir uçtan diğerine atılıyor ama, cinsel sorunun sihirli dairesi kapalı kalmaya devam ediyor.

Tutucu kesim, «eski güzel zamanlara dönmek, ailenin eski temellerini yeniden kurmak, cinsel ahlâkın geleneksel kurallarını pekiştirmek gerekir.» diye karar veriyor. «Zamanaşımına uğramış cinsel ahlâk yasasının tüm iki yüzlü yasaklarını yıkmak zorunludur; yararsız olan ve rahatsızlık veren bu köhne düşünceleri iskarta-ya çıkarmanın zamanıdır... Cinsel sorunun tek yasa koyucusu, herkesin bireysel bilinci, bireysel iradesidir.», burjuva bireyciliği yandaşlarının dedikleri de bu. «Cinsel sorunların çözümü ancak, temelden ele alınarak düzeltilmiş bir ekonomik ve toplumsal yapının kurulmasıyla mümkün olacaktır», diyerek güven verenler de sosyalistler; ama bütün bu geleceğe havalelerden anladığımız, henüz bizim bile yönetici ipi elimizde bulundurmadığımızdır.

Gerçekten, düğümü çözecek sihirli ucu bulup çıkarmak, en azından yerini belirtebilmek mümkün müdür, daha bugünden?

Bu araştırmanın yöntemini, bizzat insan toplumlarının tarihinde, çıkarları ve eğilimleri dolayısıyla karşıt sınıfların ve çeşitli toplumsal grupların kesintisiz müca-

delesinin tarihinde bulacağız. İnsanlık, koyu bir cinsel bunalım evresini ilk kez geçirmiyor; cinsel birlik alanında, bugün geçerli olan öğütlerdeki açıklık ve parlaklığın, yeni manevî idealler dalgasıyla silinmesi ilk kez olmuyor. İnsanlık, özellikle koyu bir cinsel bunalımdan Rönesans ve Reform devrinde de geçti; asaletinden gururlu, paylaşmasız egemen olmaya alışmış feodal aristokrasiyi güçlü bir toplumsal yer değiştirme geriye itti ve yeri, genişleyerek ve güçlenerek büyüyen yeni toplumsal güce, yükselen burjuvaziye bıraktı. Ortak ekonomisiyle, dediğini yaptıran kast kurallarıyla üyelerinin bireysel iradesini yutan ve aristokrat yaşamın bağrında doğmuş olan feodal toplumun cinsel ahlâk yasası, şekillenmekte olan burjuva sınıfının cinsel ahlâk yasasına, bu yeni ve hasım yasaya çarptı. Burjuvazinin cinsel ahlâk ilkesi, feodal yasanın temel ahlâk ilkelerine kökten karşıydı: Kast ilkesi yerine katı bir **bireyselleştirme** ilkesi konarak, küçük ailenin kapalı sınırları ortaya çıktı; ortaklaşa ekonomi için olduğu kadar bölgesel ekonomi için de karakteristik olan 'işbirliği' faktörü yerine, rekabet faktörü belirdi. Kast yaşamının her evresinde bulunan toplumcu düşüncenin son kalıntılarını, bireyselleştirilmiş, tekleştirilmiş **özel mülkiyetin** zafer kazanan ilkesi silip süpürdü. Yaşamın karmaşık laboratuvarı, eski kuralları yeni kalıba dökünceye ve hiç değilse şeklen bir uyuma varıncaya kadar duruma uyma yollarını arayan insanlık, yüzyıllar boyunca, düşünce açısından son derece farklı iki cinsel yasa arasında sendeleyip durdu.

Bununla birlikte, canlı ve renkli bu kargaşa döneminde, tüm keskinliğine rağmen bu cinsel bunalım, bugünkü kadar tehdit eder bir karakter taşımıyordu. Çünkü, özellikle Rönesans'ın büyük günlerinde, can çekişmek-

te olan ortaçağ toplumunun içeriği yoksul yaşamını canlı renklerle dolduran yeni manevî kültürün parıldayan ışıklarının olduğu bu yeni çağda, cinsel ahlâk bunalımını göreceli olarak sadece küçük bir toplum kesimi hissediyordu. Zamanın, nicelik olarak en önemli toplum katmanını oluşturan köylülüğün bu bunalımdan etkilenmesi, köylük yerlerde yüz yıllık uzun bir süreçte ekonomik temellerin dönüşüme uğraması ölçüsünde, ekonomik ilişkilerde evrimin gerçekleşmesi ölçüsünde ve ancak dolaylı yoldan oldu. Toplumun üst tabakalarında ise aksine, karşıt eğilimli iki toplumsal dünyanın kesin savaşı veriliyordu; hasım iki anlayışın idealleri ve kuralları çarpışıyordu; artan ve tehdit eden cinsel bunalımın kurbanları bu katmanlarda belirliyordu. Yeniliklere karşı olan, durağan temelli köylülük, geçmiş çağların denenmiş gelenek sütunlarına sağlamca dayanmaya devam ediyor, geleneksel cinsel ahlâkın donmuş yasasını ancak, aşırı bir zorunluluğun baskısı altında ekonomik yaşamının dönüşüme uğrayan koşullarına göre değiştiriyor, yumuşatıyor ve uydu-ruyordu. Burjuva toplumuyla feodal toplum arasındaki sert mücadele döneminde cinsel bunalım 'haraç veren tabaka'ya dokunmuyordu ve eski dayanaklar ne denli çok yıkılırsa, köylülük dededen kalma geleneklere sanki daha sağlamca sarılıyor gibiydi. Başları üzerinden geçen ve bastıkları toprağı bile sarsan sonu gelmez fırtınalara rağmen köylülük, ve özellikle Rus köylülüğü, yüzyıllar boyunca, cinsel ahlâk yasasının temel kurallarını ilkel durumunda korumayı başardı.

Bugünkü tablo ise farklıdır. Bu kez, cinsel bunalım köylülüğü korumuyor artık. Bu, 'ne sıra ne derece' tanımayan öyle bir bulaşıcı hastalık ki, saraylar ve villalardan işçilerin âdeta istif edildiğı semtlere atlıyor, sakin

burjuva evlerine giriyor, tek başına yaşayan Rus köylerinden geçiyor, kurbanlarını, Avrupa'daki bir burjuva villasından olduğu gibi, işçi ailenin nemli mahzeninden veya köylünün dumana boğulmuş kulübesinden de seçebiliyor. Cinsel bunalıma karşı 'ne savunma ne kilit' var. Bu bunalıma yalnızca, varlıklarını maddî yönden güvenlik altına almış olan toplumsal tabakaların tutulduklarını sanmak büyük bir hatadır. Cinsel bunalımın bulanık dalgaları hep artarak işçi konutlarının eşiğini aşıyor. Ve burjuvazinin incelmış dünyasında, psikolojik anlaşmazlıklara dönüşen dramlar, orada acılı bir keskinliğe bürünüyor.

Cinsel bunalım yalnızca 'mülk sahibi' olanların çıkarlarına dokunmakla kalmamış, bugünkü proletarya kadar önemli bir toplumsal tabakayı da aynı şekilde yakalamıştır. Açık bir şey bu. Buna rağmen bu temel ve acı veren sorunun bu kadar büyük bir ilgisizlikle karşılaşması gerçekten anlaşılmaz ve affedilmez bir şeydir. Geleceği kurmak için yaptığı atılımda işçi sınıfına düşen pek çok önemli görev arasında, hiç kuşkusuz, cinsler arasında en esenlikli, en mutlu ilişkileri kurmak da var.

İşçi sınıfının temel ödevlerinden birine karşı, bu affedilmez ilgisizliğimiz nereden geliyor öyleyse? Ortak bir çaba gerektirmiyor diyerek cinsel sorunu 'aile işleri' rafına iki yüzlülükle kaldırmamızı nasıl açıklamalı? Cinsler arası ilişkiler ve bu ilişkileri düzenleyen ahlâk yasasının işlenerek düzeltilmesi, sanki tarihsel akışın bütünü içinde toplumsal mücadelenin değişmez faktörlerinden biri olarak gözükmemiş gibi; cinsler arası ilişkiler, belirli bir toplumsal grup ile hasım toplumsal sınıflar arasındaki mücadelenin çıkış noktasını sanki temelden etkilememişler gibi!

Şimdiki insanlık dramı sadece, cinsler arasındaki birliğin kullanılagelen şekillerinin gözlerimizin önünde parçalanmasına dayanmıyor, yeni yaşam biçiminin bilinmeyen, gerçekleşmesi henüz mümkün olmayan geleceğe ait ideallerinin özlemine de dayanıyor. Kapitalist mülkiyet yüzyılıının, şiddetli sınıf savaşlarının ve bireysel ahlâk döneminin insanları olan bizler, uğursuz ve aldedilmez bir manevî yalnızlığın gölgesinde yaşıyor ve hâlâ düşünüyöruz... Uçsuz bucaksız, kalabalık, baştan çıkarıcı ve gürültülü şehirlerin ortasındaki bu yalnızlık, dostlar ve arkadaşlar arasındayken bile hissedilen yalnızlık, bugünün insanını, hastalığa kadar varabilen bir susamışlıkla diğer cinsten bir kişiye ait olan 'kardeş ruh' kuruntusuna götürüyor. Yalnızlığın koyu karanlıklarını, hiç değilse bir süre için, kovmanın sihirli gücüne, yalnızca aşkın sahip olduğu sanılıyor.

Belki hiç bir zaman, hiç bir devirde manevî yalnızlık, bu denli acılı bir keskinlikte olmadı, bugünkü kadar durdurulmaz biçimde hissedilmedi.

Oysa başka türlü olması da mümkün değildir. Uzak-tan ufacık bir ışık parlıyorsa, gece daha karanlıklaşıır.

Kolektifliğe, diğer bireylere hâlâ zayıf bir şekilde bağlı olan çağdaş bireycilerin gözleri önünde, yeni bir ışık parlıyor cinsler arası ilişkilerin, kör durumdaki fizyolojik etkenin yerine yaratıcı etkeni, arkadaşlık dayanışmasını geçirerek dönüşümü. Bugün varolan bireysel mülkiyet ahlâkı, gittikçe daha boğucu oluyor. Cinsel ilişkileri eleştiren çağdaş insan, zamanaşımına uğramış dış biçimlerin ve yürürlükteki ahlâk yasasının çok daha ötesine gidiyor. Çağdaş insanın yapayalnız ruhu, bu ilişkilerin özünden yenilenmesini istiyor, çağdaş bireycilerdeki soğuk manevî yalnızlık hayaletini kovabilecek olan

büyük aşkı, bu tek canlandırıcı ve yaratıcı gücü şiddetle arzu ediyor. Cinsel bunalımın şartlanmasının dörtte üçü sosyo-ekonomik dış ilişkilerden geliyorsa, dörtte biri de, mutlaka, egemen burjuva ideolojisinin büyük bir özenle işlediği, incelttiği, bireysel psikolojimizden gelmektedir. Alman yazar Meisel-Hess'in dediği gibi, çağdaş insanlık gerçekten 'aşk potansiyeli' yoksuludur. Her iki cinsin temsilcilerinin birbirini arayışı, **diğeri vasıtasıyla, diğerrinin aracılığıyla** fiziksel ve manevî zevklerin en büyük kısmını **kendine** ayırmak içindir. Âşık yada nişanlı erkek, sevilen kadında oluşan psikolojik durumu, duyguları ancak pek az düşünür.

Yüzyılımızın ayırt edici özelliği olan kaba bireycilik, belki de hiç bir alanda, cinsler arası ilişkiler alanında olduğu kadar açıklıkla ifade edilmez. Manevî yalnızlıktan kaçan insan, pek seyrek bulunan bir mutlulukla ısınmak, manevî yakınlık ve anlaşma için, sevmenin ve diğerr bir ruh üzerinde **hak** iddia etmenin yeteceğini safça hayal eder. Biz bireyciler, değışmez biçimde 'ben'imize tapmamız yüzünden kabalaşmış olan ruhumuzla sanıyoruz ki, en büyük mutluluğu —kendimizde ve yakınlarımızdaki büyük aşkı— ruhumuzun hazinelerini vermeden, yani karşılıksız yakalayabiliriz!

Sevilen varlığı, paylaşmasız, bütünüyle hak diye istiyoruz, oysa aşkın şu en basit formülüne saygı duyma yeteneğine bile sahip değiliz diğerrinin ruhuna yaklaşıırken en büyük saygıyı göstermek. Cinsler arasında daha şimdiden beliren ve tam özgürlük, eşitlik ilkesiyle gerçek dayanışma ilkesi, bu iki yeni ilke üzerine kurulan yeni ilişkiler, bu formülü derece derece kafamıza sokacaktır. Oysa şimdi, manevî yalnızlığın soğuk etkisine insanlık hâlâ boyun eğiyor ve yeni varoluş koşullarının şekillen-

direceği dayanışma duygularının tüm insan ilişkilerine gireceği bu en güzel çağın, henüz sadece düşünüy kurabiliyor. İnsan psikolojisinde temel reform olmadan, 'aşk potansiyeli' artmadan cinsel bunalım çözölmez. Ancak bu ruhsal reform, sosyo-ekonomik ilişkilerimizin sosyalist temeller üzerinde kökten ve bütünüyle yeniden örgütlenmesine bağlıdır. Bu «eski gerçek»in dışında, çıkış yolu yoktur.

Gerçekte, şimdiki insanlığın denemekte olduğu bütün birlik biçimlerine rağmen, cinsel bunalım asla hafiflemedi. Tarihte bu kadar çeşitli birlik biçimi görülmedi bir yanda durağan ailesiyle çözölmez evlilik ve yanında geçici özgür birliktelik; evlilikte gizli eş aldatma ve genç kızın sevgilisiyle ortak yaşamı; 'yoz' evlilik, iki, üç ve hatta dört eşli karmaşık evlilik biçimi ve bütün bunlardan başka, bütün çeşitleriyle fuhuş. Nihayet köylüde, küçük burjuvada, bireyci burjuva ailesinin dağılma kurallarıyla kast örfleri kalıntılarının karışımı içinde, eş aldatmanın ayıplanması ve kayınpederle gelini arasında karı-koca yaşamı, genç kız için özgürlük ve daima aynı 'çifte ahlâk', yanyana. Bugünkü birliktelik biçimleri çelişkili ve karmakarışıktır; ahlâk ilkelerinin sağlamlığı inancını koruyan insanın, bu çelişkiler içinde yolunu bulmayı, birbirini yıkan uzlaşmaz tüm manevî öğütler arasında çözüm aramayı nasıl başardığı, doğrusu sorulmaya değer. Alışılmış «yeni ahlâka göre yaşıyorum» doğrulamasının da bir değeri yoktur. Çünkü, bu 'yeni ahlâk' henüz biçimlenme sürecindedir. Şimdilik görev, şekillenmekte olan ahlâkı belirtmek, bugünkü çelişkili cinsel kuralların kaosunda, yükselen devrimci sınıfın düşünce biçimine başabaş gelen ilkelerin sınırlarını yakalamaktan ibarettir.

Bugünkü psikolojinin temel yanlışı olan aşırı bireyciliğe, derin saygı payesine ulaşmış ben-merkezciliğe ek olarak, cinsel bunalımı ağırlaştıran diğer iki tipik psikolojik etken daha var diğeri üzerinde **mülkiyet** hakları düşüncesi ve cinsel alanla birlikte, yaşamın tüm alanlarında, cinsler arası eşitsizlik önyargısı. Burjuva sınıfının kendi üstüne kapalı ve tümüyle özel mülkiyet temeli üzerine kurulmuş bireysel aile ideali ile oluşan ahlâk yasası, eşlerdeki dokunulmaz mülkiyet düşüncesini özenle işledi. Bu düşüncenin insan psikolojisine aşılınmasıyla, burjuvazi yetkinliğe ulaştı. Evlilikteki mülkiyet anlayışı şimdi, cinsel ilişkilerin aristokratik yasasından çok daha ötelere uzanıyor. Fakat ilkelerine uygun olarak evrim geçiren uzun tarih dönemi boyunca, kocanın karısı üzerindeki mülkiyeti (kadının kocası üzerinde salt (mutlak) mülkiyet hakları yoktu) sadece fiziksel sahiplikte kalıyordu. Evli kadın kocasına, fiziksel yönden sadık kalmak zorundaydı ama, gönlü kendine aitti.

Senyörler bile eşlerine, platonik âşıklar edinme, şövalyelerin ve saz şairlerinin 'hayranlığını' kazanma hakkını tanıyordu. Kadının yalnızca fizik 'ben'ine değil 'ruhsal ben'ine de sahip olma ideali, sevilen varlığın ruhsal ve manevî dünyası üzerinde mülkiyet hakkına sahip olmayı kabul eden ideal bütünüyle, toplumsal egemenliği için verdiği mücadele evresinde dengesini ve gücünü güvence altında tutan ailenin temellerini pekiştirmek amacıyla, burjuva sınıfınca şekillendirilmiş ve işlenmiştir. Ve biz bu ideali yalnızca miras olarak devralmadık, onu sarsılmaz 'mutlak' ahlâk diye ilân etmeye de hazırız! Mülkiyet düşüncesi, yasal evlilik sınırlarının bir hayli ötesine uzanmış, en 'özgür' aşk birlikteliğine kadar giren, kaçınılmaz bir faktördür. Bugün, özgürlüğe karşı büyük 'teorik'

saygılarına rağmen âşıklar, sevilen kişideki fizyolojik sadakat bilinciyle asla yetinmiyorlar. Yalnızlığın tehdit edici hayalini içimizden kovalım diye, gelecekteki insanlık için anlaşılmaz olacak olan bir yırtıcılık ve incelik yok-sunluğuyla, sevilen varlığın ruhuna zorla dalarak onun en gizli ruhsal 'ben'i üzerinde haklar istiyoruz. Çağdaş âşık, fiziksel bir sadakatsizliği manevî olandan çok daha kolayca affedecektir: ve kendi özgür birliğinin sınırları dışına savrulan manevî bölümleri affedilmez bir hırsızlık olarak görecektir.

Bu konuda, üçüncü kişiye karşı saf ve değişmez kabaklıkları vardır âşıkların. Şaşkınlık veren şu olguyu kuşkusuz hepimiz fark etmişizdir: Aralarındaki uygunluğu ancak anlayacak kadar zamanları olmuş iki sevgilinin her biri, vakit geçirmeksizin, diğerinin daha önceki kişisel ilişkileri üzerinde hakkı olduğunu kabul ettirmeye, diğer kişinin en özel, en kutsal yaşamına girmeye davranıyor. Daha dün birbirine yabancı olan, yalnızca ortak aşk heyecanlarıyla birbirine bağlanmış iki varlık, diğerinin ruhu üzerine elini koymak, bu bilinmeyen, gizemli, geçmişin silinmez görüntülerini taşıyan ruhu istediği gibi kullanmak, oraya kendi eviymiş gibi yerleşmek için acele ediyor. Birleşmiş çiftin bu karşılıklı sahiplik düşüncesi, belki de artık hayret bile etmeyeceğimiz fakat o kadar anormal olan şu olgudan çok daha uzaklara yayılıyor: genç eşler daha dün kendi özel yaşamlarını sürdürüyordu; oysa bugün, biri diğerinin mektuplarını açıyor, yalnızca birine yakın olan üçüncü bir kişinin mektupları, böylece ortak mülkiyet oluyor. Böyle bir 'içli dışlılık' ancak, denenmiş bir dostluk, uzun ortak yaşam süresinde kazanılan gerçek bir manevî birliktelik varsa düşünülebilir. Oysa burada yapılan şey bu içli dışlılığın dalavere ile yer değiş-

tirmesidir; iki insan arasındaki fiziksel yakınlığın, manevî varlık üzerinde de mülkiyet hakkını içermeye yeterli bir neden olduğu şeklinde çarpıtılmış bir düşüncenin ürünü olan bir yer değiştirmedir bu.

Çağdaş insan zihniyetini bozan ve cinsel bunalımı artıran ikinci etken, cinslerin eşitsizliği, cinslerin haklarının eşitsizliği, psiko-fizyolojik heyecanlarının değerindeki eşitsizlik anlayışıdır. Burjuva aristokrat yasalarına özgü olan çifte ahlâk, yüzyıllar boyunca erkek ve kadın psikolojisini öyle zehirledi ki, bu zehirden kurtulmak, burjuva ideolojisinden miras kalan, eşlerin mülkiyeti ile ilgili düşüncelerden kurtulmaktan daha da zor.

Cinslerin eşitsizliği anlayışı, psiko-fizyoloji alanında bile, özdeş bir eylem için cinse bağlı olarak, çoğunlukla farklı ölçüler uygulamaya zorluyor. Burjuva cephesinin «en ileri düşünceli,» yürürlükteki ahlâk yasasının buyruklarını uzun süreden beri aşmış olan insanı bile, bu noktada, bir davranışın erkeğe yada kadına ait olmasına göre, farklı yargılara vardığını kolaylıkla gözlemleyecektir. Şu kaba örnek bunu göstermeye yeter: bir burjuva entellektüelinin, bir bilgin, bir politikacı yada sosyal etkinliği olan bir erkeğin, tek kelimeyle bir 'kişilik sahibi'nini aşçı kadınla ilişki kurduğunu ('hayli yaygın bir olay') ve hatta onunla yasal bir evlilik yaptığını düşününüz. Bu olay, söz konusu 'kişilik sahibi'ne karşı burjuva toplumunun davranışını değiştirecek, onun ahlâk nitelikleri üzerine en ufak bir gölge düşürecek midir? Elbette ki, hayır! Şimdi, başka bir durumu düşününüz: Saygı duyulan bir burjuva kadını —profesör, doktor, yazar— bir uşakla ilişki kuruyor ve bu 'skandal' yetmiyormuş gibi, birlikteliğini yasal evlilikle de sağlamlaştırıyor. O zamana kadar saygı duyulan kadının bu eylemi karşısında burjuva top-

lumunun davranışı ne olacaktır? Pek doğaldır ki, 'hor görü'yle karşılayacaktır onu. Ve şuna da dikkat edin: eğer, üstelik kocasının (uşak yani) hoş bir dış görünüşü, yada başka 'fiziksel avantajlar'ı varsa, durum daha da ağırlaşacak, «nerelere kadar düştü bu kadın!» yargısına varacaktır iki yüzlü burjuvazi.

Burjuva toplumu, fazla bireyselce seçim yapan kadını affetmez. Bu da bir çeşit atadan kalma kuraldır; Kast törelerinden miras kalan geleneği sürdüren burjuva toplumu, kadının seçim yaparken derece ve sıraları, aile öğütlerini ve aile çıkarlarını hesaba katmasını istemektedir. Kadını aile hücrelerinden özgürleştirmeyi, onu ailesel erdem ve ödevlerin kapalı dairesi dışında, kendine özgü bir kişi olarak nitelendirmeyi bilmez.

Kadının koruyuculuğu yönünden çağdaş toplum, eski düzenden daha da ileriye gitmiştir; kadına sadece evlenme öğüdünü vermekle kalmamış, yalnızca ona 'yaraşır' insanları sevmesini de öğütlemiştir. Oysa, entellektüel ve manevî düzeyi yüksek erkeklerin, kendi değerlerini hiç bir şekilde karşılamayan değersiz ve boş bir kişiyi yaşam arkadaşları olarak seçtiklerini görüyoruz. Ve bu olayları, üzerinde bile durmaksızın normal koşullar gibi alıyoruz: Olsa olsa, «dostlarının, herhangi bir Durand yada Dupont'un bu denli tahammül edilmez bir kadınla evlenmesine, acıdıklarına» tanık oluyoruz. Ama kadın söz konusu olduğunda, sitemle bağırıyoruz: «X... yada Y... kadar önemli bir kadın, böyle değersiz birini nasıl sevebildi... Bu X... yada Y... nin zekâsından şüphelenmek gerekir gerçekten!»

Nereden geliyor bu çifte ölçüt? Onu belirleyen nedir? Bu kesinlikle, insanlığa yüzyıllar boyunca aşılana, cinslerin değer eşitsizliği düşüncesinin, bizim zihniyetimize organik olarak girmesinden ileri geliyor. Kadını, psiko-fiz-

yolojik heyecanlarından bağımsız bireysel yetenekleri ve kusurlarıyla bir **kişilik** olarak değil, ama yalnızca erkeğin bir **yedeği** gibi değerlendirmeye alştık. Koca yada sevgili olan erkek, kadının üzerine yansıtıyor ısınıını; kadının ruhsal ve manevî yapısını belirten gerçek öge diye mütalaa ettiğimiz, kadının kendi özü değil, yansıttığı erkektir. Erkek kişiliğinin evrime uğratılması sürecinde toplum, cinsel alanla ilgili eylemlerinden peşinen soyutluyor onu. Kadının kişiliği ise aksine, cinsel yaşamıyla sıkı sıkıya bağlı olarak değerlendiriliyor. Bu değerlendirme tarzı, yüzyıllar boyunca kadının oynadığı rolden ileri geliyor; ve bu temel alandaki değerlerin yeniden gözden geçirilmesi ancak derece derece yapılıyor yada daha çok öneriliyor. Bu yanlış ve iki yüzlü anlayışı hafifletmeye katkıda bulunacak tek şey, kadının ekonomik rolündeki değişim ve bağımsız çalışma yoluna girişi olacaktır.

Aşırı bir ben-merkezcilik, eşlerin birbiri üzerinde mülkiyet hakları düşüncesi, psiko-fizyolojik alanda cinslerin eşitsizliği anlayışı, çağdaş psikolojiyi bozan bu üç temel etken, cinsel sorunun çözümüne götüren yolu tıkamaktadır. Bu büyümlü halkayı açan anahtarı insanlık ancak, psikolojisinde ince heyecanları biriktirdiği zaman, ruhunda 'aşk potansiyeli' arttığı, evlilikte ve serbest birliktelikte özgürlük anlayışı gerçekten sağlamlaştığı, cinsler arasındaki ilişkilerde geleneksel eşitsizlik ve bağımlılık anlayışı üzerinde arkadaşlık ilkesi zafer kazandığı zaman, ancak o zaman bulabilecektir. Psikolojimizde yenden bir temel eğitim olmaksızın cinsel sorun çözümsüzdür.

Ancak, böyle bir ön koşul, temelsiz bir ütopya değil midir ve bunu idealist hayalcilere bırakmak gerekmez mi?

Peki, deneyiniz öyleyse insanlığın 'aşk potansiyeli'ni yükseltmeyi! Bilinmeyecek kadar eski zamanlardan beri, Bu da ve Konfiçyüs'ten İsa'ya kadar bütün ulusların bilgeleri, bu göreve kendilerini adamadılar mı ve bununla birlikte insanlığın bağrında aşk potansiyelinin arttığı söylenebilir mi? Cinsel bunalım sorununu böyle iyi dilekli kuruntulara indirgemek, sadece güçsüzlüğünü itiraf etmek ve sihirli anahtarı aramaktan vazgeçmek anlamına gelmez mi?

Acaba böyle midir? Psikolojimizin, cinsel ilişkiler alanında yeniden temel bir eğitime tâbi tutulması, asla gerçekleşemeyecek, yaşam pratiğinden o denli uzak bir şey midir gerçekten? Oysa şimdi tam tersine, güçlü toplumsal ve ekonomik yer değiştirmenin açıkça yapıldığı bu anda, duygu alanında, yeni yaşam ilkelerinden doğan ve daha yukarda belirtilen isteklerle uyum halindeki koşulları gözlemiyor muyuz?

Burjuvaziyi ve onun sınıf ideolojisini, cinsel ahlâkla ilgili bireyci yasasını tahttan indirerek ilerleyen bir diğer sınıf, yeni bir toplumsal grup var. Yükselen bu öncü sınıf, kendi toplumsal görevlerine sıkı sıkıya bağlı olan cinsler arası yeni ilişkilerin tohumlarını da bağrında taşıyor, zorunlu olarak.

Sosyo-ekonomik ilişkilerin gözlerimizin önünde oluşan karmaşık evrimi, kadının toplumsal yaşam içindeki rolüyle ilgili tüm kavramlarımızı altüst ederek, burjuva ahlâk temellerinin tümünü param parça ediyor ve sonuçta, çelişkili gibi görülen iki olgu getiriyor.

Bir yandan, dönüşüme uğramış toplumsal ekonominin yeni koşullarına uymaya çalışan insanlığın, ya eski biçimleri yeni içerikle doldurarak korumaya eğilimli çabasını (çözülmez, katı şekilde monogamik ama fiilen eşlerin öz-

gürlüğünü kabul eden evliliğin, dış biçimini koruma) ya da aksine, burjuva evliliğinin ahlâk yasasının bütün öğelerini taşıdığı halde, yeni biçimlerin kabulüne eğilimli çabasını («serbest» eşlerin birbiri üzerindeki mülkiyet hakları ilkesinin yasal evliliktekinden daha geniş anlamlı olduğu serbest birliktelik biçimi) gözlemliyoruz. Diğer yandan, cinsler arasındaki yeni birlik biçimlerinin, dış görünüşleri dayandıkları fikirler kadar belirgin olmayan yeni biçimlerin, ağır ama güçlü belirişini görüyoruz. İnsanlık bu yeni idealleri kuşkuyla yokluyor. Belirgin sınırlar, geleceğin kalelerini almakla yükümlü proletaryanın görevlerine onları sıkı sıkıya bağlayan karakteristik çizgiler henüz eksik olduğu halde, bu idealleri kabul ettirmek için onları yakından incelemek yetecektir. Çelişkili cinsel kurallar labirentinde, cinsler arasında geleceğin daha esnekli ilişkilerinin, insanlığı cinsel bunalımdan kurtarmayı vaat eden ilişkilerin filizlerini bulmak isteyen her kişi, incelmış bireyci psikolojileriyle birlikte ‘kültürlü’ semtleri terk etmeli; işçilerin dar konutlarında kapitalizmin ürünü olan karanlığa, korkunçluğa, göz yaşlarına ve bedualara karşın fışkırmaya başlayan canlı kaynaklara göz atmalıdır.

Ve orada, zor ekonomik koşulların baskısı ve sermayenin dizginsiz sömürüsünün boyunduruğu altındaki işçi sınıfında, az önce sözünü ettiğimiz şu ikili süreç dikkati çekecektir: Varolan gerçeğe pasif uyum ve aktif karşı koyma. Kapitalizmin yıkıcı etkisi, işçi ailesinin tüm temellerini param parça ederek proletaryayı, içgüdüsel olarak çevre koşullarına uyma zorunda bırakır. Ve cinsler arası ilişkiler alanında, diğer toplumsal sınıflarda meydana gelenlere benzer olaylar dizisine olanak verir. Düşük ücret baskısı altındaki işçinin evlenme yaşı, sürekli olarak

ve kaçınılmaz biçimde yükselir. Eğer, yirmi yıl önce işçinin ortalama evlenme yaşı yirmiiki ile yirmibeş arasında sanılıyor idiyse, bugün ancak otuz yaşlarına doğru bir aile kurmaktadır proleter. Ve kültürel gereksinimleri geliştikçe işçi, kültürel yaşam ritmini izlemek, tiyatroya, konfereanslara gitmek, gazete okumak, özgür zamanını sendikal mücadeleye, politikaya yada sevdiği bir işe —sanat, edebiyat vb.— adanmak olanaklarına daha çok değer vermekte, evlenme yaşı da o ölçüde ilerlemektedir. Ancak, fizyolojik gereksinimler kese hesabına girmez; savsaklanamaz, unutulmaya bırakılamaz. Bekâr işçi, burjuva bekârının yaptığı gibi fuhşa yönelir. Bu tür olaylar, işçi sınıfının, varlığının elverişsiz koşullarına pasif uyumu alanıyla ilişkilidir. Başka bir örnek verelim: bir işçi evleniyor. Ancak, önünde hep aynı engel var, ücretlerin düşük düzeni işçi ailesini, burjuva ailelerin yaptığı gibi doğumları düzenleme zorunda bırakıyor.

Çocuk (evlât) öldürmelerin yaygınlaşması, fuhşun artması hep tek ve aynı düzenin olgularıdır; işçiye çevreleyen cehennemî gerçeğe **pasif** uyum araçlarıdır. Ve bu süreçte, proletarya için ayırt edici olan hiç bir şey yoktur: aynı uyum, dünya ölçüsündeki kapitalist evrim sürecine girmiş tüm sınıf ve katmanlar için de söz konusudur.

Ayırım çizgisi ancak, **aktif ve yaratıcı ilkeler** için içine girdiği yerde, artık bir uyum değil, ama baskı yapan gerçeğe karşı tepki gösterildiği yerde, yeni ideallerin doğduğu ve açığa vurulduğu, cinsel ilişkilerin yeni bir düşünceyle çekingen denemelerde şekillendiği yerde başlıyor. **Bu aktif tepki süreci ancak, işçi sınıfı içinde oluşabilir.**

Bu, diğer sosyal sınıf ve tabakaların —özellikle, toplumsal varoluş koşulları nedeniyle işçi sınıfına en yakın durumda olan burjuva entellektüellerinin— yükselen işçi

sınıfının derinliklerinde yaratılıp geliştirilen yeni öğeleri almadığını belirlemez. Cinsler arasındaki birliğin ölmekte olan ve bundan ötürü de güçsüz biçimleri içinde, yeni bir yaşamın müjdesini veren içgüdüsel arzulu burjuvaziyi, işçi sınıfının kendi içinde taşıdığı bu yeni güçler alıp götürüyor. Ancak, ne idealler ne de proletarya tarafından derece derece işlenen cinsel ahlâk yasası burjuva sınıfının esas isteklerini karşılamamaktadır. İşçi sınıfının gereksinimlerinden doğan cinsel ahlâk bu sınıfın toplumsal mücadelesinin bir aracı olunca, burjuvazinin 'yenilikler' diye gördüğü şeyler toplumsal egemenliğini kesin olarak yıkmaktan başka bir işe yaramıyor. Bunu bir örnekle aydınlatalım.

Burjuva entellektüellerinin çözülmez evlilik yerine medenî nikâhın daha kolay çözülebilen, daha serbest bağlarını koymaya kalkışması, burjuvazinin toplumsal dayanıklılığı olan tekeşli - mülk sahibi ailenin vazgeçilmez temellerini sarsmıştır.

İşçi sınıfı için aksine, cinslerin birliğinde daha çok esneklik ve daha az sağlamlık tamamen uyum halindedir. Ve hatta bu durum doğrudan doğruya işçi sınıfının temel ödevlerinden ileri gelir. Evlilikte bağımlılık faktörünü inkâr, burjuva ailenin son yapay bağlarını da koparır. Oysa, bir sınıfın üyelerinden birinin diğerine bağımlılığı faktörü, aynen mülkiyet faktörü gibi, proletarya psikolojisine temelden aykırıdır. Devrimci sınıf, üyelerinden birini, ayrı ve tek bir aile hücrelerine değil her şeyden önce sınıfın çıkarlarına hizmet etme ödeviyle yükümlü bağımsız temsilcisini 'bağlamak'ta yarar görmez. Ailenin ve sınıfın yararları dolayısıyla sık sık çıkan çatışmalar —örneğin grevlerde, mücadeleye katılmada— ve bu durumlarda proletaryanın uyguladığı manevî ölçü, yeni proleter ideo-

lojisinin temelini belirler, hem de yeterince açık bir biçimde.

Saygı duyulan bir maliyecinin şirketin kritik bir anında, ailesinin çıkarı için sermayesini çektiğini düşünün. Burjuva ahlâkının bakış açısına göre bu eylemin değerlendirilişi bellidir. «Aile çıkarları» birinci sırada (planda)'dır. Şimdi bu görüş açısıyla karşılaştırmak üzere, arkadaşlarının aksine, ailesini açıktan kurtarmak için grev sırasında çalışmaya giden bir grev kırıcısına karşı işçilerin davranışını alınız. Burada sınıf çıkarları birinci sıradadır. Şimdi de, aşkı ve ailesine karşı fedakârlığı sayesinde karısını, ev ilişkilerinin dışındaki tüm ilişkilerden uzaklaştırmayı ve onu kesin olarak çocuklarının ve mutfağının bakımına bağlamayı başarmış bir burjuva kocayı gözönüne getiriniz. Bu durumda burjuva yargısı, «ideal bir aile kurmasını bilen ideal bir koca» olacaktır. Oysa sınıf bilincine sahip fakat karısının bakışlarını toplumsal mücadeleden çevirmeye çabalayan bir üye karşısında işçilerin davranışı ne olacaktır? İşçi sınıfı ahlâkı, bireysel mutluluğun ve ailenin hesabına, evin duvarları dışında açılan yaşama kadının katılmasını isteyecektir. Kadını eve bağlamak, aile çıkarlarını birinci sıraya koymak, eşlerin birbiri üzerinde mutlak mülkiyet hakları olduğu düşüncesini yaymak, bütün bunlar işçi sınıfı ideolojisinin, dayanışmanın, arkadaşlığın temel ilkesini bozan, sınıf toplulukları zincirini kıran eylemlerdir. Bir kişinin diğer bir kişiye sahip olması anlayışı, tek ve aynı bir sınıfın üyelerinin bağımlılığı ve eşitsizliği düşüncesi, proletaryanın temel ilkesi olan arkadaşlığın özüne ters düşer. Yükselen sınıfın ideolojisinin temeli olan bu ilke, proletaryanın cinsel ahlâkı ile ilgili, şekillenme halindeki yeni yasaya rengini vermekte ve onu belirlemektedir: Bu ilke yardımıyla

insan psikolojisi, mülkiyet duyguları yerine dayanışma ve özgürlük duygularının, eşitsizlik ve bağımlılık yerine arkadaşlık duygularının birikimi doğrultusunda dönüşüme uğruyor.

Ekonomik evrimin bir önceki döneminin maddî kültüründen farklı bir maddî kültürden doğan ve yükselen her yeni sınıfın, **insanlığın bütünü**nü, bu sınıfa özgü yeni bir ideoloji ile zenginleştirdiği eski bir gerçektir. Cinsel ahlâk yasası da bu ideolojinin bütünleyici bir parçasıdır. Bütün bunlara rağmen, «proleter töre bilimi» ve «proletaryaya değgin cinsel ahlâk» sözlerinin sarf edilmesi yeterlidir, şu beylik cevabın yapıştırılması için: Proletaryaya değgin cinsel ahlâk bir üst yapıdır sadece, ekonomik temelin tümü değişime uğramadıkça ona yer olamayacaktır! Oysa tarih deneyi bize öğretiyor ki, bir sosyal topluluğun ideolojisinin ve dolayısıyla de cinsel ahlâkının özümlemesi, bu topluluğun karşı toplumsal güçlere karşı **hatta mücadele sürecinde** oluşuyor.

Yükselen sınıfın görevlerine cevap veren, bu sınıfın engin derinliklerinde yaratılmış yeni manevî değerler yardımıyla bu sınıf, mücadelede toplumsal durumunu pekiştirebilir; hasım toplumsal gruplar üzerindeki iktidarını görkemli bir biçimde kazanabilmesi ancak, yeni ilkeler ve yeni idealler yoluyla olabilir.

İşçi sınıfının özgür çıkarlarının ürünü olan temel ahlâk ölçütünü araştırmak ve onunla, doğmakta olan cinsel ilkelerin uyumunu sağlamak ödevi işçi sınıfı ideologlarına düşüyor. Ancak toplumsal derinliklerde oluşan, yeni gereksinimlerden, yeni idealler ve biçimlerden oluşan yaratıcı süreci kabul ettikten sonra, ancak yükselen öncü sınıfın cinsel ahlâkının temellerini engellerden kurtardıktan sonradır ki, cinsler arası ilişkilerin çelişkili kaosu için-

de yol bulmak, cinsel sorunun dolaşık yumağını çözmek mümkün olacaktır. Bunu anlamanın zamanı gelmiştir. Yükselen sınıfın temel görevleriyle uyum hâline getirilmiş cinsel ahlâk yasasının, bu sınıfın mücadele içindeki durumunu güçlendiren etkili bir araç olabileceğini hatırlamanın da zamanıdır. Bunu bize tarih deneyi öğretiyor. Hem, işçi sınıfının çıkarları, sosyalist düzen ve cinsler arasında daha tam, daha mutlu yeni ilişkiler için bu araçtan niye yararlanılmasın?

PROLETARYA İDEOLOJİSİ VE AŞK

Kanatlı Eros'un Yeri¹ **(Emekçi Gençliğe Mektup)**

1 — Topluma değgin ruhsal etken olarak aşk.

Proletarya ideolojisinin 'aşk'a hangi yeri uygun gördüğünü soruyorsunuz bana, genç arkadaşım. Sizi şaşırtan şey, emekçi gençliğin bugün, emekçiler topluluğunun karşılamak zorunda olduğu büyük işlerden daha çok «aşkla ve ona bağlı tüm sorunlarla» uğraşmasıdır. Eğer böyleyse (uzaktan, yargılamak zor benim için), bu olaya bir açıklama arayalım, belki o zaman, şu ilk soruya daha kolayca bir cevap bulabiliriz: işçi sınıfı ideolojisinde aşkın yeri nedir?

Sovyet Rusya'nın iç savaşta yeni bir evreye girdiğinden şüphe yok; devrimci cephe, burjuva ve proleter olmak

Yazının başlık ve arabaşlıkları Aleksandra Kollontai'nindir.

üzere iki ideolojinin, iki kültürün savaş alanına geçmiş bulunuyor. Bu iki ideolojinin bağdaşmazlığı gittikçe daha açık görülüyor; kökten farklı bu iki kültürün uyuşmazlığı gittikçe daha keskinleşiyor.

Siyasal ve ekonomik alanda sosyalist ilkelerin ve ideallerin zaferiyle, aynı zamanda, dünya anlayışında, duygularda, çalışan insanların ruhsal yapısında da bir devrimin tamamlanması kaçınılmazdır. Daha şimdiden yaşam karşısında, toplum, iş, sanat, 'yaşam kuralları' (yani ahlâk) karşısında yeni bir davranışı gözlemek mümkün. Cinsler arası ilişkiler, bu yaşam kurallarının bütünleyici kesimidir. Manevî cephedeki devrim, emekçi topluluğun beş yılda insan zihniyetinde başlattığı büyük dönemeci taçlandırmaktadır.

Ancak, iki ideolojinin mücadelesi ne denli şiddetliyse, kapsadıkları alan da o denli büyüyor; sayıları durmaksızın artan 'yaşam bilmeceleeri', yani yalnızca işçi sınıfı ideolojisinin doyurucu bir cevap verebileceği sorunlar da, insanlığın önüne dikiliyor kaçınılmaz şekilde. Bu sorunlar arasında sizin sorduğunuz da var: «aşk bilmeceesi», başka bir deyişle cinsler arası ilişkiler sorunu, bizzat insanlık kadar eski olan bir sorun. İnsanlık, tarihsel gelişiminin farklı evrelerinde bu sorunu farklı biçimde çözmeyi denedi. Anahtarlar değişiyordu ama «bilmece» olduğu gibi kaldı. Döneme, sınıfa, 'zamanın düşüncesine' (kültür) bağlıydı bu anahtarlar.

Yakın zamanlarda Rusya'da, iç savaşın azgınlığı ve çürümeye karşı mücadele yıllarında, pek az insan bu bilmeceyi kendine tasa ediyordu. Çalışan insanlık gündelik diğer duyguların, diğer denemelerin ve tutkuların sıkıntısı içindeydi. Her kişinin, arkasında kör ölümün pusu kurduğu, sorulan tek sorunun, «Bugün de kim yenecek?» ol-

duğu bu yıllarda, aşk acıları ve işkenceleriyle ciddî olarak kim uğraşacaktı? Devrim yani ilerleme mi, ya da karşı devrim yani gerileme mi?, sorun buydu. Ürküntü veren büyük devrimci ayaklanmanın önünde, kanatlı tatlı Eros («Aşk tanrısı») yaşam alanından kaybolmalıydı ürkerek. Aşkın 'coşku ve işkenceleri'ne ayıracak zaman ve manevî güç eksikti. Ve bu, insanlığın topluma değgin ruhsal enerjisinin korunması yasasıydı. Genellikle bu enerji, daima tarihsel ânın ana amacına yöneltlmıştır. Bir zaman için duruma, tabiatın yalın sesi, —üretimin biyolojik içgüdü-sü, karşı cinslerin birbirini çekmesi— egemen oldu. Kadın ve erkek, kolaylıkla, çok daha sıkıntısız ve eskisinden çok daha kolayca birleşiyor ve ayrılıyorlardı. Büyük ruhsal anlaşmazlıkları olmaksızın birleşiyor ve ne göz-yaşı ne de acı olmadan ayrılıyorlardı.

*Aşk coşkusuz oldu,
Ayrılık da acısız olacak.*

Fuhuş gerçekten kayboldu ama, karşılıklı yükümlülük olmadan, aşk heyecanlarının süsü olmaksızın saf haldeki üretim içgüdüleriyle harekete geçirilen özgür cinsel ilişkilerin sayısının da açıkça arttığı görülüyordu. Bazıları korktular bundan. Ancak bu öyle bir olguydu ki, o yıllarda cinsler arası ilişkiler başka bir biçimde olamazdı. Birlik ya sağlam şekilde denenmiş arkadaşlık duygusunun, o anın ağırlığıyla de pekiştirilmiş olan uzun bir dostluğun temeli üzerinde sürüp gidiyordu, ya da, diğer sıkıntıların arasında tamamen biyolojik bir gereksemin doyurulması için, ve hemen arkasından her iki tarafın (kadın ve erkek) kendi esas, ana eylemleri olan devrimde, sıkıntılı bir duruma girmesinler diye kurtulmakta acele edecekleri geçici bir biçimde oluşuyordu.

Kolayca meydana çıkan ama çok çabuk geçen saf üretim içgüdüsü, ruhsal ve manevî köklerden yoksun bu cinsel çekim, bu 'kanatsız Eros', ruhsal ve manevî düzenin her cins heyecanının ince ağı ile dokunmuş istekli 'kanatlı Eros'dan yani aşktan daha az manevî gücünü alıyordu bireyin. «Kanatlı Eros» beyaz geceler yaratmıyor, iradeyi yumuşatmıyor, zekânın soğuk etkinliğine kârişıklık getirmiyordu. Çalışan insanlığın üzerinde, devrim çanının sonu gelmez çağrısı gürlediği saatte, savaşımlar sınıfının 'kanatlı Eros'un etkisi altında kalmaya hakları yoktu. Mücadele içindeki kolektiflik üyeleri için, kıyıda köşede kalan, devrim için doğrudan doğruya bir yararı olmayan sınıflarda manevî güçlerini harcamanın sırası değildi. «Çift» üzerine kurulu, tek bir kişiye yönelen bireysel aşk, çok büyük bir manevî enerji tüketimi istiyordu. Oysa işçi sınıfının, yeni yaşamın kurucusu olan bu sınıfın çıkarı, yalnızca maddî olanaklarını çok tutumlu bir şekilde harcamakta değil, ve fakat her kişinin ruhsal ve manevî enerjisinden kolektifliğin ortak ödevleri ereğiyle tasarruf etmekte de yatıyordu. Bu yoğun devrimci mücadele döneminde 'kanatlı Eros'un bizzat kendisinin de yerini, daha az istekli üretim içgüdüsüne 'kanatsız Eros'a bırakışının nedeni budur.

Ama bugün tablo değişti. Sovyetler Topluluğu ve onunla birlikte bütün emekçi insanlık, göreceli ve geçici bir dinlenme dönemine girmekte. Kazanılan, elde edilen, yaratılan her şeyin bilincine varma ve bunları kullanma döneminin, bu karmaşık dönemin başlangıcında bulunuyor. Yeni yaşam biçimlerinin kurucusu olan proletarya, her toplumsal ve manevî olaydan ders almayı bilmek, her olayı anlamak, bilincine varmak ve yenebilmek, onu sınıfının öz korunma silahlarından biri yapmak zorundadır.

Yalnızca maddî ürün yaratma yasalarının değil, manevî davranışı düzenleyen yasaların da elde edilmesinden sonradır ki proletarya, ihtiyar burjuva âlemi karşısında tepeden tırnağa silahlanmış olacaktır. Çalışan insanlığın sadece savaş ve çalışma cephesinde değil, kültür cephesinde de galip geldiği söylenebilecektir.

Rusya'da devrimin üstün geldiği ve sağlamlaştığı şu anda, insanın bütünüyle devrimci savaş atmosferinde artık bulunmadığı şu anda, geçici olarak yedek parça dükkânına atılmış bulunan sevecen 'kanatlı Eros', haklarını kullanmaya yeniden başlıyor...²

Bugün için Sovyetler topluluğunun yaşamında, ruhsal ve manevî gereksinimlerde bir ilerleyişin, bilgilenme isteğinin, bilim, sanat ve tiyatro sorunlarının çekiciliğinin ortaya çıktığı söz götürmez. Sovyet toplulukları çerçevesinde, insanlığın manevî zenginliklerinden yararlanmayı hedef alan bu dönemeç, kaçınılmaz olarak aşk heyecanlarını da içeriyor. Cinsel psikoloji için, aşk bilmecesi için dinçleşen bir ilgi var. Az ya da çok herkes, yaşamın bu yanıyle ilgileniyor. Şu son yıllarda «Pravda»nın başyazılarından başka bir şey okumayan sorumlu emekçilerin, 'kanatlı Eros'un türküsünün çağrıldığı edebî nitelikli küçük kitapları, protokolleri ve raporları ellerinden düşürmediklerini şaşkınlıkla gözlüyoruz...

Nedir bu? tepki midir? Yoksa, devrimci eserin bir gerileme belirtisi mi? Bunların hiç biri değil. Burjuva düşüncesinin iki yüzlülüğünü bozguna uğratmanın zamanı

² Birçok erkeğin, hatta işçi sınıfı temsilcilerinin bugün, enerjilerinin çok büyük kısmını aşka ayırdığını, yalnızca birliktelik değil gerçek «aşk romanları» yaratmak için çaba harcadıklarını belirtiyor A. Kollontai. (Fransızcaya çevirenin notu.)

geldi. Açıkça itiraf etmek gerekir ki, aşk, sadece doğanın zorlayıcı bir faktörü, biyolojik bir kuvvet değil aynı zamanda toplumsal bir faktördür. Aşk, derinlemesine toplumsal bir heyecandır özünde. Nitekim insanlık evriminin her kademesinde, farklı şekiller ve farklı görünüşlerdeki aşk, toplumun manevî kültürünün bütünleyici bir parçası olarak görüldü. Aşkın 'özel bir iş' olduğunu ilân eden burjuvazi bile aşkı, sınıf çıkarlarına en iyi hizmet eden yola yöneltmek için manevî kurallarını kullanmayı biliyordu.

İşçi sınıfı ideolojisi ise, aşka değgin heyecanın, kolektifliğin yararına kullanılabilen (diğer herhangi bir psiko-sosyolojik olay gibi) bir faktör olarak önemini haydi haydi hesaba katmalıdır. Aşkın «özel» bir olay, sadece birbirini seven iki «gönül»ün işi olmadığına, kolektiflik için değerli bir **bağlanma ilkesi**'ni kapsadığına şu olgu tanıklık eder ki, tarihsel gelişiminin her evresinde insanlık onun, ne zaman ve hangi koşullarda «yasaya uygun» (yani o anın kolektiflik çıkarlarına cevap veren) ve ne zaman «suçlu», yasaya aykırı (yani toplumun amaçlarına ters düşen) olduğunu belirleyen kuralları yasal olarak koymuştur.

2 — Tarihsel Kaynaklar:

Toplumsal varlığının ilk evrelerinden beri insanlık, yalnızca cinsler arası ilişkileri değil aşkı da özünde düzenlemeyi üstlendi.

Klan toplumlarında ahlâk, kan bağlarıyla belirlenen aşka en üst erdem pâyesini veriyordu. O devirde aile ve klan, sevdiği erkek için kendini feda eden kadını kınayacak, ama buna karşı, kız ve erkek kardeşler arasındaki

duygu bağlarını erdem diye yüceltecekti. Eski Yunanlılara göre Antigone, hayatını tehlikeye atarak çağdaşlarının gözünde kahraman görünümü kazanmak için erkek kardeşlerini gömdürttü. Çağdaş burjuva toplumu, bir kız kardeşin (kadın eşin değil) böyle bir davranışında yalnızca 'tuhaflik' bulacaktır.

Oymakla (boy, tribu) ilgili kuralların egemen olduğu ve siyasal yapının ilk embriyonlarının şekillendiği devirde, aynı oymağın iki üyesi arasındaki dostluk, en büyük saygınlığa erişen bir aşk biçimi idi. Bu yüzyıllarda, basit akrabalık ilişkileri evresinden henüz çıkmış zayıf bir toplumsal ortaklaşalıkta, üyeleri sağlam olarak birleştirebilecek manevî ve ruhsal düzeydeki bağları bulup çıkarmak son derece önemliydi. Bu amaca en uygun gelen duygu cinsler arasındaki aşk değil, ama aşk-dostluk'tu. O zamanlar ortaklaşalığın (kolektiflik) çıkarları, insanlığın bağrında eşler arasındaki ruhsal ve manevî bağların değil, fakat oymağın üyelerini, oymağın ve kentin yöneticileri ve koruyucularını birleştiren bağların çoğalmasını ve pekişmesini gerekli görüyordu. 'Dostlar arasındaki' aşk kutlanıyor, karı kocaya değgin aşktan çok daha üstün görülüyordu. Castor ve Pollux'ün şöhreti, vatan için gösterdikleri başarıdan daha çok karşılıklı sadakatleri ve sarsılmaz dostluklarından ileri geliyordu. Karısını seven kocası, yerini, tercih edilen dostu ya da 'dostluk' bağları kurması gereken konuğa bırakmak zorundaydı, 'dostluk' (ya da onun görünümü) uğruna.

Antik dünyada dostluk, «dosta ölünceye kadar sadakat», yurttaşlık erdemlerinden sayılıyordu. Kelimenin çağdaş anlamıyla aşk, o devrin ne dramatik yazarlarının ne de şairlerinin pratik olarak dikkatini çekmiyor ve hiç bir rol de oynamıyordu. O zamanın egemen ideolojisi aşkı,

toplumun önem kazanmasını sağlamayan dar biçimdeki bireysel heyecanlar sırasına kaldırıp koyuyordu; evliliğe gelince o, aşk üzerine değil akıl üzerine kuruluyordu. Aşka ancak, diğer eğlenceler yanında yer veriliyordu; kent karşı tüm yükümlülüklerini yerine getiren bir kentlinin hakedebileceği bir lükstü o. Burjuva ahlâkı çerçevesi dışına çıkmayan bir aşk söz konusu olduğu sürece, burjuva ideolojisine göre değerli bir nitelik olan 'sevmeyi bilmek', insanın «erdemleri» ve nitelikleri belirlenirken antik dünyada gözönüne alınmamıştı. Yalnızca dostluk duygusuydu önemsenen. Başarılarını tamamlayan ve yaşamını bir dost için tehlikeye atan erkek, bir kahraman olarak kabul ediliyor ve davranışı 'ahlâk erdemleri' arasında yer alıyordu. Sevdiği kadın için yaşamını tehlikeye koyan erkek ise tersine, kınanıyor hatta hor görülüyordu. Paris'in güzel Helen için aşkını anlatan efsaneler, bu aşkın Truva savaşına neden olan bir hata olduğunu ve sonucunda da evrensel bir 'umutsuzluğun' doğduğunu söylerler.

Antik çağın ahlâkı, derebeylik devrindeki durumun aksine, başarılar ilham eden bir aşkla izlenmeyi saygı değer bir örnek olarak bile ileri sürmezdi. Antik dünya, o zaman daha hâlâ zayıf olan toplumsal örgütlenmenin sağlamlaşmasını, heyecan bütünlüğünü ve oymağın üyeleri arasındaki manevî bağları pekiştirmeye elverişli duygu bütünleşmesini, yalnızca dostlukta görüyordu. Kültür gelişiminin daha sonraki evrelerindeyse tersine, dostluk bir manevî erdem olarak gözönüne alınmayacaktır bile. Bireysellik üzerine, rekabet ve öfkeli bir istek yarışçılığı üzerine kurulmuş olan burjuva toplumunda dostluğun, manevî bir faktör olarak yeri yoktur. Kapitalizm çağı dostluğu, bir 'duygusallık' gösterisi gibi, burjuva sınıfının amaçları karşısında mutlak olarak yararsız ve hatta zararlı bir

ruh zayıflığı gibi mütalaa ediyor. Dostluk alay konusu oluyor. Bu gün New York'ta ya da Londra'da, Castor ile Pol-lux horgören bir tebessümden başka bir şey uyandırmaz. Derebeylik toplumu da dostluğu, insanlarda işlenecek ve cesaretlendirilecek bir yetenek olarak almıyordu.

Feodal egemenlik, asil, soyu soppu olan ailenin çıkarla-rının titizlikle korunuşuna bakıyordu. O devirde erdemle-ri belirleyen şey toplum üyelerinin karşılıklı ilişkilerinden çok, soy sopun üyelerinin soy ve onun gelenekleri karşı-sındaki ödevleriydi. Evliliği bütünüyle aile çıkarları belir-liyor ve bu çıkarları önemsemeksizin karısını seçen genç erkek (genç kızın hiç bir özgür iradesi yoktu) sert bir mahkûmiyete uğruyordu. Derebeylik devrinde kişisel dü-zeydeki bir duygu yada eğilimin, aile çıkarlarının üstün-de yer alması kabul edilmiyordu, böyle davranmak 'günah' işlemekti. Derebeylik toplumunun kavramlarına göre aşk ve evlilik hiç bir zaman birbirine tastamam uyan şeyler değildi.

Bununla birlikte, derebeylik döneminde duygu hatta aşk duygusu geri plana atılmadı; aksine, insanlık tarihin-de ilk kez o zaman bir yurttaşlık hakkı olarak kabul edil-di. Sert çileciliğin, katı ve hoyrat örflerin bulunduğu bir devirde, en güçlünün zorba ve hak sahibi olduğu bir za-manda aşkın böyle kabul edilmesi, ilk bakışta tuhaf gözü-küyor. Ancak, aşkın toplumsal yasaya uygun ve hatta ar-zu edilen bir olay olarak kabul edilmesine götüren neden-lere daha yakından bakılırsa, bu kabul edişi belirleyen şey açıkça görülür.

Bazı hallerde ve belirlenmiş bazı koşullarda aşk, daha düşük bir manevî düzeyde, daha az coşkuluyken başara-mayacağı bir dizi işi tamamlamak için âşık erkeğe, itici bir güç olmağa elverişli olabilirdi. Diğer taraftan şöval-

yelik, savaş alanında, üyelerinin her birinden çok yüksek ve tamamen kişisel yetenekler, cesaret, dayanıklılık, gözüpeklik vb., istiyordu.

Savaşın kaderini tayin eden bölüklerin örgütlenişinden ziyade katılanların kişisel yetenekleriydi.³ Erişilmez bir «gönül kadını»na âşık olan şövalye, «yiğitlik mucizelerini» daha kolaylıkla yaratıyor, iki kişilik çarpışmalara daha istekle atılıyor, sevdiği güzel uğruna canını daha kolayca feda ediyordu. Âşık şövalye biricik sevgilisinin beğenisine ulaşabilsin diye 'ayırt edilme' arzusu duyuyordu ve bu arzu özendiriyordu onu.

Şövalye ideolojisinin bu olayı önemsemesi, feodal düzenin sınıf çıkarları için çok yararlı bir durumun aşkta bulunduğunu görmesindendi; bununla birlikte, duygunun kendisini hayli sınırlı bir çerçevede tuttu. O yüzyıllarda karı koca aşkına ne değer verildi ne de övüldü. Feodal şatolarda ya da Rus boyarılarının evlerinde yaşayan ailelerin iç bağlantılarının sağlanmasında bu aşkın hiç bir rolü yoktu. Toplumsal faktör olarak aşkın önemsenmesi ancak, bir şövalyenin **başkasının karısına** âşık olup, dövüşmeye gitmeye ya da diğer şövalyece başarılar kazanmaya mecbur olduğu zaman söz konusuydu. Kadın ne denli erişilmezse şövalye onun tarafından kabul edilmek için o kadar dayanmalı ve dolayısıyla, kastı tarafından değer verilen yetenek ve erdemlerini de (yılmazlık, dayanıklılık, sebat, yiğitlik vb.) aynı ölçüde geliştirmeliydi.

³ Bu dönemde bölükler düzenlenirken, her savaşçıdan yüksek kalite istendiğini, çünkü hemen hemen bütün savaşların adam adama (bireyler arasında) olduğunu söylemek çok daha doğru olacaktır. (Yazı kurulunun notu.)

Genellikle her şövalye kesinlikle erişilmesi en zor olan kadını, ya süzerenin karısı ya da çoğun kraliçeyi gönlünün kadını' olarak seçiyordu. Bedensel doyum olmaksızın, şövalyeyi kahramanca başarılarla sürükleyen, onu yiğitlikte mucizeler yaratmaya iten, böyle bir «platonik aşk»tı.⁴ Bu aşk taklit edilmeye değen ve 'erdem' diye yargılanan biricik şeydi. Şövalyeler, çılgınca sevgilerin konusu olarak hemen hiç bir zaman bir genç kızı seçmiyorlardı. Derebeylik ölçeği içinde genç kız, şövalyenin üstünde ne denli yüksek bir toplumsal düzeyde olursa olsun, şövalyenin ona verdiği aşkı evliliğe götürebiliyor ve böylece şövalyeyi başarıya iten psikolojik uyandırma gücü kaçınılmaz olarak kayboluyordu. Oysa feodal ahlâk kabul etmiyordu bunu; çilecilik idealiyle (cinsel eğilimlerde kendini tutmak) aşkın ahlâk erdemi seviyesine yükselişinin birlikte varoluşu da buradan geliyordu. Aşkı bütün tensel görüntülerinden, tüm 'günah'lardan temizleme, onu biyolojik temellerinden büsbütün ayrılmış soyut bir duygu haline dönüştürme çabası içindeki şövalyeler korkunç sapıtmalara kadar varıyor, 'gö-nüllerinin kadını' diye asla görmedikleri bir kadını seçebiliyorlardı. «Tanrının annesi, Meryem ana» [...] biricik sevgilileri sayılıyordu.

Feodal ideoloji aşkta her şeyden önce, her şövalye için vazgeçilmez olan yetenekleri güçlendiren bir uyarıcılık görüyordu; 'platonik aşk', şövalyenin düşüncelerinin kadınına hayranlığı, şövalyelik düzeninin çıkarlarına hizmet ediyordu: Derebeyliğin gelişme devrinde aşkla ilgili görüşü belirleyen de işte buydu. Tensel bir ihanet

⁴ Kuşkusuz, çoğunlukla şövalyeleri «sürükleyen» platonik aşk değil, yağma ve çıkar arzularıydı. (yazı kurulunun notu.)

ya da eş aldatma yüzünden karısını manastıra kapatmak ve hatta ona işkence etmek gibi bir tedirginlik duymamış olan şövalye, eğer karısını başka bir şövalye 'gönlünün kadını' olarak seçerse bundan çok hoşlanıyordu ve eşinin 'gönül dostları', «kavalyeler» edinmesine asla engel olmazdı.

Ama, platonik aşkı bu denli yüceltip, ululaştırmasına karşın derebeyliğin şövalye ahlâkı, evlilikte ya da cinslerin diğer birliktelik biçimlerinde aşkın egemen olmasını asla istemezdi. Aşk başka, evlilik başka şeydi. Feodal ideoloji bu iki kavramı kesinlikle birbirinden ayırıyordu. Ancak daha sonra, XIV'üncü ve XV'ncü yüzyıllarda, yükselen burjuvazinin ahlâkı bunları birleştirdi. Bundan dolayıdır ki ortaçağda, aşka değgin heyecanların aşırı inceliği yanında, cinsler arası ilişkilerde akıl almaz bir töresel kabalık da bulunur. En yasal karı kocalıkta olduğu kadar evlilik dışı cinsel ilişkilerde de aşkın getirdiği güzelleştirme ve canlandırma bulunmadığı için, söz konusu olan açıkça fizyolojik düzeyde bir eylemdi.

Kilise görünüşte, ahlâksızlığa (sefihliğe) karşı riyakârca gürlüyordu ama, lafta 'platonik aşkı' cesaretlendirirken uygulamada, kabaca hayvansal cinsel ilişkileri hoş tutuyordu. Düşüncelerinin kadınının simgesini asla terk etmeyen, onun adına en tatlı dizeleri yazan, sonuçta ondan tek bir tebessüm almak için yaşamını tehlikeye atan falan şövalye, tam bir iç huzuruyla burjuva genç kızlarının ırzına geçiyor, ya da köyün en güzel kızını zevki için zorla şatosuna getirmek üzere kâhyasına emir veriyordu. Şövalyelerin karılarına gelince onlar da kendi yönlerinde, delikanlılar ve saz ozanlarıyla ten zevklerini, kocalarından gizlice tatmayı ihmal etmiyor, derebeylik kadınının 'uşak takımı'nı tüm horgörüşüne rağmen, hoş-

landıkları bir hizmetçinin okşamalarını bile geri çevirmiyorlardı.

Derebeyliğin sona erışı ve doğan burjuvazinin çıkarlarının belirlediği yeni yaşam koşullarının ortaya çıkışıyla yavaş yavaş, cinsel ilişkiler konusunda yeni bir ahlâk idealinin şekillendiği görülüyor. Burjuvazi 'platonik aşk'ı kaldırıp atarak, o zamana dek maskaraya çevrilmiş beden isteklerini savunmayı üstüne alıyor ve birlikteliği, fizik kuralla manevî kuralın aynı anda varoluşunu, aşk kavramına da getiriyor. Burjuva ahlâkına göre aşk ve evlilik, şövalyelik devrinde olduğu gibi asla birbirinden ayrılmamalıdır; tersine, evlilik, geleceğin eşlerinin karşılıklı gönül eğilimleriyle belirlenmelidir. Kuşkusuz burjuvazi, 'çıkar' dolayısıyla bu manevî buyruğu pratikte bozuyordu ama, aşkın evliliğin temeli olarak tanınmasının derin sınıfsal kökleri vardı.

Feodal rejimde ailesel bağlar asil ailenin ve klan'ın geleneklerinin yetkisiyle sağlamlaştırılmıştı. Evlilik gerçekten çözülmezdi; evli çiftin üzerinde kilise emirlerinin, aile reisi velâyetinin, gelenek gücünün ve süzeren iradesinin ağırlığı vardı.

Burjuva ailesinin oluşum koşullarıysa büsbütün farklıydı; bu ailenin temelini oluşturan, soy sopun zenginliklerinin ortak mülkiyeti değil, sermaye birikimiydi. Bu durumda, aile, zenginliklerin canlı koruyucusuydu; ancak, birikimin hızlanması için, baba ve kocanın kazandığı servetin 'tasarrufla', akıllıca hesap yaparak harcanması, diğer bir deyişle, kadının yalnızca 'iyi bir ev kadını' değil, fakat gerçekten eşinin iş arkadaşı ve dostu olması da önemliydi burjuva sınıfı için. Kapitalist ilişkiler ve burjuva toplumu kurulurken ailenin sağlam olabilmesi ancak, iyi bir ekonomik yönetim yanında, zenginlikle-

rin birikimi işiyle ilgili tüm aile üyelerinin ortaklaşa çalışmasıyla mümkündü. Ve bu el birliği, eşler ve aynı şekilde çocuklar ve anne babalar arasındaki gönül bağları ve ruhsal bağlar ne denli güçlü olursa, o denli daha mükemmel bir şekilde gerçekleşiyordu.

XIV'ncü yüzyılın sonuyla XV'nci yüzyılın başını kapsayan bu dönemin yeni ekonomik yaşam tarzı, yeni bir ideoloji doğurdu. Aşk ve evlilik kavramları yavaş yavaş değişti. Reformcu Luther ve Rönesans-Reform döneminin (XV ve XVI'nci yüzyıllar) diğer bütün düşünürleri, işadamları, aşk duygusunun kapsadığı toplumsal gücü kusursuzca yakalamayı ve değerlendirmeyi bildiler. Aileyi, burjuva toplumunun temelini oluşturan bu ekonomik birimi sağlamlaştırmak için, aile üyeleri arasında bir gönül anlaşmasının gerekliliği bilincinde olan yükselen burjuvazinin devrimci ideologları, yeni bir aşk ahlâkı ideali yarattılar. Birî tensel diğeri ruhsal iki temel öğeyi birleştiren aşk. Papazların bekârlığına karşı savaş açan devrin reformcuları, şövalyelerin 'platonik aşkı'yle, âşık şövalyenin aşka değgin şüphe götürmez isteklerini, tensel arzularını doyurma umudu olmaksızın engelleyen bu aşkla, acımasızca alay ediyorlardı. Burjuva ideologları ve reformcular, vücudun normal ihtiyaçlarını yasaya uygun kabul ediyorlardı. Oysa feodal toplum aşkı, bir tarafta salt cinsel eylem (evlilikte ya da nikâhsız karıkocalıkta) ve diğer tarafta 'asil', platonik aşk (şövalyenin 'gönlünün kadını'na olan aşkı) diye ikiye bölüyordu. Burjuvazinin ahlâk ideali aşk kavramı içine, gönül bağlılığı kadar cinslerin normal çekiciliğini de koyuyordu. Burjuvazi bunları birleştiriyordu: Aşkı ve evliliği eşanlamlı iki kavram haline getiriyordu. Burjuvazi pratikte açık açık ve çok sık olarak bu öz idealinden sapıyordu; ancak, de-

rebeylikte evliliklerin, karşılıklı gönül eğilimi sorusu bile doğmaksızın yapılmasına karşın burjuva ahlâkı, çıkar evliliği durumlarında bile eşlerin, birbirlerini gerçekten sevdikleri izlenimini iki yüzlülükle vermelerini istiyordu.

Derebeyliğin evlilik ve aşk geleneklerinin ve görüşlerinin kalıntıları günümüze dek ulaştı; burjuva ahlâkı ile geçinip gidiyorlar. Hükümdarlık ailelerinin ve çevrelerindeki yüksek aristokrasinin düzeni bugün hâlâ bu görüşlere göre kuruluyor. Bu ortamlarda, karşılıklı gönül eğilimi dolayısıyla kısılanan bir nikâh 'komik' ve beceriksiz olarak mütalaa ediliyor. Genç prens ve prensesler hâlâ, aile geleneğinin artık hükmü kalmamış buyruklarına ve politik hesaplara boyun eğmek, yaşamlarını ömür boyu sevmedikleri birine bağlamak zorundalar. Tarihte, XV'nci Louis'nin bahtsız oğlununkine benzer dramlar az değil. XV'inci Louis'in oğlu ikinci nikâhı için sunak önüne götürüldüğünde, şefkatle sevdiği ve ölmüş olan ilk karısı için döktüğü göz yaşları henüz kurumamıştı.

Evliliğin, ailesel ve ekonomik düşüncelere bağımlılığı köylülükte de vardır. Köylü ailesiyle kentlerdeki sanayi burjuvazisinin ailesi arasındaki fark, her şeyden önce birincinin bir ekonomik iş ve üretim birimi olmasıdır. Ekonomik çıkar ve hesaplar köylü ailesini öyle sıkı sıkıya, öyle sağlam birleştirmektedir ki, manevî bağların rolü ancak ikinci derecededir. Ortaçağın zanaatçı ailelerinde de, evlilik yapmak için aşk söz konusu değildi. Zanaatçılara değgin toplum sisteminde de aile bir üretici birimdi ve bağlantıları çalışma üzerine kurulmuştu. Ne zamanki aile yavaş yavaş üretim birimi olmaktan tüketim birimi olmaya dönüşüyor ve aynı zamanda birikmiş sermayenin gardiyanı oluyor, evlilikte aşk ideali ancak o zaman burjuva sınıfında gözükmeye başlıyor.

Ancak, ailesel geleneklere karşı gelerek, 'platonik aşk' ve çileciliği toptan alaya alarak ve aşkın ailenin temeli olduğunu ilân ederek, birleşecek olan iki 'âşık kalbin' haklarını koruyan burjuva ahlâkı, buna rağmen aşkı dar biçimde sınırlı tutuyordu. Aşkın yasaya uygun görünüşü ancak evlilikle mümkündü. Yasal evlilik dışındaki aşk, ahlâk dışıydı. Bu ideali, tamamen ekonomik düşüncelerin belirlediği kendiliğinden anlaşıyor Evlilik dışı doğan çocuklar arasında sermayenin dağılmasına engel olma isteği. Burjuva ahlâkının tamamı, sermaye yığılmasını güven altına alma arzusu üzerine kurulmuştu. Aşkta ideal, toplumdan ayırık tutulan aile hücresinin rahatını ve zenginliğini arttırmak için birlikte özen gösteren evli çiftti. Ailenin ve toplumun çıkarları karşı karşıya geldiğinde, burjuva ahlâkı, ailenin tarafını tutarak sorununu kesip atıyordu. (Örneğin, kaçaklara karşı yasadan değil kesinlikle burjuva ahlâkından gelen bağışlayıcı tutum; alacaklılarının yıkımına yolaçan, ama bunu ailesi için yapan borçluların manevî yönden aklanmaları vb.) Kendine özgü çıkarıcılığıyla burjuvazi, aşkı da, bu duygu ve heyecanı da evlilik mayasına, aileyi sağlamlaştırmaya yarayan bir araç haline dönüştürerek kullandı.

Şüphesiz aşk duygusu, burjuva ideolojisinin ona ayırdığı sınırlar içinde yerini bulamadı. Yansımasını, burjuva sınıfının ürünü olan yeni bir edebiyat biçiminde yani romanda bulan «aşk anlaşmazlıkları»nın doğup ürettiği ve gittikçe çoğaldığı görüldü. Aşk, yasaya uygun kararı koca ilişkilerinin kabul etmeye zorladığı dar sınırların dışına her an taşıyor, bazen serbest birliktelik biçiminde, bazen de burjuva ahlâkı tarafından mahkûm edilen ama uygulanan eş aldatması biçiminde geliyordu.

Burjuva aşk ideali, nüfusun en kalabalık kesimi

olan işçi sınıfının gereksinimlerine cevap vermez. Emekçi intelligensia'nın yaşam biçimini de karşılamaz. Kapitalizmin yüksek derecede geliştiği ülkelerde cinsel sorunlara ve aşk sorununa ilgi, bu eski ve zorlu bilmeceyi çözmeyi sağlayacak anahtarın araştırılması buradan gelmektedir: Cinsler arasındaki ilişkileri nasıl geliştirmelidir ki bu ilişkiler, mutluluğun tümünü yüceltirken, kolektiflik çıkarlarıyla çelişkili duruma düşmesin?

Aynı sorun bugün, Sovyet Rusya'nın emekçi gençliğinin önüne yeniden konulmuş bulunuyor. Aşk ve karı koca ilişkileri idealinin evrimine kısa bir göz atış, aşkın asla ilk bakışta sanılabileceği gibi, bir 'özel iş' olmadığını anlamanıza yardımcı olacaktır, genç arkadaşım. Aşk, uzun tarih süreci boyunca insanlığa, içgüdüsel olarak kolektifliğin yararına kılavuzluk etmiş olan değerli bir psiko-sosyal etkindir. «Yeni insanlığın, toplumsal ilişkiler içinde aşka ayırması gereken yer nedir?» sorusunu anlamak, Marksizmin bilimsel metoduyla donatılmış, geçmişin deneylerinden yararlanan insanlığa, emekçi insanlığa aittir. Öyleyse sonuçta, egemenliği için savaşıyan sınıfın çıkarlarına cevap verecek aşk ideali ne olmalıdır?

3 — Aşk - Arkadaşlık.

Emekçilerin yeni toplumu, arkadaşlık ve dayanışma ilkesi üzerine kurulmuştur. Ancak, nedir dayanışma? Bu sadece çıkar birlikteliğinin değil, çalışanlardan oluşan kolektifliğin üyeleri arasında örülen ruhsal ve manevî bağların de **bilincidir**. Dayanışma ve ortaklaşa çalışma üzerine kurulmuş bir toplumsal yapı, bu toplumda ileri derecede gelişmiş bir «aşk potansiyeli», yani insanların gerçek sempati duygularına sahip olmalarını da ister. Bu

duygular olmadan, dayanışma sürekli olamaz. İşte bunun için proletarya ideolojisi, işçi sınıfının her üyesinde, sınıf arkadaşlarının acıları ve gereksinimleriyle ilgilenme duygusunu, diğerinin isteklerine karşı ince bir anlayışın, kolektifliğin öbür üyeleriyle olan bağlarda derin ve kavrayışlı bir bilincin doğması ve pekişmesi için çaba harcar. Ancak bu sempati, ilgilenme, davranış inceliği duygularının hepsi tek ve ortak bir kaynaktan, dar cinsel anlamda değil, ama kelimenin en geniş anlamında sevmeye yetisi kaynağından doğar.

Heyecan olarak aşk, bir bağlantı ögesi ve giderek düzenleyici bir ögedir. Aşkın büyük bir bağlantı gücü olduğunun tamamen bilincindeydi burjuvazi ve bunu hesaba katıyordu. Bundan dolayı burjuva ideolojisi, aileyi sağlamlaştırsın diye, «eşlere değgin aşk»ı bir ahlâk erdemi diye ilân etti; burjuvazinin gözünde «iyi bir aile babası» olmak, erkek için büyük ve değerli bir yetenektir.

Proletaryanın da kendi açısından, cinsel ilişkiler alanında olduğu kadar geniş anlamda da aşkın, karı kocaya ya da aileye değgin değil ama kolektif dayanışmanın gelişmesine ilişkin bağların güçlenmesinde oynayabildiği ve oynaması gereken psiko-sosyal rolünü hesaba katmaması mümkün değildir.

Öyleyse nedir işçi sınıfının aşk ideali? Proletarya ideolojisinin, cinsler arası ilişkilerin temeline koyduğu duygular ve heyecanlar nelerdir?

Şimdiye dek şunu belirtmeye çalıştık ki genç arkadaşım, her devrin kendi aşk ideali var; kendi çıkarına göre her sınıf, aşk ahlâkı kavramına kendi sınıfının öz içeriğini koymak istiyor. Kendisiyle birlikte ruhsal ve manevî alanda daha zengin insanî heyecanlar getiren her kültür aşaması, Eros'un kanatlarını kendine özgü renkle-

riyle yeniden boyuyor. Ekonominin ve toplumsal yaşamın gelişiminin art arda gelen aşamalarıyla, aşk kavramının içeriği değişti; aşk duygusuna oluşturunca kısımlar olarak giren heyecanlardaki kimi ayrıntılar, diğerleri köreldikçe daha güçlendi.

İster aşağı ister yukarı düzeyde olsun, cinsli tüm hayvanlara özgü yalın bir biyolojik içgüdüden, üreme içgüdüsünden kalkarak aşk, insan toplumunun binlerce yıldır süren varlığı boyunca gittikçe daha karmaşıklaştı, durmaksızın yeni ruhsal ve manevî heyecanlar doğurur oldu.

Biyolojik olay olarak başlayan aşk, psiko-sosyal bir etken halini aldı. İnsanlığın gelişiminin ilk evrelerinde cinsel ilişkileri belirleyen üreme biyolojik içgüdü, ekonomik ve toplumsal güçlerin etkisi altında, birbirine yüzseksen derece zıt doğrultuda iki yozlaşmaya uğradı. Bir yandan, sosyo-ekonomik ilişkilerin korkunç baskısı altında ve özellikle kapitalizmin egemenliğinde, üreme amacındaki normal cinsel içgüdü, cinsler arasındaki normal çekicilik, **esenliksiz ten isteği** haline dönüşerek yozlaştı. Cinsel eylem, kendiliğinden bir amaç, «bir ek zevk» sağlama aracı haline, **tenin zararlı uyarılmasıyla, aşırılık**larla, kötüleşmelerle kızılsan bir **ten isteği** haline dönüştü. Eğer bir erkek bir kadına bağlanıyorsa bu kesinlikle, sağlıklı bir cinsel eğilim onu bu kadına doğru kuvvetle çektiği için değildi artık; tersine hiç bir cinsel gerekse duymaksızın erkek yine de, varlığı kendisinde cinsel bir çekiş uyandıracak ve ona böylece nasıl olursa olsun cinsel eylemle zevk verecek bir kadın **arıyordu**. Fuhuş işte bunun üzerine kuruldu. Eğer kadının hazır bulunuşu beklenen uyarmayı yapmıyorsa, duyguları körleşmiş erkek, her türlü ahlâk bozukluğuna baş vuruyordu.

Cinsler arasındaki aşkın özünde bulunan biyolojik içgüdünün, bu içgüdüyü ilk kaynağından çok uzaklara götüren esenliksiz ten isteklerine doğru sapmasıdır bu.

Diğer yandan, toplumsal yaşamın ve kültürel değişmelerin binlerce yıllık sürecinde cinslerin fizik çekiciliği, ruhsal ve manevî heyecanlardaki tüm katmanlaşmalarla zenginleşti. Bugünkü şekliyle aşk, ilk kaynağı olan üreme biyolojik içgüdüsünden uzun süreden beri kopmuş ve hatta onunla sık sık açık çelişki haline giren son derece karmaşık bir ruh haline dönüşmüştür. Aşk bir birikim, tutku, dostluk, hayranlık, alışkanlık, duygu ve heyecanların diğer çok sayıdaki ayrıntılarının birikimidir. Böyle bir çok ayrıntı ve bizzat aşk karmaşası varken, doğanın sesi olan ‘kanatsız Eros’ (cinslerin fizik çekiciliği) ile ‘kanatlı Eros’ (ruhsal ve manevî heyecanlarla karışmış tensel çekicilik) arasında bağ kurmak gittikçe zorlaşmaktadır. İçinde fizik çekiciliğin zerresi bulunmayan aşk-arkadaşlık, —bir dava ya da bir düşünce için manevî aşk, kolektiflik için kişisiz aşk— bütün bu olaylar **aşk duygusunun** biyolojik temelinden ne denli ayrıldığına, ne kadar «ruh-sal»laştığına tanıklık ediyor.

Ancak dahası var... Aşk duygusunun çeşitli meydana çıkış biçimleri arasında apaçık bir çelişkinin, bir mücadele başlangıcının doğduğu da sık sık görülüyor. ‘Sizce değerli olan bir dava’ için aşk (demek ki sadece bir dava değil ama kesin olarak, sizce ‘değerli’ olan bir dava) gönlünüzün seçtiği erkek ya da kadın için duyduğunuz aşkın yanında zorlukla yer buluyor: Kolektiflik için duyulan aşk, karı koca ve çocukları için duyulan aşkla mücadele etmek durumunda kalıyor. Aşk-dostluk, aynı andaki-aşk-tutku ile çelişki halindedir. Bir durumda ruhsal uyum egemen olur, bir diğer durumda tensel uyum

aşkın temelini meydana getirir.

Aşk çok şekilli ve çok bağlantılı oldu. Kültür evrelerinin binlerce yıl boyunca çeşitli aşk ayrıntılarını geliştirip vurguladığı bugünün insanının, aşk heyecanları alanında hissettiği şey, bu gereğinden çok geniş, giderek doğru olmayan ve 'aşk' denen sözcüğün içinde asla yer bulamıyor artık.

Burjuva ideolojisinin ve kapitalist-burjuva yaşam biçiminin egemenliği altında, aşkın çok şekilli karakteri, acı veren ve çözümsüz bir dizi psikolojik dramın doğmasına yol açtı. Aşkın bu çok şekilli karakteri, XIX'uncu yüzyılın sonundan beri psikolog yazarların gözde konusu haline geldi. 'İki kişi için aşk' hatta 'üç kişi için olan aşk, burjuva kültürünün üstün kavrayışlı temsilcilerinin çoğunu, 'gizem'iyle öyle uğraştırdı ki allak bullak etti. 1860 yıllarında Rus düşünürü ve politika yazarı A. Herzen (İskender) **Yanlıs Kimde?** adlı romanında, bu ruh karmaşıklığını, duygunun bu ikiye bölünüşünü aydınlatmayı deniyordu. **Ne Yapmalı?** adlı toplumsal hikâyesinde Çerniçevski de bu sorunun çözümünü ele alıyordu hevesle. En büyük İskandinav yazarları Hamsun, İbsen, Björnson, Heidenstam, duygudaki bu anlam belirsizliği, aşkın bu çok yönlü görünümü üzerinde sık sık durdular. Geçen yüzyılın Fransız yazarları bu sorunla en az bir kez ilgilendiler; Maeterlinck gibi bizden uzak bir yazar kadar, sosyalizme yakın düşünceleri olan Romain Rolland'ı da bunlar arasında sayabiliriz. Goethe ve Byron gibi şiir dehâları ve George Sand gibi cinsel ilişkiler alanında gözüpek öncüler de bu karmaşık sorunu, bu 'aşk gizemi'ni, yaşamlarının pratiğinde çözmeyi denediler; diğer birçok büyük düşünür, şair, siyaset adamı gibi **Yanlıs Kimde?** romanının yazarı Herzen de kişisel dene-

yimler yaptı... Bugün hâlâ, 'aşktaki anlam belirsizliğinin gizemi'nin ağırlığı, burjuva düşüncesinin sınırları içinde çözüm anahtarını boşuna arayan çok sayıda 'sade' insanın omuzlarına bastırmakta. Oysa bu anahtar, proletaryanın elleri arasındadır. Bu karmaşık sorunu yalnız emekçi yeni insanlığın ideolojisi ve yaşam biçimi çözebilir.

Burada, aşkın anlam belirsizliğinden, 'kanatlı Eros'un karmaşıklıklarından söz ediyoruz; ancak bu anlam belirsizliğini, bir erkeğin birçok kadınla yada bir kadının birçok erkekle olan cinsel ilişkileri (Eros hesapta yok) durumlarıyla karıştırmamak gerekir. Duygunun yer almadığı çok eşlilik (poligami) hoş olmayan, zararlı bir dizi sonuç getirebilir ama (organizmanın vakitsiz tükenmesi, bugünkü koşullarda cinsel hastalıkların artma tehlikesi vb.) bu türlü bağlar, ne denli karışık olurlarsa olsunlar, 'ruhsal dramlar' yaratmazlar. 'Dram'lar, çatışmalar, aşkın çeşitli ayrıntılarıyla, çeşitli açığa çıkış biçimleriyle yüzyüze olunduğu zaman başlar. Bir kadın, 'tüm gönlünce' falan erkeği seviyordur, düşünceleri, dilekleri, istekleri uyum halindedir; ama tensel yakınlık gücü onu karşı konulmaz şekilde başka bir erkeğe doğru çekmektedir. Bir erkek, falan kadın için ihtimamla dolu bir sevecenlik duygusu, özenle dolu bir ilgi duymaktadır; oysa diğer bir kadında «ben»inin dilediği şeylerin en iyisi için anlayış ve destek bulmaktadır. Eros'un tamamını ikisinden hangisine vermelidir? Ve eğer varlık bütünlüğü her iki bağın da var olmasıyla gerçekleşiyorsa, niye ruhu yaralamak ve sakatlamak zorunda olunsun?

Burjuva toplumda aşkın ve duygunun bu sürekli ikiye bölünüşü, önüne geçilmez acılara yol açmaktadır. Binlerce yıllık mülkiyet içgüdüğü üzerine kurulmuş olan

bir kültür, aşkın da özünün mülkiyet ilkesi olduğu kanısını işleye işleye belletti insanlara. Burjuva ideolojisi aşkın, karşılıklı duyulan aşkla birlikte, sevilen kişinin gönlüne **tamamıyla ve paylaşmasız** sahip olma hakkını verdiği fikrini insanların kafasına soktu. Bu ideal, aşktaki bu tekelcilik, elbette eşler arasındaki 'eksiksiz ve tekelci aşk' denen burjuva idealinden ve yerleştirilen karı-koca birlikteliği şeklinden ileri geliyordu. Ama böyle bir ideal, işçi sınıfının çıkarlarına uygun düşebilir mi? Proletarya ideolojisi görüş açısına göre önemli ve özlenen şey, aksine, insan duygularının daha zengin, daha çeşitlendirilmiş olması değil midir? Emekçilerin toplumsal kolektifliklerini sağlamlaştırmayı sağlayacak olan ruhsal ve manevî bağların bu karmaşık ve birbirine geçmiş ağının gelişmesini güçlenmesini kolaylaştırabilecek etken, tıptı tıpına, ruhun çeşitli bağlantıları ve düşüncenin çeşitli görünüşleri olmasında saklı değil midir? Böylece ruhtan ruha, gönülden gönüle, düşünceden düşünceye gerili ipler ne denli artarsa, dayanışma düşüncesi o denli kökleşecek, işçi sınıfı idealinin, arkadaşlık ve birliğin gerçekleşmesi o denli daha kolay olmayacak mıdır? Aşkta tekelci olmak, aşkla 'tamamen özümlemiş' olmak, proletarya ideolojisinin görüş açısına göre, cinsler arası ilişkiler için yönetici ideal olamaz. Tersine, proletarya için kanatlı Eros'un çok şekilli ve çok yönlü olduğunu keşfetmek, iki yüzlü burjuva ahlâkı tarzında büyük bir öfkeye, manevî bir hoşnutsuzluğa götürmez onu. Proletarya bu olayı (ki karmaşık toplumsal nedenlerin sonucudur) kendi sınıf ödevlerine, bir mücadele anında ya da sosyalist toplumun kuruluşu sırasında, cevap verecek doğrultuya yöneltmek için çaba harcar.

Aşk çok şekilli olsa bile, bu aslında, proletaryanın

çıkarlarıyla çelişkili değildir. Tersine, daha şimdiden şekillenmekte ve işçi sınıfının bağrında billurlaşmakta olan cinsler arası ilişkilerdeki aşk idealinin zaferini kolaylaştırır. Söz konusu olan açıkça, aşk-arkadaşlıktır.

İlk Peygamberler devrinin (ataerkil) insanlığı, aşkı, babadan hısımların bağlantısı biçiminde ortaya koyuyordu. Antik kültürde her şeyin üstünde aşk-dostluk vardı. Feodal toplum ideal sırasına, şövalyenin «platonik» aşkını, evlilikten kopmuş ve tensel doyumla hiç bir bağı olmayan aşkı çıkarıyordu. Burjuva ahlâkının aşk ideali, karı-koca aşkı, yasaya uygun çift idi.

İşçi sınıfının, ortaklaşa çalışmadan ve bu sınıfın üyelerinin, kadın ve erkek, düşünce ve irade dayanışmasından ileri gelen aşk ideali elbette, biçimde olduğu gibi içeriğinde de diğer kültür dönemlerine özgü aşk kavramlarından ayırt ediliyor. Öyleyse, nedir aşk-arkadaşlık? Bu, proletarya egemenliği için verilen mücadele atmosferinde hazırlanan çetin işçi sınıfı ideolojisinin, tatlı ve titreyen 'kanatlı Eros'u cinsel ilişkilerden acımaksızın kovma eğiliminde olduğuna işaret etmiyor mu? Kesinlikle hayır. İşçi sınıfı yalnız 'kanatlı Eros'u yok etme eğiliminde olmamakla kalmıyor, aksine, aşkın psiko-sosyal güç olarak değerinin kabul edilmesi için yol da açıyor.

Burjuva kültürünün iki yüzlü ahlâkı, Eros'un alacalı ve pırıltılı kanatlarının tüylerini acımaksızın yoluyor ve onu yalnızca 'yasaya uygun çiftleri' görmeye gitmek için zorluyordu. Burjuva ideolojisi evlilik dışında yalnızca tüyleri yolunmuş ve kanatsız bir Eros'a, satın alınan (fuhuş) ya da çalışan (eş aldatma) okşamalar biçiminde anlık cinsel çekiciliğe yer veriyordu.

İşçi sınıfı ahlâkıysa tersine, daha şimdiden billurlaştırmaya başladığı ölçüler içinde, cinsler arası aşk ilişki-

lerinin alabileceği **dış biçimleri** açıkça bir yana bırakıyor. Proleter sınıfın görevleri bakımından, aşkın uzayan ve yasallaştırılan bir biçim alması ya da yalın bir şekilde, geçici bir bağlantıda ifade edilmesi tamamen farksızdır. İşçi sınıfı ideolojisi, aşkıta biçimsel bir sınırın zorla kabul edilmesini istemez. Buna karşılık daha şimdiden başlayarak, aşkın **içeriği** ile, iki cinsi bağlayan duygu ve heyecan ayrıntılarıyla yakından ilgilenir. Ve bu anlamda, işçi sınıfı ideolojisi «kanatsız Eros»u (ten istekleri, fuhuş yardımıyla bencil tensel tatmin, cinsel eğilimin «kolay zevk» tarzında kendiliğinden amaç haline dönüşmesi), burjuva ahlâkının yapmadığı kadar sert ve acımasızca kovuşturacaktır. ‘Kanatlı Eros’ işçi sınıfı çıkarlarına ters düşer. Birincisi, kaçınılmaz biçimde aşırılıklara ve bunun sonunda insanlığın çalışma enerjisini düşürmekten başka bir işe yaramayan fizik tükenişe götürür. İkincisi, ruhu yoksullaştırır ve böylece ruhsal ve ‘sevgi duyguları’ ile ilgili bağların gelişmesini, güçlenmesini köstekler. Üçüncüsü, alışıldığı biçimiyle cinsel ilişkilerde hak eşitsizliği üzerine, kadının erkeğe bağımlılığı, erkeğin kendini beğenmişliği ve kabalık üzerine kuruludur, ve bu da arkadaşlık duygusunun gelişmesini frenler. ‘Kanatlı Eros’ ise tamamen ters yönde davranır. Kendiliğinden bellidir ki, ‘Kanatlı Eros’un özünde de ‘Kanatlı Eros’takinin aynı olan cinslerin çekimi bulunur, ancak farklılık, diğer bir kişiyi seven kişide, yeni kültürün kurucuları için vazgeçilmez olan duyarlılık, incelik, diğerine yardım etme arzusu gibi çizgilerin uyanmakta ve meydana çıkmakta oluşundadır. Burjuva ideolojisi, insanın bu yeteneklerini sadece gönlünün seçtiği erkek ya da kadına karşı, başka bir deyişle, tek bir kişiye karşı gösterebilir istiyordu. Proletarya ideolojisi için önemli olan,

her şeyden önce bu yeteneklerin insan varlığında uyanması, gelişmesi ve sadece gönülce seçilen kişiyle olan ilişkilerde değil, kolektifliğin tüm üyeleriyle olan ilişkilerde de gösterilmesidir. Aşk duygularındaki incelik, tutkunun sıcaklığı yada manevî uyum vb., gibi ayrıntılardan hangilerinin 'Kanatlı Eros'da üstün olduğunu bilmek, proletarya için pek önemli değildir. Onun önem verdiği tek şey, ayrıntılar ne olursa olsun, aşkın arkadaşlık duygusunu güçlendirme ve geliştirme için zorunlu olan ruhsal ve manevî öğeleri içermesidir.

Karşılıklı hakların, aşkta dahi tanınması, diğerinin kişiliğini hesaba katma yeteneği, karşılıklı sağlam bir destek, diğerinin gereksinimleri için dikkatli bir özeniş ve yürekten ilgi, çıkarlar ya da dilekler ortaklaşalığına bağlılık, işte aşk-arkadaşlık ideali budur; ve proletarya ideolojisi, burjuva kültürünün «tekelci» karı-koca aşkının yıpranmış ideali yerine bunu işleme yolundadır.

Proletaryanın, egemenliğini kurmak ve sağlamlaştırmak için verdiği mücadelenin ağır sorumluluklar ve güçlükler dönemindeki ideali, aşk-arkadaşlıktır. Ancak hiç şüphe yok ki, sosyalist toplum bir gerçek olduğunda aşk, yani 'kanatlı Eros', tamamen yenilenerek bizim hiç tanımadığımız bir görünümde ortaya çıkacaktır. O zaman, yeni toplumun tüm üyeleri arasındaki 'sevgi bağları' gelişmiş ve sağlamlaşmış, 'aşk gücü' çok daha artmış olacak, aşk-dayanışma, burjuva toplumunda rekabetin ve özgül aşkın oynadığı role benzer bir motor rolü oynayacaktır. Düşünce ve irade ortaklaşalığı, bireysel kendini beğenmişliğe üstün gelecektir. Burjuva toplumunda insanların, aşk ve evliliğin dolambaçlı yollarıyla sık sık kaçmaya çalıştıkları 'soğuk manevî yalnızlık' kaybolacaktır; çok sayıda ve değişik bağ insanları, gerçek ruhsal ve

manevî ortaklaşalıkta birleştirecektir. Geçmiş yüzyılların insan belleğine gömdüğü cinsler arası eşitsizliğin ve erkek karşısında kadının bağımlılığının her biçimi iz bırakmaksızın yok olurken, insan duyguları, toplumsal bilincin gelişimi yanında denge ögesi olacaktır.

Ruh ve heyecan planında kolektiflikten yana olan bu yeni Eros sevinçli bir birlik ve çalışan, yaratıcı bir kolektifliğin tüm üyeleri arasındaki kardeşlik temeli üzerinde, insan sevincini kat kat artırmaya elverişli bir duygu olarak şerefli yerini alacaktır. Nasıl olacaktır bu değişmiş, yeni Eros? En becerikli imgeleme yetisi bile, şimdilik, portresini çizmekte güçsüzdür. Ama açık olan şu ki Yeni insanlık, dayanışma bağlarıyla daha sağlamca bağlandıkça, yaşamın, yaratıcılığın, insan ilişkilerinin tüm alanlarında ruhsal ve manevî bağlantı daha yüksek düzeyde olacak ve aşka, kelimenin bugünkü anlamında daha az yer kalacaktır. Bugünkü biçimiyle aşkın kesin yanlışı, 'seven gönüller'in düşünce ve duygularını özümleyerek âşık çifti, kolektifliğin geri kalan kısmından kopması ve tek başına bırakmasıdır. 'Âşık çift'in bir kenara konulması, bütün üyelerinin çıkarları, görevleri ve dileklerinin karmaşık bir ağ oluşturacağı bir kolektiflikten bu manevî ayrılık, sadece gereksiz değildir, aynı zamanda psikolojik olarak gerçekleşmesi de olanaksızdır. Bu yeni dünyada, cinslerin kabul edilen normal ve özlenen birlik biçimi belki, esenlikli, özgür ve doğal (ne aşırılık ne de bozukluk olmadan) cinsel çekicilik, 'biçim değiştirmiş Eros' üzerine kurulacaktır...

Ama şimdilik, iki kültürün dönemecindeyiz henüz. İki dünyanın, ideolojik cephe dahil tüm cephelerde verdiği zorlu mücadele ile birleşen bu geçiş döneminde proletaryaya ancak, en hızlı biçimde ve tüm olanakları kulla-

narak 'sevgi duyguları'nın birikimini kolaylaştırmak yarar sağlar. Bu dönemde cinsel ilişkileri belirleyen ahlâk ideali, erkeklerde olduğu kadar kadınlarda da, çıplak cinsel içgüdü değil, fakat aşk ve arkadaşlık heyecanlarındaki büyük çeşitliliktir. Oluşmakta olan yeni proleter ahlâkının kesin isteklerine cevap vermek için bu heyecanlar, şu üç temel ilkeye dayanmalıdır:

1 — Karşılıklı eşitlik (ne erkeğin kendini beğenmişliği ne de kadının kişiliğini bozan aşk köleliği olmadan) ;

2 — Diğlerinin haklarını tanıma; eşin gönlüne ve ruhuna paylaşmasız sahip olma iddiasını kaldırma (Burjuva kültürünün yarattığı ve sürdürdüğü mülkiyet duygusu) ;

3 — Arkadaşlara karşı özenli davranış, değerli varlığın ruhsal hareketlerini dinleme ve anlama elverişliliği (Burjuva kültürü bu özenişi aşkta yalnızca kadından istiyordu).

Ama işçi sınıfı, 'kanatlı Eros'un (aşk) haklarını ilân etmekle birlikte, kolektiflik üyelerinin birbirlerine karşı sevgilerinde daha kaçınılmaz bir duyguyu da getiriyor Kolektiflik için aşk-ödev duygusu. İki cinsi bağlayan aşk ne denli büyük olursa olsun, aralarında örülen gönül ve düşünce bağları ne denli güçlü bulunursa bulunsun, kolektiflik bağları daha güçlü, daha çok ve daha organik olmalıdır. Burjuva ahlâkı, her şey sevilen kişi için olsun istiyordu. Proletarya ahlâkı her şey kolektiflik için olsun istiyor.

Ancak, «pekâlâ» dediğinizi işitiyor gibiyim, genç dostum. Sağlam bir arkadaşlık düşüncesi temeli üzerine kurulan aşk ilişkilerinin, işçi sınıfının ideali olduğunu kabul edelim. Ama bu ideal, aşkın bu yeni 'ahlâk ölçüsü' de

sırası geldiğinde aşk heyecanlarının üzerine ağır elini bastırmayacak, 'ürkek Eros'un yumuşak kanatlarını örselemeyecek, sakatlamayacak mıdır acaba? Aşk, burjuva ahlâkının zincirlerinden kurtardıktan sonra, yeni zincirlere mi vuracağız yoksa?

Evet, haklısınız genç dostum. Aşk ve eşler arası ilişkilerde burjuva 'ahlâk'ını reddeden proletarya ideolojisi için, kendi sınıfına özgü ahlâkı, cinsel ilişkilerde yeni düzeni getirmek ve işlemek kaçınılmazdır; işçi sınıfı ideolojisi, çıkarlarına daha iyi cevap verebilmesi için sınıfsal duygularını belirli bir doğrultuda eğitiyor; burada da, duygulara bazı zincirlerin konulmasını istiyor. Burjuva kültürünün uydurduğu ve geliştirdiği aşkın söz konusu olduğu yerde proletaryanın, burjuva oluşumlu Eros'un tüylerini yolacağı da söz götürmez. Ancak, aşk duygusunu görevleriyle uyum haline getirmek için, cinsler arası ilişkilere de kendi damgasını vuruyor diye işçi sınıfını yermek, geleceğe, doğru bakmayı bilmemek demektir. Kanatlı Eros'un eski tüyleri yerine, yükselen sınıfın ideolojisi, şimdiye dek hiç görülmemiş güçte, güzellikte ve parlaklıkta yenilerini koymayı bilecektir. Açıktır bu. Unutmayınız ki genç dostum, aşk, insanlığın ekonomik ve kültürel temelleriyle birlikte kaçınılmaz olarak değişiyor ve dönüşüme uğruyor.

Eğer aşk ilişkilerinde kör, özümleyici ve istekli tutku, gücünü yitiriyorsa; sevilen kişiye 'daima' bağlanma şeklindeki bencil arzu ve mülkiyet duygusu zayıflıyorsa, erkeğin kendini beğenmişliği ve kadının kendi 'ben'inden akıl almaz biçimde vazgeçiş kayboluyorsa, bütün bunlara karşılık aşkta diğer değerli çizgilerin geliştiği görülecektir. Kişinin başkasına karşı saygısının, onun haklarını önemseme yeteneğinin güçlendiği, karşılıklı

ruh inceliğinin geliştiğı, aşkı yalnızca öpücük ve okşamalarla değil, eylem birliğiyle de, irade birliğiyle de, ortak eserle de ifade etme isteğinin arttığı görülecektir.

Proletarya ideolojisinin işi, Eros'u sosyal ilişkilerden kovmak yerine onu, yeni oklarla süslemek, yeni ve büyük bir ruhsal güç olan dayanışma-arkadaşlık düşüncesiyle cinsler arasındaki aşk duygusunu eğitmektir.

Aşk sorunlarına karşı emekçi gençliğin artarak gösterdiği ilginin, bir «gerileme» belirtisi olmadığını şimdi artık açıklığa kavuştuğunu umarım, genç dostum. Şimdi aşkın, yalnızca proletarya ideolojisinde değil genç emekçiler arasındaki canlı ilişkiler içinde de alması gereken yeri kendiniz bulabileceksiniz.

İLK DENEYLER

Bu metinlerin ilki, 1918'de kaleme alınmış olan bir yergi yazısından. Kollontai burada, teorik yapıtı, Kadın Sorununun Toplumsal Temelleri adlı kitabındaki düşünceleri olduğu gibi aktarıyor, ancak üslubu daha öğretici ve dili, broşürün amaçladığı kamu gözönüne alınarak daha sadedir. Devrin propaganda dili üzerinde toplu bir fikir vermek için, son sayfaları aynen yayınlıyoruz.

Daha sonraki iki metin de, Kollontai'nın 1921 yılında Moskova'nın Sverdlovsk üniversitesinde verdiği bir dizi konferanstan alındı. Bu konferanslar, kadın örgütlerinin gelecekteki militanlarına ayrılmıştı. Konferans metinleri, 1923 yılında Ekonomik Evrimde Kadın Çalışması başlığıyla yayımlandı. Bunlardan ikisini, başlıkları sırasıyla «Gündelik Yaşamda Devrim» ve «Tö-relerde Devrim» olan onikinci ve onüçüncü konferansı aktarıyoruz.

Bölümün sonuncu metniyse, konferansların 1928 tarihli baskısına eklenen, V. Morovaya'nın «Savaş Komünizminden Günümüze» başlıklı makalesinden alınmıştır. Bu yazılar, gerçekten, aile hüccresinin sağlamlaşmasına ulaşacak olan Sovyet toplumunun daha sonraki gelişimini öngörüyor.

YARININ TOPLUMU

[...] Emekçi anneler tasalanmasın; geleceğin toplumunun, çocuğu anababasından almaya, bebeyi anne kucağından ayırmaya hiç niyeti yok.

Aileyi yıkmak için şiddet yollarına başvurmayı da düşünmüyor. Hiç ilgisi yok bunlarla! Geleceğin toplumunun amaçları bunlar değil... Peki, bugün gördüğümüz nedir? Eski aile dağılmakta; aileyi aile olarak tutan dayanak durumundaki ev işlerini yavaş yavaş geride bırakmakta. Ev bakımı örneğin, zorunluluk olmaktan çıktı. Ya çocuklar?, proleter anne-babalar onlara özen gösterecek durumda değildir ki zaten; ne maddî varlıklarını ne de eğitimlerini güven altına alamıyorlar. Hem anne babaya hem de çocuklara aynı ölçüde acı veren bir durum bu. Şu halde geleceğin toplumu, işçi kadın ve işçi erkeğin önüne çıkarken şöyle diyebilmeli Gençsiniz, birbirinizi seviyorsunuz. Mutluluk herkesin hakkı. Öyleyse yaşayın kendi yaşamınızı. Mutluluğu savmayın ve kapitalist toplumda sizin için gerçek bir zincir olmuş olan ev-

lilikten korkmayın. Genç ve esenlikli olan sizler özellikle, işçi vatana yeni emekçiler, yeni vatandaşlar vermekten korkmayın. Emekçiler toplumunun yeni emek güçlerine gereksinimi vardır; doğan her yeni bebeği selâmlar o. Çocuğunuzun geleceğinden de endişe duymayın, o ne aç, ne de soğukta kalacak, kapitalist rejimde olduğu gibi kendi kaderine terk edilmiş, hele mutsuz, asla olmayacaktır. Geleceğin toplumunda Devlet —emekçilerin Devleti—, çocuk dünyaya gelir gelmez ana ve çocuğun beslenmesini, ivedilikle bakıma alınmasını sağlayacaktır. Çocuk beslenecek, eğitilecek ve geleceğin toplumunun özenli bilgilendirmesine tabi olacaktır. Ama bu toplum, küçüğün eğitime katılmak isteyen annelerden çocuklarını almayacaktır. Çocukların eğitimiyle ilgili yükümlülükleri geleceğin toplumu kendi üstüne alacak, fakat babalık sevinci ile annelik tatminini, bunları anlayabilen ve duyabilenlere bırakacaktır. Dolayısıyla bütün bunlara, şiddet yoluyla ailenin yıkılması, ya da çocuğun anneden zorla ayrılması demek mümkün müdür?

Eski ailenin zamanını doldurduğunu, geleceğin Devlet'inin onu canlandırmak için yapacak bir şeyi olmadığını söylemeye bile gerek yok; şimdi gündemde yeni yaşam koşulları var. Geçmişte olduğu gibi aile, **Devlet için zorunlu olmaktan çıktı**; aksine emekçileri, daha verimli, ayrıca ciddî bir işten yararsızca saptırıyor bugün. Aileye düşen çocukların eğitimi işi, gittikçe daha fazla kolektifliğe geçtiği için, burjuva aile biçimi eski önemini bu yönden de yitiriyor. Ama bu eski ailenin yıkıntıları üzerinde, kadın ve erkek arasında tamamen başka ilişkilerin var olduğu yeni bir biçimin yükseldiği görülecek, hem de pek yakında. Bu biçim, **duygu ve arkadaşlık birliği, geleceğin toplumunun ikisi de özgür, ikisi de bağımsız ve**

ikisi de emekçi olan üyeleri arasındaki birlik biçimi olacak. Kadınlar için ev hizmeti yok artık! Aile içinde eşitsizlik yok! Eğer kocası terk ederse, kollarındaki çocuklarıyla desteksiz ve yardımsız kalma korkusu yok artık kadın için. Geleceğin kent kadını artık kocasına değil, işine bağımlı olacak. Onu besleyen erkeği değil, kendi işçi kollarıdır. Çocukların kaderi için yüreği sıkılmayacak artık. İşte bu andan sonra evlilik, birbirine güvenen ve birbirini seven iki ruhun yüce ortaklığı haline dönüşecektir. Bu ortaklık, emekçi her erkek ve her kadına en mükemmel sevinç ile birlikte, hem kendilerinin hem de çevreleyen yaşamın bilincinde olan kişilerin ulaşabilecekleri en büyük tatmini vaat ediyor. Arkadaşlık düşüncesini güçlü bir şekilde taşıyan «Serbest Birlik», geçmişin karı-koca köleliğinin yerini alacak. O zaman, çalışma koşulları bir kere dönüşüme uğradıktan, emekçilerin maddî güvenlikleri bir kere arttıktan sonra, kilisede kutlanan evlilik —çözülmez denen ama aslında kötü bir kurnazlıktan ibaret olan evlilik— yerini, hem sevgili hem arkadaş olan kadın ve erkeğin serbest, samimî birlikteliğine bırakacaktır. Ve aynı hamlede, fuhuş denen diğer utanç verici âfet, aç işçiyi yakalayan ve insanlığı lekeleyen bu korkunç kötülük de ortadan kalkacaktır.

Bu kötülüğü, yürürlükteki rejime, özel mülkiyet kurumuna borçluyuz (!) Bu kurum yıkıldıktan sonra, sıra, kadın alışverişinin yok olmasına gelecek...

Dolayısıyla, işçi sınıfının kadınları, bugünkü aileyi yok olmaya mahkûm gibi görmekten acı duymasınlar. Bunun yerine, kadını ev hizmetinden özgür kılacak, anelik yükünü hafifletecek olan yeni toplumun ve nihayet adına fuhuş denen şeyin son bulduğunu görecekleri toplumun ilk ışıklarını selâmlasınlar, daha iyi.

İşçilerin kurtuluşunun büyük eserini yaratmak için mücadeleye çağrılan kadın, yeni kentte eskinin farklılaştırmalarının yeri olmayacağını anlayabilmelidir «Bunlar benim çocuklarım, tüm annelik özenim ve sevgim onlar içindir. Şunlarsa senin çocukların, komşu çocukları; onlar hiç ilgilendirmez beni. Benimkiler bana yetiyor!» Bundan böyle, toplumsal rolünün bilincinde olan emekçi anne, **benimkiler, seninkiler** diye ayırım yapmayacak seviyeye ulaşmalı, yalnızca **bizim** çocuklarımız olduğunu aklından çıkarmamalıdır.

Emekçiler Devletin cinsler arasında yeni bir ilişki biçimine gereksinimi vardır. Annenin çocuğuna karşı olan dar ve tekelci sevgisi, büyük proletarya toplumunun tüm çocuklarını kucaklayacak şekilde genişlemek zorundadır. Kadının köleliği üzerine kurulan çözülmez evlilik yerine, güçlü aşk ve karşılıklı saygı ile dolu, hak ve yükümlülükleri eşit kişilerin birliği doğacaktır. Bireysel ve bencil ailenin yerine, evrensel büyük işçi ailesi güçlenecek, bu aile içindeki erkekler ve kadınlar her şeyden önce kardeş ve arkadaş olacaktır. Yarının toplumu için öngörülen kadın-erkek ilişkileri işte böyledir. Bu yeni ilişkiler insanlığa, eşlerin gerçek toplumsal eşitliğinin zenginleştirdiği bütün aşk sevinçlerini, kapitalist rejimin bezirgân toplumunun bilmediği sevinçleri sağlayacaktır.

Geleceğin toplumunun parolası şudur: Esenlikli ve gelişen çocuklar, duyguları ve sevgilerinde özgür, yaşam sevinçlerine düşkün güçlü gençlik!

Bireye hakettiği mutluluğu sağlamaya daha elverişli, daha kusursuz daha doğru bir insan toplumunu yeniden kurma işine inanla ve cesurca girişmek üzere, eşitlik, özgürlük, özgür aşk adına kadın-erkek bütün işçileri, tüm köylüleri göreve çağırıyoruz.

GÜNDELİK YAŞAMDA DEVRİM¹

Yeni ekonomik sistem, savaş komünizmi yıllarında gündelik yaşamı, töreleri, insanların düşünce ve kanaatlarını değiştirme rolünü de oynadı.

Görmeyi ve gözlemlemeyi bilen herhangi bir kişi, gündelik yaşamın gözümüzün önünde değiştiğini kabul eder. Birkaç yıldır, yani işçilerin efendi olmalarından bu yana, kadının yüzyıllık köleliği kökünden kazındı. Emekçiler cumhuriyeti bir yandan kadının üretici çalışmaya katılmasını sağlarken, diğer yandan da, gündelik yaşamı yeni temeller üzerinde düzenlemeye çabılıyor ve insanlara kolektiflikle ilgili alışkanlıklar, bakış açıları ve kavramlar belletiyor.

Gündelik yaşamda değişiklik, özellikle açık bir biçimde devrimin ilk yıllarında, savaş komünizmi döneminde belli oldu. Eski geleneklerin, eski yaşam tarzının temelleri gürültüyle uçup gitti. Ve iç savaşın sürdüğü

¹ Özgün başlık.

cephelerdeki yayılım ateşi çatırtıları ile, ülke ekonomisinin durmadan artan bozukluğunun ağırlığı altında, yeni bir yaşam tarzının mükemmel bir açıklıkla kurulduğu görüldü.

Yeni komünist üretim sisteminin esaslarından biri, sadece üretimin değil ve fakat tüketimin de örgütlenmesi ve denetimidir. Tüketimi düzenlemek, tüketicileri göz önüne almak demektir. Ne var ki ülkenin tüm ürünlerini ve zenginliklerini eşit olarak dağıtmak şeklinde değil de, yeni esaslara göre kurulmuş bir tüketim örgütlenmesi ile.

İşçi ve köylü Devletin özenle ele aldığı ilk şey, elden geldiğince sağduyulu ve akılcı, titiz ve tutumlu bir tüketim düzenlemesini gerçekleştirmek oldu. İlk olarak, **kolektif beslenme** düzeni bu amaca cevap verdi.

Genel yoksulluk ve açlıkla mücadele edebilme, sefaletimizi ve yedek eksikliğimizi hesaba katarsak, hiç değilse belli bir ölçüde, bir tek bu yolla, yani tüketimi toplumsal, kolektif şekle dönüştürerek mümkün oldu.

Zorunlulukların baskısı altında emekçiler cumhuriyeti, 1918 ilkbaharından itibaren bütün kentlerde **kolektif beslenme** ilkesini kabul etti. Aile ekonomisinin yerini belediye kantinleri ve genç çocuklar için bedava yemek dağıtımı aldı. Şüphesiz, yoksulluğumuz ve besin maddeleri yönünden kıtlık içinde oluşumuz kolektif beslenmeyi köstekledi ve uygulanmasını geniş ölçüde engelledi. Aletler geliştirildi, merkezden halka besin maddeleri ulaştırmak için kanallar yerleştirildi, ama buralara konacak maddeler eksik kalıyordu...

Ülke sefalete indirgenmişti, kıtlık hüküm sürüyordu. Ayrıca, emperyalist güçlerin inatçı ve kin dolu kuşatması, diğer ülkelerden gelen malların merkezî halk

mağazalarına kadar ulaşmasını engelliyordu. Ama yine de, kantinlerin bütün kusurlarına, kalite düşüklüğüne, yemeklik malzeme eksikliğine, olanın da kötü kullanılmasına rağmen kolektif beslenme, kent halkında gündelik yaşamın bir ögesi olduğu düşüncesini yerleştirdi. 1919-1920 yıllarında Petrograt halkının % 90'ı kolektif beslenmeye kayıtlıydı. Moskova'da halkın % 60'ından fazlası düzenli olarak kantinlere gidiyordu. 1920'de kolektif beslenme kurumları çocuklar dahil 12 milyon kentliye, şu ya da bu biçimde, hizmet ediyordu. Bu tek olgunun bile 'gündelik yaşam'da ve kadının varoluş koşullarında hatırı sayılır bir değişiklik yarattığı açıktı. Kadın için annelikten daha da köleleştirici olan mutfak, ailenin varolması için zorunlu olmaktan çıkmıştır. Şüphesiz, geçiş döneminde yine önemli bir rol oynadı; çünkü o zaman burjuva kalıpları henüz büsbütün dışarda bırakılmamış, ekonomik temellerin kökünden değişimi sağlanamamıştı. Bununla birlikte, bu geçiş döneminde bile aile ocağı ikinci plana geçmeye başladı; yoksulluk, düzensizlik ve açlık dolayısıyla belediye kantinleri istenen düzeye ulaşamadıkları için kolektif beslenmenin tamamlayıcısı, destekleyicisi oldu aile ocağı. İşçi kadın, kantinde hazır bulduğu yemeğin ona kaç saat tasarruf ettirdiğini hesaba katmaya başladı ve hoşnutsuzluğu varsa, bu, yemeklerin besin değerinin düşük ve yetersiz oluşundan, dolayısıyla ister istemez 'ek yemekler pişirmek' zorunda kalmasındandı. Eğer kolektif beslenme çok iyi olsaydı, yine ocağının başına geçmek isteyen heveslilerin bulunacağı şüpheliydi... Çünkü burjuva toplumda kadın eğer kocası-besleyicisine ziyafet çekmek için kendini sıkıntıya sokuyor idiyse, bu, aslında, erkeğin açıkça 'besleyici olmasındandı'. Oysa işçi Devletinde kadın bağımsız bir kişi ve

vatandaş olarak kabul edildiğinden, kocalarının sevgisini kazanmak için mutfakta saatlerce uğraşmaya hevesli olmaları pek mümkün değildi. Dolayısıyla erkekler karılarını, iyi hamur yoğurabildikleri için değil, değerli olan şeyleri, kişisel yetenekleri ve insan **ben**leri için sevmeyi ve değerlendirmeyi öğrenmelidirler... «Mutfak ve evliliğin birbirinden ayrılması», Devletle Kilisenin ayrılmasından daha az önemli olmayan, en azından kadının tarihsel alın yazısı yönünden büyük bir reformdur. Kuşkusuz, savaş komünizmi yıllarında bu ayrımın sadece taslağı hazırlanabilirdi; ama yine de önemli olan, emekçiler cumhuriyetinin bir yandan yeni ekonomik şekillerin genel gelişim çizgisini sınamaya başlarken bir yandan da ekonomik, en akılcı, gerek çalışma gerek yakıt ve gerekse besin maddeleri yönünden en az harcama gerektiren kolektif beslenmeye başvurmuş olmasıydı.

Emekçiler cumhuriyetinin düzenlediği yeni konut koşulları da, gündelik yaşamın ve giderek kadının varlık koşullarının değişimini aynı şekilde etkiledi. Rusyada ortak lojmanlar, ailenin tümü için yapılan evler, yalnız oturan kişiler için özel konutlar büyük bir yaygınlık kazandı. Ortaklaşa kullanılan lojmanların sayısı hiç bir ülkede bizimki kadar yüksek değildir. Herkes ortak konutlarda oturmak istemektedir. Ve bu istek, XIX'ncü yüzyılda Fourier kurallarını izleyen ütopyacıların yaptığı gibi 'ilke' yüzünden, inanma yüzünden değil, sadece bu ortak konutlarda yaşamak çok daha kolay, çok daha elverişli olduğu içindir. Özel evlerden daha iyi donatılmıştır ortak konutlar; elektrik ve yakıt sağlanmıştır. Sıcak su deposu ve merkezî mutfağın bulunduğu ortak konut sayısı az değildir. Temizlik işini meslekten olanlar yapar. Bazı toplu konutlarda ortak çamaşırhane, kreş ya da çocuk

bahçesi bulunur. Yaşam pahalılaştıkça, yakacak yokluğu ve düzensizlik daha keskin biçimde kendini hissettirdiğinden, ortak konutlarda yerleşme arzusu daha ağır basmaya başlamıştır. Özel evlerde oturanlar, ortak konut sâkinlerine imreniyorlar. Ortak konutlara aday olanların listesi ara vermeksizin uzayıp gidiyor.

Kuşkusuz, ortak konutlar henüz özel evlerin yerini almaktan uzaktır; kentlerdeki halkın büyük çoğunluğu, bireysel yerleşim ve ev ekonomisi koşullarında yaşamaktan hâlâ hoşnutlar. Fakat yine de, ev ekonomisinin biricik yaşam düzeni olmaktan çıkması, ileriye doğru atılmış büyük bir adımdır. Ailelerin ve yalnız durumdaki kişilerin ortak konutlarda yerleşmek istemeleri zor ekonomik koşulların baskısıyla olsa bile, burada önemli olan, en elverişsiz durumlarda bile bu evlerin daha şimdiden bir dizi avantaj sağladığıdır. Ve elbette ki, üretimde bir ilerleme olduğu, ortak konutlar daha yüksek düzeye ulaştığı zaman bu kişiler, daha az ekonomik ve kadından büyük iş gücü harcaması isteyen özel aile ekonomisiyle rekabet söz konusu olduğunda, rahatlıkla toplu konutları destekleyeceklerdir. İş ve aile arasında uyum sağlamak zorunda olanlar özellikle kadınlardır ve dolayısıyla, ortaklaşa kullanılan konutların sağladığı avantajların tamamıyla bilincindedirler. Toplu konutla, bu emekçi kadınlara en büyük iyilik yapılmıştır. Ev işlerini meslek edinen kişiler, ortak mutfak, merkezî çamaşırhane ve evin elektriğe, yakıta, sıcak suya kavuşmasının sağlanmasıyla emekçi kadın, güçlerinden tasarruf etmektedir.

Çalışan her kadın bugün, tek bir şey arzu ediyor: Bu evlerin sayısı mümkün olduğu kadar artsın, ev ekonomisinin verimsiz ve yıpratıcı bütün yanlarını kesinlikle kapsasın. Hiç kuşkusuz, bugün hâlâ geçmişe, inatla

bağlı kalan kadınlar vardır; bunlar için varlık, tamamen mutfak ocağının çevresinde kuruludur. Bakımları yasal kocaları tarafından garanti edilmiş bu tip kadınlar ortak konutlarda bile bulunur ve yaşamlarını kapkacağa adanmanın yollarını araştırır dururlar... Ama gelecek, onlardan yana değildir. Emek kolektifliği için yararsız olan bu kişileri tarih, kaçınılmaz olarak geleceğin toplumu ekonomik cephede sağlamlaştıkça, kaybolmaya sürükleyecektir. Bugünkü geçiş döneminde, devrim deneyiminin doğruladığı şey, ortak konutların sadece şehir ekonomisi yönünden konut sorununu en akılcı biçimde çözdüğü değil, inkâr edilemez biçimde, aile ile meslekî çalışmayı bağdaştırmasını sağlayacak koşulları yaratarak çalışan kadınların yaşamını kolaylaştırdığıdır.

Farklı gereksinimlere, farklı beğenilere cevap veren değişik tipteki ortak konutlar arttığı ölçüde, aile ekonomisinin zayıflaması, giderek kaybolması kaçınılmaz ve bu doğaldır da; özel lojman sınırları içine kapalı bu bireysel ekonominin kaybolması, bugünkü burjuva âleminin temel ilişkilerini de zayıflatacaktır. Bir tüketim ünitesi olmaktan çıkan aile, bugünkü biçimiyle var olamayacaktır artık... Özgürleşecek, serpilip gelişecektir. Ama bu kanıt, bireysel ekonomisi, küçük ve bencil dünyası olan burjuva ailesinin taraftarlarını korkutmasın; kolektif tüketicimin zaferi ne yazık ki henüz çok uzaklarda... Kapitalizmden sosyalizme geçiş ve işçi sınıfının egemenliği döneminde, toplumsal tüketimle özel aile ekonomisi biçimleri arasında çetin bir mücadele sürmekte. Bunlardan birincisinin zaferini hızlandırmayı ancak, halkın bu konuyla doğrudan doğruya ilgili kesimi olan emekçi kadınların, soruna bilinçli bir şekilde yaklaşmaları sağlayabilir.

Sovyetler Birliğinde lojman ve çözümleri konusunu içeren istatistik verileri henüz çok azdır. Bununla birlikte, daha savaş komünizmi yıllarında bile, ortak konutların kent ekonomimizde, en azından büyük kentlerde önemli bir rol oynadığını rakamlar kanıtıyor: şöyle ki, 1920 yılında Moskova'da, 23 bin ev arasında 8 bin ortak konut ve bekâr evi bulunuyordu, yani evlerin % 40'ı ortak konut durumundaydı. Demek ki, kuruluşunun ilk yıllarından başlayarak, emekçiler cumhuriyeti, üretimi ve ekonomi sistemini kökten değiştirirken, kadının üretici olmayan ev işlerinden derece derece ama geri dönülmez bir biçimde uzaklaşması için zorunlu olan koşulları da yaratmaya başladı. Ancak, ev işlerindeki üretici olmayan çalışmasının azalması, kadının özgürleşmesi sorununun görünüm-lerinden sadece biridir.

Onu eve bağlayan, aile içinde köleleştiren ve daha hafif olmayan bir diğer yük, çocukların bakım ve eğitimidir. Sovyetler iktidarı, analığın korunması ve toplumsal eğitim alanındaki politikasıyla kadını, bu yükümlülüğü kolektifliğe, işçi Devlet'ine vererek önemli derecede rahatlatıyor.

Sovyetler Cumhuriyeti, proletaryanın gereksinimlerine cevap verebilecek yeni yaşam ve ekonomi biçimlerini ararken, kaçınılmaz, bir dizi yanlışlıklar yaptı; çizgisini birkaç kez değiştirmek ve düzeltmek zorunda kaldı. Ama toplumsal eğitim ve analığın korunması alanında doğru yolu ilk seferde buldu. Ve bu gün, inanç ve törelerdeki devrimin en büyük ve en derin biçimde tamamlanmakta olduğu alan da kesinlikle işte bu alandır. Burjuva rejiminde çözülemez durumda olan sorunlar, bütün politikasını ekonomik düzeyi yükseltmenin ve sosyalist yapının pekiştirilmesinin belirlediği bir ülkede, doğal ve ba-

sit bir biçimde çözülmüş oluyor.

Analığın korunması sorununa Sovyet Rusya, emekçiler cumhuriyetinin şu temel görevinin bakış açısından hareket ederek yaklaştı: Ülkenin üretici güçlerinin gelişmesi, üretimde kalkınma ve atılım. Bu görevi gerçekleştirmek için öncelikle, elden geldiğince çok sayıda emekçiyi üretici olmayan çalışmadan özgürleştirmek, ekonomik üretimi güvence altına alacak bütün emekçi elleri akıllıca kullanmak; ikinci olarak da, emekçiler cumhuriyetine, gelecek için işçi gücü akımını yani nüfusun normal artışını garanti etmek gerekiyordu.

Bu bakış açısından hareket edildiği andan başlayarak analığın akılcı biçimde korunması sorunu da kendiliğinden çözülüyor. İşçi Devlet'inin tamamıyla yeniden koyduğu ilke, büyüyen kuşak yönünden, çocuklar için duyulan endişenin, özel, ailesel bir sorun değil toplumsal bir sorun, bir Devlet sorunu olduğudur. Anneliğin güvence altına alınması ve korunması yalnızca kadının yararı olduğu için değil, çalışmanın toplumsallaşması sırasında ulusal ekonomiye düşen görevler dolayısıyla da zorunludur. Kadın kendi güçlerini, kolektiflik için daha etkin kullanabilecekken, üretici olmayan şekilde, sadece aile için harcamamalıdır; gelecek için, emekçiler cumhuriyetine esenlikli işçiler akımını da sağlamak üzere kadının sağlığı korunmalıdır. Sorunu bu biçimde ortaya koymak burjuva devletinde mümkün değildir; çünkü orada, sınıf çelişkilerinin engelleri, özel ekonomik çıkarlarla halkın tümünün ekonomik çıkarları arasında birlik yoksunluğu vardır. Emekçiler cumhuriyetinde ise aksine, sosyalizmin kuruluşu ilerlediği ölçüde bireyci ekonomik çıkarlar, genel ekonomik çıkarlar içinde yavaş yavaş erimek zorundadır. Dolayısıyla, annelik sorununun bu biçimde çözüm-

lenmesini, zorunluluk ve yaşamın bizzat kendisi getirmektedir. Emekçiler cumhuriyeti kadını, her şeyden önce, bir işgücü, yaşayan bir çalışma birimi olarak nitelendirir; annelik fonksiyonunu da çok önemli, hem de tamamlayıcı bir görev, üstelik yalnızca özel, ailesel değil ve fakat **toplumsal** bir görev diye görür.

«Annelik ve çocukluğun korunması politikamızı yöneltten şey,» diyor Vera Pavlovna Lebedeva, «kadını daima emek süreci çerçevesi içinde görmemizdir.»

Ancak, kadına, kendi öz tabiatını zorlamadan ve annelikle ilişkisini kesmek zorunda bırakmaksızın üretici çalışmaya katılma olanağını vermek için ikinci bir adım daha atmak gerekir: Anneliğe ilişkin bütün endişeleri kadının omuzlarından alarak kolektifliğe yüklemek ve buradan da, çocukların eğitimini ailesel yapı çerçevesinden çıkararak toplumsal bir kurum, devlet işi haline getirmek.

Annelik, yeni bir bakış açısı altında incelenmeye başlıyor artık: Sovyetler İktidarı anneliği, toplumsal bir sorun olarak kabul ediyor. Bu ilkedен hareket eden iktidar, annelik yükünü kadından alıp devlete geçirmeye yönelik bir dizi tedbirler almaktadır. Çocuklukla ilgili endişeleri gidermeyi, çocukların maddî yönden korunmasını, toplumsal eğitimin doğru olarak düzenlenmesini, bütün bunları Ana ve Çocuğun Korunması Alt Bölümü ve Eğitim Halk Komiserliğinin Toplumsal Eğitim Bölümü aracılığıyla Sovyet İktidarı üstlenmektedir.

Annelik sorununu çözmek için Sovyet İktidarının kabul ettiği ilke, anneyi annelik sıkıntısından kurtarmak ve ona yalnızca, evinde çocuğuyla kişisel bağ kurmasını sağlayacak sevinç gülücüğüne bırakmaktır. Kuşkusuz, bütünüyle gerçekleşmiş olmaktan daha uzaktır bu ilke.

Dilediğimiz şeyler, uygulamada gecikiyor. Emekçi kadını ailesel yükümlülüklerden özgürleştirmeye elverişli yeni yaşam biçimlerini kurarken, karşılaştığımız sürekli engel hep aynı: ekonomik gecikmemiz, üretim yetersizliğimiz. Ama temeller atıldı: Annelik sorununun çözümüne götüren yolun direkleri dikildi; geriye, çizilen bu yola sağlam ve kararlı adımlarla koyulmak kalıyor sadece.

Emekçiler Cumhuriyeti anneliğin maddî yönden korunmasını, annelere ödenek ayrılmasını kısıtlamıyor. Bu cumhuriyetin tek çabası, her şeyden önce yaşamı değiştirmek, varlık koşullarını dönüşüme uğratmaktır. Öyle ki, kadın anneliğini tamamıyla üstlenebilsin ve aynı zamanda genç çocuğu kamu yararına koruyabilsin. Ona gerekli her türlü özeni gösterebilsin.

Rusya'da proletarya diktatörlüğünün ilk aylarından beri işçi ve köylü iktidarı, emekçiler cumhuriyetinde anneliği koruma kurumları ve toplumsal eğitim kurumlarından oluşan bir ağ kurmakla uğraştı. Anne ve çocuklar, Sovyet politikasının özel olarak ilgilendiği bir konu oldu. Devrimin ilk aylarında, o zamanki adı Kamu Yardımı Halk Komiserliği olan Toplumsal Güvenlik Halk Komiserliğinin esas işi, aynı zamanda hem anne hem de emekçi olan kadının çıkarlarını koruma alanında, emekçiler cumhuriyetinin politikasını geliştirmeyi sağlayacak yolu çizmek oldu. 1918 yılı ocak ayında. Toplumsal Güvenlik Halk Komiserliğinde bir Analığı Koruma Koleji oluşturuldu ve örnek bir analık sarayının yapımı örgütlendi. Ve o zamandan beri, Vera Pavlovna Lebedeva arkadaşının enerjik yönetimi altında, analığı koruma düzeni sağlam bir biçimde kökleşti, gelişti.

Sovyetler İktidarı, emekçi kadınlara hamile olduklarından hemen sonra yardım etmeye başlıyor. Hamile ka-

dınların ve süt çocuklarının tıbbi kontrolu, bütün ülkeye yayılmıştır. Çarlık Rusya'sında sayıları sadece altı olan tıbbi kontrol merkezleri ve aynı şekilde emzirme merkezleri bugün binlercedir.

Baş görevin, çocuklara fizik zen göstermek şeklindeki üretici olmayan çalışmadan kadını kurtarmak olduğu, kendiliğinden grlyor. Annelik asla, çocuğunu yıkamak, üstünü değıştirmek ve beşiğine ivilenip kalmak, değıldir. Anneliğın toplumsal devi, her şeyden önce, yaşayabilen, esenlikli çocuklar dünyaya getirmektir. Bunun için emekçiler toplumu, hamile kadına en elverişli koşulları sağlamalı ve kadın da kendi yönünden, hamilelik sırasında öngörülen bütün koruyucu sağlık kurallarını gözetmelidir; Unutmamalıdır ki, 9 ay boyunca kendine değil kolektifliğe aittir o, etinden ve kanından yeni bir emekçi, emek cumhuriyetine yeni bir ye 'yaratmaktadır'. Anneliğın toplumsal görevi açısından kadının ikinci devi, çocuğunu kendisinin emzirmesidir. Emek kolektifliğinin bir yesi olan kadın, ancak çocuğunu kendisi emziriyorsa toplumsal ödevini yerine getirdiğini söylemeye hak kazanır. Büyüyen kuşağa gerekli başka ihtimam konuları, kolektifliğın ykmllğine bırakılabilir. Hiç kuşkusuz, anne'lik iğds kuvvetlidir ve sndrlmemelidir. Ama niye bu iğd, yalnızca kendi öz çocuğunu sevmeye ve zen gösterme şeklinde dar bir sınırdaki kal-sın? Emekçi insanlık için değerli olan bu iğdye, en üst düzeye kadar gelişip serpilme ve zenginleşme olanağı niçin verilmesin? Kendinin olmayan çocuklar için de tasalanmak, başkalarının çocuklarına da sevgi ve yakınlık göstermek niye olmasın?

«Yalnız kendi ocuğının değil, bütün işçi ve köylü çocuklarının da annesi ol!» parolası, anneliğe yeni bir ba-

kış tarzı olarak emekçi kadınlara öğretilmelidir. Örneğin bir annenin, süt yetersizliğinden ötürü sararıp solmakta olan bir çocuğu, salt **kendi** çocuğu değil diye emzirmeyi reddetmesi kabul edilebilir mi? Kendi çocuğunu sevecenlikle koruyan bir yamyam kadının, bir başka oymağın çocuklarını iştahla yediğini okuduğumuzda, nasıl şaşıp kalıyorsak, geleceğin insanlığı da yukarıdaki gibi toplum düzenine aykırı bencil bir davranışı aynı şaşkınlıkla karşılayacaktır.

Başka bir nokta da şu: Annenin, salt bu sıkıntıya katlanmamak için çocuğunu kendi sütünden yoksun bırakması kabul edilebilir mi? Sovyetler Birliğinde, bulunmuş çocukların sayısının hâlâ çok fazla olduğu apaçık bir olgudur. Hiç kuşkusuz bu olay, annelik sorununun ülkemizde daha çözülmemesinden, sadece çözülme yolunda olmasından ileri geliyor. Geçiş dönemimizin zor koşullarında, yüzbinlerce kadının belini büken çifte yük, ücretli çalışma ve annelik yükü vardı. Ne yeterince kreş, ne de ana ve çocuk sağlığıyla ilgilenen yeterli merkez yoktu; para yardımları piyasadaki fiyat artışlarını izleyemiyordu ve bütün bunlar işçi ya da memur kadını annelik yükünden fazlasıyla korkmaya zorluyor, birçok anneyi, çocuklarını devlete «terk etmek» durumunda bırakıyordu. Ancak, terk edilmiş çocuk sayısındaki bu artışın kanıtladığı bir başka olgu da, emekçiler cumhuriyetinin kadınlarında, anneliğin **özel bir iş değil, toplumsal bir ödev olduğu** bilincinin henüz sağlam bir şekilde oluşmadığı idi.

Kadınlar arasında çalışan arkadaşlarımız, onların dikkatini bu soruna çekmeli; işçi-köylü kadınlara ve kadın memurlara, cumhuriyetimizin yeni konumu içinde anneliğin gerektireceği ödevlerin neler olduğunu açıklamalıdır. Ve aynı zamanda, analığı koruma ve toplumsal eğitim

kurumları ağının geliştirilmesi çalışmasını da güçlendirmelidir. Anneler, çalışma ve anneliği ne denli kolay uzlaştırabilirlerse, terk edilmiş çocuklar da o denli azalacaktır.

Annelik, çocuğun kesinlikle annesinin yanında kalması, çocuğun fiziksel ve manevî eğitimine yalnızca annenin kendini adaması demek değil. Çocuğa karşı annenin ödevlerine ilişkin doğru kavram, çocukları, büyümeleri ve gelişmeleri için en normal ve en esenlikli koşullar içinde bulundurmaktır.

En gelişmiş pırıl pırıl çocuklar burjuva toplumunun hangi sınıfında bulunur? Zenginler sınıfında, asla yoksullar sınıfında değil. Peki, nerden ileri gelmektedir bu? Burjuva anneler kendilerini tamamıyla çocuklarının eğitimine adadıklarından mı? hayır. Burjuva anneler, süt anneler, çocuk hizmetçileri, dadılar —yani ücretli emek gücü— tutarak çocukların bakımından kurtuluyorlar. Hem de seve seve. Anneliğin bütün yükünü taşıyan kadınlar, sadece yoksul ailelerde; o zaman da çocuklar kendi başlarına bırakılıyor, eğitimcileriye sokak ve rastlantı. İşçi sınıfında ve burjuva ülke halkının genellikle bütün yoksul katmanlarında çocuklar annelerinin yanındadır ama, sinekler gibi ölürler; normal bir eğitimin sözü bile edilmez. Burjuva toplumda bile bilinçli ve ilerici anne, çocuk bakımının hiç değilse bir bölümünü topluma aktarmak için çaba gösterir; onu çocuk bahçesine, okula, tatil sitelerine gönderir. Bilinçli bir anne, en kıskanç sevgi olan anne sevgisinin çocuğa veremeyeceği şeyi, kesinlikle toplumsal eğitimin vereceğini anlar.

Burjuva toplumunun egemen katmanlarında çocukların normal eğitimine, elbette burjuva düşüncesine göre, büyük önem verilir; anne babalar çocuklarını, uzmanlaşmış dadıların, hastabakıcıların, pedagogların ve koruyucu

sağlık uzmanlarının ellerine emanet ederler. Çocuklara gösterilecek fiziksel ve eğitimle ilgili özen için annenin yerini ücretli kişiler alır; bu durumda anneye, kaçınılmaz ve doğal tek bir ödev kalır, o da çocuk doğurmak.

Emekçiler cumhuriyeti, 'bolşevik rejimin' korkunçluklarını tanımladıkları zamanlarda burjuva ülkelerde ileri sürüldüğü gibi, çocukları annelerinden zorla koparıp almaz ama, sadece zengin kadınlara değil bütün annelere, çocuklarını esenlikli, normal ve onlar için mutluluk sağlayan koşullar içinde yetiştirme olanağını verecek kurumları yaratmak için çaba harcar. Annenin, çocukların bakımından ücretli sütanne aracılığıyla kurtulması yerine Sovyetler Cumhuriyeti, işçi yada köylü annenin, küçüğünün kreşte, anaokulunda yada çocuk evlerinden birinde olduğunu bilerek, işine gönül rahatlığıyla gidebilmesini istiyor.

Toplumsal eğitim kurumlarının, ki Rusya'da eğitim küçük çocukluktan başlayıp 16 yaşına dek sürüyor, esenlikli ortamında, pedagogların ve doktorların yönetiminde ve bizzat annelerin denetimi altındaki (sürekli olarak kreşte anne bulunması zorunludur) çocuklar, yeni insanın oluşumu için gerekli koşullarda büyüyorlar. Kreşlerde, çocuk yurtlarında ve çocuk bahçelerinde esen hava, çocuklara, geleceğin toplumunun kurucuları olarak gerekli alışkanlıkları ve belirgin çizgileri kazandırıyor. Bu eğitim kurumlarında yetişmiş insan, emekçiler ortaklaşalığı içinde yaşamaya bütün çocukluğu ailenin bencil alışkanlıklarının kapalı çemberi içinde geçmiş olan bir insandan daha yatkın olacaktır.

Devrimin ilk yıllarında kreşlere ve çocuk yuvalarına konulmuş olan çocuklar, bireyci ve aşk dolu bir annenin yetiştirdiklerine benzemiyor. Birincilerde kolektif alışkanlıklar sağlam olarak yerleşmiş durumda, bunların zihin

yapıları her şeyden önce ‘grup’ yapısına uygun. İşte, bir çocuk yurdunda geçen, alışılmış bir sahne: ‘Yeni’ gelen çocuk, içinde bulunduğu grubun yaptığı şeyi yapmayı reddediyor. Gruptakiler heyecanlanıyor, ‘yeni’nin çevresini alıyor ve ona açıklamalarda bulunuyorlar. ‘Grubumuz’ gidiyorsa eğer, gezmeye gitmemek olur mu? Sıra «bizim grubumuz»da ise, temizlik ve düzenleme işlerini yapmamak olur mu? «Grubumuz» çalışırken gürültü yapılabilir mi? Bu çocuklarda mülkiyet anlamı gelişmiyor. 4 yaşındaki bir yavrucuk, «Bizde, ‘seninki, benimki’ diye bir şey yok, her şey herkese ait» diye açıklıyor ciddî bir havayla. Buna karşılık, ‘gruba’ ait olan şeyler karşısında tutumlu davranış, çocukların yaşamının temel kurallarından biri. Ve çocuklar ‘kendi’ gruplarının eşyalarını, çocuk yurdunun eşyalarını saçıp savuranları cezalandırıyorlar.

Emekçiler cumhuriyeti, çocuk doğuran varlık olarak kadını korumak amacıyla, devrimin ilk yıllarından itibaren ihtiyacın kesin bir biçimde hissedildiği her yerde, analığı koruma evleri kurdu. Bu evler, yaşamının en güç döneminde yalnızca kadının barınacak bir yer bulmasını değil, ailesi olan ama gebeliklerinin son aylarında ve doğan bebeğin ilk aylarında, güçlerini yeniden kazanmaya ve çocuğun ilk haftalarında (en önemli olan zamanlar) onu gözlemlemeye kendilerini vermek isteyen kadınların, belli bir süre için evden, aileden ve kaçınılmaz aile sıkıntılarından uzak kalmalarını da sağlıyor. Çünkü ilk haftalarda, anneyle çocuk arasında bir bakıma fizyolojik bağ sanki hâlâ sürüyor muş gibi görüldüğünden, bu dönemde onları ayırmak doğru değildir.

İşçi ve memur anneler için, kuruluş kreşleri yada bölge belediyesinin kreşleri vardır. Bu kreşlerin çalışan kadınlara büyük rahatlık sağladığını belirtmeye bile ge-

rek yok. Bizim üzüntümüz, bunların yeterince bulunmaması ve bu tarz yardım kurumlarıyla annelerinin gereksinimlerinin onda birini bile karşılayamayızdır.

Yetimlerin ve terk edilmiş çocukların üç yaşına kadar yetiştirildiği çocuk yurtları ve kreşlerden başka, anneleri bunaltıcı endişelerden kurtarmaya yönelik diğer toplumsal eğitim organları da şunlar: 3 - 7 yaş arasındaki çocuklar için bahçeler, okul öncesi çağındaki çocuklar için yurtlar, çocuk kulüpleri ve nihayet ortak konutlar ve gençler için çalışma bölgeleri. Bu toplumsal eğitim ağına, çocuk bakımını anne babalardan devlete geçirmeyi amaçlayan, okul öğrencileri ve okul öncesi çağındakiler için parasız kantinler de giriyor. Bu kantinlerin yaratıcısı, Vera Veliçkina arkadaştı, ki 1919 yılında devrimci görevi başında öldü. İç savaşın zor yıllarında, bu kantinlerin bize çok yararı dokundu ve birçok proleter çocuğunu, açlıktan, ölümden kurtardı. Devletin çocuklara karşı bakımını tamamlayan bir başka şey de çocuklara bedava süt dağıtımı, ek besin maddeleri verilmesi, en yoksul olanlara elbise ve ayakkabı dağıtımıydı.

Bütün bu girişimler, henüz tamamlanmış olmaktan uzaktır; uygulamada, şimdiye dek halkın ancak çok dar bir kesimine ulaşabildik. Ana babanın, çocuklarını yetiştirmedeki ağır görevini azaltmak için bunca yaptıklarımızda temel yetersizliğimiz, yanlış bir yol seçmiş olmamızdan gelmiyor; bunun nedeni, ekonomimizin örgütlenmesinin henüz önemli derecede eksik oluşu, dolayısıyla Sovyetler iktidarının toplumsal eğitim planını tümüyle uygulayacak durumda olmayışımızdır. Annelik sorununu çözmek için emekçiler cumhuriyetinin belirlediği çizgi doğrudur. Ama gerçekleşmesini, kaynaklarımızın durumu engelliyor.

Şimdilik her şey, mütevazı gücümüzün deneyimlerinden oluşmaktadır sadece. Ama yine de bazı sonuçlar elde ettik bunlardan. Bu tedbirler ailesel yaşam biçiminde devrim yarattı; cinsler arasındaki ilişkilere köklü bir değişiklik getirdi.

Böylece, Sovyet iktidarının görevlerinden biri, kadının etkinliğinin, ev ve çocuk bakımı gibi üretici olmayan bir işe harcanmayıp yeni zenginliklerin yaratılmasına, Devlet'e, emek kolektifliğine ayrılmasını sağlayacak koşulları yaratmak oluyordu. Aynı zamanda, iş ve annelik arasında uyum sağlama olanağını vererek, kadının çıkarlarını ve çocuğun yaşamını korumak gerekiyordu. Devrimin ilk yıllarından başlayarak Sovyetler iktidarı, öyle yaşam koşulları yaratmaya çabalıyordu ki, kadın, kollarında çocuklarıyla gideceği yeri olmadığını düşünüp, kötü bir kocaya zincirlenmiş gibi asla hissetmesindi kendini; sırf ne yapacağını bilemediğinden bekâr anneler, çocuklarını kaybetmekten ya da ölmekten artık korkmasınlar. Bizim cumhuriyetimizde, çalışan kadına yardım etmek ne insan sevenlere ne de aşağılatıcı yardım sevenlere ait değildir; kadının annelik yükünü hafifletmek çabasını göstermek zorunda olanlar, yeni bir toplumun yaratılması mücadelesine onunla birlikte katılan işçi ve köylü arkadaşlarıdır. Ekonominin yeniden kurulmasına erkekle eşit ağırlık koyan, iç savaşa katılan kadının, sırası geldiğinde emekçiler cumhuriyetinden, yaşamının zor bir anında —topluma yeni bir üye vereceği anda— sağlığını ve küçük vatandaşının geleceğini yükümlenmesini istemek hakkıdır. Annelerin korunması alanındaki politikamız işte budur. Ama pratikte, idealin henüz büyük ölçüde gerisinde olduğumuz da açıktır. Bununla birlikte, anneliği koruma hizmeti ve toplumsal eğitimle il-

gili kurumlar gerçekleşmekte, etkinlikleri artmakta ve genişlemektedir. Ama yeterli mi. Proletarya egemenliğine geçiş döneminde kadın, özellikle zor koşullarda bulunuyor; eski yıkılmasına yıkılmıştır ama yeni henüz sadece gerçekleşme yolundadır. Parti ve Sovyetler iktidarı, annelik sorununa, onu çözecek olan tedbirlere artan bir dikkat göstermek zorundadır. Bu sorun doğru bir biçimde çözülrse bundan yalnızca kadın değil, bütün ÷lke üretimi, bütün ulusal ekonomi yararlanacaktır.

Son olarak, annelik sorununa sıkı sıkıya bağlı bir başka sorun üzerinde de duralım; çocuk düşürme karşısında Sovyet Cumhuriyetinin tutumunu size birkaç kelimeyle açıklayalım. Emekçiler cumhuriyeti, 20 Kasım 1920 tarihli yasayla çocuk aldırmanın suç olmadığını kabul etti. Yasanın resmen yayınlanışında, Kadınlar kesiminin ilkinliği (insiyatifi) ve tartışmalara güçlü bir şekilde katılışı rol oynadı. Bu sorun üzerinde böyle bir tutumun gerekçesi neydi? Bildiğimiz kadarıyla Sovyetler Birliği emek gücünün aşırı bolluğunun değil, daha çok eksikliğinin sıkıntısını çekiyor. Sovyetler Birliği'nde aşırı yerleşim alanları pek yoktur; tersine yerleşim alanları pek seyrek. Bizde, emek gücü hesaba katılır. Öyleyse çocuk aldırmanın mahkûm edilemez oluşuna ilişkin bir kararname nasıl çıkarılabilir? Proletarya politikası, ne iki yüzlülüğu ne de yalancı sofuluğu sevmez de ondan. Çocuk aldırma, annelik sorununa bağlı bir olaydır; kadınların sağlam olmayan durumlarının sonucudur. (çocuk aldırmanın, 'miras paylaşmasına' karşı olma, doyumsuz kadınların anneliğin acılarına sıkıntısızca dayanmaya, görünümlerini bozmaya, 'eğlence mevsimi'nden birkaç ay uzak olmaya karşı olmaları vb., gibi nedenlerinin olduğu burjuva sınıfından söz etmiyoruz.)

Çocuk aldırma her ülkede vardır ve yaygınlaşmaktadır, ne yasalar ne de geriletme tedbirleri bunun kökünü kazıyamadı. Yasayı **bildiği gibi çevirme** yolları da vardır daima. Oysa, hamile kadına 'gizlice yardım' onu bozmaktan, onu emekçiler devletine uzun süre yük haline getirmekten ve sonuçta emek gücünü niceliksel olarak azaltmaktan başka hiç bir işe yaramaz. Normal cerrahî bir müdahale koşullarında yapılan çocuk aldırma, hem daha az zararlı, hem de daha az tehlikelidir. Kadın kısa zamanda işine başlayabilir o zaman. Bir yandan, analığı koruma ve toplumsal eğitim kurumlarının geniş bir şekilde yerleştirilmesi, bir yandan da, esenlikli bir çocuk dünyaya getirmenin toplumsal bir ödev olduğu fikrinin kadınlarda yerleşmesi gerçekten sağlanmadıkça, çocuk aldırmanın ortadan kalkmayacağını bilincindedir Sovyetler Birliği; bunun içindir ki, çocuk aldırmanın açıklıkla ve sağlıklı klinik koşullarında yapılmasını kabul etmiştir. Çocuk doğumlarını düzenleyen koruyucu sağlık tedbirleri alındıkça da, çocuk aldırma zorunluluğu azalacaktır.

Emekçiler cumhuriyetinin görevi, analığı koruma kurumlarını geniş ölçüde geliştirerek, kadınlarda sağlıklı bir annelik içgüdüsünü sağlamlaştırmak; anneliği, kolektif çalışmayla uyumlu hale getirmek ve böylece çocuk düşürme zorunluluğunu ortadan kaldırmaktır. Burjuva ülkelerdeki kadınların önüne hâlâ bütün genişliğiyle çıkan bu sorunun çözümüne, emekçiler toplumunun yaklaşım biçimi işte budur.

Burjuva devletlerindeki kadınlar, birinci dünya savaşının yarattığı üzücü koşullarda çabalayıp durmakta. Çifte yük altında ezilip gidiyorlar: Sermaye için ücretli çalışma ve annelik... Emekçiler Rusya'sındaysa aksine işçi ve köylü kadınlar, yeni bir ekonominin temellerini

kurmak için komünist partisine yardım ederken, kadını köle yapan eski yaşam biçimini de yıkıyorlar. Ulusal ekonomi yönünden kadın, vazgeçilmez bir emekçi kişilik olduğu andan itibaren, kadın varlığının temel ve karmaşık sorunlarını çözebilecek anahtar da bulunmuş olacaktır. Ev ekonomisinin kapitalist ekonomi sistemini tamamladığı, kapalı aile dengesini özel mülkiyetin meydana getirdiği burjuva toplumda, çalışan kadınlar için kurtuluş yolu yoktur.

Kadının özgürlüğünün tamamlanması ancak, gündelik yaşamdaki köklü bir dönüşümle gerçekleşebilir. Ve gündelik yaşam da ancak, sosyalist ekonominin yeni temelleri üzerinde üretimin tümünün kökten ve yeniden kurulmasıyla değişecektir.

Gündelik yaşamda bir devrim yapılmaktadır gözlerimizin önünde. Bu devrim genişliyor ve derinleşiyor; onunla birlikte kadın özgürlüğünün de yaşam ve uygulama alanına girdiğini hep birlikte izliyoruz.

TÖRELERDE DEVRİM¹

Proletarya egemenliği döneminde oluşan gündelik yaşamdaki devrim, açıktır ki, toplumsal beslenme, toplu konutların kurulması, toplumsal eğitim ve analığın korunması alanları ile sınırlı kalmıyor. Böyle bir devrim çok daha derin, daha karmaşık ve daha çeşitlidir. Yaşamımızın hemen her alanına el atmıştır, özellikle töreler ve düşünceler üzerinde güçlü bir etkisi vardır. İlerde tarihçiler bu renkli, hareket dolu, geçmişin konu edildiği, yeni yaşam biçimlerinin, yeni ekonominin ve insanlar arasındaki ilişkiler için yeni temellerin araştırmaları ile dolu dönemi ilgiyle inceleyeceklerdir. Bizse, geleceğin filizleri yönünden yaşamamızın ne denli zengin olduğunu düşünmüyoruz bile. Gözyaşı, kan ve geçmişin üzüncülü kalıntılarıyla dolu iç savaş meydanlarında daha şimdiden, geleceğin genç filizlerinin, zengin özsularıyle, sağlam ve tap-

¹ Özgün başlık.

taze yeşerdiğini henüz ayırt edemiyoruz; iki hasım dünyanın ürkünç kavgasından anafor esmişcesine yükselen toz bulutları onları kirletse, ortalığa yayılan taze kan, genç parlaklıklarını sarartıp soldursa bile, bu filizler serpilip gelişmekte, hem de ilkbahar dereleri gibi gür ve yaygın...

Çevrenize bir bakınız: 1917'den önce tanıdığınız Rusya ile bugünkü Rusya aynı mıdır? Aynı işçiler, aynı köylüler, kısaca aynı basit «insanlar» mıdır Çarlık rejimi altında yaşamış olanlar? Sovyetler Cumhuriyetinin durumunun alışılmamış apayrı oluşu gibi, düşünceler, duygular, dilekler, sorunlar da alışılmamış ve başka oldu. Burjuva-kapitalist rejimde yaşayan insanlara rastladığımızda, yüzyılları kapsayan bir ileri hamle yaptığımız duygusuna kapılıyoruz ve buradan, gelecek yüzyıllar için, devrim görüşü açısına göre, geri kalmış bu ülkelerdeki olayların akışını yargılayabiliyoruz. Burjuva ülkelerin sınırları ötesindeki kardeşlerimizin, düşünce olarak anladıkları ama henüz «ruhlarının bir parçası» haline getiremedikleri şeyin ne olduğunu deneyle biliyoruz. Bu deney çok yakın ve hâlâ canlı olan geçmişi bizden uzaklaştırdı, geleceği de canlandırarak yaklaştırdı. Bizim için ileriye bakmak, geriye bakmaktan daha kolay. Büyük değişiklikten önce gördüğümüzden daha çok şey görüyoruz şimdi; devrimci mücadele yıllarını, geleceğin toplumuna götüren «en kısa yol» un deneyimlerini yaşamamış olan arkadaşlarımızın bildiğinden daha çok şey biliyoruz.

Yapılan yanlışlar ne denli çok olursa olsun, bizim devrimci deneyimiz, yaşamı yeniden kurma, ekonominin kör yasalarına sözünü geçirecek milyonlarca insandan oluşan bir kolektifliğin iradesini örgütlemeye kalkışma olarak, en gözüpek bir deneydir. Rusya'daki işçi devrimi,

insanlık tarihine yeni bir bölüm açtı. Geleceğin toplumunun bütün genişliğince gerçekleşmesi ne denli zor ve ne denli uzun olursa olsun, biz, buna başladık. Ve daha şimdiden, sağlam bir biçimde kendine güvenen, tarihsel rolüne ve toplumun yeniden kurulmasındaki önemine inanan proletarya, gücünü kaybetmeden en son amacına doğru yürüyecektir. Bu amaç artık bir düş olmaktan çıktı; ona ellerini uzatan proletarya, parmaklarının ucunda varoluşu, gerçeği hissetmeyi başardı...'

Ekim devriminin getirdiği değişme her şeyden önce zihniyete yansdı; yaşamı kendi özünde düşünmeye başladı proletarya. İşçiye bakınız, devrimden önceki gibi mi şimdi? O zamanlar iradesi dışında bir köleydi, sefaletten ezilse bile boyun eğiyor, hırçınlaşsa bile güçsüz kalıyordu; kendine inanmıyordu. Ona baskı yapan, aşağılayan düzeni ve yasaları değişmez olarak görüyordu. Ona, «Yaşamlarının efendisi olmak için, milyonlarca proleterin bunu istemesi yeter,» denildiğinde, inanmadan başını sallardı.

Oysa şimdi, kuşkusuz, proleter için yaşam hâlâ zordur; elbiseleri, ayakkabıları kötüdür; sonu gelmez yoksulluklara ve sayısız fedakârlıklara katlanır. Ama buna karşılık kendine, kendi öz güçlerine güveni vardır. Toplum eğer yeni bir sınıf, yükselen sınıf tarafından yönetilirse varoluş, yasalar, yaşam, bütün bunlar değişir gerçeğini, bu büyük ve yeni gerçeği öğrenmiştir, daha şimdiden. Çarlık yönetiminde sanayicilerin, toprak sahiplerinin durumları, emekçilerin egemenliğinde büsbütün başkalaşmıştır. Şimdi işçi, yaşamın efendisi, yaratıcısı olarak hissediyor kendini. Yarattığı şey her zaman ustaca olmasa bile yaratıyor o, ve emekçi insanlığın büyük zaferi de, ekonomik evrim yasalarının kolektif iradesine

bilinçli boyun eğmenin bu zor çıraklığında, ekonominin kör güçleri üzerinde iradenin kazandığı bu zaferde bulunuyor.

İşçi kadını alalım. Değişim burada, daha da elle tutulur durumda. Büyük kadın kitlelerinde en belirgin olgu, **toplumsal sorumluluk duygusunun gelişmesi**; kolektiflikle olan bağların ve topluma karşı, emekçiler cumhuriyetine karşı olan ödevlerin bilincindeki gelişmedir. Kadında özellikle yenidir bu, çünkü ona yüzyıllardan beri, ailesine karşı olan ödevlerinden başka hiç bir ödevi kabul etmemesi öğretilmiştir. İşçi kadın yada işçi karısı bugün yalnızca, her yönüyle bir vatandaş olduğunu sağlam ve kesin olarak bilmekle kalmaz, ama, toplumsal hiç bir ödev yükümlenmemişse eğer, kendini kendi gücünde kanıtlama yollarını arar; çocukları ve ev işleri engeller onu zaman zaman. Kadın, çocuklar için yeterince kurum, yeterince ortak konut bulunmadığını mutlaka belirtir. Her şey iyi giderse, parti ile ilgili bir görevde ya da sendikada çalışacaktır.

Devrim, kadını sadece ailenin kapalı ve boğucu havasından çıkarıp toplumsal yaşamın engin atmosferine getirmekle kalmadı, aynı zamanda ona, şaşılacak bir hızla kolektiflik bağı duygusunu da belletti. İç savaş yıllarında komünist cumartesilerin başarısı bunun parlak bir örneğidir. Cumartesilere en istekle katılanlar kadın işçiler, partisiz emekçi kadınlar, işçi karıları ve köylü kadınlardır. 1920'de, 16 taşra ilinde 150 bin emekçi kadın, bu cumartesilere katıldı. Bozukluğun, salgın hastalıkların, soğğun ve açlığın üstesinden gelebilmek sadece kolektif çabalarla gerçekleşebilir bilincine varılmış olması, toplumsal anlamda büyük bir ilerlemenin kanısıdır. Cumartesiler, yani kolektiflik için gönüllü çalışma, zorunlu ça-

lışmayı tamamladı. Çalışma sadece bir zorunluluk (kölenin çalışması, ihtiyaç dolayısıyla işçinin çalışması) olmaktan çıktı; kolektiflik karşısında bir ödev, toplumsal bir ödev oldu. Tıpkı eski zamanlarda, oymağın hizmetine katılan her oymak üyesi için olduğu gibi. Partisiz emekçi kadınlarla delegelerimiz, cumartesilere tam vaktinde yetişebilmek için, ev işlerini tasarı halinde bırakıp uzun ve kalabalık sıralar oluşturdular; yakacak maddelerini boşaltıyor, yollardaki karları kürüyor, askerler için çamaşır dikeyor, çocuklara elbiseler hazırlıyor, hastaneler ve kışlalarda temizlik ve düzenleme işleri vb., yapıyorlardı. Çoğunun ailesi ve dolayısıyla kendi ev işleri, ailesel uğraşları vardı, ki bu uğraşları tamamlamak için işçi kadın, haftanın tek serbest gününü ayırmak zorundaydı. Ama daha şimdiden doğmuş olan ve yaşayan bilinci ona, halkın işlerine istenildiği zamanda yardım etmemek, toplumsal çalışmanın en acil görevlerine gücünü katmamak yerine küçük özel evinin işlerini bırakmanın daha yararlı olduğunu söylüyordu.

Ve kadın, ev işlerini yarım bırakıp cumartesilere koşuyordu.

Bu partisiz işçi ve köylü kadınların henüz azınlıkta olduğu söylenecektir. Doğrudur bu. Evet, henüz azdırlar. Ancak belirgin olan da, sayılarının eksilmekte değil artmakta olduğudur. Ayrıca, önemli olan bir başka nokta da, böyle davranan kadınlar yalnızca partililer değildir, partisizler de aynı şekilde davranıyorlar. Ve sonuçta bu azınlığın tutumu, aynı kanı ve düşüncedeki geniş kitlelerin eğitime katkıda bulunuyor. Toplumsal çalışmaya katılmayan, seçilmek istemeyen işçi kadın bakınız nasıl tutkuyla, ve hatta bazen nasıl öfkeyle savunuyor kendini horgörölmeye karşı! 'Delege' olmama hakkına

manevî yönden sahip olduğuna sizi inandırabilmek için en az on neden gösterecektir. Şehirde böyle bir soruyu ustalıkla geçiştirebilecek işçi kadın çok seyrek. (Köyde ise şimdilik pek böyle değil). Çünkü şu son yıllarda, bir yandan toplumsal ekonominin iyi işleyişiyle toplumsal ödev arasında bir bağ bulunduğu bilinci pekişti; bir yandan da kişisel gereksinimlerin yeterli biçimde karşılanması olanağı sağlandı. Kuşatma (abluka) yıllarında durum neydi? Odun yüklü vagonlar boşaltılamadığından çekilen yakacak sıkıntısını önlemek için hemen genel bir çağrı yapıldı: «Halkı cumartesi çalışmalarına çağırıyoruz.» Bir salgın hastalık başgöstermişti, yeniden aynı çağrı yapıldı: «Kenti temizlemek için bir cumartesi çalışması yapalım.» Diğer bir deyişle, ekonomimizi engelleyen şeyi ortak çabalarımızla saf dışı bırakmak için, hastalık denen genel âfeti yenmek için, gönüllü çalışma yapalım. Bu dönemde, ortak yarar için çalışmalarının en küçük parçasını bile vermek istemeyenlere ne denli sert davranıyordu işçiler! Ve böylece yeni bir ahlâk yasasının, yeni ahlâkın temellerinin atıldığı görülüyor. Yeni kavramlar ortaya çıkmıştır; bunlardan biri iş kaçığıdır örneğin. Burjuva toplumu tembeli, umursamaz emekçiyi suçluyordu. Ama burjuva kavramına göre çalışma özel bir işti. İstersen çalış, istersen açlıktan öl, yada diğerlerini senin için çalışmaya zorla! Bu sonuncusu, bu 'işveren yeteneği' özellikle değerli bulunuyor, saygıya değer olarak mütalaa ediliyordu. Eğer burjuva toplumu tembeli mahkûm ediyorsa bunu sadece, kendisi için değil başkası için çalışan insanlar söz konusu olduğunda yapıyordu. Ve eğer çalışırken, enerjisinin tümü harcanmazsa, patron 'kandırılmış' durumuna düşüyordu burjuva anlayışına göre, ve dolayısıyla kârının bir kısmını yitirmiş olu-

yordu; işte bu nedenden ötürü tembellik ve umursamazlık kusur olarak suçlanıyordu burjuvazide. Oysa gösterişli odasındaki masasında oturmaktan başka işi olmayan patronun oğlu ya da ufak asaletli kişi, hiç bir işe yaramayan yada tembelliği süregenleşmiş bir kişi olabiliyordu; işten kaçtığı için mahkûm edilme tehlikesi yoktu onun için. İnsan ister çalışsın, ister çalışmasın, onun bileceği işti, onu ilgilendirirdi yalnızca; işte burjuva toplumunun görüşü. Öyle ki, küçük toprak sahibi köylü, ya tembellik yada umursamazlığından işletmesini yüzüstü bıraksa, burjuva toplumu onu, ekonominin tümünde yarattığı zarar yüzünden asla suçlamazdı da, sadece aptallığından ötürü horgörürdü: «Şuna bakın, kendi çıkarlarını gözetmeyi bile bilmiyor,» derdi.

Burjuva toplumunun ve emekçiler cumhuriyetinin iş karşısındaki davranışı büsbütün başkadır; bu ayrılık, başka türlü düşünmeye ve duymaya götüren, bir başka düşünceyi emekçi halkı benimseten yeni törelerin doğurduğu başkalıktır.

İş karşısındaki davranışımız bir dizi olay karşısında da yeni davranışı getirir; yeni manevî ölçütleri, yani insanla kolektiflik arasındaki ilişkileri belirleyen yeni kuralları oluşturur. Burjuva toplumunda ahlâk, temel olarak insanlar arasındaki ilişkileri düzenliyordu; toplumla olan ilişkilere gelince, bunlar insanın topluma karşı yükümlülüklerini belirleyen kurallar bireysel ahlâkın genel yasasını (bütün kurallar) tamamlıyorlardı sadece, insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemeye yönelik kurallardan çok daha az sayıdaydı. Bu ikinciler arasında, yurt savunması, 'ülkeye ve çara' hizmet etme görevi, ve fazlasıyla uzlaşmacı «asla öldürmeyeceksin» gibi kurallar sayılabilir, birinciler arasında ise, özel mülkiyeti ve özel çı-

karları koruma zorunluğunun yarattığı uzun bir buyruklar listesi vardır: Çalmayacaksın; tembel olmayacaksın; yasal kocası olan bir kadını almayacaksın; ticarî anlaşma sırasında hile yapmayacaksın, tutumlu olacaksın; vb., gibi.

Proletarya egemenliğinde, ahlâk kurallarını oluşturan, doğrudan doğruya kolektiflik çıkarlarıdır. Kişinin davranışı kolektifliğe zarar vermiyorsa eğer, hiç kimseyi ilgilendirmez bu. Buna karşılık, burjuva rejiminde şerefleendirilen şey emekçiler cumhuriyetinde mahkûm edilir. Örneğin, büyük bir tüccara karşı burjuva devletin tutumu neydi? Tüccar, kasa defterlerinde her şeyi düzenliyse, bir hileli iflâs oyunu çevirmemişse, sadece hapsedilmemekle kalmıyor, aksine, 'birinci derecede tüccar', 'soylu yurttaş', 'şerefli yurttaş' vb. sıfatlarıyla ödüllendiriliyordu.

Şimdi de, devrimin ilk yıllarında 'spekülatörler' karşısında bizim tutumumuzun ne olduğunu görelim. Sovyet cumhuriyetinin yararına çalışmayan, 'ticarî iflâs'tan Devlet için değil kendi için çıkar sağlamayı deneyen her kişiye, her 'becerikli çıkarıcı'ya 'spekülatör' diyorduk. Bu 'işsiz unsurlar' sadece şeref payeleriyle ödüllendirilmemekle kalmıyor, Çeka'ya götürülüyordu. Niçin? Çünkü o dönemde, yerle bir edilmiş ekonomimizi kurtaramıyor ve ergin vatandaşları üretici çalışmaya çağırabilmek için onlara, yoksulluk ve açlığa karşı korunabilecekleri garantisini veremiyorduk. Yeni değerler ve ürünler yaratmadan, yaşamın ve üretimin düzenlenmesine katılmadan, çalışma dışındaki bir yolla kendine kazanç sağlamaya teşebbüs eden, becerikli spekülasyonlarla zenginleşen ve başkasının sırtından geçinerek yaşayan kişi, Sovyet Cumhuriyetinin tüm çıkarlarına zarar veriyor, ülkede yıkımı

ve sefaleti ağırlaştırıyordu. Başka bir deyimle kolektiflik için zararlıydı. Ve bu yüzden, varlığı bütün toplum için hiç bir yarar getirmeyen hatta zararlı bir birey olarak 'spekülatör'ün mahkûm edilmesi gerektiği açıktır. Bugün Sovyetler Birliği'nde toprak sahiplerini, papazları, döviz kaçakçılarını vb., zararlı ve istenmeyen 'işsiz unsur'lar olarak nitelendirmeğe devam ediyoruz. Oysa burjuva ülkelerde en büyük şeref payesine ulaştırılanlar, açıkça bu 'işsiz unsur'lardır!

Yaşam koşullarındaki değişme, yeni töreler, ortak yaşam için yeni kurallar (yeni ahlâk) getirdi. Kuşkusuz, insanlığı yeni bir potada eritip yeniden biçimlendirmek değil on yılda, onlarca yılda bile kolay değil. Ama işaret edilmesi ilginç olan nokta, bu olayın görünür biçimde meydana çıktığıdır. Psikolojimizin yani zihniyetimizin, yeni koşullara bu denli çabuk uyum sağlamasına ve insanlar arası ilişkilerde yeni kuralları özümlemeye şimdiden başlamış olmasına sadece hayret edilebilir.

Devrimin en hissedilir olduğu yer, cinsler arası ilişkiler alanı oldu. Daha şimdiden, yalnızca Rusya'da değil, savaştan bütün ülkelerde de, dünya savaşı, burjuva ailenin dengeli durumunu sarstı. İlk olarak, kadın çalışmasındaki artma kadınların ekonomik bağımsızlığını ortaya çıkardı; ikinci olarak, evlilik dışı çocuk sayısı çok yükseldi. Birbirini seven çift, ne kilisenin kesin buyruklarını ne de burjuva önyargılarını hesaba katmaksızın birleşiyordu. Yasa dışı çocukların sayısı artarak toplumsal bir olay halini aldı ve burjuva hükümetleri, yasal evli kadınlara uygulanan para yardımını, askerlerin yasa dışı karılarına da uygulamak zorunda kaldılar.

Sovyetler cumhuriyetinde, daha ilk aylarda dinsel nikâh yürürlükten kaldırıldı. Yasal ve yasa dışı çocuk-

lar arasında bir fark olmadığı da açıklandı. (18 ve 19 Aralık 1921 tarihli kararname); kadın, ulusal ekonominin gözünde emek gücü birimi olarak tanındı; dinsel nikâh hatta medenî nikâh büyük oranda açıkça anlamını yitirdi. Burjuva toplumunda evlilik bir kontrat, kadın ve erkek arasındaki karşılıklı bir anlaşma idi; bu anlaşmayı tanıklar imzalar, tanrısal damga vurulduğu için de sağlam ve yıkılmazlığı sağlanırdı. Erkek, kadının yükümlülüğünü üstüne alır, onu beslemeye ve bakmaya söz verirdi; karşılığında da kadın, erkeğin mallarını korumayı ve artırıp saklamayı, ona ve geleceğin mirasçıları olan dölllerinde (ister kendi başına, ister ücretli hizmetçilerle ev ekonomisini düzenleyerek) hizmet etmeyi taahhüt ederdi. Kocasını, başka bir erkeğin çocuğuna bakmak zorunda bırakmamak için, kusursuz bir bağlılık da gösterirdi.

Kadının eşini aldatması, özel aile ekonomisinin dengesini bozduğu için burjuvazi, kocasına, yasal besleyicisine 'ihanet' eden kadını acımasızca kovuştururdu. Kocanın ihanetine gelince, burjuvazi ortaya pek çıkarmazdı bunu; çünkü erkeğin böyle bir davranışı, rastlantıymış gibi, aile ekonomisinin çıkarlarından hiç birine dokunmazdı. Öyleyse, burjuva toplumu niye bu noktada kız anelere böylesine eziyet ediyordu? Nedeni şuydu: Kayıtlı bir aşk ilişkisi yoksa, yani açıkça evlilik söz konusu değilse, kim 'besleyecek', kim bakacaktı çocuğa? Bütün açıklığıyla iki şık vardı: ya çocuk, genç kızın 'yanıltılmış' ailesine yük olacaktı, ki babaya değgin özel aile ekonomisine asla yararı yoktu bunun; yada çocuğun bakımı özel kurumların yada devletin üstüne yüklenecekti, ki bu da, sosyal güvenlik görevlerini yüklenmeyi hiç sevmeyen burjuva toplumunca arzulanan bir şey olmayacaktı.

Kadının, ücretli çalışmasıyle kendine bakmaya başladığı XIX'ncü yüzyılın ikinci yarısında, hatta burjuva toplumunda bile, kız annelere karşı tutum yavaş yavaş değişti. XIX'ncü yüzyılın sonu ve XX'nci yüzyılın başlarında yayınlanan bir dizi romanla birçok düşünürün eseri, «kadının annelik hakkı» ve kız annelerin korunması konularına ayrılmıştır.

Savaş komünizmi döneminin emekçiler cumhuriyetinde ev ekonomisi, kolektif toplumsal tüketime yerini bırakma eğilimi gösterdi (toplu konutlar, toplu kantinler vb.); her kadın kolektif çalışmaya katılmak zorundaydı, erkeklerle eşitti ve kocasından bağımsız olarak kendi yiyecek payını alıyordu; sonuçta, evlilik ve aile sorunu bütünü yeni bir biçim almaya başladı. Kadın yalnızca, kocasından bağımsız olarak kendi yiyecek payını almakla kalmıyor, çocuklar da annenin çalışma karnesine yazılı olduğundan çocukların yiyecek paylarını alan da gene anneydi, baba değil. Bundan çıkan açık sonuç şu ki, aile içinde kocası karşısında kadının bağımlılığı yalnızca hafiflemekle kalmadı, fakat pratikte de ortadan kalktı.

O yıllarda, erkek hazırda bedava bir emek gücü bulunsun, ya da kadın belirleyici niteliğiyle yasal bir besleyiciye güvenebilsin diye 'ekonomik nedenle bir evliliğe bağlanma' zordu, özellikle kentlerde. Kuşkusuz o zaman bile, 'ekonomik nedenlere' dayanan evliliklere rastlanıyordu, ama genel kural olarak evlenme olgusu her iki tarafa da, kapitalist rejimdeki evliliğin ve ailenin sağladığı avantajları artık garantilemiyordu. Erkek kendi ücretiyle bir kadına 'bakamıyor'du artık, çünkü ihtiyaçları—lojman, giysi, besin maddesi, yakacak— bir kişiye ancak yetecek miktarda sınırlanmıştı. Kadın da artık kocasının «ödeme yapılmayan işçisi» olamıyordu, çünkü,

birincisi, evinin dışındaki **üretici** zorunlu çalışmayla da yüklendiğinden zamanının tümünü kocasına ayıramıyordu. İkincisi, erkek kendi 'yiyecek payını' onunla paylaşmak zorunda kaldığında evlilik bir «avantaj» olmaktan çıkıyordu; gerçekte, kadın yada erkek kendi belgeleriyle kişisel yiyecek payını, onları çalıştıran kurumdan doğrudan doğruya alıyordu, yani kadının yada kocanın aracılığı söz konusu değildi; durum böyle olunca da, elbette, evlilikler çıkar nedeniyle değil, karşılıklı gönül eğilimi ve aşk nedeniyle kuruluyordu.

Kuşkusuz, bu dönemdeki bozukluklar ve yedek maddede eksikliği, programında yazılı olan şeyi pratikte gerçekleştirme ve emekçilere karşı yükümlülüklerini yerine getirme yönünden, emekçiler cumhuriyetini engellediği ölçüde halk «besin maddeleri» sağlamak üzere başka yollara başvurmak, iyi yada kötü bir ev üretimi yapmak, gazyasını ve yakacağını serbest piyasadan sağlamak vb., zorunda kalıyordu. Dolayısıyla evlilik, bazen saf ve basit bir ekonomik anlaşma karakterine bürünüyordu. Örneğin bir kadın, değer verdiği ve hoşlandığı için değil, 'sovyet evinde bir odası' olduğu için bir erkekle, ya da bir erkek, iki yakacak odun vesikasıyla kışı daha kolay geçireceklerini düşünerek bir kadınla evlenebiliyordu!... Ama böyle durumlar tek tüktü. Bu dönemin genel çizgisi, kayda geçmiş, anlaşma imzalanarak yapılmış evliliklere gittikçe daha az rastlanıldığını gösteriyordu.

Hukuk yönünden kayıtlı olmak hiç bir avantaj sağlamıyordu. 1917-1918 kararnamesinin, çalışma yeteneğini yitirmiş olma halinde, evli eşlerin karşılıklı birbirine bakmaları özel koşulunu koyduğu doğrudur. Ancak bu, o dönemde bir «geçiş» tedbiri olarak gözönüne alınmıştı, sosyal yardım kurumları henüz az gelişmiş olduğundan

geçerliydi ve çalışma yeteneğini yitirmiş kişilere yardım da bu yüzden, kolektiflik yada devlet'e değil özel kişilere (karı veya koca) yükleniyordu. Çünkü, emekçiler cumhuriyetinin ekonomik yaşamı henüz yeniden düzenlenmemişti. Bundan ötürü sosyal yardımı geniş bir şekilde **geliştirme olanağı yoktu**. Pratikte bu kararname, evli çiftlere pek bir şey sağlamadı. Çünkü yiyecek payı herkese tek tek, kişi başına dağıtıldığı sürece «çalışma yeteneğini yitirmiş eşe bakmak» da ne demektir? Bunun anlamı, azığını paylaşmaktan ibaretti. Buna razı olacak kişi de azdı. Sorun çoğunlukla şöyle çözülmüyordu Eşlerden biri çalışma gücünü kaybederse, diğeri, sanatoryumlar, hastaneler, yaşlılar ve güçsüzler evi vb., gibi onu yükümlenebilecek bütün kurumlara başvuruyordu. Ve, çalışma güçsüzlüğü halinde eşlerin birbirine yardım etmesini isteyen kararnameye rağmen, sağlık durumu iyi olanın 'diğer sevgili parçası'nı böylece topluma yüklemesini hiç kimse kınamıyordu; çünkü doğal görülen şey, çalışmaya gidemeyen üyelerinin bakımı yükümlülüğünü özel kişiler yerine toplumun almasıydı, kolektiflik buydu; maddî sıkıntıları toplum yüklenmeliydi. Zenginliklerin, birikimlerin, kaynakların yaratılmasına kişi, çalışabilecek durumdayken katkıda bulunduğuna göre, toplum da bunlar aracılığıyla ona yardım etmeliydi, hasta yada yaşlı ya da güçsüz kaldığı zaman...

Evlilik bir başka biçimde görünmektedir artık. Evli çiftin karşılıklı ilişkilerinde oluşan büyük değişiklik gözlerimizin önündedir; en tuhafı da, yeni yaşam tarzı ve yeni törelerin eski burjuva ailesine de yansımakta oluşudur. Yakın bir zamana kadar asalak olan burjuva hanımefendiler, devrimden sonra Sovyet yönetim merkezlerine akın ettiler ve yaşamlarını kazanmak için çalışmaya koyuldu-

lar; kocaları karşısında hemen bağımsız bir tavır sağıldılar. Kadının kocasından daha fazla kazanması sık sık rastlanan bir durum ve böyle olunca da, hoş tutan ve boyun eğen eski kadının, şimdi aile reisi olduğu görölüyor. Kadın bürosuna koşarken kocası odun kesiyor, ocağı yakıyor, alışveriş yapıyor. Bir zamanlar, yeni bir şapka ya da yeni bir çift ayakkabı almak için kocaları para vermeyince sinir krizleri geçirirdi bu hanımlar. Oysa şimdi kadın, kocasından hiç bir şey istememesi gerektiğini biliyor. Ama, doğrusunu söylemek gerekirse, yukarıda belirttiğimiz burjuva kadınlar, savaş komünizmi yıllarının bütün sıkıntılarına kimi zaman cesaretle dayandılar; yaşamın yoksulluklarına ve sürekli bozukluklarına karşı mücadele ederek çalışma ve ev işini uzlaştırmayı öğrendiler. Karakteristik olan bir başka nokta da şu: Ev işlerini basitleştirme, toplumsal beslenmeyi kabul etme, çocukları 'çocuk yurtları'na verme, kısaca elden geldiğince her biçimi deneyerek ailenin yükünü hafifletme eğilimi, bu burjuva ailelerde de kendini gösterdi. Diyelim ki bu, «zorunluluk» etkisiyle böyle oldu; ama halk ekonomisi özel ekonomiyi özümlediği ölçüde bu zorunluluk azalmayacak, aksine artacaktır; böyle olunca da daha bu günden varolan eğilim, töre ve alışkanlıklarda da güçlenecek, sonuçta, sözcüğün burjuva anlamıyla aile kaybolacaktır. Yerine yeni bir aile doğacak ve büyüyecektir; bu, kan akrabalığının olmadığı ama iş ortaklaşalığının, çıkar birliğinin, dilekler ve sorunlardaki birliğin insanları sağlam bir şekilde birbirine bağladığı, onları gerçek ruh kardeşleri yaptığı emek kolektifliği ailesidir.

Üretimin yeni koşulları ve yeni sistem, yeni bir yaşam biçimi doğuruyor; dönüşüme uğramış bu yaşam biçimi de yeni insanlar, düşünce ve iradeleriyle gerçek ile-

ri toplumun özgür ve uygar insanlarını yaratacaktır.

Eşlere maddî avantajlar sağlamaktan uzaklaştığı ölçüde aile, yerleşik kurum özelliğini de yitiriyor. Bugün eşler, evvelkinden çok daha kolayca ayrılıyorlar. Artık ne aşk ne de karşılıklı bağlılık kalmamışsa, insanlar ne olursa olsun aileyi korumak için çabalamıyor. Eskiden olduğu gibi, evle ilgili ortak yararlar, çocuklara karşı ana babalık ödevleriyle bağlı değiller artık. Dinsel evlilik ayinlerinin ise bozulmazlığı kalmamış. Kuşkusuz bu olay genelleşmedi, henüz bir kural olmaktan uzaktır ama, tartışma götürmeyen şey onun var olduğu, yayıldığı ve yeni toplumsal yaşam şekillerini yarattığımız ölçüde de yayılacağıdır. Emekçiler cumhuriyetimiz şimdiden «mutfağı evlilikten» ayırmayı denedi; geleceğin toplumu evlilik birlikteliğini, maddî hesapların tüm zevksizliklerinden temizleyecektir. Şimdi bile yeni evlilik biçimlerinin ortaya çıktığı görülüyor sık sık; çiftin ilişkileri, «yuva» kurmaya bağlanmıyor artık. Eskiden, evlenmek isteyen bir erkek, kadına bakmak için gereken lüksü sağlayıp sağlayamayacağını, bunun kendisi için ne ölçüde 'avantajlı' olacağını düşünmek ve hesaplamak zorundaydı; genç kız da evlenirken, kocasının ona sağladığı şeylerin neye mal olduğunu hesaplardı. Ancak her ikisi de, güçlerine ve maddî olanaklarına göre 'kendi küçük yuva'larını çekip çevirmekle uğraşırlardı her şeyden önce. Kadınla evlenirken, en hali vakti yerinde olan erkek ona bir daire vermeye çalışırdı; en yoksulu da hiç değilse, evleri için bir semaver satın alırdı. Bu en azından ilk adım olurdu 'ev eşyası'na, 'küçük yuva'ya... Ve eşler birlikte yaşamaya zorlanırlardı. Gündelik geçimsizlikler yüzünden bazen karı koca ayrılırdı. Ama bu anormal bir olaydı ve genellikle kabul edilmezdi.

Bugün, birbirini seven ama ayrı oturan çiftlerle karşılaşırız. Hatta bazen, «Daha fazla sağlamlık olsun» diye (birbirini seven insanlar, aşklarının hiç bitmemesi için onu daima daha pekiştirmek isterler) kadın ve erkek, Sovyet yasasına göre evliliklerini kaydettirmek üzere hukuk bürosuna başvuruyorlar, ama ayrı yaşıyorlar; kadın kentin bir ucunda, erkekse öbür ucunda oturuyor; yada kadın Moskova'da, kocası Taşkent'te kalıyor. Birbirlerini ancak zaman zaman görüyorlar, her ikisi de çalışıyor... Her şeyden önce hesaba katılan nokta, toplumsal yükümlülükler. Bu tarz evliliklere en çok, toplumsal ödev duygusu en fazla gelişmiş olan kişilerde rastlanıyor. Eskiden, kadının tasası özellikle 'evi'ydi; kendi kapkacakları, tencereleri olmadan nasıl yaşanırdı? Bugünse tersine, eğer erkek eve gitmenin, kendi evinde yemek yemenin, elinin altında daima bir kadının bulunmasının iyi olacağını tekrarlayıp durursa, kadın ve özellikle, ülkenin yaratıcı bir etkinliğe çağırıldığı emekçi kadınların büyüyen kesimi, artık 'küçük evimiz'den söz edilmesini duymak bile istemeyebilir... «Sadece aile yaşamı, ev işleri ve evin alışılmış sıkıntıları yerine, ondan ayrılısam daha iyi... Şimdi ülke için çalışabiliyorum, oysa evde... kısıkvrak bağlanacağım orada. Hayır, ayrılmak daha iyi.» diye düşünebilir.

Kuşkusuz, bu noktaya herkes ulaşamadı. Hatta öyle durumlar oldu ki, karılarının, dairedeki işleriyle evinden ve kocasından daha fazla uğraştığını görmekten öfkelenen erkekler dairenin evraklarını yaktılar! Ancak önemli olan, ayrıcalık taşıyan bu birkaç durum değil tabii...

Olayları, evrim süreçleri içinde düşünmek gerekir. Emekçiler cumhuriyetinin ve ailenin içinde bulunduğu duruma göre bu evrimin nereye doğru uzandığı, güçlenmeye mi yoksa gerilemeye doğru mu gittiğı belirlenmeli-

dir. Ekonomimizin gelişme çizgisi belirlenirse her şey açıklığa kavuşur. **Emekçiler kolektifliği** yavaş yavaş eski burjuva ailesini özümlemektedir ve sonunda onu büsbütün eritecektir.

Diğer bir karakteristik olay, emek toplumunun ve yasalarının, yalnız (bekâr) anne karşısındaki tutumudur. Sevdiği kadınla evlenmeyi, salt kendisinden önce başka biriyle bir aşk ilişkisi oldu diye reddedecek erkek yoktur artık. Genç kızın 'saflığı', 'iffeti', 'bekâreti' ancak özel mülkiyet üzerine kurulu bir yaşam sisteminde zorunluydu. Burjuvaların, mülk sahiplerinin toplumu için, çocuğun doğumunun 'yasallığını' belirlemek önemliydi çünkü; birincisi, onu kimin besleyeceğini yasal olarak bilmek gerekirdi (bilindiği gibi, burjuva toplumu genç kuşağa özen gösterme işini üstüne almaktan hoşlanmıyordu); ikincisi, malları olan kişiler onları 'kendi kanlarından olan mirasçılar'a geçireceklerinden emin olmak istiyorlardı. Yasa dışı çocuklara sahip olma hakkını tanıma, birikmiş zenginliklerin 'dağılmasını' kabul etmek demek olacaktı; yasal ve yasa dışı çocukların eşit haklara sahip olmasına burjuva toplumunun o denli uzun süre karşı çıkması, bu konuda sadece kimi yerlerde, o da dünya savaşları yıllarında, birtakım ödünler vermesi, işte bunun içindi.

Ne zaman ki devrimin ilk yıllarında özel mülkiyet büsbütün kalktı, ailelerin çocuklarına miras olarak bırakacak hiç bir şeyleri de kalmadı. Devlet'e gelince, onu ilgilendiren tek şey, ister serbest birlik ister kayıtlı evlilik ürünü olsun, çocuğun doğumuydu. Çocuğun hangi durumda dünyaya geldiğine, evlilik formalitelerinin tamamlanıp tamamlanmadığına bakmaksızın, Sovyetler Cumhuriyeti anne ve çocuğu koruyordu. 'Yasa dışı çocuk-

lar' yada 'kız anne' kavramları, tuhaflıkla karşılanıyordu bu dönemde. Emekçiler cumhuriyeti için sadece **anne ve çocuk** vardı çünkü.

Ancak, o zaman bile geçmişin kalıntılarına rastlanıyordu. Nitekim, doldurulması gereken bazı kâğıtlarda şu saçma soru hâlâ vardı Evli?, Bekâr? Orduda da, evlilik belgesi isteniyordu, vb., bütün bunlar, eski ön yargıların ne denli güçlü etkiler bıraktığını ve burjuva ideolojisinin kalıntılarından kurtulmanın emekçiler için ne denli zor olduğunu gösteriyor. Ancak, bu yıllarda ileriye doğru önemli bir adım atıldığı da görüldü. Devrimin ilk yıllarından beri, kendini 'onuru kırılmış' gibi gördüğü ve 'kız anne' olmaktan korktuğu için ölümü seçen umutsuz genç kızlardan söz edilmiyor artık. Evli olmayan annelerin çocuklarını öldürmeleri (önemle belirtilmesi ve hatırlanması gereken bir olay), büsbütün ortadan kalktı. Ama bugün bir diğeri gözlemleniyor; o da, 'beslenme pansiyonu'na ücret ödememek için, yeni doğan bebekleri babalarının öldürmesi. Ancak bu, «çok istisnaî» bir durum ve asla dönemin ayırt edici özelliği değil. Savaş komünizmi döneminde, eşler arası birlikteliği yasallaştırma, Hukuk İşleri Halk Komiserliğinin yetki alanında değildi; fakat Sağlık İşleri Halk Komiserliğinde bu konuda şiddetli tartışmalar oluyordu.

Bu dönemde, anneliğin utanç verici bir şey olabileceği düşüncesi tamamen terk edildi. Ailenin dağılması (burjuva aile) ve birlikteliklerin gittikçe daha formalitesiz oluşur olmasıyla aynı zamanda, annelik konusunda da, **kadının toplumsal yükümlülüğünün** ve özellikle Devlete karşı yükümlülüğün arttığı görüldü.

Devrimden sonra, karı-koca ilişkileri ve ailesel ilişkilerde meydana gelen değişikliklerle bağlantılı olarak,

fuhuş karşısındaki davranışımız da değişime uğradı. Her ne kadar, burjuva kapitalist ülkelerde büründüğü şekiller içinde fuhuş, devrimin ilk yıllarında hepten kaybolmadıysa da önemli oranda ve görünür biçimde azaldı. Fuhşun nedeni, kadının erkek karşısındaki ekonomik bağımlılığı ve kendi çalışmasıyla geçinebilme olanağından yoksun oluşuydu. Kadının varlığı nikâhlı yada nikâhsız kocasına bağımlı kaldıkça, kadın çalışması erkek çalışmasıyla eşit koşullar içine konulmadığı sürece fuhuş, varolmaya devam edecektir; ister açık profesyonel biçimde; ister gizli, yani sevmediği biriyle ‘evlilik’ biçiminde erkeğe kendini satma olarak sürecektir bu olgu.

Devrimin ilk yıllarında, kadınların evleri dışında üretici bir işe katılma gerekliliği ve zorunlu çalışma konulur konulmaz, meslek halindeki fuhuş birdenbire azaldı, sonra da kayboldu. Bu dönemde, kadınların zorunlu gereksinimlerini ve besin maddeleri yardımını sağlayabilmeleri için, gerçekten etkin bir çalışmaya —kafa yada el emeği— katılmaları yetiyordu. Kadınlar, erkeğin artan malına sahip çıkarak durumu halledemiyorlardı, çünkü artan mal diye bir şey yoktu artık. Buna karşılık, çalışmaya gitme ve kendi yiyecek payını ‘kazanma’ olanağı her kadın için geçerliydi.

Zorunlu çalışma kurumlaştırıldığı andan başlayarak Sovyet iktidarı fuhuş karşısında, o zamana dek bilinmeyen yepyeni bir davranış ortaya koydu fahişeleri, ‘fuhuşla uğraştıkları’ için değil, ‘çalışmadıkları’ için, kolektifliğin yararına üretici çalışmaya katılmadıkları için kovuşturmaya başladı. Fahişe, işsiz bir unsur olarak kovuşturuldu ve mahkûm edildi; yoksa, burjuva devletlerinde olduğu gibi özellikle yüzkarası kategorisine konmadı.

Emekçiler Cumhuriyeti için, bir kadının kendini bir

tek erkeğe mi yoksa birçok erkeğe birden mi sattığının; meslekten fahişe mi, yoksa, yararlı bir çalışmayla değil de yasal olarak satıldığı, kocasının mal mülküyle yaşayan yasal bir eş mi olduğunun bilinmesinin, hiç bir önemi yoktu. Bütün iş kaçakları, zorunlu çalışma servisinde yer almayan ve evinde bakacak çocukları da bulunmayan bütün kadınlar, fahişelerle aynı biçimde zorunlu çalışmaya gönderiliyordu. Sovyetler İktidarı için, fahişeyle kocasının kaynaklarına dayanarak yaşayan, koca isterse 'komiser' düzeyine yükselmiş olsun, en yasal evli kadın arasında fark yoktu...

Ve böylece bütün iş kaçakları için bir çeşit düzey tespit edilmiş oluyordu. Emek kolektifliği görüş açısına göre bir kadın, vücudunu sattığı için değil, bütün işsiz kadınlar gibi, kolektiflik yararına hiç bir çalışma yapmadığı için mahkûmiyeti hak ediyordu. Fuhuş karşısında yeni, tamamen yeni davranış, emekçiler kolektifliğinin çıkarlarının belirlediği davranış işte budur.

Savaş komünizmi yıllarında, meslek halindeki fuhuş çok düşük düzeyde kaldı; Moskova ve Petrograt gibi büyük merkezlerde sayıları eskiden olduğu gibi onbinlere değil, sadece yüzlere ulaşıyordu. Bu ileri bir adımdı. Ama, Sovyetler Cumhuriyetinde fuhşun artık hiç yeri olmayacaktır gibi aldatıcı bir umut içinde de kendimizi uyutmayalım. Kadın kocasına bağımlı kaldıkça, ücretli çalışma kadının gereksinimlerini karşılamadıkça, ekonomik yaşamdaki bozukluk hâlâ hissedildikçe, fuhuş sürüp gidecektir, hiç değilse gizlenmiş biçimde. Bir Sovyet genç kızı, ücreti yükselsin yada daha iyi bir katsayı elde etsin diye sevmediği bir erkeğe kendini verdiği zaman, bunun fuhuştan ne farkı olacaktır? Dizlerine kadar çizmelere, şeker ve una kavuşabilmek için bir erkekle yaşamak, fuhuştan

sayılmaz mı? Bir erkekle sadece ‘Sovyetler evinde bir da-iresi olduğu için’ evlenen kadının yaptığı, fuhuş değil de nedir? Çanta taşıyıcısı yada köylü kadın, un aramaya çıktığında, vagonun damında bir yer sağlayabilmek için, tren sürücüsüne kendini verme zorunluluğunu duyarsa, bu, bir bakıma fuhuş değil midir?

Biçimleri değişik olsa da, bütün bunlar fuhuştan sayılır. Hem de, kadın için üzücü, acı ve aşağılatıcı, toplum için de zararlı bir fuhuş. Çünkü, halk sağlığına zarar verir (cinsel hastalıkların yayılması) ve arkadaşlığın anlamını yıkmaya çalışır. Bununla birlikte yine de, bu tarz fuhuş, meslek halindeki fuhşa göre ileri bir adımdır. Eskiden, güzelliğinin ticaretini yaparak yaşayan kadın, toplumun üyesi olarak, namusu lekeli diye damgalanıyor, kamuoyunun horgörü konusu oluyordu. Meslekten fahişenin okşamarlarının bedelini ödeyen erkek, onunla istediği gibi alay etmek ve kadını maskaraya çevirmek hakkını görüyordu kendinde; fahişenin, ne yakınması, ne de protesto etme özgürlüğü yoktu. «Sarı kart» her şeye izin veriyordu çünkü. Ancak, bu kart olmadan da kadın, kendisini satın alan erkeğin kabalığını protesto etmeye cesaret edemiyordu. Çünkü bir yandan da, onu polisin eline teslim elince, yakayı ele vereceğinden, fahişe olarak kayıt yaptıрма zorunda bırakılacağından korkuyordu. Bugünse ilişkiler, ne de olsa farklı. Eğer kadının elinde bir çalışma kartı varsa, büroda yada atölyede çalışıyorsa, artık bir ‘alımsatım’ nesnesi olmaktan vazgeçiyor. Eğer «hesap yaparak» evleniyorsa, o zaman da, daha fazla hoşlandığı biriyle oturmak için seçim yapma olanağına sahiptir. Hesabın ancak, ekonomik ve parasal ögenin, evliliğinin onda dokuzunu kapsadığı —ki burjuva ailelerinde durum böyleydi— ölçüde rolü oluyordu. Erkeğin, mes-

lekten fahişe, 'yosma' karşısındaki tutumu ile özgürce ve gönül eğiliminden dolayı birlikte olduğu kadın karşısındaki tutumu tamamen farklıydı. Bu ikincisiyle birlikte olduğunda, kötülük yapmıyordu. Çünkü bu kadın, kendisiyle alay edilmesine izin vermiyor, «Beni gücendirdin» diyerek, yasal bir kadın eşten çok daha çabuk çekip gidebiliyordu.

Kadın işsizliğinin artmasıyla fuhşun yeniden geri dönüşüne tanık olduk. Bu kez en üzücü bir biçimde, meslek biçiminde fuhuştu geri gelen. Kadın çalışmasının güvenlik altına alınışı yetersiz oldukça, kadınlarımız en düşük ödeme yapılan kategorilerde çalışmasını sürdürdükçe fuhuş, ister açık meslek biçiminde olsun; ister gizli, yardımcı bir iş biçiminde, yada «yasal olarak bakılan» kadın eşlerin şahsında varolacaktır. Yasal olarak bakılan, süslü püslü, ipek çoraplı, her türlü işten kaçan ve ev işleriyle çocukların bakımını hizmetçilere ve sütannelere bırakan kadın tipi, çeşitli fahişe tiplerinden biri olmaktan başka hiç bir şeyi temsil edemez. Kadınların bu kategorisi —«yasal bebekler»—, emekçiler toplumunda, özellikle yararsız ve özellikle kabul edilemez durumda olmak gerekir. Ancak, şimdilik konumuz bütün biçimleriyle fuhşun özel sorunlarını, çok önemli olsa bile, incelemeye girişmek değildir. Dolayısıyla, yine gündelik yaşamdaki değişiklikler sorununa dönelim.

Ekim devriminin ilk yıllarında, törelerin değişmesi alanındaki deney ne öğretti bize? Bu deney ilk olarak, kadının toplum içindeki durumunu, aile ve evlilik ilişkilerindeki haklarını belirleyen şeyin, bütünüyle üretimdeki rolü ve ulusal ekonomiyi zenginleştirmek, toplumsal yaşamın düzenlenişini iyileştirmek amacıyla üretici çalışmaya katılma derecesi olduğunu doğruladı. Çalışma, ka-

dının durumunu gösteren ölçüdür; kapitalizmin ve bireyci aile ekonomisinin egemenliğinde ücretli çalışma, kadını köleleştiriyordu; oysa kolektiflik için, toplum için çalışma, üretim biçimlerinin ve sosyalist tüketimin örgütlenmesi geliştikçe, özgürleştiriyor onu. İkinci olarak, yeni üretim ve gündelik yaşam biçimlerinin kuruluşu, ailenin köklü bir evrim geçirmekte olduğunu, eski ailesel bağların zayıfladığını, evliliğin geçici bir olay haline geldiğini (çözülmez kutsallık artık yok) ve analığın toplumsal bir fonksiyon haline dönüştüğünü gösterdi.

Devrimin ilk yıllarında, sosyalist yapının ilk direklerinin hızla yerleştirildiği zamanda elde edilen büyük başarılar, cinsler arası ilişkiler sorununun çözümü için etkili bir itici güç oldular. Bütün bu olaylar derin bir iz bıraktı bizde. Ayrıca, kadının özgürleştirilmesi ve henüz kapitalist rejim altında olan ülkelerdeki proletaryanın, evlilik ve aile sorununun çözümüne bakış tarzı üzerinde de tartışmasız büyük etkileri oldu. Dünya proletaryası geleceğin toplumunun kuruluşunu ele aldığı zaman, bizim gerçekleştirdiğimiz şeyleri incelemeli ve sosyalizmin temellerinin hızla atıldığı bu dönemde tamamlanan değişiklikleri, önemle gözönünde bulundurmalıdır. Yeni yaşam biçimlerinin, tüm iktidarın efendisi olan işçi sınıfı tarafından kurulması deneyi kaydedilmeli, incelenmeli ve kullanılmalıdır.

V. MOYROVAYA

KONUT SORUNU

Konutla ilgili sorun, bu alanda birçok şey yapılmış olsa da, gündelik yaşamın yeniden kurulmasıyla ilgili sorunlar arasında, kesin sonuca götüren nokta durumundadır kuşkusuz.

Savaş komünizmi dönemi, yarı yıkık yada büsbütün yerle bir olmuş yapılar bıraktı; bu yapılar içinde en basit işlerin görülmesi bile mümkün değildi. Sorunun ağırlığını hiç değilse biraz hafifletebilmek için olağanüstü tedbirler almak gerekti. Bu amaçla, ekonomik ve meslekî örgütler fonlarının dörtte üçünü, emekçilerin yaşam koşullarını iyileştirebilmek için, konut yapımına ayırmaya karar verdiler. Aynı zamanda, 1923 yılında konut kooperatifleri de kuruldu. Bugün, kent halkının hemen hemen dört milyonu bu kooperatiflere üyedir. Bu kooperatiflerce

^{1,2} Özgün başlık.

yapılan konutlar, gündelik yaşamın yeniden düzenlenmesi için arzulanan normlara tam karşılık veremiyor. Aksine, yeterli araçtan ve iyi bir yönetimden yoksun olduğu için, bu işçi mahallelerindeki evler çok küçük. Her birinin ayrı mutfağı ve ayrı müstemilâtı var. Kooperatiflere üye olan emekçilerin bildirilerine göre «çocuk yuvaları, kantinler ve kulüp için ayrılmış alanları bulunmayan işçi mahalleleri planlarından hiç biri kabul edilmemiştir.» Ancak, halen oturulan bu kooperatif evlerinden bir kısmını gzerseniz, bu kurumlardan bir tekini bile göremezsiniz. Yapı kurulurken ortadan kalkmıştır bunlar...³ İşçinin ayrı bir ailesel yaşamı olması sözde arzusunun burada baş rolü oynamış olması da olağan. İşçi mahallelerinin yapımı sırasında ola ki, henüz aşılmamış olan eski alışkanlıklar ağır basmıştır. Ancak, kiralık kooperatif konutlarında ortak mutfak ve yemekhanelere de rastlanıyor. «Bazen, bir kattaki mutfaklar birleştiriliyor, çamaşırhaneler, çocuk bahçeleri ve sağlık komisyonları düzenleniyor vb.» Bütün bunlar, işçi ailelerde, yaşam koşullarını kendi özel konutlarında da değiştirme arzusunun ne denli canlı olduğuna tanıklık eder. Konut kooperatifleri çalışmalarındaki eğilimin değiştirilmesi, gündemdeki ilk iş durumunda.

TÖRELER⁴

Törelere üstüne de birkaç söz söyleyelim. En geç değişen şeylerdir töreler. Psikoloji, insanın en tutucu olan

Ostrovski Konut Kooperatifleri, «*La Femme Communiste*», No. 5, 1926.

⁴ Özgün başlık.

yanıdır. Kazanılmış alışkanlıklar, kuşaklar boyu yaşayıp gider. Ekonomik yapısı son derece çeşitli ve dolayısıyla yaşam tarzları çok farklı olan, dinsel yada dinsel olmayan tabakalaşmaları son derece karmaşık, büyücülük, şeytan kovma ayinleri vb., gibi şeylerin hâlâ geçerli olduğu bir ülkede sosyalizmi kurmak, devâsâ güçlükte bir iştir.

Eşlerin hak ve ödevlerini düzenleyen yasalar büyük önem taşıyor. Proleter devlette, özgürce evlenme ve boşanma hakkı, anne için bir mutsuzluk kaynağı değildir. Boşanma durumunda çocukların bakımı, eşlerden bakmaya en elverişli olanınca güvenlik altına alınır. Bu konuda, kırsal çevrelerdeki hukuk davalarının hayli dikkate değer olduğunu da belirtelim. Köylülükte, yargılama kurulu en üst düzeye konulmuştur. Çocuk öldürmeler, yardımsız bırakılan çocuklar, çocukların ve annelerin kendi kaderlerine terk edilmesi, köylü yaşamında gündelik olaylar durumundadır. Eskiden bilmezlikten gelinen bu olaylar bugün, köylüler için yepyeni bir anlam kazanmıştır. Bu tarz eylemler yargılama oturumuna geldiği zaman, yargı salonu tıklım tıklım dolmakta. Duruşmalar büyük bir dikkatle izlenmekte ve karar uzun uzun tartışılmaktadır. Köylülük için yargılama kurulu, özellikle sömürülenlerin korunması sorunlarında belki de en iyi propaganda metodu.

İşçilere gelince, evlilik ve aile konusundaki işçi hakları, işin alfabesi âdeta. Ve bundan geri dönülmeyecektir artık.

Bütün bunlar, eski törelerin saf dışı bırakılması konusunda henüz kesin bir zaferin sağlanamadığını belirtiyor. Kilisenin ve Çarlığın aykırı ahlâkı insan ruhuna öylesine demir atmış ki, bu pislikten nihayet kurtulduğumuza söyleyebilmemiz için en az on yıl gerekli.

Alexandra Kollontai, ilk Sovyet hükümetinde komiserlik (Sosyal Yardım) görevini yüklenen ilk kadın devrimci, Sovyetler'i yabancı ülkelerde temsil eden ilk kadın büyük elçi olmuştur.

Eski bir sosyalist militan, 20 yılları başlarında işçi muhalefeti liderlerinden birisi olan Kollontai, aynı zamanda kadın sorunlarına eğilen bir kuramcı, kadının kurtuluşunu yalnız ekonomik düzeyde değil, töresel ve cinsel düzeyde gerçekleştirecek dönüşümlerde gören bir öncüydü. Ekonomik devrimin, cinsel bir devrimle tamamlanması zorunluluğuna, Wilhelm Reich'ten çok daha önce işaret etmişti.

«Marksizm ve Cinsel Devrim», Kollontai'nın sosyalist düzeyde kadın ve cinsellik sorunlarını şaşılabacak bir açık sözlülük ve gözüpeklikle savunduğu yazılarını içermekte, konuya her bakımdan ilginç aydınlıklar getirmektedir.